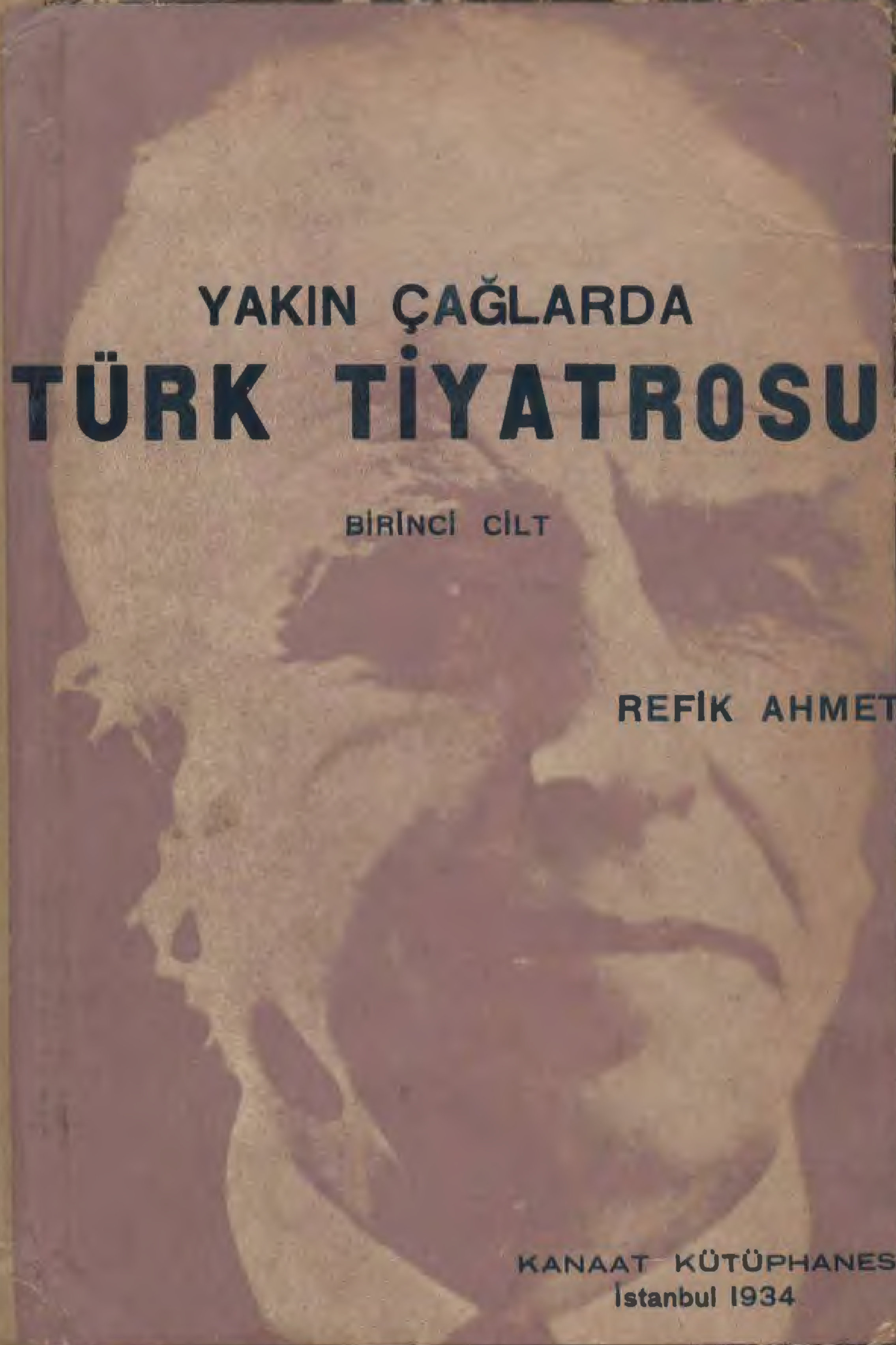

YAKIN ÇAĞLARDA

TÜRK TİYATROSU

BİRİNCİ CİLT

REFİK AHMET

KANAAT KÜTÜPHANESİ
İstanbul 1934

YAKIN ÇAĞLARDA
TÜRK TİYATROSU

KANAAT KÜTÜPHANESİ

Türk Tiyatrosu Tarihi

Bu Kitap, Dr Jakob Landau
Efendi Hazretlerine hediye
olmak üzre verilmişdir
Megirdiç Hayrabedyan
Paris - 1956

Refik Ahmet

Naşiri
KANAAT KÜTÜPHANESİ
İstanbul, 1934

Birinci cilt

Cumhuriyetten
evelki
devirlerde

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Pek eski çağlardanberi Türk topluluklarının yaşayışlarında tiyatroya benzer eğlenceler vardır. Ötedenberi ağızdan ağıza söylenilen destan mevzularının yılda bir kalabalık toplantılarda temsil edilmesi de bu nevidendir.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin sanat tarihimizi yazmakla uğraşan kolu bu yolda değerli eserler verecek, o çağları daha iyi aydınlatacak.

Daha sonraki Türk toplulukları içinde de temsil ve temaşa eğlenceleri sürüp gitmiştir: Meddah, gölge oyunu, orta oyunu gibi.

Ahmet Rasim, Ali Rıza ve Köprülüzade Fuat Beylerin bazı gazete ve mecmualarda çıkmış olan değerli tetkikleri bu sahayı aydınlatan kıymetli vesikalar mahiyetindedir.

Bir aralık bu yolda ben de, ehemmiyetli sayılmasına imkân olmıyan, küçük araştırmalarda bulunmuş, bazı şeyler yazmıştım, [1] birkaç da konferans vermiştim. [2]

Dilimizde Meddah, Karagöz ve Ortaoyunu hakkında yazılmış ve yeni Türk harflerimizle kitap halinde basılmış derli toplu tek eser, Selim Nüzhet Beyin 1930 da çıkmış olan "Türk Temaşası„ adlı kitabıdır.

Ondokuzuncu yüzyılda Avrupalılaşma hareketleri arasında yurdumuza gelen garp usulü tiyatro hakkında ise henüz dilimizde hiçbir eser yazılmamıştır.

Bu kitapta tiyatromuzun tam bir tarihini vücude getirmek gibi iddialı bir maksat gütmüyorum. Bu faydalı ve zevkli san'at kolunun yurdumuzda günden güne ilerleyip olgunlaştığını görüyorum. Ben bu ilerleme ve olgunlaşmayı ötedenberi günü gününe takip etmekten tat duyarım. Bu arada işin mazisini de karıştırıp bazı makaleler karaladım. [3]

---

[1] İstanbul nasıl eğleniyordu ? 1927. Suhulet Kütüphanesi.

[2] İstanbul radyosu, 1931.

[3] Tiyatro ve musiki mecmuası. 1928. İstanbul. Muhit mecmuası. 1930 - 1931. İstanbul.

Sonra bu tetkikleri biraz daha derinleştirip sağlamlaştırmak istedim. Tetkik sahası, şöyle böyle bir asırlık kısa bir zamandır. Ama ne olsa karıştırdıkça ortaya yeni bilgiler, yeni vesikalar çıkıyor. Onun içindir ki tetkikimi tam saymıyorum.

Kitabımı yazmak için eski gazete koleksiyonlarına, bazı kitaplara, tiyatro defterlerine, resmî dairelerin dosyelerine ve canlı menbalara, yaşayanların hatıralarına müracaat ettim. Bir adamdan dinlediğimi o devri yaşamış olan başka birkaç kişiden daha tevsik etmeden yazmadım.

Ne olsa bu kitap, bu yolda ilktir, birçok eksikleri bulunabilir diye düşünüyorum.

—Heybeliada, 1933 —

1. — TÜRKİYEDE ECNEBİ TİYATROSU

I. İlk temsil.
II. Zevkimiz değişiyor.
III Türkçe gazetelerde ecnebi piyeslerinin hulâsaları.
IV. İstanbulda ilk tiyatro binaları.

Avrupa sermayesi,ötedenberi Osmanlı imparatorluğu ülkesini, soyulup sömürülmeğe pek uygun saymış, buralarda müstemlekeler kurmak hayallerine düşmüş, emniyetli pazarlar aramıştır. Osmanlı imparatorluğunun her hakanın isteğine, her paşanın Avrupalı bezirgânlarla anlaşma şekline göre değişen nizamları içinde Avrupa sermayesi, bu emniyeti buldukça toprağımıza yanaşmış, havada emniyetsizlik kokusu sezince çekilip gitmiştir.

Üçüncü Sultan Ahmedin halkın çektiği sıkıntıya gözleri kapalı, yalnız hakanın ve saray çevresinde toplananların eğlencesini düşünen sefahat ve karışıklık idaresi içinde Onsekizinci yüzyılda Türkiye, Avrupa sermayesine en müsait bir hal almıştı. Damat İbrahim Paşan'n lâle devri, Osmanlı tarihinde Avrupalıların İstanbula en çok gelip gittikleri bir devirdir

Damat İbrahim Paşanın taşkın eğlence merakına, o devrin İstanbuldaki ecnebi muhiti de cevap vermekten geri kalmadı. Hakan sarayında, vezir yalılarında, köşklerde, bahçelerde yapılan çırağan safalarına, helva sohbetlerine davet edilen ecnebi sefarethaneler mensupları, karşılık davetler yaptıkları zaman şarkta yeni bir eğlence göstermiş olmak için komedyalar oynadılar.[1]

Osmanlı imparatorluğunun son çağları türlü bozgunluklar içinde geçti. Hakanlık düzeninin kötülüğü, bu düzenin kötö kullanılması imparatorluğun günden güne alçalmasına sebep oluyordu. Fakat asıl bu alçalmadaki zorlu sebeplerden biri ve büyüğü doğu medeniyetininin artık yerini yapmış, çağını bitirmiş, eskimiş, kocalmış olması idi.

Osmanlı imparatorluğunun son çağlardaki bozukluğu içinde gerek ikide bir türlü korkunç düzensizlikler, densizlikler yapan,

[1] Lâle devri: Ahmet Refik. Sahife: 5). İstanbul, İbrahim Hilmi kütüphanesi. 1915; birinci tab'ı.

hakan kellesi isteyip sultanları can kaygusuna düşüren orduyu düzeltmek, gerekse devlet idaresi işlerine yeni bir yol vermek için artık bizim ötedenberi kullanılan eski usullerimizin uygun gelmediği anlaşılmağa başlanılmıştı. Bunların yerine Avrupalıların idare usullerini almayı düşünenler oluyordu.

Hakanların, paşaların kendi saltanatlarını kurtarmak için Üçüncü Selim zamanından itibaren yarım yamalak başarmaya kalkıştıkları ıslâhat teşebbüsleri önce siyasî hayatta değişiklik yaptı. Günden güne Avrupalılarla temasımız artıyor, Avrupadan memleketimize, memleketimizden Avrupaya gidip gelenler çoğalıyordu.

Siyasî hayatta başlayan Avrupalılaşma, gitgide içtimaî hayatta da tesirini gösterdi. Yaşayışımız, ihtiyaçlarımız, âdetlerimiz ve zevkimiz değişmeğe başladı.

İstanbuldaki rum, ermeni, yahudi unsurları Avrupalılarla daha kolay, daha sık temas edebiliyorlardı. Şarkta yeni ticaret pazarları arayan Avrupa sermayesinin komisyonculuğunu almak, onlar için güç olmadı. İktisadî sahadaki bu sıkı temas yüzünden içtimaî hayatta da bazı Avrupa âdet ve eğlenceleri memleketimizde önce müslüman olmıyan akalliyetler arasında yayıldı.

İstanbulda Üçüncü Ahmet zamanında Fransız sefarethanesinde pek dar bir davetli zümresi karşısında oynanan komedyalardan sonra 1820 yılında Kuruçeşmede zamanın tanınmış ermeni zenginlerinden Düziyan ailesinin yalısında Avrupa görmüş bazı ermeni gençleri tarafından hususî bir aile eğlencesinde küçük bir temsil verildi. [1]

İstanbulda yerleşen Avrupalılar arasındaki aile eğlencelerinde de (1826-1839) Fransız repertuvarından tiyatro eserlerinin oynandığını biliyoruz. [2]

Fakat ne bu temsillerde rol alanlar tiyatro san'atkârı idi, ne de halk bu müsamereleri görmüştür. Onun için bunların hiçbirisi memleketimizde tiyatro hayatına başlangıç sayılmaz.

Avrupa devlet idaresi usullerinin alındığını ilân eden Tanzimatı hayriye fermanı Topkapı sarayı bahçesinde toplanan halka okunduktan (3 Teşrinisani 1839) ve Avrupalılaşma hareketleri iyice yayılmaya başladıktan sonra İstanbulda alafrangalık almış yürümüştü.

Avrupa ticaretile beraber Avrupa san'atı da kendisine yeni pazarlar arayarak dolaşırken İstanbula da geldi, Beyoğlunun eğ-

[1] Yedikule ermeni hastanesi 1925 salnamesinde Herant Asaduryanın makalesi.
[2] La Revue Théâtrale. Paris. 1904 Ağustos nushası.

lence yerlerinde seyyar ecnebi trupları ecnebi dillerinde temsiller vermeğe başladılar, rağbet gördüler.

Beyoğlundaki ecnebiler, ecnebi dili bilen yerli hıristiyanlar ve bir kısım Avrupa görmüş Türkler bu temsilleri takip ediyorlardı. Ecnebi lisanı bilmiyenlerin de tiyatroya gelebilmelerini, bu suretle müşterilerin artmasını temin için temsilden önce piyes mevzuları Türkçe olarak hulâsa şeklinde yazılıp bastırılıyor, dağıtılıyor, gazetelerle de ilân ediliyordu. Bazan da piyesler aynen Türkçeye tercüme ettirilip bastırılıyor, satılıyordu.

Takvimi vakayi ve Tercümanı ahvalden sonra Türk dilinde intişar etmiş üçüncü gazete olan Ceridei havadisin 1842 yılında çıkmış bir sayısında böyle İtalyanca oynanmış bir piyesin kitap halinde çıkarılmış Türkçesinin ilânı vardır. [1]

Ayni gazetenin 19 Kânunusani 1845 tarihli sayısında da meşhur Fransız tiyatro muharriri Bomarşenin Sevil berberi isimli eserinin Beyoğlunda Hoca Naum tiyatrosunda temsili münasebetile izahat var. Bu arada şu satırlar yazılmıştır:

SEVİL BERBERİ

Galatada Hoca Naumun tiyatrosunda geçende başlanılan oyunda mebni olan berber fıkrasıdır.

Şöyle ki: İspanyada Endülüs ülkesinin Kürsii hükûmeti bulunan İşbiliyye şehrinde anası babası ölmüş, vasi elinde, gayet hüsünlü ve zengin bir kız bulunup Bartölo namında bir ihtiyar vasisi olmakla mal ve emlâk ve iradını yemek için kızı kendisi almak ister. Lâkin asilzadegân takımından pek maldar ve ehli hüner bir delikanlı varmış. Oralarda bulunan Figaro nam berberin önüne düşmesi ve vasıtasile bittakrip hekimin hanesine girip rağmen kızı tezevvüç eder.

Faslı evvel - evvelâ oyuna şu veçhile iptidar olunur ki İspanya âdeti üzere kızlar ekseriya haremde oturup çokluk dışarı çıkmadıkları misillû balâda zikrolunan Rozita nam duhter gûya hanesinde otururken âşıkı didesi olan kont Almaviva nam merkum delikanlı kendi derdini ifade için yine birtakım mızıkalarle kızın penceresi altına varıp türlü türlü nagamat icrasile nefis çalgılar çaldırır ve kendisi beraber nağmeler yapar. Sonra fecrin tulûu ile çalgıcılara para verip savuşturur ise de onlar kemali teşekkürlerinden yere düşerek tevazu ederler. Badehu âdet üzerine kız pencereden aşinalık eder, sevda üzere durur velâkin kimse zuhur etmeyüp kont Almaviva kızla görüşmek için beklediği nafile olup, yukarıda zikrolunan berber elinde saz nevinden çenk, bir-

[1] Metinlerle muasır Türk edebiyatı tarihi. Mustafa Nihat. Birinci cilt. S. 266. 1930 İstanbul. Devlet matbaası.

takım musiki ile raksederek berberlik, kılavuzluk, âşıkı maşuka kavuşturmak san'atlarını methü tavsif ve nice eda ve reftarı dilfirip ile ortaya gelir.

. . . . [1]

İstanbuluda ilk tiyatro binası, Venedikli Jüstinyani isminde birinin Galatasarayı cıvarında yaptırdığı Fransız tiyatrosudur. Sonraları yanmış olan bu bina, İtalyan mimarîsi tarzında muhteşem bir bina idi. Buraya bilhassa Fransız komedi ve operet heyetleri angaje ediliyordu. Bu tiyatro İstanbuldaki ecnebi hükûmetler sefirlerinden ve Türk vezirlerinden himaye görüyordu. İkinci olarak bugünkü Galatasaray lisesinin karşısındaki Hırıstaki Bey pasajı denilen binanın yerinde Hoca Naumun tiyatrosu yapıldı. Mişel Naum Efendi Suriyeli bir katolikti. Bu bina da İtalyan mimarîsi tarzında yapılmıştı.Büyük ve muhteşemdi.1870 Mayısının 24 üncü günü çıkan büyük Beyoğlu yangınında yandı, kül oldu.

Beyoglu, bu iki büyük tiyatro binasında senelerce gösterişli, gürültülü bir sahne hayatı görmüştür. Ecnebi dillerinde her türlü eserler, dram, komedi, opera, opera komik, operet... bu tiyatrolarda ecnebi sahne san'atkârları tarafından oynanmış, rağbet görmüştür. Bazan İtalyan musikişinaslarını Beyoğlunun Paristen daha evvel dinlediği bile olurdu. Meşhur Kavalerya Rüstikana gibi eserler Pariste temsil edilmeden İstanbulda temsil edilmiştir.[2]

Padişah Abdülmecit de bu temsillere sık sık gidiyor, oyunları tiyatroda kendisi için yaptırılmış olan kafesin arkasından seyrediyordu. Hünkârın eğlenmek için tiyatroya gitmesi o zamanın gazetelerinde mühim bir hadise imiş gibi gösteriliyor. Ruznamei ceridei havadis padişahın şehzadelerden bazılarile birlikte tiyatroya giderken geçtiği yolun iki tarafındaki evlerin süslettirildiğini, yol üstünde yer yer çalgılar çalındığını, padişahın büyük bir lûtuf olarak(!) o gece de başka geceler gibi ahalinin tiyatroya kabul edilmesine izin verdiğini yazıyor. [3]

Eser itibarile zengin olan Beyoğlu tiyatroları, san'atkâr itibarile de dikkate değer bir kıymet ve ehemmiyet gösteriyor.

[1] Muasır Türk edebiyatı tarihi. Mustafa Nihat. Birinci cilt. S. 269.

[2] La Revue Théâtrale. 1904 Ağustos sayısı. Paris.

[3] «Dünkü ruznamemizde zîveri silki sütur olduğu üzere işbu pazar gecesi velinimeti biminnetimiz cenabı hilâfetmeap efendimiz hazretlerinin maiyyeti hümayunlarında şehzadegânı cıvanbahtan necabetlû devletlû efendiler hazeratından bazıları bulundukları ve güzergâhı hümayunda kâin hanelerin ekserisi tezyin ile cabeca ikame olunan çalgılar terennümsaz oldukları halde saat bir kararlarında Beyoğlunda kâin tiyatrohaneyi teşrif ile icra kılınan lûbiyatı nefisenin seyrü temaşasına rağbet buyurulduktan sonra saat beş kararlarında avdeti senniyei şahane şerefvuku olmuş ve sunufu bendegân ve tebeayı mülûkâneleri haklarında mehasini enzarı celile ve âsârı taltifatı senniyyei şehriyaraneleri berkemal olduğuna dâl olmak üzere herkesin leyalii saireye tatbikan kabul olunmalarına lûtfen ve tenezzülen müsaadei ulyayı mekârim ihtivayi padişahî şayan buyrulduğundan her geceden ziyade tiyatrohanei mezkûr seyircilerle malâmal olarak işbu müsaadei celile cümleye irası fahrü mübahatı bigayat eylemiştir.»

Ruznamei ceridei havadis No. 117. 9 Recep sene 1280. (1861)

O devrin en tanınmış ecnebi sahne san'atkârları İstanbula gelip Beyoğlu tiyatrolarında temsiller vermişlerdir. Bunlardan Madam Küvine ile Mösyü Rifa ve Madam Ristori en önde sayılması lâzımgelenlerdendir. Bu sonuncusu, gerek güzelliği, gerekse san'atkârlık kudret ve kabiliyetile büyük şöhret kazanmış bir kadındı. Zengin bir markinin karısı idi. Gayet şık giyinir, tuvaletleri kibar âleminde dikkat ve itina ile takip olunurdu. İstanbulda da büyük bir sükse yapmıştı. Facia san'atkârı idi.

Ruznamei cerideİ havadis, bu san'atkâr kadının İstanbula gelip temsiller vermeğe başlamasını şu satırlarla ilân ediyor:

Madam Ristori

(Trajediya, yani hüznamiz oyunları icra etmekte bulunan ve Avrupaca birinci derecede şöhretşiar olan Madam Ristori bu defa Derisaadete gelip Beyoğlunda Naum un tiyatrosunda icrayı lûbu maharet etmekte bulunmuştur.

Merkume hiddet ve gazap ve haset ve sürur ve aşk ve muhabbet gibi ebnayı beşerin muttasıf ve mütehallik olduğu ahvali ahlâkı lûbgâhta makamına göre taklit ile nazırlarını ol derecede müstağrakı hüznü esef eder ki bunun tarifi mücerret ameliyatının görülmesine muhtaçtır.) [1]

Avrupa eserlerinin Avrupa dillerinde temsil edildiği bu tiyatrolara tam bir Avrupa çeşnisi verebilmek için salonda sigara içilmesi de yasak edilmişti. Gene o gazeteden aldığım aşağıdaki satırlar, bu sigara yasağından bahis ve şikâyet ederken bize tiyatronun duhuliye ücreti, kira bedeli ve başka hususları hakkında da malûmat vermiş oluyor:

"Beyoğlunda Hoca Naumun tiyatrosu küşat olunarak operalar icrasına başlanıldığı geçenlerde ruznamemize derç ile ilân olunmuştu. Berayı seyrü temaşa tiyatroya azimet eden zevat fasıllar arasında sigara ve kahve ve meşrubatı saire içmek ve biraz teneffüs etmek üzere tiyatro derununda bir oda tahsis olunmuş ve tiyatronun sair mahallinde sigara içmek memnu bulunmuş ise de teneffüs odası denilen mahalde yalnız bir gaz kandili olup etrafı erbaasında bulunan kanapelerin minderleri mola taşı gibi kaskatı ve gayet tozlu topraklı olup hatta geçen akşam oraya gidenlerden dört kişi ikiyüzelli kuruş duhuliye ve masarifi saire verdikleri halde rahatla bir sigara içememişlerdir. Mesmuumuza göre mezkûr tiyatrohaneye yüzseksenbeşbin kuruş kira verilmekte olmakla bir beşbin kuruş daha gözden çıkararak zevatı varide için bir teneffüs odası tanzim ve tesviye olunsa veyahut dühan istimali memnuiyeti kaldırılsa tiyatro müşterilerinin istikmali hoşnudi ve memnuniyetlerini bâdi olacağı biiştibahtır.,,

[1] **Ruznamei ceridei havadis. 15 Recep sene 1281. (1862)**

2. — TÜRK TİYATROSU NASIL BAŞLADI?

I. Saray tiyatrosu gençleri.
II. Ermeni artistler, İtalyan rejisör.
III. Âli Bey ve arkadaşlarının teşebbüsü

Padişahın umumî eğlence yerlerine gitmesini hoş bulmıyan bazı eski kafalılar dedikodu yapmaya başlamışlar, bu gibi hareketlerin padişahlık ağırbaşlılığı ile uygun olmadığını söyleyip ortalığı karıştırmak istemişlerdi. Yenilik hareketlerini sever görünmekle beraber karakter itibarile zayıf olan Abdülmecit, bu dedikodular üzerine Beyoğlu tiyatrolarına gitmekten vazgecti, Dolmabahçe sarayının silâhhanesinde Avrupalı mimarlara bir tiyatro binası yaptırıldı. Getirilen ecnebi san'atkârlar padişah ve saray mensupları için burada temsiller vermeğe başladılar.

Abdülmecidin Dolmabahçe sarayındaki tiyatroya getirttiği ecnebi opera ve operet heyetlerinin mızıkasını o zaman sarayda teşkil edilen "Hademei Hassai Şahane„ heyeti teşkil ediyordu. Sonraları saray mızıka ve orkestrasını vücuda getiren ve "Hademei Hassa„ heyetinden sayılan bir kısım bilhassa bu iş için hususî surette ve itina ile yetiştirilmekte idi. Garp musikisini o zaman Avrupadan getirtilmiş olan yüksek üstatlar bu gençlere öğretiyorlardı. Sarayda yetiştirilen bu istidatlı Türk gençleri, gitgide ecnebi sahne artistlerine ufak tefek rollerde pekâlâ arkadaşlık edebilmeğe başlamışlardı. Bu suretle saray tiyatrosunda ecnebi san'atkârların oynadıkları operalarda Türk gençleri de rol alıyorlardı.

Saray mızıkasının genç Türk san'atkârları, saray çevresi dışında Beyoğlunun müslüman olmıyan yerli, ecnebi aileleri arasındaki san'at eğlencelerine de davet ediliyorlardı. Bilhassa ötedenberi tiyatroya hususî bir alâkâ gösteren ermeni aileleri; genç Türk san'atkârlarını ehemmiyetle karşılıyorlardı. Otuz yıl evvel Fransada Türk tiyatrosu hakkında hususî bir sayı basmış olan La Revue Théâtrale mecmuasındaki makalesinde M. Adolf Talasso, diyor ki:

"Genç müslümanlar, kendilerini davet edenlerle çabuk samimî oldular,

azimle işe başladılar. Millî sahne tesis etmek şerefini kazanmak, onların kalplerinde yer etmişti.

Bu artistik münasebetleri bilhassa zevkli yapan kuvvetli bir cazibe de vardı. Bu da bu piyeslerin temsilini temin eden ermeni ailelerin gösterdikleri samimiyetti; genç müslümanlara bu temsillerde Havva kızlarını taklit eden bıyıksız arkadaşlar yerine bu ailelerin genç kadın ve kızları arkadaşlık ediyorlardı. Tenleri mat renkli, siyah, büyük, kadife gözlü, yarı aralık nar gibi kırmızı dudaklı güzel mahlûklar olan ev sahibesi kadın ve kızlarla bir arada oyun oynamak zevki bu gençlerdeki tiyatro sevgisinin artmasına sebep oluyordu.„

Günün birinde saraydaki musiki heyetine mensup bazı gençlerin aralarında gizli gizli toplandıkları işitildi, bu toplantılar dikkate çarptı. Padişahlık idaresinin kuşkulu zihniyeti, saraydaki amatör gençlerin gizli gizli padişah aleyhinde bir suikast hazırlamakta olduklarını zannetmeğe başladı, saray muhafızları bu gençleri sıkı bir göz hapsine aldılar. İlk günlerde şüpheler hemen hemen kuvvetlenmeğe başlamıştı. Temsil bulunmadığı bir akşam gençlerin toplu olarak tiyatro salonuna girdikleri görüldü. Mesele anlaşılmış, her şey meydana çıkmıştı; Suikastçılar, son tertibat ve hareket kararını almak üzere birleşiyorlardı. İşte şimdi "cürmü meşhut„ halinde yakalanabileceklerdi.

Bu düşünce ile silâhlarını ellerine alıp gençleri tevkif etmek üzere içeriye girenler garip bir manzara karşısında kaldılar... Hademei hassa amatörleri kendi kendilerine piyes temsil ediyorlardı!

Hakikatte bu san'ata hevesli gençlerin suikastla filân alâkaları yoktu, ecnebi tiyatro heyetlerinin temsillerinde bazan ufak tefek roller yapmakta olan bu gençler kimseye haber vermeden, kendi kendilerine çalışmışlar, bir temsil heyeti vücuda getirmişler, bir suflör ayırmışlar, bir de Türkçe piyes yapmışlardı, bu gece de eserlerini gizlice prova ediyorlardı...

Hademei hassa amatörlerinin hazırladıkları Türkçe piyes az bir zaman sonra saray tiyatrosunda temsil edilmiş, muvaffakiyet kazanmıştır.

Mösyö Adolf Talasso, bu hadiseyi Türklerin tiyatro sahasında attıkları ilk adım olarak gösteriyor, fakat yazık ki ne bu ilk piyesin ismini, ne de bunu oynayanların adlarını zikretmiyor.

Saray tiyatrosunda Türkçe piyes temsil edildiği haberi şehre yayıldığı zaman san'at sevenler büyük bir sevinç duymuşlar, ümitlere düşmüşlerdi.

Esasen bir zamandır, bazı ermeni gençleri ermeni diline

çevirdikleri garp piyeslerini, şurada burada tertip ettikleri amatör müsamerelerinde oynamağa başlamışlardı. 1856 yılında Ortaköylü ermeni gençleri Mığırdıç Beşiktaşlıyan isminde bir arkadaşlarının reisliği altında teşkil ettikleri tiyatro heyeti ile evlerde faaliyette bulunuyorlardı. Bu heyet 1857 senesi kânunusanisinin birinci günü Ortaköy ermeni katolik mektebinde ilk defa olarak umumî bir temsil vardi. Mığırdıç Beşiktaşlıyanın ermeniceye tercüme etmiş olduğu Alfiyer'in Savol isimli dramı oynandı. Beşiktaşlıyan trupu o günden itibaren şehirde faaliyete geçti, uzun müddet ermenice temsiller verdi.

Aynı sene içinde Armenak Hayguni isimli başka bir ermeni bazı arkadaşlarile birlikte başka bir tiyatro heyeti teşkiline kalkmış, muvaffak olmamış, bunun üzerine "Musayık - ilham perileri" adıyle ermenice bir tiyatro mecmuası neşrine başlamıştı. Armenak Hayguni bizzat telif ettiği, yahut garp lisanlarından ermeniceye çevirdiği piyesleri bu mecmuada neşrediyordu. [1]

İstepan Ekşiyan Efendi

Şehrimizde ecnebi truplar tarafından temsil edilen eserlerden "Müsebbip" ve "Riyakâr" isimli piyesler de bu sene zarfında Türkçeye tercüme olunarak bastırılmış, rağbet görmüştü.

Bu piyeslerin Türkçeye tercüme olunup kitaplarının rağbet görmesi Türk dilinde temsiller vermek fikrini ortaya attı. Bu suretle Türk tiyatrosu bir fikrin meşimesinden hayata ayak basıyordu. (1857)

Naum tiyatrosunda İstepan Ekşiyan'ın idaresinde Bedros Mağakyan, Çamaşırcıyan, Matmazel Fani ve saireden mürekkep bir ermeni tiyatro heyeti İtalyancadan tercüme edilmiş Don Grigoryo isimli üç perdelik bir piyesle Odun - kılıç isimli bir komediyi Türkçe olarak temsil ettiler. Abdülmecit bu temsilde hazır bulundu.

Sirapyon Hekimyan bu ermeni trupunun reisi sayılıyor ve heyete eser hazırlıyordu.

İstanbulun o seneler içindeki tiyatro hayatını kısaca şöyle hülâsa etmek kabildir: Zaman zaman ecnebi truplar gelip ecnebi lisanlarında temsiller veriyorlardı. Memlekette yerli ermeni gençlerinden de bazı artistler yetişmekte, ermenice temsiller

[1] Yedikule ermeni hastanesi 1925 yıllığında Herant Asadıryanın makalesi.

vermekte idi. 1858 senesinde Hasköyde ermeni mektebinde bir gençler grupu ermenice temsiller vermiye başladı. Hasköy Nersisyan mektebi muallimlerinden Mardiros Mınakyan, Tomas Fasulyacıyan, Nikogos Tülbentçiyan bunların arasında idi. Yedikule ermeni hastanesinde doktor olan Karekin Çaprasyan da bu heyetin rejisörü idi.

1859 da Altundüri Arakel isimli bir ermeninin teşebbüsiyle Hasköyde ermeni mektebi civarında bir tiyatro binası yaptırıldı, burada henüz ilk temsil verilmişti ki Beyoğlundaki büyük tiyatronun müsteciri Naum Efendi İstanbulda tiyatro oynatmak imtiyazının kendisine verildiğini söyliyerek Hasköylüler aleyhine bir dava açtı. Hasköy tiyatrosu "1860„ senesi martında mahkeme karariyle kapattırıldı. Tiyatro hayatı tekrar Mişel Naum Efendinin tiyatrosuna inhisar etmiş oluyordu. Bu sefer Hasköylü ermeni san'atkârları da Naumun tiyatrosuna gelmişler, burada ermenice temsiller vermiye başlamışlardı. Motti'nin Haçaturyan tarafından ermeniceye tercüme edilmiş olan Aristodem isimli dramı bu gençler tarafından oynanmış, Aristodem'in kızı İksira rolünü oynıyacak kadın artist bulunamamış, genç muallim Mınakyan kız rolüne çıkarılarak temsil verilmişti. Bu oyun sonraları sahnede uzun müddet saltanat sürmüş olan Mardiros Mınakyan'ın üzerine ilk defa dikkati celbetmiş olması itibariyle ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

Hasköy tiyatrosunun kapatılmasından sonra Arakel Altun düri ve kardeşleri Beyoğlunda bir tiyatro kurmağa teşebbüs etmişlerdi. Beyoğlu ermeni kilisesi mallarından olan ve şimdiki Tokatlıyan otelinin yerinde bulunan "Kafe oriyantal„i beş seneliğine kira ile tuttular. Burada muntazam temsiller vermek üzere hükûmetten izin aldılar, tiyatroya "Şark tiyatrosu„ adını verdiler. Bu suretle Beyoğlandaki tiyatro binalarının sayısı üçe çıkmış oldu.

Şark tiyatrosu yapılan bina 1859 da inşa edilmişti, Şark tiyatrosnnda ilk temsil 14 kânunuevvel 1861 de verilmiştir. Sonraları şöhret kazanan Davit Tiryans, Mardiros Mınakyan, Serope Benglyan, Ohanes Acemiyan, Bedros Mağakyan, Tomas Fasulyaciyan ve Agop Vartoviyan da Şark tiyatrosu san'atkârları arasında idi. Evlerdeki temsillerde rol alan genç ermeni hanımları, umumî sahnelere çıkmağa cesaret edememişlerdi. Aktris buhranı devam ediyordu.

Kumkapı kızlar mektebinde muallime olan genç ve güzel Matmazel Arusiyak Papaziyan sahneye çıkmağa razı oldu. Kız kardeşi Matmazel Agavni Papaziyan da onunla birlikte tiyatro

hayatına girdi. Gene o sene Madam Mariyam Zagımikyan isminde bir kadın sahneye intisap ediyor. Sahnede Bilecikliyan ismile çalışan bu kadınla Papaziyan kardeşler ve daha evvel adı geçen Matmazel Fani İstanbulda umumî sahnelerde tiyatro hayatına giren ilk kadınlardır.

Şark tiyatrosunda oynanan ilk piyes, Tomas Terziyan Efendinin "İki Ahbap Çavuşlar„ isimli eseridir. Bu tiyatroda Sinyor Asti isminde yetmiş yaşında tecrübeli bir İtalyan tiyatro adamı rejisör olarak çalışmıştır. Memleketimizde tiyatro ıstılâhları da 1861 yılında tesbit edilmiş ve bu İtalyan san'atkârın bu işte hizmeti görülmüştür.

Bu sırada İzmirdeki ermeniler de orada bir tiyatro heyeti teşkil ediyorlar. Yerli tiyatro hareketleri genişliyordu, fakat Türkçe temsiller kesilmişti.

Matmazel Papaziyan

İstanbulda Şark tiyatrosu 1863 e kadar muntazam temsiller verdikten sonra kapanmış. ermeni san'atkârlar şuraya buraya dağılmışlardır. 1866da Simon Tıngıryan isimli bir ermeni Şark tiyatrosunu yeniden faaliyete geçirmiştir.

Bu sırada Naumun tiyatrosunda da Ohanes Acemiyanın idaresinde başka bir ermeni trupu kendi dillerinde temsil vermekte idi.Şark tiyatrosu"1868„de bir Yunanlıya kiralanmış,tiyatroluktan çıkmış, Alkazar dö Bizans ismi verilmiş, canbazhane yapılmıştır.

Şark tiyatrosunun kapanması ermenice temsillerin artık seyirci bulmamıya başlamasından ilerigeliyordu.İş tavsamıştı.Tiyatro heyetleri çoğalmıştı, fakat bunların hepsini doyurabilecek bir seyirci kütlesi yoktu. Şark tiyatrosunda yetişip te etrafa dağılan ermeni san'atkârlar ayrı ayrı truplar teşkil etmişler, ekmek paralarını çıkarmıya çalışıyorlardı Yeni bir çalışma sahası, yeni müşteri bulmak lâzımdı. Bu dağınık heyetlerden Asya cemiyeti ismini taşıyan trupun en göze çarpan san'atkârı Agop Vartoviyan, eski aktör Karabet Papaziyanın tavsiyesi üzerine yeni bir tecrübeye girişti, "Sezar Borciya„ piyesini Türkçeye çevirterek temsil etti, muvaffak oldu. "1868„

Mösyö Suliye isimli bir Fransız Gedikpaşada bir hipodrom yaptırmış, burada zaman zaman temsiller, oyunlar gösterilmişti.[1]

[1] •Bir müddettenberu Tiflis canibinde bulunan meşhur cambaz Suliyenin kumpan-

Mösyö Suliye nihayet burayı bırakıp kalkıp gitti. Tiyatroyu seven, bu san'atın memlekette yerleşip kökleşmesini ve ilerilemesini istiyen bazı Türk münevverleri, burayı satın aldılar, tiyatro haline getirdiler ve burada Türk dilinde muntazam temsiller verecek bir tiyatro heyeti teşkil etmek istediler. Türklerin doğrudan doğruya tiyatroculukla meşgul olması belki de hoş görülmezdi, hele işin içinde sahneye kadın çıkartmak ta olduğuna göre o zamanın telâkkisince tiyatroculuk çirkin bir iş te sayılabilirdi. Bu sebeple bu işin müteşebbisleri olan Türkler, Âli Bey ve arkadaşları, tiyatrolarının müdür ve sahibi olmak üzere bir başkasını ortaya çıkarmak mecburiyetini duydular. Bu adam, Türkçe olarak temsil ettiği Sezar Borciya piyesinde Âli Beyin dikkatini çekmiş olan Agop Vartoviyan olabilirdi. Öyle oldu.

Bu teklif Agop Vartoviyana da pek uygun gelmişti. Bir taraftan temsil heyetini tanınmış, kudretli kimselerin himayesi altına koyacak, yardım görecek, bir taraftan da Türk halkını tiyatroya getirecek, yeni bir varidat menbaı işletilmiş olacaktı. Gedikpaşa tiyatrosu 1869 yılında Türkçe piyesler temsiline başladı.

yası bu kerre Derisaadete gelerek Gedikpaşada kâin mahalli sabıkında icrayı lûbiyat edecekleri işitilmiştir.» Ruznamei ceridei havadis, sayı 1175 Recep sene 1280 (1861)

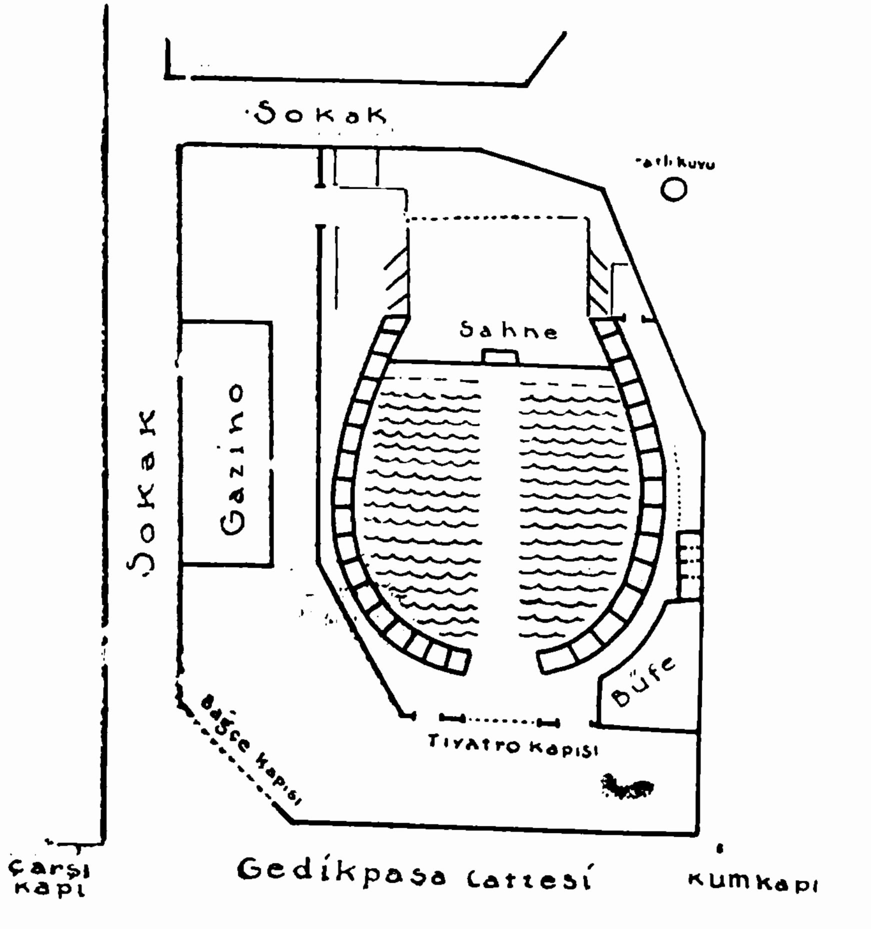
Gedikpaşa tiyatrosu ilânlarından birinin başlığı / tiyatro binasının resmi /

3. — GEDİKPAŞA TİYATROSU

I. Yeri, dışı, içi.
II. Nizamnameleri.
III. Gazetelerin yazdıkları.
IV. İlk Türk aktörleri.

Türk tiyatrosunun ilk inkişafına sahne olan Gedikpaşa tiyatrosu Çarşıkapıdan Kumkapıya doğru inilirken takip edilen geniş cadde üzerinde solda köşe başında idi.Zamanında Suliye canbazhanesi ismile meşhur olan bina sonraları Abraham Yaramyan Paşa adlı zengin bir ermeniye geçmişti. "1868 - 69„ senesinde tiyatro haline ifrağ edilirken binada lâzımgelen tâdilât ta yaptırılmıştı. Bina büyük bir duvarla caddeden ve yan sokaktan ayrılmış, büyük bir avlu içinde idi.

Geçenlerde ölen kıymetli âlim ve mütetebbi' Edirneli Dr. Rifât Bey, — babasının da sermaye ve idaresinde müşterek olduğu — Gedikpaşa tiyatrosu hakkında genç müzikolok Köse Mihalzâde Mahmut Ragıp Beye yazdığı hususî bir mektupta aynen şunları söylüyor :

Gedikpaşa tiyatrosunun plânı [Merhum Doktor Rıfat Beyin tarifine göre yapılan bu plân tiyatronun devamlı seyircilerinden olan merhum miralay Hulûsi Bey tarafından tashih edilmiştir.]

"Haricî tarafeyninde tuğladan örme direkleri ve fenerleri olan bir kapıdan bir meydanlığa girilirdi. Solda mebzul bir surette tenvir edilen ve pek zarif tefriş edilmiş bir gazino vardı ki bunun bir kısmında bilârdolar dizili idi. Diğer kısmında kitap, gazete, müteaddit camlı camsız levhalar vardı.

Tiyatronun mermer direkli kapıları vardı ; mermer merdivenlerle çıkı-

lırdı. Tiyatro binası haricen ahşap idi. Üç katlı localardan en alt kattakilerin al renkli kadife döşeli ve ayni renkte perdeleri olduğunu biliyorum. Yukarıda kubbe gibi bir avize asılı idi. Nasıl söndüğünü, nasıl yakıldığını bilmiyorum. Her halde elektrik yoktu, fakat avize muhteşemdi.Sahnenin mukabilinde perdeleri kapalı duran büyük bir loca vardı, padişahlara mahsustu. Yerde sıra sıra kanapeler, koltuklar vardı.

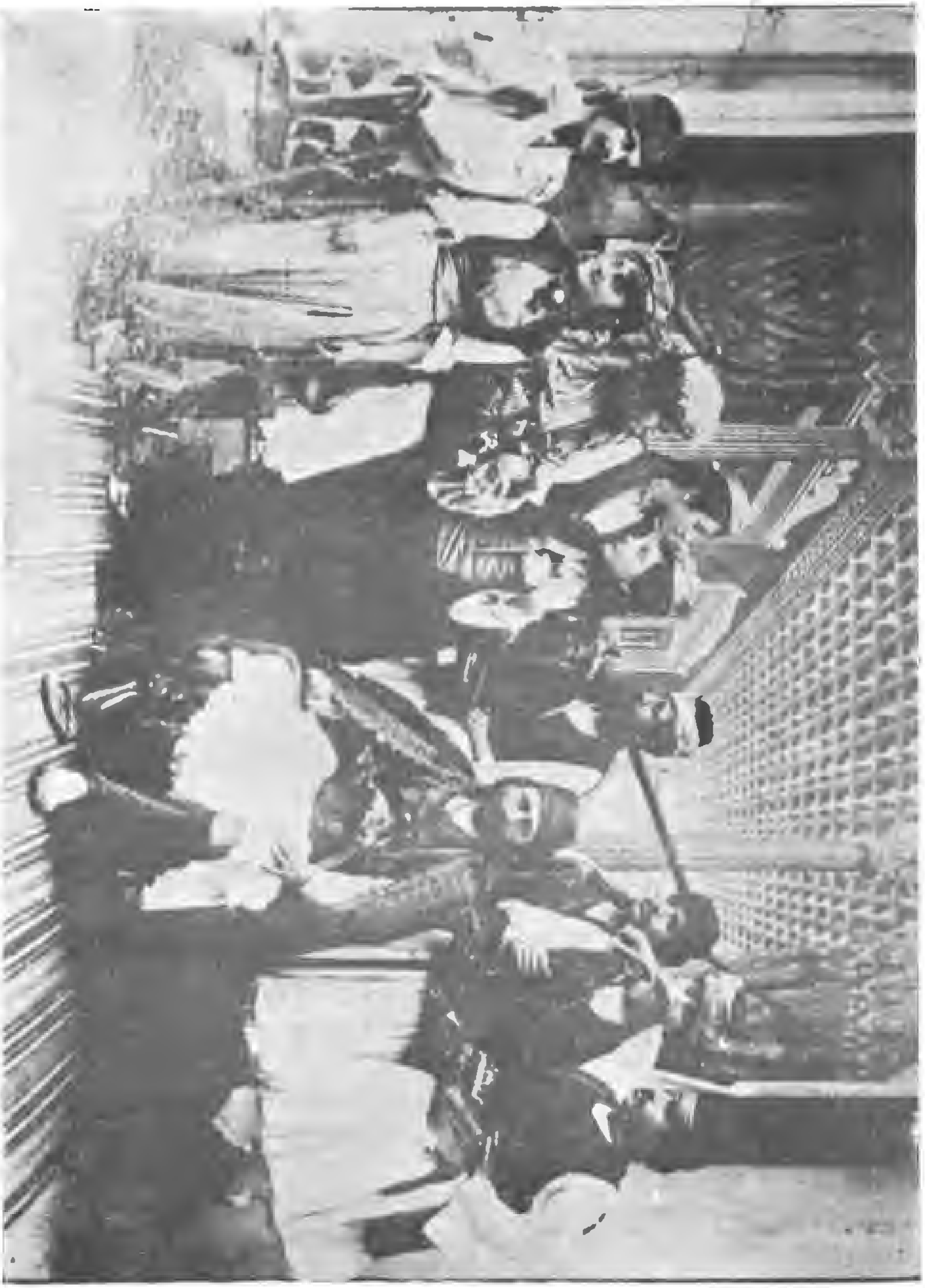
Sahne hayli büyüktü, arkasında birçok odalar vardı. Kara kaşlı, kara gözlü, beyaz tenli, şişmanca bir hanımın beni odasına alıp sevdiğini, hemen daima, bana paketler içinde şam fıstığı verdiğini tahattür ederim. Bu hanım oyuna çıktıkça herkes onu dürbünlerle seyrederdi. Bu sehnede top arabaları vardı, tahtadan mı, kâğıttan mı idi bilmem. Oyunlardan evvel dışarda avludaki gazinoda alaturka saz çalınırdı.„

Muhterem doktorun kuvvetli hafızasından bize naklettiği çocukluk hatıraları tiyatromuzun ilk devirlerine ve ilk binasına ait pek kıymetli malûmatı ihtiva ediyor. Bu malûmattan da anlaşılıyor ki Gedikpaşa tiyatrosu devrine nazaran hayli muhteşem, ehemmiyetli bir bina imiş.Dr. Rıfat Bey Gedikpaşa tiyatrosunun bir şirket tarafından idare edildiğini ve babasının da bu şirkette hissesi olduğunu, kendisinin çocukluğunda bu itibarla tiyatroya sık ve serbest gittiğini söylüyor. Bizim tetkiklerimiz de bu idarenin bir şirket olduğunu,sonraları İstanbulda Çenberlitaşta şimdi evkaf müdürlüğü olan Asım Paşa konağında bütün masrafı kendi kesesinden verilmek suretiyle ilk klöbü tesis etmiş olan Mısırlı Mustafa Fadıl Paşanın (bu şirketin de başlıca sermayedarları arasında bulunduğunu göstermektedir. Ekrem, Namık Kemal, Âli Beyler ve başka birkaç zat tiyatronun idaresile alâkadar idi.

Tiyatronun müdürü Agop Vartoviyandı. Oynanılacak eserler zaman zaman Ekrem, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Şemsettin Sami, Agâh, Fehmi, Ahmet Mithat Beylerin dahil oldukları edebî hey'et tarafından hazırlanırdı.

Sadrazam Âli Paşanın tavassutu ile suflörle oyun oynamak imtiyazı Sultan Aziz tarafından bir fermanla Agop Vartoviyana verilmişti; bunun için az bir zaman zarfında devrin bütün tanınmış artistleri Gedikpaşa tiyatrosunda toplandılar.

Gedikpaşa tiyatrosunun iki nizamnamesi vardı. Bunlardan biri idarî mahiyette idi. Temsil hey'etinin idareye karşı olan vaziyetini tespit ederdi. İkinci nizamname ile de sahne işleri tespit ve tanzim olunmuştu. Sahne işlerinde tâli derecedeki artistlerin bile re'yi alınır, fakat müzakere ve karardan sonra Agop Vartoviyan bütün mes'uliyeti üzerine alarak tatbikine başladığı bu kararların icraatında hiç kimseyi işine karıştırmazdı.

Zaman zaman Fasulyacıyan, Noçi, Mınakyan bu hey'etin rejisörlüğünü yaptılar. Agop Vartoviyan hasılâta ortaktı, kendisinden başka bütün artistler maaş alırlardı. Memleketin hemen hemen tek tiyatrosu olması, resmî himaye görmesi, ahalinin rağbetini kazanması yüzünden tiyatronun kasası daima dolu bulunuyordu. Bu itibarla artistlerin aldıkları maaşlar o devrin diğer sahalardaki kazanç nisbetine nazaran haylı yüksekti. Bir fikir vermiş olmak için artistlerden Karakaş hemşirelerin altmış altından fazla aylık aldıklarını söylemek kâfidir. Gedikpaşa tiyatrosu san'atkârları gayet temiz giyinirler, hariçte daima iltifat görürler, yüksek mevki sahibi sayılırlardı. Abdülmecitten sonra padişah olan Sultan Aziz daha ziyade eski Şark eğlencelerine düşkün olduğu için tiyatroya pekaz ehemmiyet veriyordu, fakat münevver ve genç Türklerin bu güzel san'ata karşı gösterdikleri büyük alâkanın tesirleri Gedikpaşa tiyatrosuna lâzım olduğu kadar ehemmiyet kazandırmıştı. Gedıkpaşa tiyatrosu teknik mükemmeliyeti ve artistlerin san'atkârlık kıymetleri itibariyle Avrupa tiyatrolarına yakın bir yükseklikte bulunuyordu.

Gedikpaşa tiyatrosunun Türk muharrirlerinden, münevverlerden, matbuattan gördüğü ciddî alâka ve yardım, bu tekâmülü temin etmişti. Aşağıdaki satırları 3 Kânunuevvel 1293 (1871) tarihli Basiret gazetesinden alıyorum :

"Bir zat tarafından gelen varakadır:

Asrımız hakikaten gıptefermayı âsârı selef denmeğe sezavar bulunduğu ve memalikimizce emri medeniyet günden güne ilerilemekte olduğu dünkü gün gördüğümüz bir eserle dahi ispat ederiz. Şöyle ki Gedikpaşada iki senedenberi küşat edilen Osmanlı tiyatrosunda dün gece bazı vükelâyı fiham hazeratı hazır oldukları halde icra kılınan lûbiyat sahihen şayanı takdir olarak, gerçi ermeni bulunan oyuncuların Türkçe oynadıkları şeylerde görülen kusur ve galetat setrolunur bir noksaniyet değil ise de sair oyuncuların pek güzel ve gayet mükemmel surette oynadıkları görülmüştür. Ve hattâ Ahmet Efendi nam zatın bu bapta ibraz eylediği hüner ve meharet herkesin tahsinini mucip olduğu kemali memnuniyetle görülmüştür. Ve şu hale nazaran başlıca bazı nesâyihi havi böyle bir eserin memalikimizde kariben bir kat daha teessüs edeceği kaviyyen memul bulunmuş olmakla bu bapta hissemize ait olan methü senanın ifasına mübaderet eyleriz." [1].

Umumî sahnelerde oynıyan ilk Türk aktörler, Gadîkpaşa tiyatrosunda sahneye çıkmışlardır. Bunlardan yukarıdaki fıkrada da adı geçen Ahmet Necip, Büyük İsmailin kardeşi Hamit, bu

[1] Basiret gazetesi. Numara 239. İstanbul.

yolda uzun müddet devam etmediler, sonraları tulûat tiyatrolarına geçtiler. 1876 da Gedikpaşa tiyatrosunda sahneye çıkmış olan Ahmet Fehim Efendi yarım asır bu san'ata emek ve ömür verdi.

Sultan Aptülhamit tahta çıktıktan sonra 1876 da Türk-Rus muharebesinden evvel Lort Salisborinin riyasetindeki İngiliz diplomasi heyeti İstanbula geldiği zaman Gedikpaşa tiyatrosunu bilhassa görmek istemiş, burada verilen üç temsilde Osmanlı sarayı erkâniyle birlikte hazır bulunmuş, Türkiyede tiyatro san'aatının gördüğü terakki ve tekâmüle şaşmıştı.

Gedikpaşa tiyatrosunun repertuvarını Molyerden, Hügodan, Dümadan tercüme edilmiş klâsik eserler, tarihî dramlar, Ksaviye dö Montependen, Jül Mariden tercüme edilmiş cinaî melodramlar ve telif Türk temaşa eserleri teşkil ederdi. Gedikpaşa tiyatrosunda senede ancak dört defa da ermrnice piyes temsil edilirdi. 1876 dan itibaren bir Fransız mütehassıs getirtildi, şarkılı piyesler de oynanmıya başlanıldı.

Gedikpaşa tiyatrosunun 1878 senesi kânunuevvelinin 25 inci Çarşanba günü san'atkârlardan Davit Tiriyans şerefine verilen müsamereye ait ermenice iylân varakasında şöyle bir kayıt var. Müsamerede Molyerin "Avar" piesinin temsil edileceği yazıldıktan sonra deniliyor ki :

"Fiatlar muayyen değildir, tiyatro seyircilerinin arzusuna ve lûtüflerine tâbidir. San'atkâr Davit Tiriyansın menfaatine olduğu için kabilse lûtfen hanımların da duhuliye vermeleri rica olunur."

Bu iylândan muayyen bir kimsenin menfaatine olmıyan temsillerde kadınların ücrete tâbi olmadıkları gibi bir mâna çıkıyor. Bunun böyle olup olmadığına dair hiç bir yerde bir kayde tesadüf edemediğim gibi o devri yaşamış, Gedikpaşa tiyatrosuna devam etmiş zevat ta bu husustaki sualime buna dair bir şey hatırlıyamadıkları cevabını verdiler.

Gerek sultan Aziz devrinde, gerek ondan sonra gelen sultan Murat ve Abtülhamit devirlerinde zaman zaman sıkı bir sansür tatbik ediliyor, hürriyet âşıkı genç Türkler takip olunuyorlardı. Gedikpaşa tiyatrosu asıl kuvvetini bu genç Türklerden aldığı için zaman zaman sarsıntılara uğramaktan da kurtulmamıştır. Muhtelif telif piyeslerin temsili menedilmiş, muhtelif Türk muharrirler nefyolunmuştur.

4. — TİYATRO EDEBİYATIMIZ NASIL BAŞLADI ?

I. Şair evlenmesi.
II. Ali Haydarın eserleri.
III. Âli Beyin eserleri.
IV. Namık Kemalin makalesi.
V. Namık Kemalin piyesleri.
VI. Ebuzziya Tevfik, Recaizade Ekrem, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Manastırlı Rifat, Hasan Bedrettin.
VII. Tiyatro gazetesi

Gedikpaşa tiyatrosu, Türkiyede tiyatro edebiyatının doğmasına da sahne olduğu için ayrıca ehemmiyetlidir. Gerçi Türk dilinde tiyatro eseri yazılması, Gedikpaşa tiyatrosunun kuruluşundan öncedir; edebiyatımızın garbe açılmış ilk penceresi olan Şinasi (1826-1869), pek genç iken Avrupaya gidip Fransada Fransız edebiyat ve ilim adamlarile düşüp kalkmağa, oradaki fikir ve san'at hayatını yakından takip etmeğe başladığı zaman garp medeniyet ve irfanını tetkik ettiği sırada tiyatroyu, tiyatro eserlerini de görmüş, beğenmişti.

Şinasi Efendi

Şinasi memlekete döndüğü zaman Türkiyeyi yaşatabilmek için bütün müesseselerile birlikte yenileştirmek lâzım geldiğine inanmış bulunuyordu. Bu düşüncesini yaymak ve yapmak için önce gazetecilik etmeğe karar verdi. Agâh Efendi ile birlikte Tercümanı ahval gazetesini kurdu, sonra Tasviriefkâr gazetesini çıkardı.

Şinasi bir taraftan makalelerile Avrupalılaşma propagandası yaparken bir taraftan da eserlerile Avrupalılaşmış edebiyata nümuneler vermek istiyordu. Bu arada bizim edebiyatımız için yeni bir nevi olan tiyatro şeklini de tecrübe etti ve "Şair evlenmesi,,

isimli bir perdelik bir komedi yazdı (1860). Bu piyes Tercümanı ahval gazetesinin 2, 3, 4, 5 numaralı sayılarında tefrika halinde neşredildi. "Şair evlenmesi„ , uzun zaman bu gazete koleksiyonu içinde kalmış, ancak 1908 meşrutiyetinden sonra ve Selânikte teşekkül eden bir amatör tiyatro hey'eti tarafından sahneye konulmuştur[1]. Bu temsil hey'etinde dahil bulunan İbrahim Necmi Bey, piyesin o zaman Selânikte kitap halinde de neşredilmiş olduğunu söyler.

"Şair evlenmesi„ nin tamamı,Ahmet Rasim Beyin"büyük muharrirlerden Şinasi„ isimli eserinde de vardır [2].

Şinasi, bu piyesinde eskidenberi sürüp gelen görücü ile evlenme usulünün fenalıklarını gösterir, bu eski âdetimizle alay eder. Rüşvet alan imamı, şer'î hileyi, mahallelinin namus telâkkisini tasvir eder. Mevzu şudur:

Şair Müştak Bey, Kumru Hanım isminde bir güzel kıza âşık olur. Kızın ailesine haber gönderip evlenmek istediğini bildirir, razı olurlar. Fakat Kumru Hanım ailenin küçük kızıdır, sırada ablası var, önce onu evlendirmek lâzım. Onun için ailesi Kumru Hanım yerine hoppa şöhretli ve yaşlı olan ablasını Müştak Beye vermeğe kalkarlar. Şair evleneceği akşam bu işin farkına varır, düştüğü tuzaktan kurtulmak için bir hayli sıkıntı çeker, nihayet Hikmet Bey isminde bir arkadaşının akıllılığı, beceriklili̇ği, imama rüşvet vermesi sayesinde maksadına erer.

Eserin mevzuu da, tertibi de basittir. Fakat dili çok temizdir, sadedir, güzel bir konuşma dilidir. İlk tiyatro eserimizdeki yazılış tarzını göstermiş olmak için şunları da kaydedeyim:

Şinasi, eserinin başına şunları yazmıştır:

"Mutarıza içinde bulunan kelâm yalnız hali tarif içindir.Bazı kelimelerin imlâsında mahsusî olan yanlışlık dahi tekellümün telâffuzunu takip içindir.

Şairin evlenmesi oyunu bir fasıldan ibarettir. İşbu oyunun fıkrası gelin odasında vuku bulur.„

Şinasi, piyes karşılığı olarak oyun kelimesini kullandığı gibi eşhas karşılığı olarak ta takım kelimesini kullanmış, yanına Fransızca personnage kelimesini yazmıştır. Meclis karşılığı olarak ta fıkra kelimesi kullanılmıştır. Piyes bir perdedir, bu perde de dokuz meclise ayrılmıştır. Oyun ve takım, orta oyunu ıstılâhlarındandır. Perde karşılığı olarak fasıl, meclis karşılığı olarak fıkra kelimelerini Şinasi bulmuştur.

[1] Edebiyat tarihi: İbrahim Necmi. İstanbul.

[2] Büyük muharrirlerden Şinasi: Yazan Ahmet Rasim S. 139 İstanbul Yeni Matbaa. 1927.

Eserin başında personnage şu suretle kaydedilmiştir:

Müştak Bey — Güvey, Kumru Hanımın âşıkı

Hikmet Bey — Müştak Beyin mahrem dostu

Kumru Hanım — Müştak Beyin sevgilisi ve Sakine Hanımın küçük hemşiresi.

Sakine Hanım — Müştak Beyin nikâhlısı

Ziba Dudu -- Kılavuz

Habibe Kadın - Yenge

Ebüllâklâkatül'enfî — Sakine Hanımın nikâhını kıyan imam

Batak Ese — Mahalle bekçisi

Atak Köse — Mahalle süprüntücüsü

Bazı mahalleli, esnaftan...

Şinasinin eserinden sonra dilimizde yazılan ikinci piyes Ali Haydar Beyin "Sergüzeşti Perviz„ isimli eseridir (1866).

"Sergüzeşt Perviz, manzumdur. Mevzuu trajiktir. Muharriri, eserine yazdığı mukaddimede "şiirimizde bir trajedi yolu açtım, ikmal ve intizamına bu yolda beni takip edeceklerin muvaffak olmalarını temenni ederim„ diyor. Türkçe nazımda o zamana kadar görülmemiş bu cesarete birçokları isyan etti, fakat muharriri bu iptidaî eserinden sonra ikincisini neşretti. İkinci esesin mevzuu şudur:

Eski zaman hükümdarlarından İkinci Ersas isminde biri İran şahı Şapura karşı koymak için Bizans kayserinin yardımını ister, Ulariyus isminde birinin kızı olan Olimpiyat'la evlenir. Biraz sonra aldığı ikinci karısı ortağı Olimppiyad'ı kıskançlıkla öldürür.

Bu da iki perdelik manzum bir tiyatro idi. İsmi İkinci Ersastır. Acemice bir eserdir. Vezin, kafiye kusurlarından başka bir de henüz o vakit daha nazım dilimizde hüküm süren mananın en nihayet bir beyitte tamamlanması mecburiyeti bu eserlere garip bir çeşni veriyordu. Ali Haydar bundan sonra iki perdelik manzum Rüya oyunu komedisini vücude getirdi.

Bunun mevzuu da şudur:

Bir bey rüyasında Kalipsoyu görür. Uyandığı zaman bu rüyayı tabir ettirmek için bakıcıya haber gönderir. O sırada Ayyar isminde bir dalkavuk, beye büyük babasının öldüğü, mirasa konduğu haberini getirir. Bu parayı yemek için beyi alıp Arinkonun evindeki baloya götürür. Bey bu evde Marinko isminde bir kadınla eğlenmeğe başlar. Fakat bu sırada bakıcıdan haber gelir. Falcı, Marinko, Arinko ve Ayyarın beyi soymak için sözleşmiş olduklarını haber verir. Ayyarın plânı da be suretle suya düşer. Bey gözlerini açar, paralarını yedirmez.

Ali Haydar Bey, bundan sonra Goncei Çin, yahut Bir ağlamanın bir gülmesi dramını ve Hekimlerin hazakati yahut Tiyatro içinde tiyatro komedisini yazdı. Bu oyunların oynandığına dair bir kayıt yok, fakat Behçet Bey isminde gene manzum bir piyesin Osmanlı tiyatrosunda oynadığını biliyoruz.„ [1]

"Osmanlı tiyatrosu„ diye şöhret bulan Gedikpaşa tiyatrosunda ilk zamanlarda bilhassa tercüme eserler oynanıyordu. Telif eser, nadirdi. Gazetecilik, devlet memurluğu, düyunu umumiye müdürlüğü etmiş olan Mehmet Âli Bey bu tiyatroya eser yetiştiren muharrirlerin başındadır.

Âli Bey "Kokona yatıyor„, " Misafiri istiskal„ isimli iki telif piyes yazmış (1870) Molyre'in " Skapenin hileleri„ komedisini "Ayyar Hamza„ adile adapte etmiştir (1871).

Âli Bey

"Kokona yatıyor„ piyesinin mevzuu şudur:

Efendi, karısını aldatmak için Adaya gideceeği bahanesile dışarıda kalır. Madam, bunu fırsat bilerek evden çıkıp yalnız baloya gider, bu sırada erkek eve döner. Hizmetçi, madamın evde olmadığını gizler, "Kokona yatıyor!„ diyerek hanım gelinceye kadar efendiyi oyalar.

Bir perdelik bir komedidir.

"Misafiri istiskal„ de bir perdelik bir komedidir. Bunun mevzuu da şudur:

Mümtaz Bey isminde bir zatın, Abdi isminde çok can sıkıcı ve münasebetsiz bir komşusu vardır. Bir donanma günü eve gelir, ev sahibi onu savmak için türlü hileye baş vurur.

Muharrir, eserin sonuna ilâve ettiği yazıda, bu vak'anın tiyatro için gayet ehemmiyetsiz olduğunu, fakat aynen bir yerde vuku bulduğunu, memleketimizin ahlâk ve âdetçe tenkit edilmeğe lâyık pek çok hallerini ihtiva ettiğini söyler.

Âli Beyin piyesleri, Gedikpaşa tiyatrosunda oynanmış, kitap halinde de basılmıştır; fakat kitaplar basılırken muharrir,belki de tiyatro ile meşgul olmanın resmî vazifelerile yakışık almayacağını düşünerek, ismini koydurmamıştır. Âli Bey "letafet„ isimli bir operet te yazmıştır.

[1] Metinlerle muasır Türk edebiyatı tarihi. Mustafa Nihat. Birinci cilt.

1870-1871 yıllarında Gedikpaşa tiyatrosunda oynanmış olan piyeslerden bazılarının isimleri şunlardır: Keyhusrev Şahın adaleti, Kıskanç Karı, Rozamonde, Tabibi mecazip, Tabibi aşk, Rişliyonun sergüzeşti, Titiz meşrep ve keremkâr, Leylâ ile Mecnun, Nikotimusun kızı, Güruhu insan nakıstır her an, Yarabbi şükür sofra kuruldu, Hürmüz Bey, Sezar Borciya, Bernar yahut Bohemya Haydutları.

Bunlardan başka Devir isminde bir opera ile Hasköylü Benli oğlunu bestelediği, Telemak operası da yine 1871 de oynanmıştır.

1872 de Hamdi isminde bir muharririn "İki karpuz bir koltuğa sığmaz„ isimli bir komedisi oynanıyor.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz üç fasıllık bir komedidir. Ermeni âdet ve telâffuzile lâtife eder. Şahısları ermenidir, ermeni şivesile bozuk ve tuhaf bir Türkçe konuşurlar. Bir ermeni genci iki kadını birden sevmek istemiş, muvaffak olamamıştır, husranını anlatır.

Ebuzziya Tevfik Bey

Muharrir, eserini "Necmi„ imzasile neşretmiştir.

Bu zat daha evvel de "Uçurtma„ isimile Fransızca bir piyes yazmış, Beyoğlundaki Fransız tiyatrosunda oynatmıştı. Mehmet Raşidin Rumcadan tercüme ettiği " İraklis „ ve " Olimpiyaküs Ağunas„ , Mustafa Hulûsinin " Dehşetli Hata „ isimli faciaları ve Ebüzziya Tevfik Beyin Eceli Kaza isimli piyesi de aynı sene oynanmıştır.

Eceli Kaza, birleşmesi mümkün olmıyan bir genç kızla bir genç erkeğin sevdasını ve başlarına gelenleri anlatır. Erzurum valisinin kızını beylerden biri sever. Kız da lâkayt kalmaz, fakat aralarında kan davası vardır. Evlenmeleri güçtür. Tam güçlükleri giderip evlenecekleri sırada kız ölür, âşıkı da teessürden kendisini öldürür.

1872 sonlarına doğru Namık Kemalin tiyatro ile alâkadar olmağa başladığını görüyoruz. Hadika gazetesinin 28 kânunuevvel 1872 tarihli sayısında tiyatro hakkında bir makalesi var.

Namık Kemal, bu yazısında tiyatronun ne olduğunu söylüyor, yeni doğmakta olan Türk tiyatrosuna kanunlar gösteriyor, tiyatro muharrirlerinin yalnız memleketlerinin ahlâkî ve içtimaî fikirlerine değil, ayni zamanda milletlerin mukadderatına da tesirleri dokunabileceğini anlatıyor, iyi tiyatro yapmanın büyük güçlüklerini gösteriyor, tiyatro eserlerinde mümkün olduğu kadar sade bir lisan kullanılmasını ileri sürüyor.

Bu makale, Galatasaray lisesinde muallimlik etmiş olan Mösyö Lui Şarel tarafından Fransızcaya tercüme olunmuş, İstanbulda Revü Oriyantal isimli mecmuada neşredilmiştir.

Namık Kemalin bu makalesini Türk tiyatrosuna istikamet vermiş ehemmiyetli bir vesika sayıyorum. Bu sebeple içindeki fikirleri, makalenin yazılış dilini sadeleştirerek naklediyorum:

Benim düşünceme göre tiyatro, umumî bilgi verecek, yahut örf ve âdetleri öğretecek bir mektep değildir. O, sadece bir eğlencedir. Bunun içindir ki en kederli dramları tasvir edenler bile seyirçiyi eğlendirmelidir.

Tiyatro bir eğlencedir ve insan fikrinin tasavvur ettiği eğlencelerin hepsinden üstündür. Aynı zamanda bunların en faydalısıdır.

Tiyatro, bütün eğlencelere tercih edilir demekle şahsî zevkimi söylemiş oluyorum. Hislerimi davama delil olarak ileriye süremem. Çünkü Beyoğlu müsamerelerinde Sara Bernar'ı işitmek için göz kulak kesilen bir adamı Güllü Agoba getirmek mevzuubahis değildir. Herkes istediği gibi eğlenir.

Namık Kemal Bey

Tiyatronun en faydalı eğlence olduğunu söyledim. Bu söz, müdafaa edilebilir.

Tiyatro nedir? Bir taklittir. Neyi taklit eder? İnsan hayatının hadiselerini... Sanırım ki bu dört küçük cümleden tiyatronun en faydalı eğlence olduğu açıkça anlaşılır. Doğrudan doğruya zevkte bulunan ahlâkî misalden daha faydalı birşey tasavvur etmeğe imkân var mıdır? Evet, çalışmada zevk bulunur, fakat zevkte çalışma bulunmaz.

İnsanlığın faydalı eğlencelere çok ihtiyacı vardır. Tiyatro cisim ve ruh kazanmış bir şairane rüyadır. Perdeler birer birer açıldıkça sonuncusuna kadar insan kendisinin elinden tutularak kalbin en gizli köşelerini gezdirildiğine

hükmeder. Seyirciler, gölgelerin önünde insan tabiatının bütün fenalıklarını, bütün büyüklüklerini canlanmış bir halde seyrederler, aşkla kini, bu pek kuvvetli duyguları, bu kudtetli âmilleri, en son hatlarına kadar götürülmüş olarak görürler.

Bunun içindir ki örf ve âdetler üzerine tiyatronun yapmış olduğu hizmetler, kitapların ve gazetelerin yapmış oldukları hizmetlerden daha yüksek sayılır. Benim de kanaatim böyledir. Çünkü tiyatro kadar gözyaşı döktüren kitap ve gazete görmedim.

Tiyatronun faydası o derecededir ki Avrupada medeniyetin mühim unsurlarından biri sayılır. Şekspir'in trajedisi Sezar, İngilterede Kromvel zamanındaki hadiselerin cereyanına imkân veren sebeplerden biri olmuştu. Fransada ihtimal ki Molyer'in komedileri ve hiç şüphesiz Volter'in ısırıcı kalemi papaslara ve asilzadelere en büyük darbeyi vurmuştur. Büyük Fransız ihtilâli esnasında halk sönmez bir hürriyet aşkı ve büyük bir vatanperverlik göstermiştir: Belki Korney'in kahramanca eserleri bu neticeye herşeyden çok yardım etmiştir. Göte ve Şiller'in Alman münevverleri üzerinde yaptığı tesirleri toplamak lâzımgelse belki büyük bir cilt yetişmez.

Bize gelince: Biz henüz bir tiyatro vücude getirdik. Bunun şimdiden mükemmel olmasını tabiî istemeyiz. Ortaya yeni çıkan bu eserden bütün meziyetleti istemek, annelerin âlim çocuklar doğurmasını beklemeğe benzer. Fakat sahnemizin noksanlarının az olmasını istememiz ve bu hatalar ne olur sa olsun, onların günden güne azalmasına çalışmamız lâzımdır. Çünkü bazı hatalar için tecrübesizlik bir mazeret sayılamaz.

Bence tiyatromuzun en büyük kusuru telâffuzda olan fenalıktır. Bu hata ilk önce lisanın tiyatrodan edeceği istifadeleri ortadan kaldırır, sonra da bir dereceye kadar gülünç olmaktan çekinilmeyi imkânsız kılar, piyesin yapması lâzımgelen tesiri kat'î surette mahveder.

Piyeslerimizin çoğunun Avrupa lisanlarından tercüme edilmiş olmasına gelelim: Eğer bu bir kabahatse bunun mes'uliyeti tiyatroya değil, kalem sahiplerine aittir. Maamafih tiyatro tercümesinde o kadar büyük fenalık göremiyorum.

Edebiyatın vatanı yoktur. Eğer bir fikir doğru ise bir lisanda yaptığı tesiri başka lisanda da ayni suretle vücude getirir. İngiliz, Alman piyeslerinden pek çoğu Fransızcaya tercüme edilmiş, orada oynanmıştır. Tercümede kaybolan tek şey, esas eserin üslûbundaki şaşaadır, fakat verdiği zevk ve tesir hiçbir suretle azalmaz.

Tiyatro edebî nevilerin en güç olanıdır. Bugün onbinden fazları edibi bulunan Fransada iyi tiyatro yazan on muharrir çıkmaz. Edebiyatımızın hali göz önüne getirilirse kaç dram muharriri bulunabilecek?

Eğer Avrupada bir tiyatro piyesinin yüz defaya kadar oynandığı, halbuki İstanbulda üç beş defaya kadar görüldüğü düşünülecek olursa yalnız Güllü

Agop tiyatrosu için en büyük Fransız tiyatrosunun icabettirdiği miktardan daha fazla edebî eser lâzımgeleceği neticesine varılır. Bu piyesler nereden bulunacak?

Fransız tiyatrosunun en büyük üstadı sayılan Korney İspanyadan piyesler almıştır. Göte, bu, Alman edebiyatının en önde gelen adamı, Fransadan eserler almıştır. Bu vaziyette bütün eserlerimizin kendimizden olması lâzımgeldiğini söylemeğe cesaret edebilecek miyiz?

Şimdilik benim tiyatromuz için istediğim san'atkârların telâffuzlarını düzeltmeleri, dram muharrirlerimizin de ıstılâh paralamaktan vazgeçmeleridir. Evvelce ıstılâh paralamak yalnız yazıda kullanılır, muhaverede gülünç sayılırdı. Şimdi lisan bu kadar sadeleşip dururken konuşmada zincirleme rabıtalar, birbiri arkasından gelen izafetler kullanmağa başlarsak hakikaten garip olur. Herkesin tiyatroda aradığı lisan, samimî ve sade ifadedir. Eğer bu dili tiyatroda bulmak kabil olmazsa ve bunun yerine bir Van dili veya Nergisi ifadesi ortaya çıkacak olursa bu edebiyata kim tahammül eder, bu raddedeki güçlükleri kim gidermeye çalışacaktır? [1]

Kemal

Namık Kemal, san'atın içtimaî bir kıymet olduğunu, içtimaî bir vazifesi bulunduğunu anlamış olan ilk büyük muharririmizdir. Bu anlayışından dolayıdır ki tiyatronun da milletlerin yalnız fikir seviyesi üzerinde değil, ayni zamanda mukadderatı üzerinde de tesirli olabileceğini söylüyor. Namık Kemale göre san'at ve bu arada tiyatro, halkı eğlendirirken, düşüncelerini, hürriyet fikrini, yurt sevgisini telkin etmek için bir vasıta idi. Namık Kemal "Vatan—yahut—Silistire„ isimli telif piyesini bu düşünce ile yazdı.

Mevzuu şudur:

Harp ilân edilmiştir. İslâm Bey Silistire müdafaasında bulunmak için gitmek, sevgilisinden ayrılmak mecburiyetindedir. Vatan bunu emrediyor. Sevgilisi Zekiye de İslâm Beyin arkasından gitmek için erkek kıyafetine girer, gönüllü olarak orduya karışır. Silistirede etraflarını düşman sarar. Âdem ismini alan Zekiye ile İslâm Bey ve Aptullah Çavuş fedai olarak düşman cephesini atmağa giderler. Bu işten döndükleri zaman düşman çekilir, Zekiye bu arada küçüktenberi kendisinden bir haber alamadığı babası Sıtkı Ahmet Beyi bulur. Babasına kavuşur.

Vatan piyesi kadın ve memleket aşklarını karşılaştırır. Memleket sevgisinin herşeyden üstün olduğunu söyler, memleket tehlikede iken kadınların da erkekler gibi her zahmet ve meşakkati çekebileceklerini gösterir.

Vatan piyesi Gedikpaşa tiyatrosunda temsil edildi. O devrin

[1] Hadika gazetesi Sayı 33

hürriyetperverlerinden, "Yeni Osmanlılar„ cemiyeti azasından birçok kimseler bu temsilde hazır bulundular. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, Bereketzade İsmail Hakkı Bey, Ahmet Mithat Efendi, Nuri Bey gibi tanınmış kimseler bu arada idi. Namık Kemalin sahneden irat olunan, vatan sevgisini, millet duygusunu söyleyen parlak hitabeleri, seyircileri fevkalâde heyecana verdi. Halk aralarında bulunan Namık Kemal arkadaşlarının teşvikile " Yaşasın Vatan! „ diye bağırarak piyesi alkışladılar. Büyük bir taşkınlık içinde, Namık Kemal, sahneye getirildi, alkışlandı " Yaşasın Vatan! „ seslerine " Yaşasın Kemal! „ sesleri karıştı. Bu nümayiş arasında " Muradımız nedir? Muradımız budur! Allah muradımızı versin! „ gibi sözler söylenildi.

Padişah Abdülâzizin istipdat idaresine karşı o zamanki veliaht Murat Efendinin hürriyet taraftarı olduğu yolunda bir düşünce vardı. Onun için hürriyet taraftarı yeni Osmanlıların: "Allah muradımızı versin! „ sözlerinde Abdülâzizi istememek, veliaht Murat Efendinin padişahlığa getirilmesini istemek gibi bir mana da vardı [1].

Hürriyet taraftarlarının tiyatrodaki bu taşkın nümayişleri sarayda çok fena bir tesir uyandırdı. Bu nümayişlere Namık Kemalin piyesi sebep olmuştu. Onun için ertesi gece eser ikinci defa oynanırken Abdülâziz, Gedikpaşa tiyatrosunu bastırarak piyesin temsilini yasak etti, Namık Kemal tevkif olundu, muhakeme edilmeden doğrudan doğruya padişahın bir fermanile Kıbrıs adasındaki Magosa zindanına gönderildi, hicrî 21 Safer 1290 tarihli (Milâdî 28 nisan 1873) olan bu ferman Süleyman Nazif Beyin "Namık Kemal„ isimli eserinde vardır. Abdülâziz, bu fermanda zaptiye müşürü İzzet ve Kıbrıs mutasarrıfı Veysi Paşalarla Magosa naibine hitap ederek İbret gazetesi muharriri Kemal Beyin bazı muzır neşriyata başladığından İstanbuldan uzaklaştırılması ve terbiye edilmesi lâzımgeldiğini, Kıbrısa koğulmasını ve sürülmesini emrettiğini, hususî memurlarla birlikte ve kal'abent edilmek üzere oraya gönderilmesini, bir yere gitmesine ve kaçmasına meydan verilmemesini ve yeni ferman olmadıkça serbest bırakılmamasını, Kıbrısa götürülüp zindana konulduğunun da saraya bildirilmesini söyler. [2]

Namık Kemal tiyatro yüzünden menfalara gitmişti, fakat menfada da tiyatro yazmaktan geri kalmadı. Esasen tevkifinden evvel İstanbulda Vatan piyesi prova edilirken "Gülnihal„ piyesi-

[1] Namık Kemal, hayatı ve şiirleri— Sadettin Nüzhet. S. 62. İstanbul 1933
[2] Namık Kemal – Yazan: Süleyman Nazif. İstanbul.

ni yazmıştı. Magosa zindanında da "Akif Bey„ , "Zavallı çocuk„ "Kara belâ„ , "Celâlettin Harzemşah„ oyunlarını yazdı (1873-1876).

"Gülnihal„ in ilk ismi "Razı dil„ di. Basılmadan evvel Maarif nezaretinde sansür edilirken bu isim tehlikeli görülmüş, değiştirilerek yerine Gülnihal ismi konulmuştu.

Mevzuu şudur:

Tanzimatın ilk yıllarında bir sancak beyi olan Kaplan Paşa, kendi yakınlarından, hatta kendi babasından başlayarak kendisine rakip olmak ihtimali bulunan sancak eşrafını ortadan kaldırmıştır. Zalimin biridir. İki amca çocukları var. Bunlar birbirlerini seviyorlar. Kaplan paşa da kızı seviyor, onun için iki gencin arasını türlü türlü hilelerle bozuyor. Fakat so' unda bu hileler meydana çıkıyor, gençler birbirlerine kavuşuyorlar. Kızın adı İsmet Hanım, delikanlının adı Muhtar Bey dir, Gülnihal, vak'a şahıslarından bir kalfa hanımın ismidir.

"Akif„ piyesinin mevzuu da şudur:

Bir bahriye zabiti olan Akif, Dilrüba isminde bir aşifte ile evlenmiştir. Kadın Akifin, dışarıya gittiği bir sırada Sinopta, gemisile beraber, batıp boğulduğuna dair yalancı şahitler bularak başka birisile de evlenmek ister. Bu sırada Akif, babasile beraber gelir, mes'eleyi öğrenir, önce kadını boşar, fakat ayrılığına dayanamaz, kalkıp kadının evine gider. Orada Dilrübanın yeni kocasile karşılaşır, vuruşurlar, ikisi de ölür. Bunun üzerine Akifin babası, gidip Dilrübayı öldürür.

" Zavallı çocuk „ piyesinin mevzuu :

Şefika, Ata isminde bir genci sevdiği halde babasının borçları ödensin diye zengin bir paşa ile evlenmeğe razı olur. Fakat babası uğruna saadetini feda eden kadın, kederinden verem olur. Ata da sevgilisini kaybetmekten muztariptir, zehir içer, ikisi de ölürler.

"Kara belâ„ , zenci lala Ahşit'in. bakıp büyütmekle vazifedar olduğu genç ve güzel Behrever'e olan aşkını tasvir eder. Lala, genç kızı elde etmek için herşeyi göze alır, Behrever, kurtulmak için kendisini zehirler. Mes'ele haber alındığı için lala da öldürülür, cezasını bulur.

Bu piyeslerin hepsi, vak'aların basitliğine, uzun tiratlarla dolu olmalarına rağmen yine zamanlarına göre oynanabilir eserlerdi. Fakat Namık Kemalin sonuncu tiyatrosu olan "Celâlettin harzemşah„ aslâ sahneye konulması mümkün olmayan bir eserdir.

Harzemşah sülâlesinden kahraman Celâlettinin menkabelerini

anlatarak bu vesile ile siyasî emellerini ortaya koyan Namık Kemal esasen bu on dört perdelik eserin başlangıcında bu piyesin okunmak için olduğunu,oynanmağa müsait olmadığını yazmıştır.

Tiyatro edebiyatımızın ilk muharrirleri arasında Recaizade Ekrem (1847-1913) Beyi de saymak lâzımdır.Namık Kemalin arkadaşı, "Vatan„ piyesinin oynandığı sene "Vuslat„ isimli bir oyun yazdı (1873); sonra "Afife Anjelik„ ve "Atala„ isimlerile iki Fransız romanını piyes haline koyarak dilimize çevirdi.

"Afife Anjelik„ genç bir kızın hayat ve arzularını, saf, samimî ve namuskâr aşkını tasvir eder.

Ekrem Bey 1875 te kitap halinde basılan "Atala„ piyesinin mukaddimesinde diyor ki :

Recai zade Ekrem Bey

" Bugün dram, yâni facia olarak mevcut olan eserler dört sene evvel bilkülliye mefkut idi. Ben Afife Anjelik namile tertip eylediğim dramı neşreylemiştim. Afife Anjelik zamanı zuhurunda emsaline takdimen umumun nazarı itibarına mazhar olmuştu. Bugün Atala da nazirlerinin pek çokları derecesinde lâyıkı in'itafı nazar olur ümidindeyim. Atalada tertip ve intizama ait birtakım usuller vardır ki bu nevi âsarın bugünkü günde en güzidelerinden ahzü iktibas olunmuştur.„ [1]

"Atala, yahut Amerika vahşileri„ ismini taşıyan bu piyesin mevzuu, ormanlarda Amerika yerlileri arasında geçen bir aşk macerasıdır ve Fransız muharrirlerinden Şato Briyanın bir hikâyesinden alınmıştır. Ekrem Bey daha evvel bu hikâyeyi de tercüme ederek neşretmişti.

Recaizade Ekrem Beyin sağlığında kitap halinde basılıp çıkan Vuslat-yahut-Süreksiz Sevinç (1873), Afife Anjelik (1874), Atala (1875) isimli piyeslerinden başka "Çok bilen çok yanılır„ isimli bir piyesi de ölümünden sonra neşredilmiştir. (1913)

Gedikpaşa tiyatrosunun eserleri büyük bir alâka ile karşılanan mühim muharrirlerinden biri de Ahmet Mithat Efendidir. (1844-1913)

Ahmet Mithat Efendi, piyeslerinde eski âdetleri yıkmağa, halka yenilik fikrini tiyatro vasıtasile telkin etmege çalışmıştır. İlk piyesi olan "Eyvah ! „ birden fazla zevce almak usulü aley-

[1] Atala—yahut— Amerika vahşileri: Recaizade Mahmut Ekrem. İstanbul 1875.

hindedir. Eski kafalılar, bu eseri hiddet ve şiddetle karşıladılar. Birçok kimseler, Ahmet Mithatın alehine döndüler. Genç muharririn korkup susacağı zannediliyordu. Ahmet Mithat Efendi bu sefer "Açık baş„ isimli bir komedi yazdı. Bu piyes (1873) te Gedikpaşa tiyatrosunda oynandı. Açık baş bir hoca tipidir. Bu eser sahte dindarlık ve taassup için yazılmış bir hicviyedir; Ahmet Mithat, bu eserile evvelki piyesinden dolayı kendi aleyhinde bulunan mütaassıpları tezyif ediyordu.

Müsyö Adolf Talasso, o zamanki sahne hayatımızdan bahseden Fransızca makalesinde "Açık baş„ın yüz defadan fazla temsil edildiğini söylüyor ve diyor ki:

"Bir eserin sekiz günden fazla oynanmadığı memleket için inanılmaz şey!„

Padişah Abdülâziz Namık Kemali Kıbrısa sürdüğü zaman Ebüzziya Tevfik Beyle Ahmet Mithat Efendiyi de Rodos adasına nefyetti.

Gedikpaşa tiyatrosunda ilk zamanlarda oynanan eserlerden biri de hoca Hakkının "Hak„ namındaki piyesidir. Adolf Talasso, Osmanlı tiyatrosunun 1871-1873 seneleri vak'alarından bahsederken bu arada diyor ki:

" Hoca Hakkı, sosyalist temayüllerini ihtiva eden hak namındaki eserini alkışlatmıştır. „ [1]

Gedikpkşa tiyatresunun iki meşhur muharriri de Manastırlı Rıfat Beyle Hasan Bedrettin Paşadır. İkisi de zabittir, arkadaştılar, önce ayrı ayrı eserler yazarken sonra birlikte çalışmağa başlamışlar, "Temaşa„ ismi altında telif, tercüme bir sıra tiyatro eseri teşretmişlerdir.

Manastırlı Rıfat Beyin piyesleri şunlardır:

Osman Gazi (1873), Ya gazi, ya şehit (1874), Görenek (1874), Ebül'ulâ (1875), Ebülfeda (1875), Fakire (1876), Ahmet Yetim (1879), Nedamet.

Hasan Bedrettin Paşanın eserleri şunlardır:

İskatı cenin (1873), İkbal (1874), Manastırlı Rıfatla beraber telif: Kölemenler (1875), Delile (1875).

Bu iki arkadaş muhtelif tercüme eserleri arasında Şillerden Hud'a ve Aşk (1875), Aleksandr Dümadan Antuvan (1875), Şekspirden Otello isimli eserleri de dilimize çevirmişlerdir.

Bunlardan başka Şemsettin Sami Beyle Teodor Kasap Efendi ve Ahmet Vefik Paşa ilk tiyatro muharrirlerimiz arasında ehemmiyetle göze çarpan simalardır. Şemsettin Sami

[1] La Revue Théâtrale. Üçüncü yıl, No. 16 Sahife 378

Bey önce İhtiyar Onbaşı ismile bir piyes tercüme etmiş (1874), sonra üç telif piyes yazmıştır: Besa-yahut- Ahde vefa (1875), Seydi Yahya (1875), Gâve (1876).

Teodor Kasap Efendi de 1870 ten sonra fikir ve matbuat hayatımıza karışmış, Hayal ve Çıngıraklı Tatar isimli mizah gazetelerini çıkarmış (1872), tercüme ettiği tiyatro piyesleri Osmanlı tiyatrosunda oynanmıştır. Bu piyesler şunlardır:

Molyerden İscanarelle — İşkilli Memu (1873), Avare — Pinti Hamit (1873), Aleksandr Dümafisten Para meselesi (1874) Viktor Hügodan Ernani (1874).

1876 senesinde padişah Abdülâziz ölüp te beşinci Murat tahta çıktıktan sonra Kıbrıs ve Rodos menfileri de serbest bırakılarak İstanbula geldiler. Namık Kemalin ve Ahmet Mithatın menfada yazdıkları piyesler, Istanbulda imzasız olarak neşredilmişti. Ahmet Mithatın piyeslerinden "Ahzı sar" Osmanlı tiyatrosunda sahneye konuldu. Bu dört perdelik dram, avam denilen sınıfa mensup kimselerin de insan olduklarını, onların da yüksek hisleri olabileceğini söylüyor, zadegân sınıfının karşısına bir başka insan kütlesi koyuyordu. Ahmet Mithat Efendi itibarlı, "esaletli" bir gürcü ailesindendi, zadegândandı, bu itibarla "İntikam" piyesi pek ziyade iyi bir tesir bırakmıştı.

Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Mithat Efendi Osmanlı imparatorluğu arazisindeki muhtelif unsurların âdetlerini gösterir piyesler de yazdı: Arnavutlar, Kürt kızı, Zeybekler...

Ahmet Mithat Efendi operetler de yaptı, hatta bunların notalarını da kısmen kendisi vücude getirdi. Zeybekler, beş perdelik musikili ve danslı bir eserdir. Çavuş isimli beş perdelik tarihî dramında Turan ve İran arasındaki eski siyasî rekabetin hikâyesi sahneye çıkarılmıştır.

Merdut kız atlı yine beş perdelik bir dramile Ziyba isimli üç

perdelik bir opereti vardır. Dört perdelik Çengi piyesi batıl itikatlara hücum eder.

"Özdenler„ isimli dört perdelik dramında Çerkes asillerinin kahramanlık hayatı ve bu arada kanlı bir aşk tasvir edilir.

Ahmet Mithat Efendinin birer perdelik küçük piyesleri de realist fantezilerdir.

Beşinci Muradın padişahlığı üç ay sürmüş, deliren padişahın yerine İkinci Abdülhamit geçmişti (1876). İlk günlerde hürriyet âşıkı görünen Abdülhamit, kısa bir zaman sonra millet meclisini kapattı, hürriyet taraftarlarını zindana attı, fikir ve san'at hareketlerini boğdu. Gedikpaşa tiyatrosu da istipdat idaresinin zulmüne uğramaktan kurtulamadı.

Aptülhak Hâmit Bey

Ahmet Mithatın "Özdenler„ i rağbet görmüş piyeslerden biri idi. Ahali sahnede gösterilen cendi, cengâver, kahraman tipleri heyecanla alkışlıyordu. Abdülhamidin jurnalcıları, Ahmet Mithat Efendinin bu piyesle Çerkeslerin istiklâlini temin propagandası yaptığını, Osmanlı devletini teşkil eden unsurlar arasında ayrılık gayrılık çıkarmağa çalıştığını yazarak padişaha bir jurnal verdiler. İkinci Abdülhamit, fırsatı kaçırmadı. Saraydan verilen emirle bir gece piyesin temsil olunması yasak edildi, Ahmet Mithat Efendi saraya alındı, Gedikpaşa tiyatrosu da gönderilen belediye amelesi tarafından bir gece içinde sabaha kadar taş üstünde taş

bırakılmamacasına yıktırıldı. Tiyatro binasının son sahibi Abraham Yaramıyan Paşaya bin lira verildi, tiyatro binasının yeri "Medrese yapacağız!" denilerek satın alındı, öylece bırakıldı (1882).

Gedikpaşa tiyatrosunun faaliyette bulunduğu yıllar içinde yukarıda isimlerini yazdığımız muharrirlerden başka birçok kimseler tiyatro eserleri yazmak veya tercüme etmek merakına düşmüşler, bu eserlerden bir kısmı temsil edilmiştir.

Bu arada Viktor Hügo'nun Ancelomari (1874), Lukreçya Borciya (1875), Şekspirin Venedik taciri (1884), Bir sehvi muzhik (1886), Rasin'in Fedr (1878), isimli meşhur eserleri de dilimize çevrilmiştir.

Tiyatro gazetesinin bir sayıfası

Sami Paşazade Sezayi Bey de Şir isimli bir piyes yazmıştır. Mevzuu şudur:

Şir bir Efgan hükümdarıdır, Hindistanda yenmiş olduğu bir şahın kızını severek onunla evlenmiştir. Fakat bu birleşmeden Şirin kız kardeşi Nahit memnun değildir, onları ayırmak için çalışır. Şir sevgilisi Saibeyi kıskançlıkla öldürür, Nahit, uykusunda farkına varmadan itirafta bulunur. Şir, bu felâkete kız kardeşi Nahidin hilelerinin sebep olduuğnu anlayınca onu da öldürür, arkasından da kendi canına kıyar.

Ziya Paşa da Molyerin Tartüfünü "Riyanın encamı" ismile tercüme etmiştir.

Abdülhak Hâmit Beyin oynanmak için değil, okunmak için yazılmış olan şu piyesleri de tiyatro edebiyatımız arasında mühim bir mevki tutar:

Macerayı aşk (1873), Sabır ve sebat (1877), İçli kız (1874), Duhteri Hindu (1875), Tarık (1879), Eşber (1880), Nestern (1878), Zeynep (1908), İlhan (1913), Turhan (1916), Sardanapal, Nazife, Aptullahussagir, Finten (1917).

Abdülhak Hâmit Beyin bunlardan başka basılmamış Liberte ve Cünunu aşk isimli iki manzum tiyatrosu daha vardır.

Tiyatro salgınının tesirile 1874 yılında Istanbulda bir de (Tiyatro) isimli bir eğlence gazetesi neşrolunmuştur. Bu gazetenin

sahibi Agop Baroniyan Efendidir. Tiyatro gazetesi haftada iki defa neşrolunurdu. İlk sayısı 20 mart 1874 Çarşanba günü çıkmıştır. Sayısı kırk paraya satılırdı. İlk sayısında o zamanın gazeteleri arasında bir muhavere tertip olunmuş, gazetelerin hepsile alay ediliyor.

Tiyatro gazetesi onsekiz sayı çıktıktan sonra şeklini biraz büyültmüş, resimli bir başlıkla süslenmiş, karikatürler de koymaya başlamıştır. Bir müddet sonra tatile uğramış, sonra tekrar çıkmış, fakat devam edememiştir. [1]

[Bu fasıldaki kitap isimlerinin yanlarındaki rakamlar, kitapların ilk basılış yıllarını gösterir.]

[1] Türk gazeteciliği : Selim Nüzhet. S: 65. İstanbul. Devlet matbaası. 1931

5.— GÜLLÜ AGOP

I. Ailesi.
II. Hususî hayatı.
III. San'ata girişi.
IV. Tiyatroya hizmeti.

Türk tiyatro tarihinde bir devir sahibi olan Agop Vartoviyan, sahnemize samimiyetle hizmet etmiş bir vatandaştı. Gedikpaşa tiyatrosu Abdülhamit tarafından kapatılıp yıktırıldıktan sonra muharrir Ahmet Mithat Efendi ile beraber Güllü Agop ta saraya alınmış,saray tiyatrosunu ıslâh ve idare etmeğe memur olunmuştu.Agop Vartoviyan, burada ihtida etti Yakup Efendi ismini aldı.

Tiyatro tarihimizdeki yeri mühim olan Yakup Efendinin nasıl yetiştiğini ayrıca tetkik etmeği faydasız bulmuyorum.

Agop Vartoviyan 1840 senesinde İstanbul'da doğdu. Babasının adı Bağdasar Vartoviyan'dır. İlk tahsilini ermeni mektebinde gören Agop, büyüyüp çalışma hayatına girince balıkhanede memur oldu. Daha küçük yaşındanberi san'ata istidadı olan Agop Vartoviyan ayni zamanda bir taraftan resim yapmağa çalışıyor, bir taraftan da kendi kendisine heykeltıraşlık öğreniyordu.

San'ata karşı büyük bir alâka duyan genç Agop, tiyatroya gitmekten de hususî bir zevk duyuyor, zamanının ermeni san'atkârlarını muntazaman takip ediyordu. Tiyatro genç adamın san'at iştiyak ve arzularına yeni bir istikamet verdi. 1861 de Beyoğlunda Şark tiyatrosunda İki ahpap çavuşlar piyesinin ermenice temsilini seyrederken bu eserin bir sahnesi,ona ailevî vaziyetinin bir cephesini hatırlattı. Bu müşabehet Agop Vartoviyanın üzerinde çok müessir olmuş, genç adam bu tesir ve heyecan ile sahneye intisap kararını vermiş, hayatının sonuna kadar o gecenin ve bu kararın tesiri altında kalmıştır.

Agop Vartoviyan İki ahpap çavuşlar temsilinin ertesi günü Şark tiyatrosu müdürlüğüne müracaat ederek tiyatro hayatına girmek istediğini söylemiş, kabul edilmiştir. Burada uzun müddet İtalyan rejisör Astinin derslerine devam etmiş,ayni zamanda bazı ufak tefek roller de almıştır.

Agop Vartoviyan bu sırada balıkhanedeki memuriyetinden ayrılmıştı, bir taraftan Şark tiyatrosuna devam ederken bir taraftan da maişetini kazanmak için Kâğıthane köşkünün inşasında amele olarak çalışıyor, burada elindeki ressamlık san'atından istifade ediyor, boyacılık yapıyordu.

Agop Vartoviyan 1863 senesinde Şark tiyatrosundan ayrılmış, İzmire gitmiş, orada bir tiyatro hayatı uyandırmağa çalışan ermeni gençlerinin başına geçmiş, rejisör olarak çalışmış, fakat bu devre uzun sürmemiştir. Agop Vartoviyan kısa bir müddet sonra İstanbula dönmüştür. Burada Şark tiyatrosu yıkılmağa yüz tutmuştu. Hekimyan tarafından teşkil edilen trup ermenice temsiller veriyordu. Agop Vartoviyan da onlarla birlikte çalışmağa başladı. Agop Vartoviyanın san'atkârlığı pek kuvvetli değildi, netekim sonuna kadar da zayıf kalmıştır. Fakat İki ahpap çavuşlar piyesinde Giyom rolünde çok muvaffak olmuş, sonraları Sezar Borciya da bilhassa nazarıdikkati celbetmişti.

Güllü Agop Efendi

Hekimyan trupu da az bir zaman sonra dağılınca Agop Vartoviyan ikinci sınıf artistlerle bir grup teşkil etmiş, İstanbulun muhtelif semtlerindeki tiyatrolarda temsiller vermeğe başlamıştı. Bu arada Gedikpaşadaki canbazhane tiyatro haline konulmuş, burada da bazı temsiller verilmişti. Haftanın bazı geceleri burada, bazı geceler Üsküdarda Aziziye tiyatrosunda, bazan da Kadıköyünde veya Beyoğlunda temsiller veriyordu.

Zeki, teşkilâtçı ve idareci bir adam olan Agop Vartoviyan, ermenice temsillerin artık seyirci bulmamağa başladığını görünce tiyatroya yeni müşteriler aradı. Türkçe piyes oynamak fikri buradan gelmişti.

Türk muharrirlerinin, Türk ricalinin, Türk halkının yardımile

Matmazel Verkine Karakaşıyan

az vakitte trupuna yeni kazanç ufukları açan Agop Vartoviyan zamanının en şöhretli artistlerini idaresi altına toplamıya muvaffak oldu. Serope Benliyan, Yeranuki Karakaşıyan ve Verkine Karakaşiyan hemşireler ,Magakiyan, Riştoni, Haçik Papaziyan, Tospatiyan, Narliyan, Mari Nıvart, Pistos Araksiya bu arada idi. 1874 te İstanbulun bütün ermeni san'atkârları Agop Vartoviyan trupunda toplanmışlardı. Fasulyaciyan ve Mınakıyan da bunlar arasındaydı. Bundan evvelki fasıllardan birinde kaydettiğimiz gibi ilk Türk Aktörler de sahneye bu trup içinde çıkmışlardı.

Agop Vartoviyan bıkmak usanmak bilmez bir adamdı.

Gedikpaşa tiyatrosu müdürü, sabahtan akşama kadar çalışır, her türlü güçlükleri gidermek çaresini bulurdn. Tiyatronun bütün mes'uliyetini şahsan kendisi üzerine almıştı. Her işle uğraşır, bu arada gazetelerin neşriyatını mantazaman takip eder, bunlara hususî bir ehemmiyet verir, işaret edilen eksiklikleri düzeltir, haksız gördüğü tenkitlere cevap vermeyi, münakaşalara girmeyi de ihmal etmezdi.

Agop Vartoviyan'ın padişahtan suflörle piyes oynamak imtiyazını almıya muvaffak olması üzerine bir kısım aktörler orta oyununun sahneye çıkarılması demek olan tulûat tiyatrolarını tesise kalkmışlardı. Bazı san'atkârlar da Agop Vartoviyanın imtiyazında komedi ve dram kelimelerinin yanında operet kelimesinin bulunmamasından istifade ederek şarkılı piyesler oynamak üzere ayrı bir tiyatro açınca Agop vartoviyan da derhal repetuvarına bu kabil eserler koydu, ayni zamanda bunları öteki tiyatrodan daha iyi hazırlayabilmek için Avrupadan bir de Fransız rejisör getirtti.

Gedikpaşa tiyatrosu kapandıktan sonra Abdülhamit tarafından saraya alınan ve ihtida eden Yakup Efendi, öteki saray san'atkârları gibi "hademei hassa" ve "muzikayı hümayun" efradı arasında neferlikten başlıyan askerî bir rütbe aldı ve burada mülâzimliğe kadar terfi etti. Bir aralık saraydaki kumpanya ile arasında bir ihtilâf çıktı, esvapçı başı İlyas Beyin

Matmazel Yeranuhi Karakaşıyan

tavassutu ile Mınakıyan saraya alınarak kumpanyaya rejisör yapıldı. Agop Vartoviyan kısmen ihmal edilmiş bir halde kaldı. 1891 senesinde elli bir yaşında olduğu halde gözlerini kapadı. Uzuna yakın boylu, siyah sakallı, yakışıklı bir adamdı.

Sahnemize hayli hizmeti dokunmuş olan san'atkâr, "Güllü Agop„ diye tanınmıştır. Kendisine "Güllü„ denilmesinin iki sebebi vardır, ismindeki Vartov kelimesi ermenicede "Gül„ manasına gelir. Bu itibarla Agop Vartoviyana Güllü lâkabı verilmiştir. Agop Vartoviyan "Roz„ isimli bir kadınla evlenmişti. Bilinmez bu lâkapta zevcesinin ismi de müessir ve amil midir?

Güllü Agop'un bu kadından iki erkek, bir kız çocuğu olmuştur [*].

[*] Türk ermeni sahnesi ve aktörleri: Muharriri Şarasan. İstanbul 1915. Araks Matbaası.

6. — BURSA TİYATROSU

I. Ahmet Vefik Paşa.
II. Molyer külliyatı.
III. Fasulyacıyan
IV. Bursada yaptırılan tiyatro binası, teşkil edilen tiyaroyu murakabe hey'eti

Ahmet Vefik Paşa. (1827 - 1891) Reşit Paşanın Paris sefirliği esnasında tercümanı olan Ruhittin Efendinin oğludur. Küçüklüğü Pariste geçen Ahmet Vefik, orada Fransızca, sonra da İngilizce öğrendi Bir taraftan da şark dillerini okudu. Memlekete gelince memuriyet hayatında zaman zaman vali, müsteşar, elçi, nazır, başvekil oldu; zaman zaman bir köşede ihmal edilip kaldı. Siyasî hayatta biraz silik bir şahsiyettir, ilim ve edebiyat hayatımızda parlak, ehemmiyetli bir yeri vardır. Türk dilinin yüceliğini, büyüklüğünü anlamış, ona istiklâlini kazandırmağa çalışmıştır. Lûgat kitaplarımıza yalnız Arapca, Farsca kelimelerin konulması usul olan bir zamanda sanki herkese inat bir lûgat kitabı yaparak içine eski yeni birçok Türkçe sözleri toplayıp koydu. Türk folklorunun toplanmasına ehemmiyet verdi. Türk edebiyatının yeni bir istikamet alabilmesi için Türk dilinin özlüğünü kazanması, Türk halk bilgisinin maleze-

Ahmet Vefik Paşa

me olarak kullanılması lüzumuna inanmıştı. Çocukluğu Pariste geçen Ahmet Vefik Paşa, pek küçük yaşındanberi Fransız tiyatrosunu takip ediyordu. Türk tiyatrosunun da canlanıp yükselmesi mühim dileklerinden biri idi. Bu maksada erişmek için canla başla çalıştı. Fransız sahnesini de, bizim eski hayat ve muaşeretimizi de pek iyi bilen Ahmet Vefik Paşa, harikulâde san'atkârane adaptasyonlar vücude getirerek tiyatromuza pek çok eserler verdi. Mehmet Âli Bey ve Teodor Kasap Efendi de evvelki fasıllarda yazdığımız gibi büyük Fransız komediyeni Molyerden dilimize bazı eserler çevirmişlerdir; fakat Türk kari ve temaşageri Molyer külliyatını asıl Ahmet Vefik Paşa kaleminden tanımış, okumuş, seyretmiş ve sevmiştir.

Fasulyacıyan Efendi

Ahmet Vefik Paşanın Molyer'den kimi tercüme, kimisi adaptasyon olarak aldığı piyesler vaktile Bursada bir cilt halinde neşredilmişti. Kanaat kütüphanesi son zamanlarda bunları yeni harflerimizle ve güzel dört cilt halinde tekrar bastırmıştır. Bu yeni tabı değerli arkadaşım Mustafa Nihat Beyin haşiyelerile kıymetlenmiştir. Bu ciltte şu piyesler vardır:

Zor nikâhı (Le mariage forcé), İnfiali aşk (Le dépit amoureux), Tabibi aşk (Le médcin d'amour), Don Civani (Don Juan), Adamcıl (Le misanthrope), Zoraki tabip (Le médcin malgré lui), Tartüf (Le tartuffe), Yorgaki dandini (George dandin), Merakî (Le malade imaginaire), Azarya (L'avare), Dekbazlık (Les fourberies des Scapin), Kocalar mektebi (L'ecol des maris), Kadınlar mektebi (L'ecol des femmes), Okumuşlar (Les femmes savants), Savruk (L'Etourdi), Dudu kuşları (Les Précieuses ridicules)

Ahmet Vefik Paşanın dilimize ve tiyatro kütüphanemize kazandırdığı bu eserlerden bir kısmı İstanbulda Gedikpaşa tiyatrosunda oynanmıştı, fakat mühim bir kısmı Bursa tiyatrosunda sahneye konulmuştur. Gedikpaşa tiyatrosu Abdülhamit tarafından yıktırıldığı zaman Ahmet Vefik Paşa Bursada vali idi. İstanbulda kapatılan tiyatrodan açıkta kalan san'atkârlar, tiyatro muhibbi vali-

nin himayesine sığınmak üzere Bursaya gittiler. (1882-1885) Üç yıl, Bursade olgun ve muvaffakiyetli bir sahne hayatı yaşandı.

Bu hey'etin başında aktör ve rejisör Tomas Fasulyacıyan vardır.

Tomas Fasulyacıyan 1843 te İstanbulda doğmuştur. 1858 de Hasköyde ermeni mektebinde verilmekte olan temsillere iştirak etmiş, buradan Beyoğlundaki Şark tiyatrosuna geçmiştir. Burada verilmekte olan ermenice temsillerde jönprömiye olarak az zamanda dikkati celbeden Fasulyacıyan 1862 de İzmirde Ekşiyan idaresindeki tiyatroda gene ermenice temsiller esnasında asıl aktörlük kabiliyetini göstermiş, büyük bir şöhret kazanmıştır. Fasulyacıyanın bu ilk yetişme senelerini şöylece umumî bir bakışla gözden geçirdikten sonra asıl Türk tiyatrosuna olan hizmeti bahsine geçeceğiz. Fasulyacıyan İzmirde evlenmiş, karısı Madam Bayızar Fasulyacıyanı da sahneye çıkarmış, Trabzonda karısıyle gene ermenice temsiller vermiş, Kafkasyaya gitmiş, Cenubî Rusya ve Kafkasya ermenileri arasında şöhret kazanmış, Türkiyeye döndüğü zaman Üsküdarda Aziziye tiyatrosunda temsiller vermiş, sonra Güllü Agobun daveti üzerine Gedikpaşa tiyatrosunun faaliyetine iştirak etmiştir.

Madam Bayzar Fasulyacıyan

Fasulyacıyan burada ayni zamanda rejisör olarak çalışmış ve arkadaşları üzerinde müessir olmuştur. Fasulyacıyanın Türk tiyatrosuna hizmeti bundan sonra başlar. Güllü Agobun sahneden kat'î surette uzaklaşması üzerine Fasulyacıyan, teşkil ettiği trupla birlikte Bursaya gitmiş, orada Türkçe temsiller vermiştir[1] Ahmet Vefik Paşa Fasulyacıyan tiyatrosunu azamî derecede himaye etti, san'atkârların ve eserlerin hazırlanmasile bizzat meşgul oldu. Bilhassa Molyer külliyatı baştanbaşa muvaffakiyetle oynandı. Vefik Paşa Bursada vilâyetin malı olarak yaptırdığı tiyatro binasını senede iki defa memleket hastanesi menfaatine temsil vermek şartile Fasulyacıyan heyetine meccanen terketmişti. Fransanın Bursa konslosu Mösyö Jemargi, konslasane tercümanı Greguvarbay, Avvusturya konslosu Mösyö Falgeyzin, âşâr nazırı

[1] Navasart mecmuası. Bükreş, 1925. Eylül— Teşrinievvel sayılarında Simpat Naltiyanın makalesi.

Vizental Efendi, eşraftan Rasim Bey, Şakir ve İbrahim Efendiler Ahmet Vefik Paşa tarafından tiyatronun işlerini mürakabe ve himaye etmiye memur edilmişlerdi. Bunlardan İbrahim Efendi san'atkârlara Türkçe edebiyat ve inşat dersi verirdi. Birçok defalar Ahmet Vefik Paşa kendisi de provalarda hazır bulunur, artistleri tenkit eder, jestlerini tashih eder, kendilerine yol gösterirdi. [2]

Gedikpaşa tiyatrosunda sahneye çıkan ilk Türklerden Ahmet Neciple Hamit, devam etmemişler, bir zaman sonra tulûat kumpanyalarına geçmişlerdi. Gedikpaşanın san'atkâr Türkü Ahmet Fehim, orada tiyatro kapanıncaya kadar çalışmıştı, Gedikpaşa tiyatrosu kapandıktan sonra da rejisör Fasulyacıyanla birlikte Bursaya gitmiş, orada çalışmış ve Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Fehimin inkişaf ve terakkisinde mühim bir âmil olmuştur.

1885 te Ahmet Vefik Paşa Bursa valiliğinden ayrıldıktan sonra Fasulyacıyan trupu da Bursayı terketmek mecburiyetinde kalmıştır. İstanbula gelindiği zaman heyet dağılmış, Fasulyacıyan Avrupaya gitmiş, üç sene sonra dönmüş, yeni bir heyet yaparak Samsuna gitmiş, 1891 de Tekirdağında temsiller vermiş, bir sene kalarak dönmüş, tekrar ermenice temsiller vermek arzusuna düşmüş, fakat seyirci bulamamıştır. Bunun üzerine Türkiyeden ayrılmış, sekiz sene Bulgaristan ve Romanya ermenilerine temsiller vermiş, Bulgaristanda hastalanmış, tedavi için Parise gitmiş, oradan İskenderiyeye geçtiği zaman orada 1901 senesinde sefalet içinde ölmüştür.

Tomas Fasulyacıyan Bursadan İstanbula döndükten sonra kaprislerine kapılmadan sebat ve intizam ile Türkçe piyeslerin temsiline devam etmiş olsaydı sahnemize hizmeti çok daha fazla olacaktı, fakat ruh itibarile pek serseri olması ve tekrar ermenice temsillere dönmek istemesi kendi aleyhine olmuş, Fasulyacıyan hayatının son senelerinde ehemmiyetini kaybetmiş, nihayet sefalete düşmüştür.

[2] Ahmet Fehim Efendinin hatıraları. İstanbul 1926. Vakıt gazetesi koleksiyonu.

Fehim Efendinin sahneye çıkışının ellinci yılında yapılan merasim (ayaktakiler sağdan Raşit Rıza Bey, Madam Aznif, Fahire, Cemile, Mina Hanımlar, Hazım Bey, Bedia Hanım, Vasfi Rıza Bey, Fehim Efendi, Madam Kınar, Şaziye Hanım, Rıza Fazıl Bey, Neclâ, Nıvart Hanımlar, Behzat Hâki Bey. Fehim Efendinin arkasındaki oğlu ressam Münif Fehim Bey, Madam Kınar'ın arkasında muharrir İbrahim Necmi Bey. Oturanlar sağdan Cemal Sahir, M. Kemal, Muvahhit, Muammer Mahmut, ... Beyler)

7. – AHMET FEHİM

I. Ailesi.
II. Sahneye çıkışı.
III. Osmanlı komedi ve vodvil heyeti.
IV. Ellinci yıl jübilesi.
V. Ölümü.

Sahnemizde yıllarca binbir güçlük arasında didinip çırpınan, Türk tiyatrosunu yükseltmeğe çalışan ve sahnemizin kadınlı erkekli Türk san'atkârların elinde yükselme yoluna girdiğini görerek mes'ut ölen Ahmet Fehim !

Ahmet Fehim Efendi, 1857 senesinde Üsküdarda doğdu, babası Kadri Efendi isminde bir zattır, oğlunun elinin emeğile geçinmesi lâzımgeldiğini bildiği için Fehim Efendiyi Topaneye verdi, burada yetişen Fehim "İdarei mahsusa„ fabrikasında tornacı olarak çalıştı, bir müddet sonra sanayi mektebinin atölyesine usta başı olarak alındı. Sanayi mektebi Sultanahmette idi, Fehim oraya civar olan Gedikpaşaya gidip tiyatro seyretmiye başladı, tiyatrodan zevk alıyordu. Gedikpaşada Mığırdıç Ağanın dükkânında da Gedikpaşa tiyatrosu aktörlerile tanıştı.

Fehim Efendi sahneden çekildiği sene

Rus muharebesinde (1876) Ruslar Edirneye gelmişler, Gedikpaşa tiyatrosunun ermeni aktörlerinden bir kısmı Rus askerlerine temsil vermek üzere Edirneye kaçmışlardı. Bu sırada Gedikpaşa artistlerinden İstanbulda kalanlar Mığırdıç Ağanın kahvesinde tanıdıkları tiyatro meraklısı Fehim Efendiye sahneye intisap etmesini teklif ettiler, kabul etti, ilk defa "İki sağırlar„ komedisinde uşak "Bonifas„ rolünü oynadı, o zaman yirmi yaşında idi.

Gedikpaşa tiyatrosundan sonra Fasulyacıyan trupu ile Bursaya giden ve orada Ahmet Vefik Paşadan himaye gören Ahmet Fehim bilhassa Molyer oynamakta pek büyük muvaffakiyet göstermiş, bütün Molyer külliyatını oynamıştır.

Ahmet Fehim Efendi, Bursa dönüşünde muhtelif teşekküllere girmiş, turnelere iştirak etmiş, birçok sahnelerde rol almıştır. Bu suretle büyük bir muvaffakiyet gösteren, şöhret kazanan Fehim, nihayet iş başına geçti ve bir kumpanya teşkil etti : Osmanlı komedi ve vodvil heyedi.

Fehim Efendi, Türk sahnesine yeni bir hava getiriyordu, o zamana kadar klâsik eserler, cinai piyesler, melodramlar, operetler oynanıyordu. Ahmet Fehim, muasır Fransız tiyatrosunun ince zevkini, bol kahkahalı, entriki kuvvetli yeni eserlerini sahnemize nakletmiye başladı, senelerce etrafına neş'e dağıtmıya çalıştı. Ahmet Fehim, 1908 meşrutiyetinden sonra da bir zaman sahne hayatına devam etmiş, umumî harbe kadar çalışmıştır.

Fehim Efendi Zor nikâhı piyesinde

1914 de İstanbul Belediyesi tarafından Darülbedayii bir tiyatro konservatuvarı halinde kurmak için getirilen Fransız tiyatrocusu Antuvan, Ahmet Fehim Efendiyi Darülbedayiin komedi kısmına hoca olarak ayırmıştı. Umumî harp çıkıp ta Antuvan memleketine gitmek mecburiyetinde kalınca Darülbedayi de mektep mahiyetini kaybetti. Esasen Ahmet Fehim de artık ihtiyarlamıştı.

1926 kânunusanisinde sahneye intisabının[1] ellinci yıldönümü Tepebaşı tiyatrosunda tes'it edildi, ayni sene zarfında nakledip aktör küçük Kemal Beye yazdırdığı hatıratı VAKIT gazetesinde tefrika olundu.

Ahmet Fehim Efendi son senelerinde yarım asır jubilesi hasılatile kendisine alınıp hediye edilmiş olan Aksarayda Langada tramvay caddesindeki küçük ve mütevazı evde sükûn ve istirahata çekilmişti. İhtiyarlığı günden güne ilerliyordu.

Önce vücuduna felç geldi, bir müddet sonra da mühlik bir mesane darlığı ihtiyar san'atkârın gözlerini ebediyyen hayata kapamasını intaç etti. — 2 Ağustos 1930 cumartesi günü öğleden sonra saat onbeş buçukta. —

Darülbedayi, bütün masrafını üzerine alarak Fehim Efendiye bir cenaze merasimi yaptı.Genç, ihtiyar,Türk, ermeni birçok sahne mensuplarile san'atı ve Fehimi seven birçok kimseler ihtiyar artistin tabutunu Langadaki evinden alarak Aksaraydaki Valide camiine getirdiler, orada dinî merasim yapıldıktan sonra cenaze otomobille Sirkeciye getirildi, İstanbul liman işleri inhisarı şirketince san'atkâra bir hürmet nişanesi olmak üzere tahsis edilmiş

olan istimpotla Büyükadaya gidildi, Ahmet Fehim Efendi orada adanın yüksek ve serin bir köşesinde, Tepeköy mezarlığında, 1927 de ölmüş olan Darülbedayi san'atkârlarından Muvahhit Beyin kabri yanında toprağa tevdi edildi. Ahmet Fehimin mezarına Darülbedayi san'atkârlarile VAKIT gazetesi muharrirleri tarafından birer çelenk konuldu.

Fehim Efendinin tabutu, evinden çıkarılıyor

Mınakyan Efendi ve arkadaşları bir temsil esnasında / Sağdan : Fehim, Aleksanyan Efendiler, Kınar ve Aznif Hanımlar, Tospatyan Efendi, Madam Binemeciyan, Mınakyan Efendi

8. — MINAKYAN VE TULÛAT

I. Memleketimizde bir san'atkâr için yapılan ilk jübile.
II. Mınakyanın ustası Atamiyan.
III. Mari Nıvart.
IV. Hande hanei Osmanî.

Bursa tiyatrosu devresi de bittikten sonra İstanbulda 1908 meşrutiyetinin ilânına kadar süren tiyatro hayatının hâkim siması Mardiros Mınakyandır.

Mardiros Mınakyan 1839 da İstanbulda doğmuştur. O da Fasulyacıyan gibi Hasköy ermeni mektebindeki temsillere iştirak etmek suretile sahneye çıktı. 1860 ta Beyoğlunda Naum tiyatrosunda ermeniceye tercüme edilmiş olan Aristodem dramı oynanılacağı zaman Aristodemin kızı İksira rolünü temsil edecek bir kadın san'atkâr bulunamamıştı. Hasköyden muallim Mınak-

Mınakyan tiyatrosunda bir temsil : Hakiki nedamet piyesinin dördüncü tablosu

yan bunu haber aldı, talip oldu, oynadı. Bu suretle dikkati celbetti.

Mardiros Mınakyan uzun müddet ermenice temsillerde rol aldı, muhtelif heyetlere dahil oldu, turnelere iştirak etti, bunları uzun uzadıya kaydetmeğe lüzum yoktur. Mınakyanın asıl Türk tiyatrosunda açtığı devir 1885 ten 1908 senesine kadar bütün şa'şaasiyle devam etmiştir. Tiyatro tarihimizde Gedikpaşa ve Bursa devrelerinden sonra Mınakıyanın idaresindeki Osmanlı komedi ve dram kumpanyasının faaliyetini kaydetmek icap eder.

Mardiros Mınakıyan meşrutiyetin ilânına kadar bir asrın dörtte birine yakın bir zaman sahneye tek başına hâkim olmuş, bir taraftan aktörlük, bir taraftan rejisörlük etmiş, aynı zamanda Türkçeye iki yüz eser tercüme etmiştir [1]. Mınakyan tiyarous epertuvarını ekseriyetle dramlar, melodramlar, cinai eserler, akıllara hayret, seyircilere dehşet verecek piyesler teşkil eder.

Mardiros Mınakyan, Abdülhamit zamanında bir aralık saraya alınarak saray tiyatrosunun ıslâhına memur edildi, burada

[1] Mınakyanın tiyatroda ellinci senesi münasebetile çıkarılan risale: İstanbul 1912.

Mınakyan tiyatrosunda bir temsil : Peçeli kadın piyesinin beşinci tablosu

bir müddet meşgul oldu. Mınakyan, meşrutiyetin ilânından sonra da, eskisi kadar münferit ve hâkim bir vaziyette olmamakla beraber, gene sahne hayatına kısmen fasılalı olarak devam etti. 1912 senesinde Türkiyede ilk defa bir sahne san'atkârı için merasim yapıldı, Mardiros Mınakyanın sahneye intisabının ellinci yıl dönümü tes'it edildi. O zamanki maliye nazırı Cavit Beyin tavassutiyle de kendisine padişah tarafından maarif nişanı verildi.

Mardiros Mınakyan 1916 senesinde sahneden çekildi, 1920 senesinde de hayattan...

Tiyatromuzun 1908 meşrutiyetinin ilânına kadar geçirdiği devre içinde bazı isimler daha vardır ki tiyatro tarihimizin seyrinde tesir ve mevkileri olmamakla beraber san'atkârlık kudret ve kıymetleri itibarile bu arada kendilerinden bahsedebiliriz. İstanbul sahnelerinde yıllarca ömür çürütmüş olan bu san'atkârlardan birisi Atamiyandır. Bu adam aynı zamanda ressam ve şairdi. Ermenice yazdığı şiirler kafkasyada kitap halinde neşredilmiştir.

Kendisini tanıyan ve temsillerini seyretmiş olan muharrir Adolf Talassso, Türk tiyatrosu hakkındaki eserin "Théâtre contemporain„ serlâvhalı faslında şunları söylüyor :

"Komedi Fransezin meşhur ve muazzam Mounet-Sully'sinin şarkta bir eşi olan Atamiyan temsil ettiği eserlerdeki kahramanların ruhuna temessül ederdi. Türkler, Şekspiri onun sayesindedir ki unutulmaz bir şekilde tanıdılar. Atamiyan, oynayacağı eserleri temsil etmeden evvel bu eserlerdeki vak'aların cereyan ettikleri yerlere gider, oraları görür, kendisini hayalen o vak'aların cereyan ettiği zamanlara çevirir, gütürür, o devirlerde ve sanki o vak'aların içinde yaşar, o hayat ve tahassüsle dolu olarak dönüp İstanbula gelir, o piyesi oynardı. Atamiyan Venedik ve Kıbrısta Otello ile, Veronda Romeo ile, Elsenörde Hamletle başbaşa yaşadı ve ondan sonra bu kahramanları temsil etti. Danimarkalı mezar bekçileri, yanlarına gelip onları seyreden ve etraflarında ağzında yabancı bir lisanın monoloklarını mırıldanarak dolaşan bu manyak adamı unutmamış olmalıdırlar.

Atamiyan

Matmazel Mari Nivari

Fevkalâde sinirli, hassasiyeti daimî bir uyanıklık içinde, heyecanı taşkın bir adamdı. Bir Akşam Aleksandr Dümanın Aktör Kin isimli piyesini temsil ederken eserin sonunda aktör Kinin ağzından "Ben bir palyaçoyum...„ diye bağırırken heyecanının şiddetinden yere düştü, piyes icabı olarak suflör rolünü yapan san'atkâr sahneye gelip seyircilere hitaben:

Efendiler, aktör Kin vefat etti..

diyerek içeriye, tekrar perdenin arkasına çekilirken içeridekiler Atamiyan'ı yerden kaldırarak ölüm döşeği-

Madam Binemeciyan

Matmazel Heraçya

ne naklettiler: Filvaki aktör Kin vefat etmişti, Atamiyan nezfi dimagîden öldü.

Meşhur İtalyan aktörü Ernest Russi bu temsilde hazır bulunuyordu. İtalyan san'atkârı, Atamiya'nın tanıdığı en güzel artist ruhu olduğunu söyler. Mınakyan, Atamiyan'ın ölümünden sonra şöhret kazanmış, onun yerini tutmağa çalışmıştır.

1908 meşrutiyetine kadarki tiyatro hayatımızda adı geçen sahne san'atkârları arasında Matmazel Yeranuhi Karakaşyan dramda, komedide, operette ayrı ayrı muvaffakiyetler göstermiş bir kadındır. Kız kardeşi Matmazel Eviyeni Karakaşyan da ehemmiyetli bir komedi san'atkârıydı. O devrin göze çarpan bir artisti de Matmazel Mari Nıvart'tır. Hastalıklı ve hisli bir kadın...

Abdürrezzak Efendi

Ahmet Mithat Efendiye Lâdam Okamelya'yı tercüme etmesini bilhassa rica etmiş, meşhur müellif müteverrim artist kadının isteğini kabul ederek eseri dilimize çevirmiş, Matmazel Nıvart, eserdeki veremli Margrit Gotye rolünü hakikî gözyaşları, zayıf varlığını sarsan sahici öksürüklerle oynamıştır. Mari Nıvartın ölümünden sonra Madam Hekimyan onun yerini tutuyor.

Bunlardan başka Fasulyacıyanın karısı Madam Bayzar Fasulyacıyan, Madam Binemeciyan, Matmazel Heraçya

Küçük İsmail Efendi

ve erkeklerden Biynemeciyan, Tiryans, Hekimyan, Tolayan, Aleksanyan, komik Abdürrezzak, Hamdi ve İsmail Efendiler vardır.

İlk defa Gedikpaşa tiyatrosunda sahneye çıkmış olan Ahmet Necip te sonraları Mınakyanın tiyarosunda oynamıştır. M. Arif, Nurettin, Hulûsi ve İbrahim Saim Efendiler de bu sahnenin sanatkârları arasındadır.

Gedikpaşa Tiyatrosunun "Osmanlı tiyatrosu„ adile anıldığını yazmıştık. Mınakyan tiyarosu da bu isim altında faaliyette bulunmuştur. Bazan Abdürrezzak Efendi, bazan başka san'atkârlar zaman zaman bu tiyatronun idaresine iştirak etmişlerdir.

Osmanlı tiyatrosunun ve Güllü Agobun şehzadebaşında da oynadığını eski bir temsile ait bir el ilânından anlıyoruz. Doktor Gelâl Tahsin Beyin koleksiyonundan aldığım bu tiyatro ilânı "1298 senesi şubatının 17 inci perşenbe günü akşamı „ (1882) verilen temsile aittir.

İlânın baş tarafında şunlar yazılıdır :

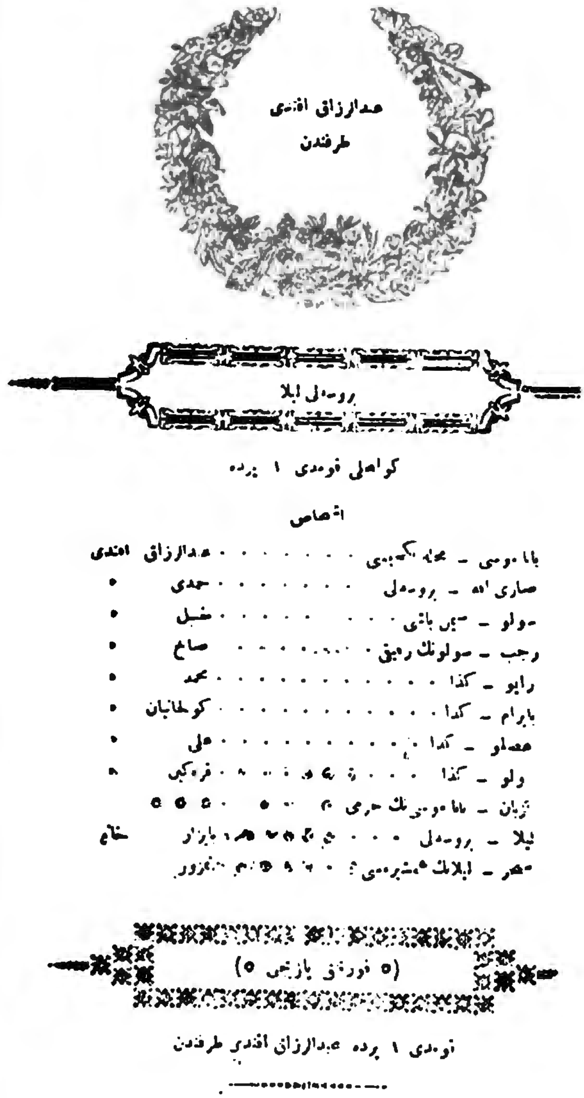
Şehzadebaşında Vezneciler caddesinde vaki Osmanlı tiyatrosu; sahibi imtiyaz Güllü Agop Efendinin ziri idaresinde.

Oynanan piyesin ismi "Terez-yahut-Öksüz kızcağız„ dır, üç fasıllık dramdır, müellifi Viktor dö Ganj, mütercimi Ahmet Münif Efendi olarak gösterilmiştir.

Bundan birkaç yıl sonraya ait başka bir el ilânı da Osmanlı tiyatrosunun Şehzadebaşında Şekspir'in Otello'sunu oynadığını ve bu temsilde Mınakıyan, Aleksaniyan, Vartoviyan, Seferyan ve A. Necip Efendilerin rol aldıklarını gösteriyor.

Aktör Holas Efendinin idaresindeki "Şems„ kumpanyası da aynı sene yine Şehzadebaşında Âli Beyin Molyer'den adapte etmiş olduğu Ayyar Hamza komedisini oynamış, Dakes Efendinin idaresindeki heyet bu eseri yine o sene Beyoğlundaki (Yeni tiyatro) da tekrar etmiştir. (1882)

Güllü Agobun padişahtan inhisar şeklinde Suflörle piyes oynamak imtiyazını alması üzerine bir aralık Gedikpaşa sahne-

Abdürrezzak Efendi tiyatrosunun elilânı

sinden başka yerde Türkçe piyes oynamak imkânı kalmamıştı. Bir kısım aktörler Güllü Agopla da geçinemedikleri için ayrı trup yapıp tiyatro oynayabilmek için bir çare olarak Suflörsüz piyes oynamağa karar verdiler.

Tulûat tiyatrosu bu suretle meydana geldi, orta oyunundan da bazı unsurlar alarak uzun müddet yaşadı. Yukarıda isimlerini saydığımız Hamdi, Abdürrezzak ve İsmail Efendiler bu sahada büyük muvaffakiyetler kazanmışlar, daha bazı Türkler de bu sahnelerde çalışmışlardır. Bunlar hem orta oyunu, hem tiyatro sahnelerinde faaliyette bulunmuşlardır. Abdürrezzak Efendinin idaresindeki Tulûat tiyatrosu "Hande hanei Osmanî„ ismile anılırdı. Daha sonraları Şevki ve Kel Hasan Efendiler kendi adlarile kumpanya teşkil ederek uzun zaman faaliyette bulunmuşlardır. Meşrutiyetten sonra

ortaya çıkan tulûat tiyatroları san'atkârları içinde de Naşit Bey büyük bir şöhret kazanmıştır.

Tulûat tiyatrolarında çalışan Türk san'atkârların sayısı oldukça fazladır. Klişesini koyduğumuz Abdürrezzak Efendi tiyatrosuna| ait el ilânında "Bursalı Leylâ„ isimli bir perdelik "gülünçlü komedi„ (!)yi oynadıkları bildirilen on artistten altısı Türktür. Bu ilânda Abdürrezzak, Hamdi, Mukbil, Salih, Mehmet ve Ali Efendilerin isimleri görülüyor. Sonraları filmde de çalışmış olan, " Sepetçi „ diye tanınan ve son yıllarda ölen komik Ali Rıza Efendi de bu sahnelerin mühim simalarındandır.

Komik Ali Rıza Efendi

9. — OPERET

1908 meşrutiyetinden evvelki tiyatro hayatımızda bir de musikili oyunlar faslı vardır. Operet tecrübesinin ilk zamanlarda büyük alâka görmüş olduğu anlaşılıyor. Bu hareketin başında Çuhacıyan isminde bir bestekârı görüyoruz.

Dikran Çuhacıyan Efendi 1840 yılında İstanbulda doğmuştur. İlk musiki tahsili Türkiyededir, fakat daha sonra İtalyaya gidip Milâno konservatuvarında okumuştur. Tiyatroya merak sardıran Dikran Çuhacıyan Efendi, muhtelif operetler vücude getirmiştir. İlk eseri olan (Arzas) isimli operet, Naumum tiyatrosunda oynanmış, büyük muvaffakiyet kazanmıştır. Çuhacıyanın bundan sonra vücude getirdiği "Olimpiya„ isimli operetin birçok parçaları Viyana, Napoli gibi şehirlerde büyük konserlerde çalınmış ve bestekârın ismini memleket hudutları dışına çıkarmıştır.

Çuhacıyan Efendi

Çuhacıyan, bundan sonra Arifin hilesi, Köse kâhya, Leblebici Horhor operetlerini yapmış, bunlar İstanbuldan başka Kahirede ve Atinada da oynamıştır. Çuhacıyanın yaptığı Zemire ismindeki opera-feeri 1891 yılında Beyoğlunda Konkordiya kışlık tiyatrosunda Matmazel Bennati Fransız trupu tarafından

oynanmıştır. 1899 da yeni Fransız tiyatrosuna gelen Mösyö Fransini'nin idaresindeki İtalyan opera trupu, bu eseri gayet zengin dekor ve kostümlerle tekrar temsil etmiştir. Çuhacıyan bu ikinci oynanışında eserini tadil ve ıslâh etmişti. Sonraları Pariziyana ismini alan Beyoğlundaki "İsplandit - Tavern„ çalgılı kahvesindeki orkestra uzun zaman bu eserin birçok parçalarını çalmıştır.

Bestekârın daha birçok eserleri vardır.

Çuhacıyan şark musikisini Avrupa orkestrasyonuna adapte edilmeğe müsait bir şekle koymuştu. Armoni ve kontrpuvan bilgisi onun eserlerine sağlam bir temel teşkil ediyor.

Tan gazetesinin musiki münekkidi Mösyö Veber Çuhacıyan hakkında takdirkârane makaleler yazmıştı. San'atkârın arkadaşı şair Piyer Anmeghiyan, onun operetlerini Fransızcaya tercüme etmiştir.

Çuhacıyan İzmirde, yokluk içinde ve her suretle istismar edilmiş bir halde ölmüştür.

Bestekâr Haydar Bey

Memleketimizde operet yapan ilk san'atkârlardan biri de Haydar Beydir. Bestekâr Kemanî Haydar Bey 1846 da doğmuştur. Saray mızıkasından yetişmiş, binbaşılığa kadar çıkmış, sonra tekaüt olmuştur. Haydar Bey, Ahmet Mithat Efendinin Çengi piyesini bestelemiş, eserleri tiyatrolarda birçok defalar tekrarlanmıştır. Bunlardan sonra bazı operetler daha yapmış, fakat buular oynanmamıştır. Eserleri arasında muhacirler ve Macaristan marşları vardır, Macaristan marşı matbudur.

Haydar Bey eserlerini alaturka musiki üzerine bestelemiştir. Haydar Bey 1904 de ölmüş, Üsküdarda Karaca Ahmette Selimiye tekkesi karşısına gömülmüştür.

Muharrir Ahmet Mithat Efendinin de güftesile beraber bestesini de kendisinin yapmış olduğu bazı operetleri vardır.

Gedikpaşa tiyatrosunun suflörle piyes oynamayı inhisar haline getirmesi üzerine Güllü Agoptan ayrı çalışmak isteyen bazı san'atkârların muhtelif vasıtalar aradıklarını yukarıda kaydetmiştik. Şarkılı piyesler oynamak Güllü Agobun imtiyazına da-

Matmazel Siranuş Toska operasında

hil olmadığından bazı artistler bundan istifade ederek operet heyeti teşkil etmişler, bu heyet Bayazıtta umumî kütüphane yanında şimdi dişçi mektebi olan binanın yerindeki tiyatroda temsiller vermeğe başlamıştı. Çuhacıyanın eserleri de burada büyük muvaffakiyet kazanmıştı.

Gedikpaşa tiyatrosu muharrirlerinden Senpetresburg sefiri Şakir Paşa, Atina sefiri Agâh Efendi, Hasan Bedrettin Paşa Güllü Agop-Çuhacıyan rekabetini teşvik etmişler, La Belle Hélène, Giroflé-Girofla, Orphée aux Enfers Les Brigands, La Fille de Mme Angot operetlerini dilimize çevirmişler, Gedikpaşa tiyatrosunda oynatmışlardı. Güllü Agop, bu işle meşgul olmak üzere Mösyö Ménadier isimli bir Fransız rejisör getirtmişti. Bu zat, bir kelime Türkçe bilmediği halde, bu piyesleri Gedikpaşa tiyatrosunda sahneye koymuştur. Eserler asıllarındaki bestelerile oynanmıştır.

Yukarıda adı geçen ilk aktrislerden Matmazel Yeranuhi Karakaşıyan, operetlerde de ileri geçmiş, trupun birinci şantözü sayılmağa başlamıştı. Çuhacıyan'ın bütün eserlerinin muvaffakiyet kazanmasında baş kadın rolünü oynayan ve sesi çok güzel olan Matmazel Acemiyan'ın da tesiri vardır. Matmazel Siranuş ve Asgig kardeşler de gayet güzel kontralto sesleri olan, takdir toplayan heykel vücutlu iki operet san'atkârı idi.

İstanbul Halk evi temsil şubesi reisi Doktor Celâl Tahsin Beyin, şöyle böyle yarım asır evvelki bir zamana ait olan tiyatro ilânları koleksiyonlarının tetkiki, o devirlerdeki çalgılı piyes oynamak merakı hakkında daha etraflı malûmat vermiş oldu. Ahmet Mithat Efendinin "Zeybekler" isimli dört perdelik piyesi 1882 yılında (Hicrî 1301 ramazanı) Gedikpaşa tiyatrosunda musikili olarak oynanmıştı. Bu temsile ait bir el ilânında tiyatronun o

zaman Fasulyacıyan Efendi idaresinde olduğu kaydedildikten sonra " Zeybekler„ piyesinin mızıkasının Kristo Efendi tarafından yapılmış olduğu yazılıdır. Bu ilânda eserin içindeki roller ve onları oynayan san'atkârlar şöyle gösteriliyor :

Memiş Efendi — Keorgıyan Efendi

Yemişçi Musta-fa — Seferiyan Efendi

Aluş — Tiryanst Efendi

Makri Mehmet— Ahmet Fehim Efendi

Kahveci — Çobanıyan Efendi

Rabiş Kadın — Bayızar Hanım

Emine — Mari Hanım

Yılık Hasan — Yazıcıyan Efendi

Fatiş — Öjen Hanım

Körcis— Yervant Efendi

Osman Efendi — İbrahim Saim Efendi

Halil Bey — Ropen Binemeciyat Efendi

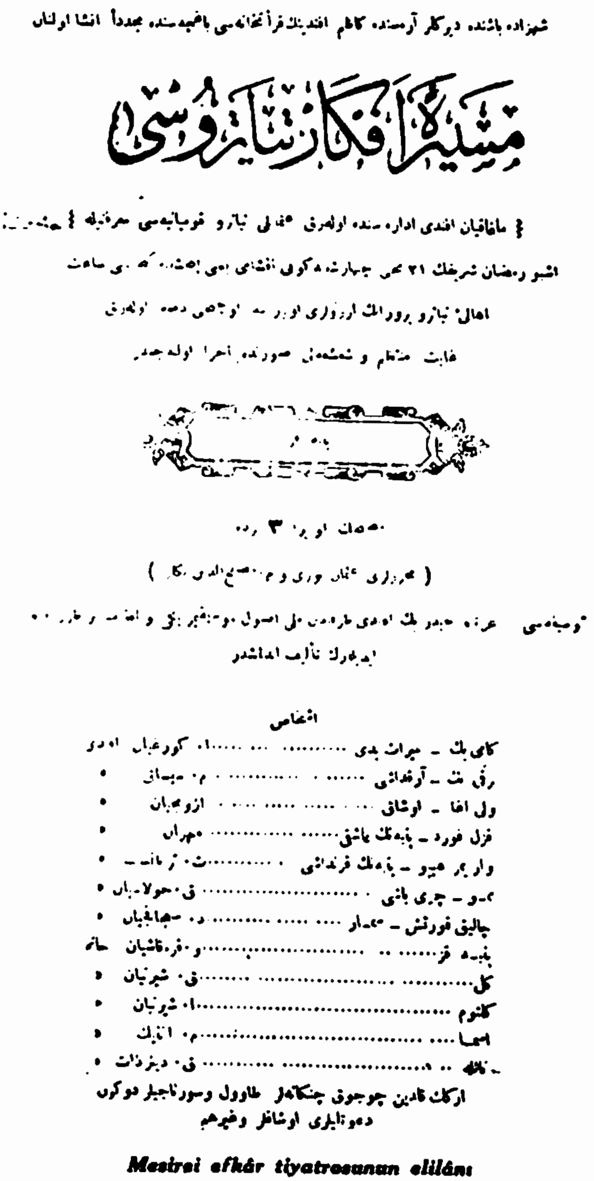
Hayimaçi — Fa-sulyacıyan Efendi

Ayşe — Koharik Hanım

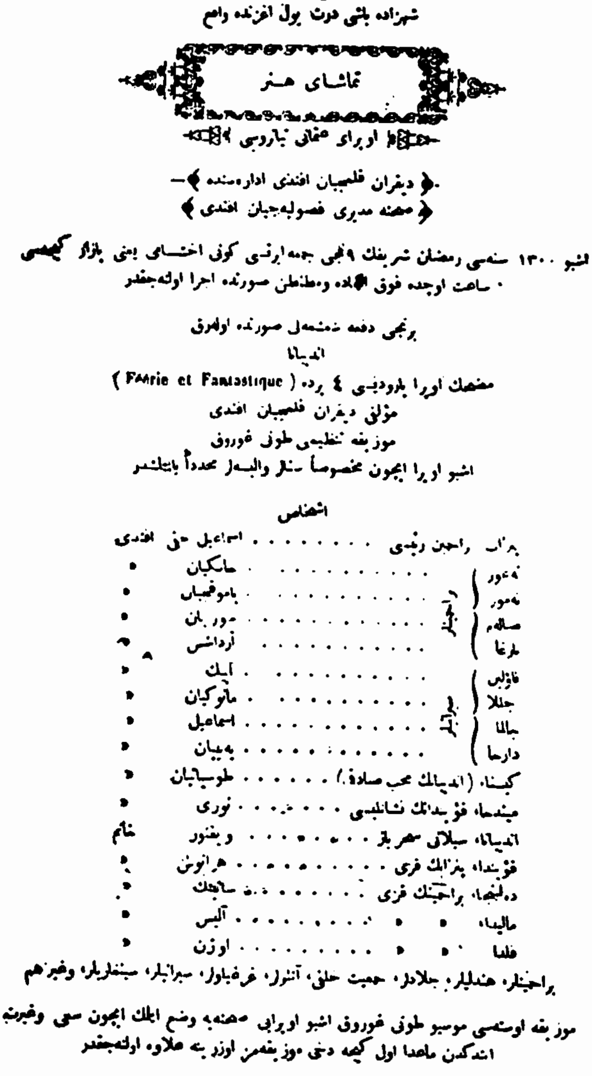
Şahin — Hiranuş Hanım

Cariye -- Emir Hanım

Başka bir el ilânı da "Şehzadebaşında Direkler arasında Mesirei

Mesirei efkâr tiyatrosunun elilânı

Operayı Osmanî tiyatrosunun elilânı

efkâr tiyatrosu„ na aittir. Bu ilân burada Mağakıyan Efendinin idaresi altında " Osmanlı tiyatro kumpanyası marifetile„ Penbe kız isimli eserin temsil edileceğini bildiriyor. İlânda eserin isminin altına şu kelimeler yazılmıştır :

Muzhik opera— 3 perde. Muharrirleri Osman Nuri ve M. Muslihiddin Beyler. Mızıkası izzetlû Haydar Beyefendi tarafından millî usulü musikimiz yeni ve lâtif bir tarzda tevsi edilerek telif edilmiştir.

Elli iki yıl evvel oynanmış olan çalgılı eserlerden biri de "Endiyana„ isimli dir. 1881 yılında (Hicrî 1300 ramazanının dokuzuncu günü akşamı) Şehzadebaşında oynanmıştır. Bu temsile ait el ilânının baş tarafında şunlar yazılıdır:

Şehzadebaşında dört yol ağzında vaki Temaşayı hüner Operayı Osmanî tiyatrosu. Dikran Kalemciyan Efendi idaresinde; sahne müdürü Fasulyacıyan Efendi.

Piyesin ismi olan "Endiyana„ kelimesinin altında da "muzhik opera„, "Feeri ve Fantastik„ kelimeleri vardır. Eser Dikran Kalemciyan Efendi tarafından tertip edilmiştir. Bu eserin temsilinde rol alan san'atkârların isimleri şunlardır :

İsmail Hakkı, İsmail, Nuri, Pamukcıyan, Cankiyan, Manokiyan, Apik Efendiler, Viktor, Hiranuş, Satenik, Alis, Öjen Hanımlar.

Bundan üç yıl sonra da 1887 yılında S. Benliyan Efendi nin idaresi altındaki Osmanlı operet kumpanyasının temsilleri bir zaman sürüp gidiyor.

1885 yılına ait bir el ilânı Operayı Osmanî tiyatrosunda musikisiz eserler de oynandığını gösteriyor.

Hicrî 1304 ramazanının 15 inci akşamı (1885) verilen temsilin ilânında şu satırlar vardır:

Sultan Bayazıt'ta tramvay istasyonunda vaki Karakulak hanında müceddeden inşa olunan Oparayı Osmanî. Çaprascıyan Efendinin marifetile. Hırsız Simon. Dram 4 perde.

Bu eserin temsilinde Vartoviyan, Gümüşciyan, M. Nuri, Aleksaniyan, Marzıbanyan, Çaprascıyan, Kalfayan Efendilerle Peruz, Öjen ve Agavni Hanımlar rol almışlardır.

Serope Benliyan Efendi

TİYATRO BİNALARI

I. Şehzadebaşı Salaşları
II. Kahve köşesinde
III. Mınakıyanın hissî piyesleri
IV. Abdürrezzak'ın ve Hasan'ın tiyatroları

Eski tiyatro binalarımızdan Beyoğlundaki Naum ve İstanbuldaki Gedikpaşa tiyatroları binalarının güzelliği, temizliği ve tertibatı hakkında evvelki bahislerde malûmat vermiştik. Bu kısımda Şehzadebaşı tiyatrolarının vaziyetini tetkik edeceğiz. İstanbulda bundan kırk bir yıl evvel çıkmış olan Maarif mecmuasının 31 mart 1308 (1892) tarihli sayısında biri Doktor Şükrü Kâmil, biri Mehmet Celâl imzalı, ötekisi de imzasız üç makale var. Mecmuanın aynı sayısındaki üç makalede de Şehzadebaşı tiyatrolarından bahsediliyor. Doktor Şükrü Kâmil Bey diyor ki:

İstanbulda mevcut tiyatroların hepsine sizinle bir kere bir ziyaret verelim, bakalım sıhhat üzerine ne tesir icra ediyorlar.

Osmanlı dram kumpanyası eski Mehmet Efendi kıraathanesi derununda birkaç seneddnberi yapılan mahalde icrayi lûbiyat ediyor. Görülüyor ki mahalli mezkûr gayetle dar ve bu darlıkla mütenasip olmayacak derecede izdihamlı bulunan mezkûr tiyatroda teneffüs ve mevaddı ihtirakiyeden hasıl olan hamızı karbonun mahalli hurucu görülemediğinden bilhassa gençlerimiz üzerinde hamızı karbonlu havanın teneffüsünden ileri gelecek mazarrat gayri kabili tariftir. Gidenlerin vukubulan ifadelerine göre dumandan göz gözü görmiyecek derecede bulunuyormuş. Bu halleri dairei belediyenin nazarı dikkati muşikâfanesine arz ile beraber tiyatro sahibinin bu hususları nazarı dikkate almaları medenı taayyüşlerini temin eden tiyatro meraklılarının muhafazai sıhhatleri noktai nazarından lâzımdır.

Handehanei Osmanî tiyatrosunun menfesleri bulunması münasebetile hıfzıssıhhat noktai nazarından bu hususta söylenmesi lâzım gelecek hiç bir söz yoktur.

Kukla tiyatrolarının ve Osmanlı opera kumpanyasının mebni olduğu mahaller toprak olup bu hususta birinci ve ikinci mevkilerde oturanların rütubetten halâs olamıyacakları ve hele locada oturanların bilhassa Osmanlı opera kumpanyasında gaz kokusundan fena halde muztarip oldukları tecrü-

bei zatiyem ile müsbettir. Tasa'udatı teneffüsiyyeye munzam olan petrol mazarratı emrazı teneffüsiyenin başlıca membaı olmuş olur.

Buraları da belediye memurlarının muhafaza edegelmekte olduğu sıhhat ve istirahati âmmenin bir kat daha temini için nazarıdikkatlerine arzolunduğu gibi kumpanyasını muntazam bir hale sokan İsmail Efendinin de bilhassa atfı nazarı dikkat eylemesi tavsiye olunur.

Gülünçhanei Osmanî kumpanyası bunların hepsinden ziyade muzırrı sıhhat bir halde görülüyor.

Maarif mecmuasındaki imzasız yazının başlığı"Ramazan geceleri„ dir. Burada ramazan münasebetile her yerde yapılan şeylerden bahsedilirken deniliyor ki:

Tiyatroların mebni olduğu mahalde evvelâ kukla tiyatrosuna tesadüf olunur. Bu tiyatro, taksimat ve tertibatça mükemmel ise de fakat huzzarın oturdukları mahallin toprak olması şayanı teessüftür.

Oyuna gelince: O masnu küçük kuklaların hemen bir insanın evza ve etvarını tamamile icra etmeleri insanı memnun ediyor.

Son perdede sınaî dere ve ırmak sularının manzarası ve rengârenk elektrik ziyalarile perdenin tenviri calibi dikkat olmaktadır [*].İşte sair tiyatrolara nisbetle hoşça vakit geçirmek isteyenler buradan memnun olabilirler. Fakat şurası cayı sualdir ki intizamı bu dereceye gelmiş olan kuklalardan tiyatro oyunlarına tatbik ederek oyun oynanılamaz mı?

Kukladan sonra Opera kumpanyasına tesadüf olunur. Tiyatro ve sahnenin noksanii tertibatı ve mahallinin toprak oluşu ve rütubetin ziyadeliği medarı itiraz olabilir zannederim. Oyun esnasında aktrislerden bazılarının kendi kendilerine mükâleme etmeleri abes görülür.

Çoktanberi Osmanlı tiyatrosunda yeni oyun intizarında bulunulduğunu evvelce dermeyan etmiştik. Birinci defa olarak ilân olunan Sekiz yüz kırk bir numara nam lûbiyatın temaşası için gidildi.

Tiyatronun hiç bir mahallinde bir menfez bulunmadığı cihetle içilen sigara dumanından mütehassıl havayı sâf (!) insanı muztarip etmekte idi.

Osmanlı tiyatrosu o kadar nail olduğu rağbet ve teveccühü âmmeye mukabil böyle mağara gibi dar bir mahalli intihap edişi ve bu intihabında ısrar ve devamı hakikaten şayanı teessüftür. Kendisinin devam ve memnuniyeti halkın rağbetine vabeste olduğu halde onlara karşı bu yolda mı mukabele edilmeli? Anların sıhhat ve istirahatleri için edilecek dikkat ve itinanın şerhine hacet messetmez.

Mevkilerin her kangı birine dahil olan zatın bir daha dışarı çıkması mu-

---

[*] Elektrik tenviratı Türkiyeye 1908 meşrutiyetinden sonra girmiştir, onun için bu kuklayı oynatan ecnebi hüner sahiplerinin beraberlerinde dinamo, projektör veya hususî bir vasıta getirerek perdelerini aydınlattıkları anlaşılıyor.

hal kabilindendir. Acaba rağbet ve teveccühü umumiyeye mazhar olamıyoruz diye iddia edebilir mi? O halde mahut mahallin intihabına ne diyelim?

Birinci mevki için birkaç tane uzunca kanape alıp üzerlerine birer demir çenber geçirerek (güya kimse kimsenin yerine oturmaması için) ilân olunan koltuk sandalyalarına sarfedilen akçenin bir miktarını da şanonun tertibat ve intizamına sarfetse ve müteaddit kont, salon daireleri diye açtığı perdelere muktezi levazım ile (yenisinden sarfınazar) bir de şano tertibatına dikkat etmiş olsa bir dereceye kadar noksanını ikmal etmiş olurdu.

İnşallah şu ıslâhat yakında icra olunur. Oynanan oyuna gelince: Bu bapta herkes intihabında ve reyinde serbest bulunup ancak bazılarının hedefi itirazı olan bu gibi piyesler esasen garip ve feci olmakla beraber gene kemali merak ve lezzetle temaşa olunmuştur.

Piyesin aslından Türkçeye hini tercümesinde kaçırılan bazı hata ve telaffuzatın ıslâhı birinci derecede temenni edilecek mevattandır.

Vazife cihetine gelince: Aktörlerden Aleksan ve Mınakyan Efendilerle aktrislerden Hchimyan ve Binemeciyan Hanımlar rollerini bihakkin ifa etmişler ve bahusus âmalık vazifesini icra eden Mınakyan Efendi mazharı takdirat olmuştur.

Mehmet Celâl Beyin makalesinin başlığı "Ramazanda vakit geçirmek„ tir. Muharrir, bütün bir günün hikâyesini, gündüz kıraathanelerde, camide, ramazan sergilerinde, akşam iftarda, daha sonra teravi namazında, karagözde, meddahta, çalgılı kahvelerde geçirilen vakti anlattıktan sonra diyor ki:

Bir başka gece de Osmanlı tiyatrosuna gidilir. Tiyatronun bir kıraathane içine sıkışmış olmak, müşterilere yol göstermek için ücretle kullanılan adamların münasebetsiz muameleleri calibi hayret bulunmak, sahnenin tezyin ve tenvirine itina edilmemek gibi birçok nakayisten sarfınazar edeyim de tiyatro hakkında bir edip tarafından serdedilen mütalâanın bazı fıkralarını nakledeyim:

"... Fikrimce tiyatro esasen öyle marifet veya ahlâk mektebi değil, adeta bir eğlencedir. Hattâ birtakım hazin hazin facialarda tiyatroları eğlencelikten çıkaramaz.

— Tiyatro nedir?

— Adeta taklit.

— Neyi taklit ediyor?

— Ahvali beşeri!

Şu dört ibarecik tiyatronun en faydalı bir eğlence olduğunu meydana çıkarmağa kâfidir zannederim. Binaenaleyh cemiyeti beşeriyyeye faydalı eğlenceler de lâzım görünür. Tiyatro ise cisim ve can bulmuş bir hayali şairanedir. güya ki insanı elinden tutar, gönüllerin hafâ] perdelerini birer birer açarak en gizli köşelerini gösterir.

Göte'nin, Şillerin oyunlarından Almanyanın ahlâkınca hâsıl olan tesiratı tadat etmek lâzım gelse bir büyük cilt kitaba sığmaz„ [1].

Şu ifadeden anlaşılıyor ki tiyatro o kadar da nazarı ehemmiyetten ıskat olunacak oyunlardan değildir. Osmanlı tiyatrosu ise memleketimizde temeyyüz etmiş bir dram kumpanyası demek olup fakat bu kumpanyanın epey sene evvel teşekkül ettiği halde şimdiye kadar nazarı dikkati belbedecek bir eseri terakki göstermemesi şayanı teessüftür. Hele Mınakyan Efendinin romanı bozup tiyatro yapmaktaki inhimaki, bu romanların ekserisini de bugün Avrupada da avampesendâne olan âsârdan intihap etmesi sezavarı hayrettir. Maksat iraei ibret ise o gibi oyunlardan ne gibi ibrèt tahassül edeceğini anlamam. Ha! Şurasını da inkâr etmiyeyim: Osmanlı tiyatrosu esası ihtisasatı beşeriyeye merbut bazı güzel oyunlara maliktir, ezcümle biri "Hakikî nedamet„-tir. Zevcine ihanet eden bir kadının nedameti külliyesini musavvir olarak hayatı beşeriye içinde hüviyeti insaniyeyi lerzenak eden birtakım hakayıkı müthişe bu oyunda görülür.

"Dalila„ da bunlardandır. Taştan bir kalbi melekâne çehresile örterek, masumane tebessümlerile bin türlü ümitler vadeden kadınların genç kalplere karşı ne yaman bir katil olduklarını tasvir ediyor.

" Pariste bir vak'a „ da bundan aşağı değil! İşte bunlar hiç olmazsa insana bir damla gözyaşı döktürüyor.

Rolünü bihakkin tanıyan aktörlere gelince bunlar Mınakıyan, Aleksan Efendi, aktrislerden Hekimyan Hanımdır. Bazı mübalâgaları ve kusurları da nazarı dikkatten dûr tutulmamalı.

Abdürrezzakın hatırı kalsın mı ya? Bir gece de oraya gidilir. Bu muzhik komedyacının birçok kişiden ibaret olan kumpanyası içinde vazifesini tamamile ifa edecek hemen kendisinden başka kimse yoktur. Elinde tavan süpürgesi, arkasında rengârenk bir hırka, başında yırtık fes, kaşlarında bir karış rastık (!) olduğu halde pirayei sahnei hezeliyyat olması,sonra da birtakım cinastan, fılândan müteşekkil sözlere başlaması gülüneck şeylerden değil midir?

Bir gece de Hasanın tiyatrosuna gitmeli. Zuhuri koluna bir perde ilâve ederseniz bu tiyatro (!) göz önüne gelir. Hasan Efendinin Abdürrezzakı taklit etmek fikrile arasıra kaçırdığı soğuklukları görmemezliğe gelmeli. [2]

---

[1] Mehmet Celâl Bey bu satırları Namık Kemal Beyin Hadika gazetesinde çıkan ve kitabımızın otuz üçüncü sayıfasında bahsedilen meşhur "tiyatro„ makalesinden alınmıştır.

[2] Maarif mecmuası. İkinci cilt. Numara 36

Kemal Emin, Behzat Hâki Beyler meşrutiyetin ilk yıllarında

10. - 1908 DEN SONRA SAHNEDE TÜRKLER

I. Ahmet Fehimin nasihati.
II. İslâm Bey rolünü oynıyacak aktör.
III. Kısa ömürlü temsil heyetleri.
IV. Burhanettin.
V. Osmanlı tiyatro klöbü.
VI. Donanma cemiyeti temsil heyeti.

Meşrutiyete kadar Avrupaî tiyatro için çalışan bellibaşlı Türk artist evvelce hayatından bahsettiğimiz Ahmet Fehim Efendidir. Meşrutiyetin ilânından evvel bu güzel san'ata karşı alâka ve heves duyan Türk gençleri oldu, fakat bunlar meşrutiyet ilân edilmeden sahneye çıkmak imkânını bulamadılar. Bu arada üç arkadaş Raşit Rıza, Faik Sabri, Raif Beyler meşrutiyetin ilânından onyedi gün evvel Ahmet Fehim Efendinin Üsküdarda Doğancılardaki evine giderek sahneye intisap etmek arzusunda olduklarını söylemişler, kendilerini kumpanyasına kabul etmesini üstattan rica etmişlerdi, Ahmet Fehim Efendi :

"— Bu meslek adam geçindirmez, sefil, perişan olursunuz„ diyerek bu gençlerin isteklerini reddetmişti. [1] "Gene meşrutiyetin ilânından evvel Muvahhit, Şadi, Müfit Ratip, Refik Halit, Refi Cevat, Suat Tevfik, Ali Muhittin, Raif Beyler bir ev tiyatrosu teşkil etmişlerdi. Müfit Ratip Bey, Mınakyanın oynadığı piyesleri not ediyor, eve gelince bunları tertip ve tanzim ediyor, diğerleri de oynuyorlardı. Gene meşrutiyetten evvel Reşat Rıdvan Bey, birçok defalar sahneye intisaba teşebbüs etmiş, hatta bir defa babası şehremini Rıdvan Paşa oğlunun bu arzusunu imkânsız bırakmak için tiyatroları kapatmıya bile kalkmıştı!

Şadi Bey, sahneye çıktığı senelerde

Meşrutiyetin ilânı senesinde birden ilk coşkunluk içinde tiyatroya karşı da büyük bir arzu ve rağbet uyandı. Birkaç ay içinde kıyamet kadar tiyatro heyeti teşekkül etti, bilhassa birçok Türkler sahneye intisap ettiler. Bu arada Tepebaşında yazlık tiyatroda (Amfi) Namık Kemal Beyin "VATAN„ piyesinin temsili kararlaştırılmış, bu piyesteki İslâm Bey rolü için bir müsabaka açılmıştı. Raşit Rıza Bey bu rolü temsil etmek suretile meşrutiyetin ilk senesinde sahneye çıktı. "1908„

Raşit Rıza Bey, sahneye çıktığı sene

Müfit Ratip Bey de arkadaşlarının ev tiyatrosunu halk karşısına çıkmıya davet etmiş, şekerci Ali Muhittin ve Rehberi ittihat mektebi müdürü Raif Beylerden madası bu teklifi kabul ederek umum karşısında temsil vermiye başlamışlardı. Bunlar heyete Aznif ve küçük Şamram Hanımları da alarak ilk defa Şehzadebaşında Ferah tiyatrosunun karşısındaki binada umumî bir temsil vererek "Nasıl oldu„ isimli piyesi ve Molyerden Ahmet Vefik Paşanın adapte etmiş olduğu "Zor Nikâhı„ komedisini oynamışlardır.

[1] Ahmet Fehim Efendile mülâkatım. [Vakıt gazetesi. 17 kânunusani 1926]

Burhanettin Bey

Meşrutiyetin ilânından bir gün evvel Yakacıkta ressam Muazzez Beyin oğlunun sünnnet düğününde bizzat Muazzez Beyle arkadaşları İbnirrefik Ahmet Nurettin, Musahipzade Celâl, Beylerbeyli Fuat, Baha, Hasan, Cavit ve Behzat Beyler ortaoyunu oynamışlardı, ertesi gün meşrutiyet ilân edilince bu orta oyunu heyeti de olduğu gibi Şehzadebaşında şimdiki Millî sinemanın olduğu yerde tiyatro oynamıya başladı. Tiyatroya "Sahnei heves„ ismi verilmişti, komik Naşit Bey de bu heyette dahildi.

Bir müddet sonra " Sanayii nefise kumpanyası„ adıyle başka bir tiyatro heyeti teşekkül etti. Bu heyet devam edemedi, ayni yerde — Şehzadebaşında Letafet apartımanı karşısında Osman Ağa tiyatrosunda—amatör gençler "Mürebbii hissiyat„ isimli bir trup yaptılar. Dr. Celâl Tahsin, Şahap Rıza, Dr. İsmail ve Behzat Beyler bu heyette çalışıyorlardı. Bir taraftan da Reşat Rıdvan Bey bir trup yapmıştı, Nurettin Şefkati, Hüseyin Kâmi, Rıza Fadıl, Şadi Beyler bu heyette bulundular.

İstanbuldaki tiytro merakı vilâyetlere de sirayet etmişti, İstanbuldan birçok kimseler vilâyetlere giderek oralarda temsiller vermeğe başlamışlardı, ayni zamanda buralarda yerli gençlerin de tiyatro heyetleri teşkil ettikleri oluyordu. Bu meyanda Selânikte de gençler bir trup yapmışlardı. Münakkit İbrahim Necmi Bey de bu heyete dahildi. O zaman Selânik belediyesi bu gençlerden istifade ederek bir resmî belediye tiyatrosu kurmağa teşebbüs etmiş, bu işle meşgul olmağı Ahmet Fehim Efendiye teklif etmiş. Fehim

Ertuğrul Muhsin Bey, sahneye çıktığı sene

Selâniğe gitmiş, fakat bu teşebbüsün fiil haline gelmesi mümkün olmamıştır.

İstanbulda her gün bir tiyatro heyeti teşekkül edip her gün birisi batarken oldukça devam eden sahneler de görüldü. Bu arada Paristen büyük bir gürültü ile gelen ve Silvenin şakirdi olduğunu ilân eden Burhanettin Beyin idaresindeki heyet uzun müddet sahneye hâkim olmuş, birçok telif ve tercüme piyesler temsil etmiştir. Bu heyet muhtelif manzaralar göstermiş, bir aralık o zamanın bellibaşlı artistlerini toplamış, çok sürmeden buradan ayrılanlar ayrı heyetler teşkil etmişler, fakat Burhanettin Bey kumpanyası ismi uzun müddet devam etmiştir. Ertuğrul Muhsin Bey de ilk defa bu heyette sahneye intisap etmiştir. Bir aralık Burhanettinle birleşen Reşat Rıdvan Bey, tekrar ayrılarak ayrı heyet yapmış, Ertuğrul Muhsin, Kemal Emin, Hakkı Necip, Faik, Saffet Beyler beş altı ay da bu heyette çalışmışlardır. Bu trup ta bozulduktan sonra "Darüttemsili Osmanî" isimli yeni bir heyet vücude gelmiştir [1]. O zaman bu heyetin baş artisti olan Hüseyin Kâmi Bey, etrafında hayli alâka uyandırmıştı.

I. Galip Bey, sahne hayatının ilk senelerinde bir rol esnasında

Meşrutiyetin ilânı üstünden birkaç yıl geçmiş, ilk taşkınlık oldukça hafiflemiş, fakat siyasî ve içtimaî hayatımızın muhtelif sahalarında olduğu gibi sahne hayatımızda da bir tebellür hasıl olmamıştı.

Meşrutiyetin ilânından sonra 1908 Teşrinisanisinde İstanbulda resmî teşebbüs ve himayeden istifade ederek bir Millî tiyatro tesisi mevzuubahs oldu, Maarif nazırı Recaizade Mahmut Ekrem, Müze müdürü Hamdi, muharrir Ahmet Hikmet, Halit Ziya, Mehmet Rauf, İzzet Melih, artist Hüseyin Kâmi, artist Burha-

[1] Behzat Hâki, Raşit Rıza, Ertuğrul Muhsin Beylerle mülâkatlarım. (Tiyatro ve musiki mecmuası 1928).

nettin, Fahrettin Beylerden mürekkep bir hey'et teşekkül etti, fakat hiç bir müsbet netice almak kabil olmadı.

1912 de gene bu maksada çalışmak üzere "Osmanlı tiyatrosu klöbü„ adile bir cemiyet teşkil edildi. O zaman intişar etmekte olan "Zekâ„ mecmuasında bu teşekkül şöyle ilân ediliyor:

Burhanettin Bey Napolyon Bonapart rolünde

Mülkümüzde hakikî bir müessesei tamaşaiyenin lüzumuna kani olan fuzalâ ve ezkiyanın himaye ve tavassutlarını celebtmek, san'atkârlarımızın ciddî sâylerini canlandırmak, kütüphane, gazete gibi esbabı terakkiyi alâ kaderülistitaa bulundurarak Osmanlılığa lâyık bir tiyatro vücude getirmek üzere şimdilik Ferah tiyatrosu fevkindeki dairei mahsusada bir tiyatro klöbü tesis ve ruhsatı resmiyesi istihsal edilmiş olduğundan tiyatro muhiplerile tevhidi mesai arzusunda bulunan san'atkârana tebşir ederiz. Arzu edenler her gün badezzeval klöbe müracaatla malûmatı kâfiye istihsal edebilirler„ [1].

Osmanlı tiyatro klöbünün de bir hizmet görmeden sönüp gittiğini görürüz. Aynı senede daha çok garp klâsiklerini temsil etmek üzere "Yeni tiyatro„ ve komedi, dram, feeri oynamak üzere "İstanbul kumpanyası„ isimli iki hey'et daha teşekkül ediyor, ikisi de belli başlı bir varlık göstermeden dağılıyor.

Bu seneler içinde Raşit Rıza Bey riyaseti altında bir trup teşkil ederek Rumeli şehirlerine turneye çıkıyor, İstanbulda Ertuğrul Muhsin Bey "Ertuğrul tiyatrosu„ isimli bir hey'et teşkil ediyor. Bu hey'etler de çok devam etmiyor. Sahne hayatımızdaki bu karışıklık ve istikrarsızlık hali Operatör Cemil Paşanın şehreminliği zamanında (1914) tiyatro hayatımızı ıslâh için Antuva-

[1] Zekâ mecmuası. 16 Nisan 328 (1912).

nın İstanbula getirilmesine kadar devam ediyor. Arada "Osmanlı donanma cemiyeti hey'eti temsiliyesi„ yedi sekiz ay kadar süren ve göze çarpan ehemmiyetli bir varlık teşkil etmektedir.

Hükûmete yardımcı vaziyette ahaliden iane toplıyarak harp gemileri almak için teşekkül eden Donanma cemiyeti o vakitki muhtelif dağınık küçük truplara da cemiyet menfaatine bazı temsiller verdirmiş ve bunlardan maddî menfaat görmüştü.

Donanma cemiyetinde Ziya Bey isimli san'at meraklısı bir müdür vardı. Ziya Bey harbiye mektebinde edebiyat muallimi bir zabitti. Ziya Bey, Donanma cemiyetinin bu müteferrik temsillerden fayda görmesini vesile sayarak Donanma cemiyeti menfaatine temsiller vermek üzere bir heyet teşkil etti O zamana kadar muhtelif tiyatro teşekkülleri içinde tanınmış belli başlı san'atkârlardan bazılariyle Mınakyan hey'etinin bazı unsurları bu hey'ete alınmıştı. Bunlar Şadi, Nurettin Şefkati, Muvahhit Saffet, Hakkı Necip Beyler , Tolayan, Şahinyan, Çobaniyan, Dülgeriyan Efendiler,Şehper (Zabel) , Kınar, Aznif, Virjin, Agavni, Eliza Hanımlardı. Bunlardan başka daha bazı kimseler de bu heyete girip çıkmışlarsa da oldukça mevcudiyet gösterenler bu isimlerini saydıklarımızdır. Bunlara Donanma cemiyeti ayda altı ile onbeş lira arasında maaş veriyordu. San'atkârlar yalnız rollerile meşgul oluyorlar, ne para, ne de idare işlerine karışmıyorlardı.

Meşrutiyetten sonra Ahmet Fehim Efendi ve Şadi Bey bir temsilde

Osmanlı Donanma cemiyeti heyeti temsiliyesinin repertuvarını bazı komedi ve vodviller ve hissî piyesler teşkil ediyordu. Evvelce teşekkül ve birçok müteferrik temsil heyetlerine yardım etmiş olan Tiyatro cemiyeti âzasından bazı zevat— meselâ: Salâh

Meşrutiyetten sonra Matmazel Nıvart ve Ahmet Fehim Efendi sahnede

Cimcoz, Hüseyin Suat, İbnirrefik Ahmet Nurettin Beyler — Donanma cemiyeti tiyatrosunun oynıyacağı eserleri intihap ve ihzar etmeyi de kabul etmişlerdi. Bunun neticesi olarak bu tiyatroda Hüseyin Suat Beyin Kirli çamaşırlar, Ahmet Beyin Hissei şayia, Zifafı bakir, Odalık gibi eserleri temsil edilmekte idi. Aynı zamanda Mınakıyan repertuvarından cinaî eserler haricindeki Dalilâ, Sefil valide, Sokak çocuğu gibi hissî piyesler temsil ediliyordu. Bu tiyatronun rejisörü yoktu. Mınakıyan repertuvarından alınmış eserler oynanırken Mınakıyan Efendi gelir, piyeslerinin temsiline nezaret eder, bazan bunlarda rol alırdı. Bunların haricindeki eserlerin hazırlanmasına müellifleri bakarlardı.

Bu tiyatronun idarî işlerine Donanma cemiyeti idare heyeti namına o zamanki Lâzistan mebusu Sudi Bey nezaret ederdi, sonraları müdür Ziya Bey tiyatro ile alâkadar olmaktan büsbütün vaz geçmiş ve idare tamamen Sudi Beyin eline kalmıştı.

Bu müddet esnasında gerek Mınakyan, gerek küçük Benliyanın idarelerindeki heyetlerle diğer bazı ermenilerin temsil heyetleri de zaman zaman Türkçe piyes oynamışlardır.

1908 den sonraki yıllarda sahne san'atkârlarımız

[Yerde oturanlar sağdan: Heraçya Hanım, Burhanettin, Rap Salâhattin Beyler; iskemlede oturanlar sağdan: Eliza Biynemeciyan Hanım, Mavahhit Bey, Madam Biynemeciyan, Kemal Daveri Bey, Fehim Efendinin oğlu Münif Bey, muharrir Şahabettin Süleyman Bey; ayaktakiler sağdan: Şair Tahsin Nahit, İ. Galip, Şadi Beyler, Şehper Hanım, Fehim Efendi, Arşaluis, Adriyen Hanımlar]

11. — 1908 DEN SONRA TİYATRO EDEBİYATIMIZ

I. Meşrutiyet intibalarını gösteren piyesler.
II. Tarihî piyesler.
III. Nigâr Hanımın eseri.
IV Edebiyatı cedide muharrirlerinin piyesleri.
V. Akagündüzün piyesleri.

İlk zamanlarda tanzimat muharrirleri tiyatro eserleri yazdıkları halde onları takip eden edebiyatı cedide muharrirleri, oynatacak sahne bulamadıkları için bu nevi edebiyatla meşgul olmamışlar, şiir ve roman bu muharrirler için bilhassa iştigal sahası olmuştu. Padişah Abdülhamidin hürriyetten korkan ve hürriyete götürür diye fikri boğan istipdat idaresi, nihayet edebiyatı da susturdu ve 1908 meşrutiyeti memleketi bu halde buldu.

1908 meşrutiyetinin ertesi günü vatan duygularını herekete getirmek için Namık Kemal ve eserleri hatırlandı, Gedikpaşa tiyatrosu repertuvarından kahramanlığa ait olan eserler alındı, yeniden sahneye konuldu. Zamanın duygularına uygun eserler yazılıp ounandı. Bunlar istipdadı tel'in eden, hafiyelerin hayatını ve fenalıklarını gösteren, hürriyet uğrundaki çalışmaları ve bu uğurda çekilen eziyetleri tasvir eden piyeslerdir. Bir kısmı da 1908 den sonra bazı memleket parçalarının yabancıların eline geçmesi gibi siyasî hadiselerin ilhamile yazılmıştır.

Bu arada şu eserler sayılabilir:

Doktor Kâmil Beyin 10 Temmuz, dönmez yüz, bükülmez kol (1908-1910), Fehime Nüzhet Hakkı imzasile Bir zalimin Encamı, Adalet yerini buldu (1908-1909); Mehmet İhsan Beyin Ermeni mazlûmları, Hırsı saltanat, mesaibi istipdat (1908), Ahmet Tevfik Beyin İstipdadın son günleri (1908, Vessaf Kadri Beyin Sultan Murat, Yıldız facialan (1909), Tahsin Beyin Girit (1910), Selânikli Abdi Tevfik Beyin Giridin fethi (1911) [1].

Bu mevzular haricinde Mehmet Rauf Bey, Halit Ziya Beyin "Ferdi ve şürekâsı„ isimli romanını piyes haline getirdi. Abdülhak Hâmidin bazı trajedileri sahneye konuldu.

[1] Muasır Türk edebiyatı tarihi: Mustafa Nihat. İstanbul.

Bir aralık "Sultan Selimi Salis„ isimli bir piyesin kazandığı rağbetten sonra tarihî piyes yazmak merakı baş gösterdi, bütün Osmanlı padişahları bir bir sahneye çıkarıldı. Şahabettin Süleyman, Tahsin Nahit Beylerin müşterek yazdıkları "Kösem Sultan„ piyesi Varyete tiyatrosunda Binemeciyan hey'eti tarafından temsil edildi.

Ali Naci Bey, Kösem Sultan piyesinin temsili münasebetile yazdığı tenkit makalesinde meşrutiyetin ilânından sonraki tiyatro hayatımız hakkında şunları söylüyor:

" Dört sene zarfında vaz'ı sahne edilmiş yüzlerce tarihî piyes bu zaman zarfında birer birer yırtılarak hufrei ihmal ve lâkaydiye atıldıktan sonra bugün elimizde şuunu güzeşteyi binnisbe daha canlı ve pürhayat izlerle temsil edecek ancak bir iki eser bulabiliyoruz. Meşrutiyetin hummayı mestisile sersemleşen, şaşıran beyinler o zamana kadar görmediği, işitmediği bir takım harekâtı kıyamiye ile sahnelerin bulandığını gördüğü zaman tabiî bir besateti ruhiye ile bunları dinledi, sevdi ve alkışladı, sonra hepsi ilk tesirlerini kaybettiler. Elimizde bütün o dört senelik mazii hırafattan san'ata, ruha, hisse, hayale temas eder ancak iki piyes bulduk, biri "Selimi Salis„, diğeri "Kösem Sultan... „ [1]

Şahabettin Süleyman Bey, bazıları yine Tahsin Nahit Beyle müşterek, bazıları yalnız kendisinin olmak üzere birkaç piyes daha yazdı. Nigâr binti Osman Hanım " Girive „ isimli bir piyes vücude getirdi (1912). Burhanettin temsil heyeti tarafından açık havada temsil edilen bu piyes hakkında Ahmet Mithat Efendinin uzun bir tenkit makalesi intişar etti.

Meşhur muharririn tenkit makalesi şöyle başlıyor:

Bir muvaffakiyeti edebiye—Temmuzun otuzuna müsadif olan pazar günü Fındık suyunda ilk defa olarak sahnei temaşaya vazedilen "Girive„ zamanımızın muvaffakiyatı edebiyesinden olmasile bu vak'ayı meskûtünanha bırakmağa gönlüm razı olamadı. "Girive„ edibei muhtereme Nigâr Hanım Efendi Hazretleri tarafından kaleme alınmış üç perdelik bir dramdır. „

Ahmet Mithat Efendi tenkit makalesini şu kısımlara ayırıyor: Zemini vak'a, psikolojik intikat, teatral intikat, oyunun sureti icrası, halk üzerinde tesiri, netice.[2]

1908 meşrutiyetinden sonra tiyatroya ilk merak sardıran muharrirler arasında Kemal Emin ve Ahmet Nuretin Beyler de vardır. Kemal Emin Bey Viktor Hugonun Lukreçya Borciyasını dilimize çevirmiş, sahne teşekküllerile alâkadar olmuş, ciddî ve

[1] Rübap mecmuası. Sayı 33

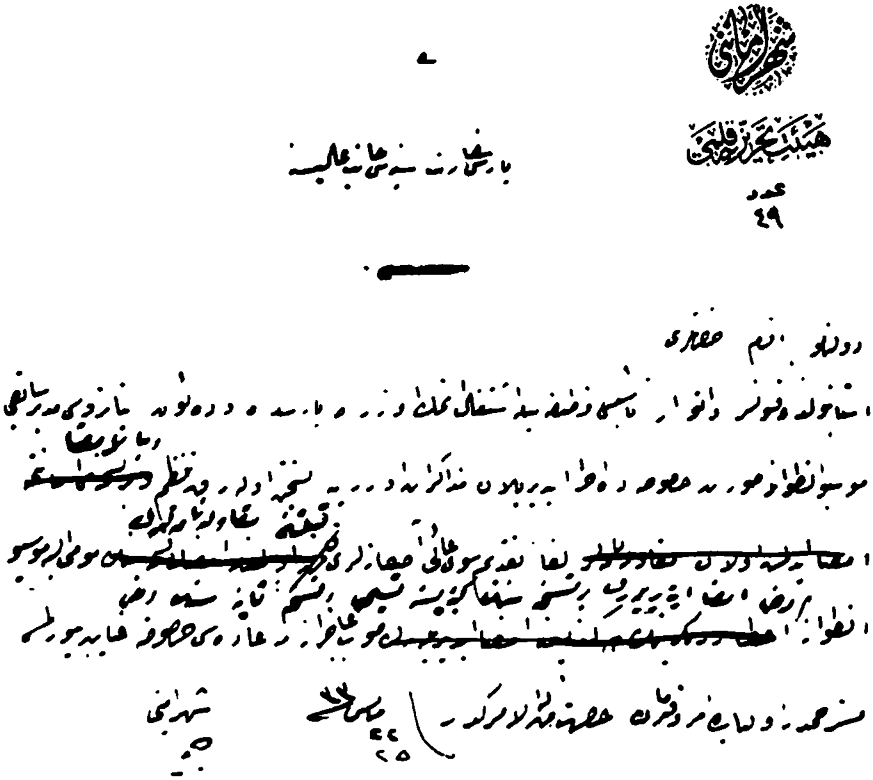
[2] Zekâ mecmuası kolleksiyonu. Sahife 233

san'atkâranı bir tiyatro tesisini isteyen birçok makaleler neşretmiştir. Ahmet Nurettin Bey de Fransız piyeslerinden bir çoğunu adapte ettiği gibi bazı telif eserler de yazmıştır. Aptullah Cevdet Beyin Şekspir tercümelelerinden mühim bir kısmı da bu devrededir.

1908 meşrutiyetinden sonra Edebiyatı Cedide muharrirlerinden bazılarının da tiyatro eserleri yazdığını görüyoruz. Cenap Şehabettin Bey mevzuunu 31 mart vak'asından alan "Yalan„ isimli bir piyes yazmış, Saffeti Ziya Bey, Abdülhamit zamanının fenalıklarından birine işaret eden "Haralambos Cankiyadis„ atlı bir piyes yazmıştır. Hüseyin Suat Beyinde bu yolda bazı tecrübeleri vardır.

Türkçülük cereyanı kuvvetlenmeğe başladığı zaman Aka Gündüz Beyin Yarım Türkler, Muhterem katil isimli iki piyesi çıktı.

Bütün bunlar dağınık teşebbüslerdi. Tiyatro hayatımız gibi tiyatro edebiyatımızın da oldukça muntazam, feyizli bir hale girebilmesi Darülbedayiin kuruluşundan sonradır.

Antuvanın İstanbula getirilmesi için Şehreminliğinden Paris elçiliğine yazılan tezkerenin müsveddesi

12. — DARÜLBEDAYİ NASIL KURULDU?

I. İstanbul belediyesinde geçen muamele.
II. Antuvanın gelişi.
III. Antuvanın fikirleri.
IV. Konservatuvarın ilk teşkilâtı.
V. Antuvan gidiyor.

Darülbedayinin kuruluşu, tiyatro tarihimizin en mühim hadiselerinden biridir. Memleketimizde Gedikpaşa sahnesinde doğup büyümek istidadı gösteren ve istipdat idaresinin darbelerile daha ilk zamanlarda sindirilip durdurulan ve yıllarca gerileyen temaşa hareketi, Darülbedayiin kuruluşile yeniden canlanmak,

Antuvan Sirkeci garında, kendisini karşılıyanlar arasında

derlenip toplanmak imkânını bulmuş, yeni bir faaliyet ve terakki yoluna girmiştir.

1913-1914 senelerinde İstanbulda şehreminliği eden Operatör Cemil Paşa,belediye işleri arasında İstanbula bilhassa iki yeni teşebbüs getirdi: Gülhane parkını tanzim ettirip halka açmak, konservatuvar kurmak.

O zamaeki "Cemiyeti umumiyei belediye„ de aza olarak bulunan Avrupa görmüş, san'atı ve tiyatroyu sever kimseler, Cemil Paşanın konservatuvar kurmak fikir ve teşebbüsünü kuvvetlendirip bu fikrin fiil sahasına çıkmasına yardım ettiler.

O zaman İstanbul belediye meclisinde aza olarak bulunan, ondokuz sene sonra şimdi de gene İstanbul şehir meclisi azası olan Tevfik Âmir Bey, o zamanki konservatuvar kurulması işinde yardımı geçenlerin başında sayılmalıdır [1].

Şehremini Cemil Papşa, İstanbulda bir konservatuvar tesisini Cemiyeti umumiyei belediyeye teklif etti, belediye mecilsi bu iş için üçbin lirn tahsisat verdi. Cemil Paşa, İstanbul konservatuvarının ancak bir ecnebi mütahassıs tarafından teşkil edilebilece-

[1] Cemiyeti umumiyei belediye zabıtnamesi. Yedinci cilt. 1914 Haziran müzakereleri.

ği fikrinde idi. O sırada Pariste Odeon tiyatrosu müdürü A. Antuvan, sahne san'atında yenilikler yapan yaratıcı ve teşkilâtçı bir san'atkâr olarak şöhret kazanmıştı. Odeon tiyatrosu müdürlüğünden de ayrılmış bulunuyordu [2].

Operatör Cemil Paşa, Mösyö Antuvanla hususî surette müzakereye girdi, anlaştı, resmî mukaveleyi aktedebilmek için "Encümeni emanet„ ten karar aldı. Bu kararı istemek üzere encümeni emanete 21 Mayıs 1330 tarihile şehremini_Cemil imzasile şu tezkere yazılmıştır:

Makamı emanetten encümeni emanete müzekkere

Memaliki mütemeddinenin kâffesinde refte refte mazharı terakkiyat olarak elyevm sanayii nefiseden madut olacak derecede behreyabı kemal olan ve maatteessüf bizde bu ana kadar heyeti umumiyesile eşkâli acibe ve gayri münasibe izharından hali kalmayan tiyatroculuk san'atı mergubesinin vücudünden istifade edilecek bir şekil ve surete ifragile memleketimizin bu cihetten olan noksani ve vesaiti temdiniyesinin telâfisi dahi tasavvur ve tasmim edilerek bu ümniyenin husulü için Cemiyeti Umumiyei Belediyeden üç bin lira tahsisat istihsal kılınmış ve evveliemirde bu işe bu gibi müessesata malûmat ve şeraiti lâzımeyi haiz erbabı ihtisas yetiştirilmek suretile mübaşeret edilmesi lâzımeden bulunmuş olduğundan bu mesleğe sülûk edecek heveskârana malûmat ve izahatı mukteziyeyi ita etmek üzere (bütün cihanda bu bapta yegâne mütehassıs olan Paris Odeon tiyatrosu direktörü Mösyö Antuvan ile sureti hususiyede vukubulan müzakerat neticesinde) İstanbulda bulunduğu müddetçe ikameti masarifile (azimet ve avdet masaaifi) emanetçe tediye edilmek şartile 25 haziran 1914 tarihinden 25 eylûle kadar müddetle ve 12000 frank yani 600 Fransız lirası ücretle hizmeti mezkûreyi kabul ve taahhüt eylediği gibi İstanbul vilâyetile de bilmuhabere Şehzadebaşındaki Letafet apartımanının masarifi tamiriyesi emanete ait olmak üzere tiyatro mektebi ittihaz olunmak üzere şehrî yirmi beş lira icare mukabilinde isticarı tekarrür etmiş (olmakla mumaileyh Mösyö Antuvan ile icabeden mukavelenamenin akt ve teatisi ve mezkûr apartımanın isticarı hususunda bilmüzakere bir karara raptı zımnında işbu müzekkere encümeni emanete tevdi kılındı.

21 mayıs 330 Şehremini

Cemil

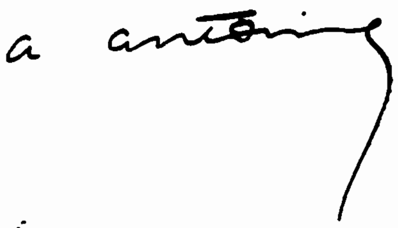
[2] André Antoine. 1857 de Limoges'da doğmuştur. Evvelâ gaz şirketinde çalışmıştır. Sonra sahneye intisap etmiş, 1887 de serbest tiyatroyu açmıştır. Antuvan burada büyük bir itina ile çalışmış ve muvaffakiyet kazanmıştır. 1897 de Strasbourg bulvarında Antuvan tiyatrosunu kurmağa muvaffak olmuştur. Genç edipiere müracaat ederek yeni eserler yazdırmış, bunları yeni bir şekilde sahneye koyarak dikkat ve alâka ile karşılanmıştır. Türkiyeden döndükten sonra hatıratını büyük bir cilt halinde neşretmiştir. Bugün sahne hayatından çekilmiş bulunuyor.

Monsieur le Préfet,

J'ai l'honneur de signaler à votre haute bienveillance l'opportunité de faire placer le plus tôt possible une inscription officielle sur l'édifice affecté au siège du Conservatoire National Ottoman.

Le public serait ainsi renseigné plus complètement et cette nécessité se précise ces jours-ci pendant lesquels beaucoup d'intéressés se présentent à DAR-UL-BEDAYI-OSMANI afin de demander audience ou de déposer leurs titres aux divers emplois qui vont être créés.

Veuillez agréer, Monsieur le Préfet, l'assurance de mes sentiments les plus respectueusement dévoués.

Antavanın Şehremini Cemil Paşaya bir mektubu ve imzası

Bu tezkerenin kalem numarası sadıre 1028 dir. Belediye kâtiplerinden Mehmet Talât Bey tarafından kaleme alınmıştır, müsveddesinde Cemil Paşanın kırmızı mürekkeple yaptığı tashihler, ilâveler görülüyor. Tezkere kâtiplerden Salâhattin Bey tarafından tebyiz edilmiştir. [1]

Şehremini Cemil Paşanın reisliği altında toplanan "encümeni emanet„ şehremininin istediği kararı verdikten sonra mukavele-

[1] İstanbul Belediyesi evrak mahzeninde 11808 esas numaralı dosya, birinci kısım.

nin Antuvana da imza ettirilmesi ve işin bitirilmesi için İstanbul şehreminliğinden Paris elçiliğine şu tezkere yazıldı:

Paris sefareti senniyesi canibi âlisine

Devletlu Efendim Hazretleri,

İstanbulda konservatuvar tesisi vazifesile iştigal etmek üzere Pariste Odeon tiyatrosu müdiri sabıkı Mösyö Antuvanla sureti hususiyede icra ettirilen müzakerat üzerine nushateyn olarak tanzim ve bil'imza leffen takdimi sûyu âlii âsafaneleri kılınan mukavelenamelerin mumâileyh Mösyö Antuvana dahi imza ettirilerek bir nushasının kendisine teslimi, bir nushai saniyesinin dahi savbı âcizaneme iadesi hususuna inayet buyurulması müsterhamdır olbapta emrü ferman hazreti menlehül'emrindir.

25 Mayıs 1330

Şehremini
Cemil

Bu tezkere şehremaneti hey'eti tahririye kaleminden 49 numara ile yazılmıştır [1].

Pariste Osmanlı kühûmeti sefiri, Mösyö Antuvana mukavelenameyi imza ettirdi. 4 Haziran 1330 (17 Haziran 1914) tarihinde İstanbul şehremaneti Mösyö Antuvana verilmek üzere Osmanlı Bankası vasıtasile Paris sefaretine ilk taksit olan dört bin franklık poliçeyi telgrafla gönderdi. Birkaç gün sonra da Antuvan İstanbula geldi, İstanbul belediyesinin misafiri olarak karşılandı. Maliye nezareti ıslâhatı maliye komisyonu mütercimi Ahmet Bedi Bey (aktör Muvahhidin kardeşi), Antuvanın refakatine tercüman tayin edildi, Bakırköy belediye dairesi kavaslarından Fransızca bilen Leon Efendi, Antuvana kavas olarak verildi.

Evvelce İstanbulda aktörlük ve rejisörlük etmiş olan Reşat Rıdvan Bey de Antuvana refakat ediyordu. Fransız tiyatro mütahassısı, İstanbuldaki tiyatroları gördü, tiyatrocuları gördü, oyunlarını seyretti.

İstanbulda bir belediye tiyatrosu tesisi mes'elesi gazetelerde de alâka ile karşılanmış, şöyle olmalı böyle olmalı diye neşriyat başlamıştı. Antuvan bir taraftan bu neşriyatı da takip ediyordu. 30 Haziran 1330 (14 Temmuz 1914) tarihli Sabah gazetesinde "Sahibi vukuf ve ihtisas bir zat tarafından" kaydile konulmuş imzasız bir makale çıkmıştı. Antuvanın bu yazıya verdiği cevap gene Sabah gazetesinde intişar etti. Fransız tiyatrocusunun sah-

[1] İstanbul belediyesi evrak mahzeninde 11808 esas numaralı dosya. Birinci kısım.

ne işlerimiz hakkındaki düşüncelerini gösterdiği için bu cevabı aynen alıyorum:

Osmanlı millî tiyatrosu ve konservatuvarı hakkında muharririnizin bugünkü nushanızda serdettiği efkâr ve mülâhazatı müfideden dolayı size teşekküratı halisanemi arzeylerim. Bu zat gibi münevver fikirlerin müessesenin teessüsü ve istikbali ile alâkadar olmalarını müşahede etmekle pek mes'udum. Serdedilen bütün mülâhazat bana pek vakıfane ve pek hüsnü niyetle yazılmış göründü. Yalnız muharririnizin tereddüt ettiği bir nokta hakkında kendisine bazı malûmat vermek istiyorum. Muharririniz komedi, dram, haile sınıflarını idare etmeğe davet olunacak Osmanlı artistlerin kıymeti san'atkâraneleri ne derecede olursa olsun eşhası vak'ası şark muhitinden büsbütün farklı muhitlerde gezen garp âsarını temsil eyleyecek şark artistlerinin evza ve etvar ve tasvir hususunda aldıkları terbiyenin binnisbe ademi kifayede olmasından endişe eyliyor. Artistlere bir parça hususî bir terbiye vermek lüzumu mutlâkını ben de hissettim. Bunun içindir ki Osmanlı konservatuvarında dans, iskrim, terbiyei bedeniyei umumiye için bir dersi mahsus küşadını tavsiye ve teklif eyledim. Bu hususa da belâğat, inşat ve hitabet sınıfları derecesinde ehemmiyet vereceğiz. Bu bapta tayin edilecek muallimler bittabi üdeba, şuara, muharririn, Osmanlı erkanı matbuatından terekküp edecek şubei edebiyenin tahtı teftişinde bulunacaktır. Gazetecilerin teftiş vazifei âliyesi tiyatro repertuvarının teşkiline de şamil olacaktır. Muharririnz musiki şubesi hakkında dahi pek muhik mütaleat dermeyan eyliyor. Şark musikisinde bir opera tesisi birçok anasıra muhtaçtır ki gerek bu yolda eser vücude getirecek muharrirlerin, gerek mümessillerin tamamile ademi mevcudiyeti hasebile şimdilik bunun kuvveden file çıkarılması gayri kabildir. Bunun için bizim daha seri neticelere intizar edebileceğimiz dram şubesinden çok sabretmek lâzımgelecektir. Velhâsıl bu müşkilât nazarı dikkatinden kaçmıyan idarei umumiye, bir musikî şubesi tesisi için proğram hazırlamıştır. Bu şube maruf ve salâhiyettar bir zatın tahtı riyasetinde olarak elyevm İstanbulda mevcut millî ve ecnebi anasırı müfideyi bir araya cemeyliyecektir. Bu zevat mükemmel bir teşkilât proğramı vücude getireceklerdir. Tedricen hareket etmek şartile sarfedilen mesai ve hüsnü niyeti umumiyeden burada dahi neticelere intizar olunabilir. Burada mazhar olduğum hüsnü kabule ve her taraftan arzedilen muavenete karşı pek minnettarım. Bu teşebbüsün ne derece mühim olduğu ve Osmanlı sanayiinin inkişaf ve tevsii hususunda ne derece iyi semereler vereceği anlaşılmışa benziyor. Bidayette gayri kabili ihtiraz olan küçük manialara rağmen bilhassa gazeteniz kadar mühim cerait mesaimize muavenette bulunursa neticei muvaffakiyete sureti kat'iyede kaniim. Hissiyatı halisanemin kabulünü rica eylerim,efendim.[1]

A. Antuvan

[1] Sabah gazetesi. Temmuz. 330 (1914)

Konservatuvara musiki ve tiyatro gibi güzellikleri göğsünde toplıyacağı için "Darülbedayii Osmanî„ ismi verilmişti; bilgiler evi manasına gelen Darülfünun, şefkat evi manasına gelen Darüşşafaka mektebi gibi isimler örnek sayılmıştı.

Darülbedayii Osmanî, Şehzadebaşında Letafet apartımanında kuruldu. Mösyö Antuvan, Darülbedayii Osmanînin umum müdürü idi. Darülbedayiin iki kısmı olacaktı: Tiyatro ve musiki.

Tiyatro kısmı müdürlüğüne önce "Darülbedayii Osmanî müdiri umumî muavini„ , sonra "Hey'eti temsiliye müdürü„ isimlerile ve iki bin kuruş aylıkla Reşat Rıdvan Bey tayin edildi. Musiki kısmını da o zaman Cemiyeti umumiyei belediye azasından olan Ali Rıfat Beyin idare etmesi kararlaştırıldı. Ali Rıfat Beyin unvanı "Darülbedayii Osmanî kısmı musiki reisi„ idi. Musiki kısmı,Ali Rıfat Beyin idaresi altında olmak üzere alâturka ve alâfranga kısımları hey'eti fenniyeleri isimlerile iki hey'etten teşekkül etti. Alaturka musiki kısmı hey'eti fenniyesine Zekâi Dedezade Ahmet, Leon Hancıyan, Hafız Yusuf Efendilerle Rauf Yekta, Tanburî Cemil, Suphi, Sadettin, Baha, Sadık, Abdülkadir Beyler, Garp musikisi hakkında tetkikatta bulunacak heyete de Zati, Zeki, Asaf, Şamil, Cemil Beylerle Mösyö Radagliyo, Silvelli, Forlani, Adolyo ve Hege tayin edildiler. Bu isimleri Darülbedayii Osmanî kısmı musiki reisliğini fahrî olarak yapmakta olan Cemiyeti umumiyei belediye azasından Ali Rıfat Bey tesbit ve teklif etmişti.

Reşat Rıdvan Bey

Tiyatro şubesi yedi kısma ayrılmıştı:

1 — Kıraat, telâffuz, tecvit.
2 — İnşat, takrir, aruz.
3 — Tarih, edebiyat ve edebiyat tarihi.
4 — Haile.
5 — Dram.
6 — Muzhike.
7 — Raks, adabı muaşeret, iskrim, iş'mizaz. (Mimik)

İstanbul şehremaneti, 24 Haziran 1330-tarihinde (7 Temmuz 1914) İstanbulda çıkan bütün gazetelere şu ilânı gönderdi:

Darülbedayii Osmaniden:

Şehremaneti tarafından tesisi mukarrer Darülbedayii Osmaniye hasrolunan Şehzadebaşındaki Letafet apartımanının tanzimatı dahiliyesi ikmal edilmekte olduğundan ve kariben küşadı icra olunacağından şimdilik mektepte telaffuz, tasavvut, inşat, Türk edebiyat ve tarihi ve iptidaî bir iki dersler muallimliklerine ve yine mektebi mezkûrda talebeliğe namzet olmak isteyen zevatın şeraiti lâzımeyi anlamak üzere mahı hali ruminin yirmisekizinci cumartesi ve yirmidokuzuncu pazar ve otuzuncu pazartesi günü sabah zevalî saat dokuzdan onikiye kadar Darülbedayii Osmanî müdiri umumisi Mösyö Antuvan tarafından kabul olunacakları ilân olunur.

Kadın erkek 197 namzet müracaat etti. Şehremini, "Maliye nazırı Cavit, âyan azasından Abdülhak Hâmit ve şair Tevfik Fikret Beylere" bir tezkere yazarak kendilerini artistlerin intihap ve tercihi işile meşgul olmak üzere Darülbedayie davet etti.

Tevfik Fikret Beyle Cavit gelmediler. Abdülhak Hâmit Bey bu daveti kabul edip gelmişti. Kendisinden başka diğer bazı edipler de mümeyyiz heyeti arasında bulundular. Antuvan imtihanları bizzat takip ediyordu. İlk seçmede 197 talipten 63 kişi ayrılmıştı.

1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914) de İkdam, Sabah, Tanin, Peyam, Tasviriefkâr, Jamanak, Pozantiyon, İstanbul ve Lâtürki gazetelerine şu ilân gönderildi:

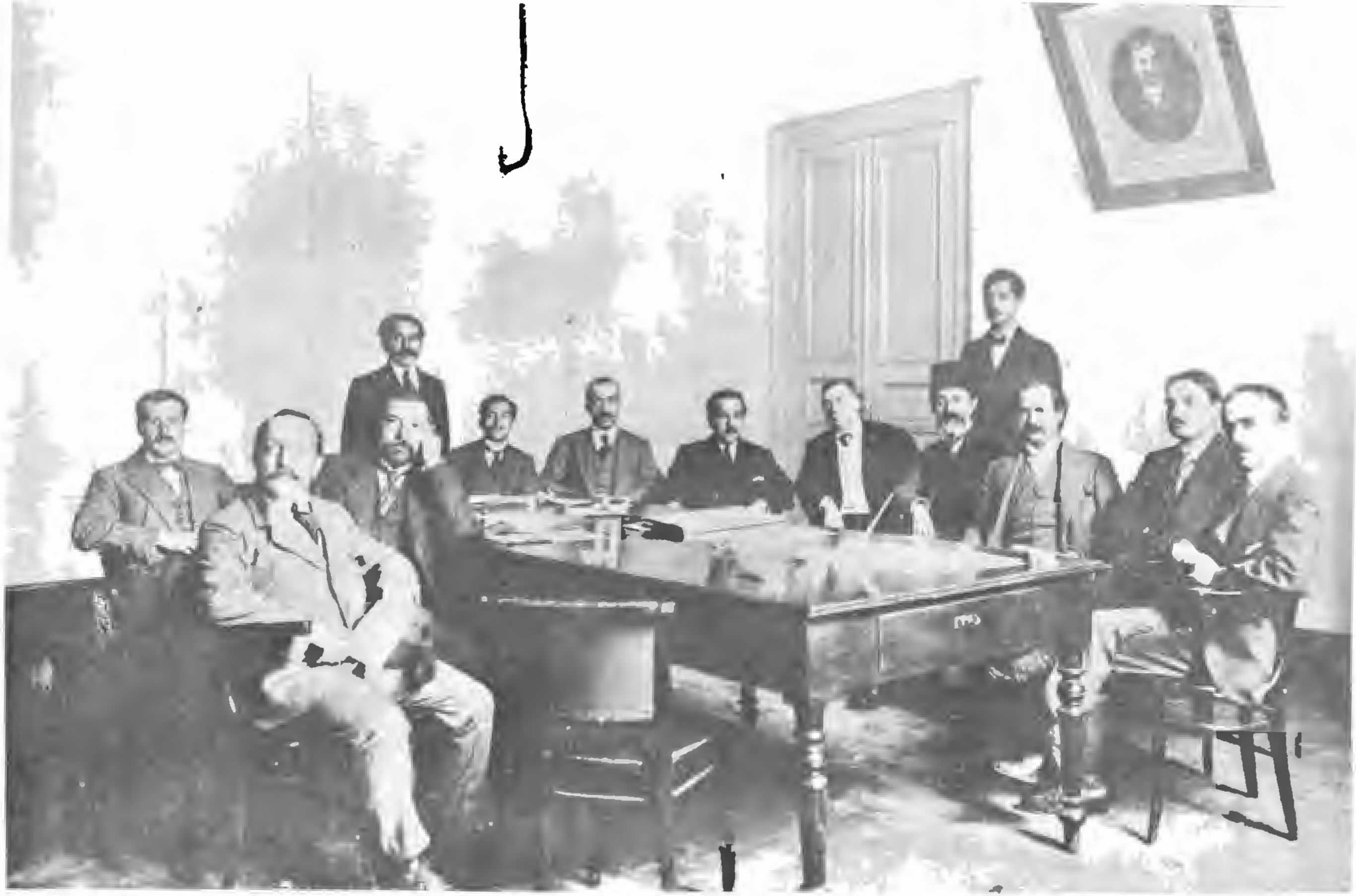
Darülbedayii Osmaniden:

Haile, dram, komedi sınıflarının kabul imtihanların a temmuzu ruminin ikisine tesadüf eden bu çarşanba günü badezzuhur saat dörtte Darülbedayii Osmanîde devam edilecektir. Mösyö Antuvanın tahtı riyasetinde teşekkül eden hey'eti imtihaniye tarafından zirde esamisi muharrer namzetlerin imtihanları icra edileceğinden vakti muayyeninde Darülbedayii Osmanîde bulunmaları lâzımgelir: Mehmet Bahaddin, Emin Beliğ, Halit, Mahmut Hilmi, Ekrem, Müfit, Süleyman Nahit, Suat, Kâmil, Galip, Salâhaddin, Ali, Hakkı Necip, Edip, Sarım Maksut Beyler.

Hey'eti mümeyyize ve namzetler tam vaktinde Darülbedayide ispatı vücut etmelidirler.

Namzetler imtihana girerken inşat decekleri eserler ile ve sadece kitaptan okumak suretile mukabelede bulunacak refiklerile birlikte gelmelidirler.

Darülbedayi tiyatro kısmına ilk alınan muallimler şunlardır: Dram nazarî: Mınakyan Efendi, dram amelî Aktör Burhanettin Bey [pek az devam etmiştir] komedi amelî: Fehim Efendi,

Antuvan Darülbedayiin ilk edebî heyeti arasında

[Sağdan itibaren oturanlar : Yakup Kadri, Yahya Kemal, Rıza Tevfik, Abdülhak Hâmit, Antuvan, Tahsin Nahit, Ahmet Haşim, Müfit Ratip, Aptullah Cevdet, Mehmet Rauf, Emin Bülent. Abdülhak Hâmit Beyin arkasında ayakta tercüman Bedi Bey, Aptullah Cevdet Beyin arkasında ayakta Asım Bey]

komedi nazarî ve amelî muavini: Celâl Tahsin Bey, temaşa tarihi muavini: Halit Fahri Bey, edebiyat tarihi: Rıza Tevfik edebiyat tarihi muavini : Hakkı Tahsin Bey, edebiyat: Şahap Rıza Bey,edebiyat muavini: Celâl Tahsin Bey, trajedi: Salih Fuat Bey, trajedi muavini : Ertuğrul Muhsin Bey, makiyaj ve mimik fiziyonomi: Mösyö Riyoti, makiyaj ve mimik muavini : Ertuğrul Muhsin Bey, âdabı muaşeret ve teşrifat: Teşrifatî Sadık Bey, âdabı muaşeret muavini Celâl Tahsin Bey, Türkçe : Arif Hikmet Bey.

Aynı zamanda bir de heyeti edebiye teşkil edilmişti. Aptülhak Hâmit, Yakup kadri, Yahya Kemal, Rıza Tevfik, İzzet Melih, Aptullah Cavdet, Müfit Ratip, Emin Bülent, Ahmet Haşim, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi, Tahsin Nahit, Asım Beyler bu heyeti teşkil ediyorlardı. Hüseyin Rahmi Bey ilk içtimadan itibaran heyete iştirak etmedi. Aptülhak Hâmit Bey Fahrî reis, Yahya Kemal Bey filî reis, Ahmet Haşim Bey kâtip seçildi.

Darülbedayiin tesisi hazırlıkları bitmişti, derslere başlanmak üzere idi. Umumî harp ilân edildi. Fransa, bize karşı harp açanlar arasında idi. Siyasî vaziyetler, Fransız tebeası Antuvanın İstanbulda kalmasını imkânsız bir hale getirmişti. Tiyatro mütehassısı, alelâcele memleketimizden çıkıp gitmek mecburiyetini duydu. 22 temmuz 1330 (4 ağustoş 1914) "ahvali hazırai fevkalâde ilcasile Darülbedayi derslerinin tasnifi ve mektebin küşadı ilânı ahire kadar talik edilmiştir „ yolunda bir ilân gazetelere gönderildi.

Bu sırada "Osmanlı Donanma cemiyeti heyeti temsiliyesi „ temsillerine devam etmekte idi. Darülbedayideki muallim ve talebeden bir kısmı da tatbikat saheesi olarak hazırlanan Ferah tiyatrosunda bu isimle temsiller veriyorlardı. Tatbikat sahnesi Reşat Rıdvan, Sadık, Şahap Rıza, Fehim Beylerin kararile teşkil edilmişti.

San'atkârları şunlardır: Nazım, Rıfkı, Faik, Celâl, Şahap Rıza, Sadi, İsmail Zahit, Ahmet Fehim, Tevfik, Vahan, Beyler, Araksi, Mina, Roza, Mari Mineyan, Arabiyan, Efraz Hanımlar.

13. — DARÜLBEDAYİİN İKİNCİ KRULUŞU.

I. Açılma resmi.
II. İlk nizamname.
III. İlk meclisi idare.
IV. İlk bütçe.
V. İlk kadro.
VI. İlk temsil.
VII. İlk fiatlar.

İstanbulda bir resmî tiyatro tesisi fikri artık iyice yerleşmiş olduğu için Antnvanın gidişi, bu teşebbüsü bir zaman için geriletmekle beraber tamamile akamete uğraması neticesini vermemişti.

Antuvan gittikten sonra kısa bir fasılaya uğrayan faaliyetin yeniden canlandığını görüyoruz. Hattâ bir aralık müessesenin açılma resmi bile yapılıyor.

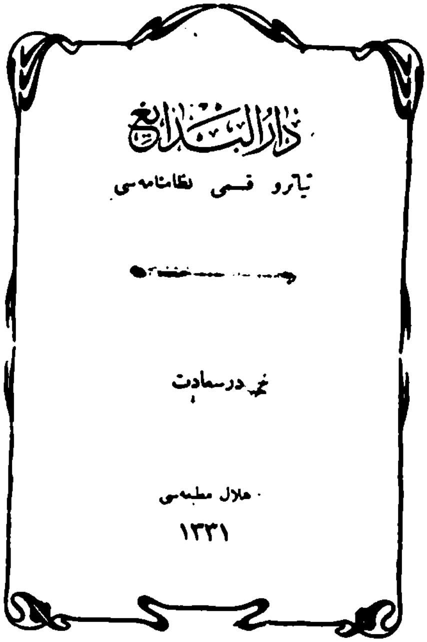
Dbrülâceze muzikası, önce Darülbedayi alaturka musiki şefi Zati Beyin idaresine verilmişti. Darülbedayiin açılma resminde Darülâceze musiki heyeti tarafından muhtelif parçalar çalındı, Darülbedayi temsil kısmı müdürü Reşat Rıdvan Bey açılma nutkunu söyledi, musiki kısmı reisi Ali Rıfat Bey de bir nutuk irat etti. Önce Antuvan, Sabah gazetesinde çıkan mektubunda Türkiyede bir opera tesisinin uzun zamana muhtaç olduğunu söylemişti, Ali Rıfat Bey bu nutkunda Darülbedayi sayesinde "dört beş sene içinde operaya malik olacağımız„ fikrinde bulunuyor.

Nutuklardan sonra musiki ve temaşa kısımları muallimleri davetlilere takdim edildi. Antuvan, memleketine gitmeden evvel temsil kısmı talebesini seçmiş bulunuyordu. Bunlardan Antuvanın takdirini kazanmış olan Burhanettin Cafer Bey bir manzume inşat etti. Musiki kısmı muallim ve san'atkârları alaturka ve alafranga iki konser verdiler (Teşrinisani 1914).

Şehremini İsmet Bey, Darülbadayi için bir nizamname yaptırmak üzere bir komisyon teşkil etmişti. İsanbul meb'usu Salâh Cimcoz, karantina idaresi muhasebe mümeyyizi Ahmet Nurettin, Cenap Şahabettin ve Hüseyin Suat Beylerden mürekkep olan komisyon şehremini İsmet Beyin riyasetinde toplanıp nizamna-

meyi yapmağa başladı (Teşrinisani 1914). Sonra Beyoğlu belediye müdürü Savni, Kadıköy belediye müdürü Celâl Esat Beyler de bu komisyona alındılar. (Kânunusani 1915) te nizamname bitirildi. 11 Mart 331 (23 Mart 1915) tarihinde Cemiyeti umumiyei belediyeye gönderildi. Belediye meclisince de tasdik ve kabul edilen bu ilk nizamname "Darülbedayi tiyatro kısmı nizamnamesi„ dir. Otuzyedi maddedir, bu maddeler sekiz kısma ayrılmıştır.

En mühim maedeleri şunlardır:

دار البدایع

تیاترو قسمی نظامنامه‌سی

درسعادت

هلال مطبعه‌سی

١٣٣١

Darülbedayiin ilk nizamnamesinin kabı

Madde 1 — Darülbedayi tiyatro kısmı bir mekteple bir sahneden ibaret olup mektepte temaşaya ait tedrisat ve tiyatroda mezkûr tedrisatın umumî bir surette tatbikatı icra olunmak ve bu veçhile terakkiyatı hazıraya göre bir temaşahane vücude getirilek bilcümle âsârı edebiyeyi temsil ve teşhir etmek ve bu sayede san'atkârlar yetiştirerek halkta zevki temaşa hâsıl eylemek ve bunun tesiri tabiisile ti yatro müellifleri tezyidine dahi hadim olmak maksadile teşkil edilmistir.

Madde 2 — Darülbedayi tiyatro kısmı erbabı vukuf ve ihtisastan müteşekkil bir meclisi idare ile bir heyeti talimiye ve temsiliyeden ve lüzumu kadar idare memurlarından ibarettir.

Madde 3 — Maclisi idare adeden yedi kişiden ibaret olarak bidayeten şehremini tarafından intihap olunup lâyenazildir, vazifelerini fahrî olarak ifa edeceklerdir. Azalık inhilâlinde meclisi idare heyeti tarafından diğer biri intihap edilerek şehremini tarafından tasdik edilecektir.

Madde 10— Heyeti edebiye meclisi idare âzasila san'atı temaşa ve edebiyatta ihtisası olan yedi maruf zattan ibaret olmak üzere on dört âzadan müteşekkildir.

Madde 14— Hakkı telif hasılatı umumiyenin yüzde onu, başka lisanlardan adapte eserler hakki tahriri yüzde yedi ve tercü-

melerin yüzde beştir. Piyeslerin ilk temsilinden sonra tab'ı ve neşri hakkı müellifine aittir.

Madde 21 - Şehremaneti Darülbadayi tiyatrosunun hesabatını tetkik ve teftişe salâhiyettardır. Her senenin hesabatı o senenin nihayetinde meclisi idarenin mazbata ve evrakı müsbitesile emaneti müşarünileyhaya takdim edilecektir.

Madde 27— Heyeti talimiye şimdilik hitabet ve ahengi elfaz için bir, jest ve mimik için bir, kıraat ve lisanı Türkî için bir ki cem'an üç muvazzaf muallim ile tarih ve san'atı temaşa, edebiyatı Osmaniye, hikmeti bedayi, usulü muaşeret gibi san'atı temaşa ile alâkadar olan mevada ait edebî, fennî malûmat konferans şeklinde meccanen telkin edilmek üzere erbabı ihtisastan mürekkeptir.

Madde 28— Heyeti temsiliyenin adedi mahdut olmayıp Darülbedayi tiyatrosu bütçesinin vüs'atine göre meclisi idare tarafından tayin edilecektir.

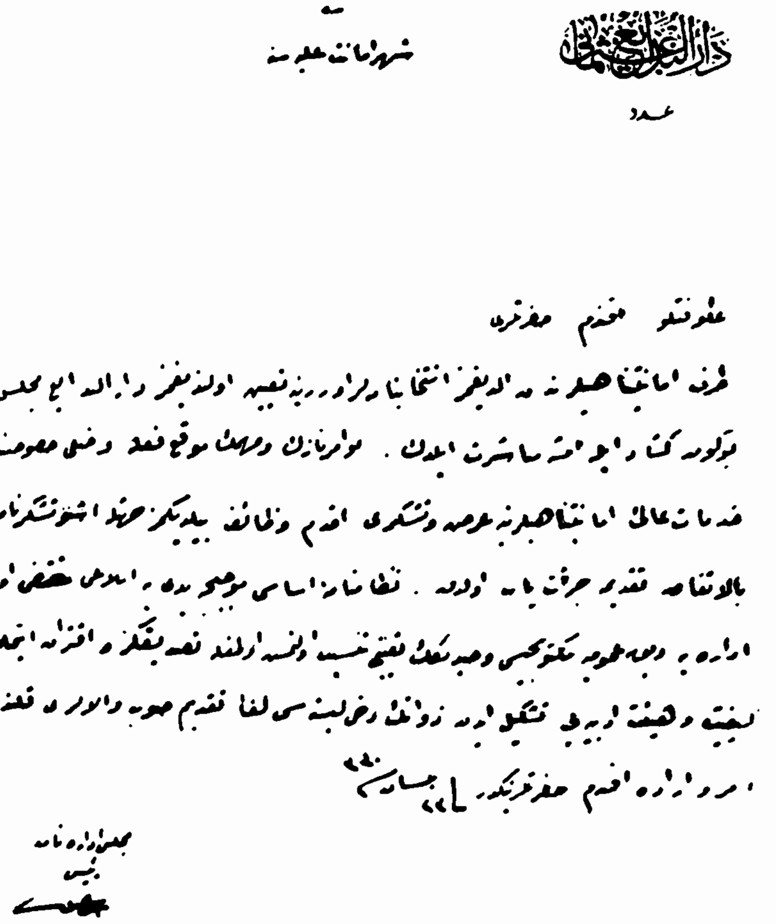
Madde 29— Heyeti temsiliye biri aylıkla idare olunan, diğeri indelhacce yevmiye ile istihdam olunacak muvakkat san'atkârlardan mürekkep olup iki kısımdır. Daimî san'atkârlar üç sınıfa ayrılır. Birinci sınıf gedikli ve aylıklı, ikinci sınıf yalnız aylıklı ve üçüncü sınıf ücretli mülâzım sınıfıdır. Gedikli san'atkârların adedi on ikiden ibaret olacak ve her biri aylıklarından maada senevî hâsılatı safiyeden bir rub'unun on ikide birini mükâfat olarak ahzetmek hakkını haiz bulunacaktır. Bu on iki gedikten münhal olanın hissesi Darülbedayi tiyatrosu ihtiyat akçesine zammedilecektir.

Madde 30— Hasılâtı safiyenin diğer rub'u gedikli san'atkârlardan tekaüde istihkak kesbedenlere veya hizmet uğrunda malûl olanlara tahsis kılınacaktır. Hakkı tekaüt nizmanamei mahsusuna tâbidir.

Madde 32 — Heyeti temsiliyenin daimî san'atkârları ne diğer bir tiyatro kumpanyasında ve ne de sair bir mahalde icrayı san'at edemezler. Aksi takdirde iktisap ettikleri hukuku kaybederler ve heyeti temsiliyeden ihraç olunurlar.

Madde 34 — Müddeti tedris bir senesi ihtiyat sınıfı olmak üzere dört senedi.

Madde 37 — Darülbedayi tiyatro derşhanesinde nazarî ve amelî ikmali tahsil ile ehliyet şehadetnamesi ahzedenler meyanından lüzumu miktarı derecei iktidarına göre evvelâ Darülbedayi tiyatrosu mülâzimin sınıfına mahiye üç yüz kuruş ücretle

Darülbedayiin ilk idare meclisi reisi İsmail Cenani Beyin Şehreminine işe başlandığına dair yazdığı müzekkere

tayin ve münhal vukuunda yahut bütçe müsait olduğu takdirde muvazzafin sınıfına kabul edileceklerdir [1].

Bu nizamnameye göre Darülbedayii idare etmek üzere teşkil edilen ilk meclisi idare teşrifat umum müdürü İsmail Cenani, Salâh Cimcoz, Savni, Celâl Esat, Ahmet Nurettin, Hüseyin Suat Beylerden mürekkeptir. Bu heyet münhal olan yedinci azalığa Düyunu umumiye mektupçusu Vahit Beyi seçmiş, Vahit Bey bu işi kabul etmemiş, yerine polis müdürü Bedri Bey getirilmiştir. İlk heyeti edebiyeye de Aptülhak Hâmit, Halit Ziya, Cenap Şa-

[1] Darülbedayi tiyatro kısmı nizamnamesi. Derisaadet. Hilâl matbaası. 1331 (1915)

habettin, İzzet Melih, Müfit Ratip, Münir Nigâr, Hüseyin Rahmi Beyler tayin edilmiş, Aptülhak Hâmit ve Hüseyin Rahmi Beyler itizar etmişler, ötekiler kabul etmişlerdir.

Bu sırada musiki kısmı reisi Ali Rıfat Bey istifa etmiş, şehremini muavini Bekir Bey "Darülbedayi musiki kısmı muamelâtını tedvire memur„ edilmiştir.

Meclisi idare ilk defa 23 Nisan 1331 (7 mayıs 1915) te Şehzadebaşında Letafet apartımanındaki dairede toplandı. İsmail Cenani Beyi reisliğe, Salâh Cimcoz Beyi ikinci reisliğe, İbnirrefik Ahmet Nurettin Beyi muhasebe murakıplığına, Celâl Esat Beyi kâtipliğe, Hüseyin Suat Beyi bir müddetle heyeti temsiliye komiserliğine seçti. Heyeti edebiye teşkil edildi, Reşat Rıdvan Bey 2000 kuruş aylıkla dahiliye müdürlüğüne tayin edildi. Şehreminine bir teşekkür mektubu yazıldı. İkinci içtimada evvelce tayin edilmiş olan musiki ve tiyatro kısımlarının şeklinin, mahiyetinin ne olması lâzım geleceği konuşuldu. Bu kısmın gayesi şöylece tesbit edildi:

"Şark musikisinin ziya ve inhilâlden vikayesi ve eski klâsik âsârın notalarının o zamanlar çalındığı gibi zapt ve hıfzile idamesi ve musiki zevkinin tamimi.„

Darülbedayi musiki kısmında yalnız alaturka musiki gösterilecekti, "musikii umuminin neşrile meşgul şube küşadının âtiye talik„ edilmesi kararlaştırıldı. Bu suretle alafranga kısmı kapanmış oluyordu.

Bu içtimada Darülbedayi için bir de bütçe yapıldı. Darülbedayiin bu 1331 (1915) bütçesi şöyle taksim edilmiştir:

Memurların aylığı ve masraf 841, muallimler maaşı 135, temsil heyeti maaşı 1200, dekor ve elbise masrafı 150, musiki muallimleri maaşı 540 lira.

Buna mukabil Darülbedayie belediyeden 3000 lira altın akçe tahsisat verilmişti,müessesenin 158 lira da Antuvan zamanındaki ilk tahsisattan kalmış parası vardı.

Meclisi idare, bundan sonraki içtimalarında Darülbedayi kadrosunu tamamlamakla meşgul oldu; musiki kısmında bırakılan hocalıklara Tanburî Cemil, kemanî Leon Hancıyan, usul muallimi Hafız Ahmet,Umumî fasıl muallimi İsmail Hakkı Beyler tayin edildi. Tiyatro kısmında Türkçe muallimliğine 500 kuruş aylıkla Rıza Tevfik tayin edildi. Hitabet ve elfaz muallimliğini de vekil olarak yine Rıza Tevfik yapacaktı.

İlk temsil heyeti de şöyle teşkil edildi: On lira aylıkla Kınar,

Darülbedayide ilk temsil : Çürük temel oynanıyor

dokuz lira aylıkla Adriyen, sekiz lira aylıkla; Beatris, on iki lira aylıkla Eliza Binemeciyan Hanımlar, sekiz lira aylıkla Ertuğrul Muhsin, Şadi, Muvahhit, Raşit Rıza, Nurettin Şefkati, yedişer lira aylıkla Galip, Onnik Binemeciyan, beş lira aylıkla Ziya ve Keğam Beyler.

Bu maaşlar temsillerin henüz başlamamış olduğu zamanlara aitti. Temsiller başlayınca Kınar ve Eliza Hanımlara üçer, Muhsin, Şadi, Muvahhit, Raşit ve Nurettin Beylere ikişer, Roza, Beatris, Saramannik Hanımlara birer lira zammedilecekti.

Bu sırada sıkıntı içinde olduğu haber alınan eski aktör Mınakıyana Darülbedayi kasasından on beş lira para yardımında bulunuldu (ağustos 1915).

30 ağustos 1915 de derslere ve provalara başlanıldı. İlk prova edilen eser, Hüseyin Suat Beyin Fransızcadan adapte ettiği "Çürük temel„ isimli piyestir. Çürük temelin temsillerinde aktris Felekiyan Hanım da beş lira ücretle rol almıştı. Bu eser ilk defa 20 Kânunusani 1916 perşenbe günü kadınlara, akşamı de erkeklere olmak üzere Tepebaşı tiyatrosunda temsil edildi.

Bu ilk temsiller "Asker ailelerine yardımcı hanımlar cemiyeti„ menfaatine verilmişti.Piyesin dekoru, yetmiş beş liraya, Rozental Efendi isminde birisine yaptırıldı. İlk temsil için kadın artistlere Kalyoroside Darülbedayi parasile, erkek artistlere Karlmanda kendi paralarile elbiseler yaptırıldı. Müsamerede bir de konser verildi, bunun için de musiki heyetine birer kat İstanbulin denilen elbiseden satın alındı, avdetlerinde arabalar tutuldu. San'atkârlara bu ilk temsil şerefine gündüz bir çay, gece de bir supe verildi. Sahne yeşil otlarla süslendi. Çürük temel haftaya da Darülbedayi hesabına oynadı. Darülbedayi temsillerinde fiyatlar şu suretle tesbit edilmişti:

İlk dört sıra koltuk yirmi beşer, öteki koltuklar yirmişer, sandalyalar on beşer, paradi beş kuruş. Birinci localar yüz, ikinci localar seksen, üçüncü localar elli kuruş [1].

14. — CUMHURİYETİN İLÂNINA KADAR

I. Umumî harp ve mütareke seneleri.
II. Süleyman Kâni Bey.
III. Nizamnamedeki tadiller.
IV. "Yeni sahne„ ve "Türk tiyatrosu„
V. Gazi Hazretlerinin san'atkârları himayeleri.

Darülbedayi için Şehremanetinin kabul ettiği ilk tahsisat senede üç bin lira idi. Darülbedayi başlangıçta tesis için hayli masraf yapmıştı, ilk defa Çürük temel oynandıktan kısa bir zaman sonra Darülbedayide para sıkıntısı baş gösterdi. Bunun üzerine ilk iş olarak esasen üvey evlât olan musiki kısmının 1916 senesi martının 14 üncü gününden itibaren tamamen ilgası kararlaştırıldı. Bu sırada İsmail Canbolat şehremini olmuştu, meclisi idare kendisinden yardım istedi, aynı zamanda Maarif nazırı Şükrüye müracaat edilerek başka memleketlerde olduğu gibi bizde de Maarif nezaretinin tiyatroya bir parça yardımda bulunması istenildi, fakat bunların hiç birinden bir netice elde edilemedi. Meclisi idare tasarruf karariyle artık ücretli talebe alınmamasını, artislerden bir kadınla iki erkeğin-Beatris Hanımla Arşak ve Keğam Efendiler - gene Darülbedayie merbut kalmak üzere maaşsız olarak terhis edildiklerini müdiriyete teblig etti. Bütün bu sıkıntı, gürültü arasında da ikinci eser olarak Halit

Ertuğrul Muhsin Bey Baykuş piyesinde

Fahri Beyin BAYKUŞ isimli üç perdelih manzum masalı temsil edildi. Darülbedayi meclisi idaresi bu ilk te'lif eseri fevkalâde beğenmiş, genç müellifi himaye ve memlekette tiyatro muharrirliğini teşvik etmiş olmak için Halit Fahri Beye tam on lira(!) İkramiye vermiştir. Baykuştan sonra oynanan eserler sırasiyle İbnirrefik Ahmet Nurettin Beyin Hissei şayia isimli vodvili, Tahsin Nahit Bey tarafından adapte edilmiş olan Bir çicek, iki böcek isimli komedidir. O zaman Darülbedayi'de rejisör yoktu, meclisi idarece her piyeste mümessillerden birinin rejisörlük ve eserin muharririnin de nezaret etmesine karar verilmişti. Bu karar mucebince Hissei şayia'nın rejisörlüğünü Nurettin Şefkati, Bir çiçek, iki böcek piyesinin rejisörlüğünü de Ertuğrul Muhsin Beyler yapmışlardı. 1916 senesi de böylece bitti Darülbedayi iki sene içinde dört eser çıkarmış oluyordu. Bu son sene zarfında Reşat Rıdvan Bey müdürlükten istifa etmiş, yerine Alfons Psalti Efendi tayin edilmişti, şehremaneti Darülbedayiin senevî tahsisatını da üç bin liradan bin liraya indirmiştir. Türkçe okuyup yazma öğretilen ermeni aktrislerin imtihanları yapılmış, kendilerine ehliyetnameler verilmiştir.

1917 senesi martında eski müdür Reşat Rıdvan Bey 1500 kuruş aylıkla Darülbedayiin daimî rejisörlüğüne tayin edildi. Aynı zamanda mektep kısmının da yeniden faaliyete geçirilmesi kararlaştırıldı ve temaşa tarihi hocalığına Münir Nigâr, Adabı muaşeret hocalığına İzzet Melih, İnşat ve mimik hocalığına da Rıza Beyler tayin edildiler. Darülbedayi bu sene içinde Şehzadebaşındaki Letafet apartımanından Beyoğlunda Hammalbaşında bir eve taşındı. Heyeti edebiye içtimalar aktediyor, eserler okuyor, bazı piyesleri kabul ediyordu, fakat harp devam etmekte, artistlerin birçoğu silâh altında bulunmakta, bir kısmı da askerliğini Hilâliahmerde veya bu gibi müesseselerde silâhsız olarak yapmakta idi, hulâsa, temsil vermek imkânı olmuyordu.

Darülbedayide yıllarca hüküm süren ihtilâflar, geçimsizlikler de bu parasızlık ve işsizlik senesinde başlamıştır, kânunuevvelin 24üncü günü meclisi idare aktörlerden Muhsin ve Şadi Beylerin "serkeşliklerinden dolayı" Darülbedayiden çıkarılmalarına karar vermişti. Şadi Bey birkaç ay sonra tekrar kabul edildi, Ertuğrul Muhsin Bey başını alıp Almanyaya gitmişti.

1918 in ilk hadisesi askerlikten dönen san'atkâr Büyük Behzat Beyin — 28 kânunusanide — Darülbedayi kadrosuna alınmasıdır. Behzat Bey, meşrutiyetin ilânından büyük Avrupa harbinin başladığı 1914 senesine kadar birçok sahnelerde çalışmış, Antuvan Darülbedayii açtığı zaman ilk talipler arasında imtihana

1918 de Darülbedayi san'atkârları

girerek kabul edilmiş, fakat bilâhare askere alınarak Çanakkaleye gönderilmişti. Behzat Bey, Darülbedayide ilk defa Münir Nigâr ve Hüsevin Suat Beylerin adapte etmiş oldukları Kayseri gülleri isimli vodvilde rol oynadı.

Bu senenin martında Ertuğrul Muhsin Bey Almanyadan avdet ederek yeniden Darülbedayie kabul edilmiş, fakat nisanında da hariçte İpsenin Hortlaklar piyesini kendi hesabına temsil etmek cürmünden dolayı meclisi idare karariyle "sureti kat'iyede ihraç„ edilmiştir.

1918 in en mühim hadisesi şehremini vekilliğine tayin edilmiş olan Süleyman Kâni Beyin Darülbedayie yeni bir hayat vermek istemesi ve müesseseye pek lüzumlu ve kıymetli bir hedef tesbit etmesidir. Daha 1914 te heyeti edebiye Darülbedayi'de oynanılacak eserlerin mahiyetini tesbit etmek için müzakerede bulunmuş, tercüme eserlerin tasvir ettiği hayat ve ihtiva ettiği eşhas isimleri itibariyle Türk seyircilere yabancı geleceği, te'lif eser vücude getirecek Türk muharrir de bulunamıyacağı mülâhazalariyle adapte eserler oynanmasını kararlaştırmıştı. Kâni Bey şehremini ve nizamname mucibince Darülbedayiin de umumî reisi olunca bir gün meclisi idare içtimaına geldi, Darülbedayiin tuttuğu yola aleyhtar olduğunu söyledi. "Klâsikler hattâ ermeniceye, rumcaya tercüme edilmişken bunların Türkçeye tercüme edilmemiş olması ayıptır, dedi, tanınmış dünya eserlerinin tercüme ettirilip oynanması lâzımdır. Sonra memlekette tiyatro eseri te'lif edilmesini Darülbedayi mutlâka teşvik etmelidir. Adapte eserler tiyatro edebiyatımıza hiçbir şey kazandırmamaktadır, muasır garp eserlerinin bile tercüme olarak oynanması taraftarıyım.„ dedi.

Darülbedayi meclisi idaresi o zamana kadar böyle san'attan bahsederi, hele yaptıkları işi beğenmeyen şehremini görmemişti. Kâni Beyin bu sözleri karşısında meclise önce derin bir sükût çöktü, sonra ilk itiraz eden âzadan Savni Bey oldu: "Mümessiller Avrupa adabı muaşeretine vakıf değillerdir, tercüme eser oynayamazlar." dedi. Halbuki mümessiller içinde Avrupada bulunmuş gençler olduğu gibi memleketimiz adabı muaşeretinde Avrupa tesiri günden güne çoğalmakta idi. Kâni Beyin ısrarı üzerine Avrupa klâsik tiyatro eserlerinin Türkçeye tercüme ettirilmesi için mütercimler arasında müsabaka açılması kararlaştırıldı. Aynı zamanda yeni mümessil ve mümessile yetiştirilmek üzere Darülbedayiin mektep kısmına ehemmiyet verilmesi karar altına alındı, temaşa tarihi muallimliğine Salih Fuat, edebiyat muallimliğine Yahya Kemal, evza' ve etvar muallimliğine Halit Fahri Beyler, makyaj muallimliğine Mösyö Marsel tayin edilmek suretile yeni bir talim heyeti kadrosu vücude getirildi, bu kadroda adabı muaşeret muallimliği de münhaldi.

Mektebe birçok yeni talebe alındı, bu arada yalnız bu 1918 senesinin değil, bütün tiyatro tarihimizin en muhim hadisesi olmak üzere Darülbedayie Türk kadınları da kabul edildi. Pek meraklı safhaları olan bu bahis, başlı başına ayrı bir makaleye zemin teşkil edecektir.

1919. . . . Mütareke senelerinin sönük hayatı ve siyasî değişiklikleri arasında sık sık şehreminleri değişiyor, meclisi idarede mütemadiyen değişiklikler oluyor, Darülbedayi sarsıntılar geçiriyor, artistler girip çıkıyor, imkân bulundukça zaman zaman muhtelif tiyatrolarda, Şehzadebaşında, Beyoğlunda. Kadıköyünde temsiller veriliyor.

1919 şubatında Ertuğrul Muhsin Bey aktör olarak tekrar Darülbedayie kabul edildi, o sırada Darülbedayi'den tamamen ayrılmış olan eski müdür ve rejisör Reşat Rıdvan Bey, 1919 Ağustosunda öldü. Bu senenin Teşrinisanisinde Salih Fuat Bey, kendisine ayda otuz lira yol masrafı verilmek üzere, rejisörlüğe tayin edildi.

1920. Meclisi idare reisi İsmail Cenani Bey öldüğü için yerine Nuri Bey tayin ediliyor. Meclisi idarede birçok tebeddüller... Gene artistler zaman zaman müesseseden ayrılıyorlar, imkân bulundukça temsil veriliyor.

Darülbedayi artık eski san'at mektebi vaziyetinini tamamen kaybetmişti. Bu itibarla ilk nizamname de filen hükümden düşmüş bulunuyordu. 1 Teşrinisani 1920 de şehremininin reisliği al-

tında yapılan bir içtimada nizamnamenin tadili kararlaştırıldı, muaddel nizamname 31 Mart 1921 de belediyece tasdik edilip Darülbedayie gönderildi.

Bu tadilât neticesinde nizamname 37 maddeden 33 maddeye indirilmişti. Nizamnamenin tadilâttan sonra aldığı şekle göre birinci maddede Darülbedayiin hüviyeti şu suretle tesbit ediliyor:

"Darülbedayii Osmanî terakkiyatı hazıraya göre bir temaşahane vücude getirilerek bilhassa edebî temaşa eserlerini temsil ve bu sayede halkın zevkı temaşasını tenmiye eylemek maksadile teşkil edilmiştir. Şeraiti iktisadiye müsait olduğu takdirde halihazır tedrisatına ilâveten san'atı temaşayı talim için bir de mektep ilhak edilecektir."

Eliza Binemeciyan Hanım sahne hayatının ilk senelerinde.

Bu tadilâtta meclisi idare ve heyeti edebiye de birleştirilerek Darülbedayiin idarî, edebî, temsilî bütün işlerinin ondört kişilik bir meclis tarafından idaresi esası kabul ediliyor. Bu meclis, içinden üç kişilik bir kıraat encümeni, gene üç kişilik bir idare encümeni ayırıyor; kıraat encümeni, piyesleri okuyup meclisce dinlenmeğe lâyık olup olmadığını tetkikle mükelleftir; piyesin red veya kabulü kararı gene meclise aittir.

Bir de meclis azasından her üç senede bir isimlerinin baş harflerine göre alfabe sırasile üç kişinin çıkarılması kabul edilmiştir.

Darülbedayii yine bırakıp gitmiş olan Ertuğrul Muhsin Bey yüz elli lira maaşla artist ve rejisör olarak kabul ediliyor. Darülbedayiden ayrılmış olan Raşit Rıza, Muvahhit, Galip, Behzat Beyler müesseseye avdet ediyorlar, müesseseden ayrılmış olan Eliza Binemeciyan Hanımın da ramazan temsillerine iştiraki temin ediliyor. Darülbedayide yeni bir canlılık vardır. Fakat meclisi idarede gene birçok tebeddüller olmakta, tiyatro ile uzaktan yakından alâkası olmıyan bazı kimseler müessesenin başına getirilmekte, Darülbedayi karışıklıktan kurtulamamaktadır. Bu vaziyet karşısında nihayet san'atkârlar iş başına geçerek idareyi ele almak istiyorlar, aralarında bir proje hazırlıyorlar. Bu projeye göre

Darülbedayiin artistlerden mürekkep bir hey'ti umumiyesi olacak, bu hey'eti umumiye kendi arasından üç san'atkârı intihap ederek bir idare hey'eti teşkil edecek, bu idare hey'eti bir murahhası mes'ul intihap edecek, Darülbedayi bu idare hey'etiyle murahhası mes'ul tarafından idare olunacaktır. Hey'eti edebiye olarak ta gene artisler kendi aralarından altı kişi intihap edeceklerdi. Bu suretle o zamana kadar Darülbedayiin başında bulunan ve birçok defalar azası değişmiş olan meclisi idare ve hey'eti edebiyeye de artık yol görünüyordu. Artistlerin bu kararı onbir san'atkâr namına Ertuğrul Muhsin imzasını muhtevi bir mektupla meclisi idareye bildrildi. Meclisi idare artistler tarafından azledilmekte olduğunu görünce fevkalâde hiddetlendi, san'atkârları tehdit etti, nihayet tekliflerinde ısrar eden Ertuğrul Muhsin, Behzat, Galip, Emin Beliğ, Ercüment Behzat, Onnik Beylerin ihracına karar verildi. Ertuğrul Muhsin Beyin çıkarılmasıyle rejisörlük te inhilâl ettiği için bu vazifeye de seksen lira maaşla Selim Nüzhet Bey tayin edildi. Fakat müessese öyle bir halde idi ki yeni rejisör prova yaptırmak için artist bulamıyordu, çıkanlar çıkmıştı, kalanlardan da kimse devam etmiyordu. Aynı zamanda Darülbedayide para sıkıntısı da hât bir hale gelmişti.

1920 sonlarında "Hizmeti umumiye müessesesleri„ namıyle muhtelif ticarethaneler açan, gazete ve mecmualar neşreden ve bilâhare iflâs'eden İsmail Faik Bey namında bir zat "Yeni sahne„ ismiyle bir tiyatro da tesis etmişti. Bu tiyatroda Mehmet Rauf Bey edebî müdür, Kemal Emin Bey rejisördü. Darülbedayi haricinde kalmış veya darılıp ayrılmış bazı ermeni kadın san'atkârlar, birkaç Türk kızı, birkaç genç erkek Türk "Yeni sahne„ nin san'atkârlarını teşkil ediyorlardı. 1921 de Darülbedayiden ayrılan bazı tanınmış san'atkârlar da buraya intisap ettiler, fakat Yeni sahnenin faaliyeti pek uzun müddet sürmedi. Sermayedar İsmail Faik Beyin iflâs etmesi üzerine bu tiyatro da kapandı. 1921 de Darülbedayi haricinde "Türk tiyatrosu„ firması altıada bir temsil heyetinin faaliyette bulunduğunu görüyoruz. Burada çalışan artistler Darülbedayie darılıp oradan ayrılanlardır.

Darülbedayi, çıkardığı artistlerin hariçte pekâlâ iş yapabildiklerini ve kendi elinde kalanlarla bir şey yapılamadığını görünce "Türk tiyatrosu„ unvanı altında çalışan eski san'atkârlarıyle tekrar anlaşmak için müzakereye girdi.

Meclisi idare, bu birleşmeyi temin etmek için nizamnameyi gene tadil etmek mecburiyetinde idi. Bu yeni tâdilâtta da en mühim değişiklik ikinci maddenin aldığı şu yeni şekildir:

" Darülbedayii Osmanî muamelâtı umumiyesi vukūf ve ihtisas sahibi dokuz zattan mürekkep bir meclis tarafından idare] olunur. Bu dokuz âzadan üçü Darülbedayii Osmanî mümessile ve mümessilleri tarafından intihap ve her sene intihapları tecdit edilir. Heyeti temsiliye murahhaslarile şehremaneti tarafından mansup bir komiser meclisin içtimaında hazır bulunur.„

Nizamnamenin diğer maddelerinde de ufak tefek değişiklikler yapılmıştı.

Yapılan itilâf neticesinde "Türk tiyatrosu„ Darülbedayie iltihak etti, meclisi idareye de "Türk tiyatrosu„ namına artistlerden Eliza Hanımla Raşit Rıza ve Şadi Beyler ve artistler haricinde diğer üç kişi daha girdiler, bu vaziyet karşısında meclisi idare kendi âzasına şöyle garip bir tamimde bulundu: " Sayımız pek çoğaldı, bu böyle olmaz, isteyen istifa etsin...„ Meclisi idare âzalarından bir kısmı çekildiler. Darülbedayi'de para sıkıntısı devam ediyordu, artistlere maaş vermek imkânsızdı. San'atkârların safî temettüden hisse alarak çalışmaları kararlaştırıldı. Artistler daimî hissedarlar ve ücretliler namile ikiye ayrıldı. Fakat bu şekil de uzun sürmedi. San'atkârlar idare meclisile aralarında çıkan ihtilâf üzerine yine dağıldılar (1921).

Darülbedayide mümessil kalmamıştı. Meclisi idare reisi Nuri Bey de istifa etti. San'atkârların bir kısmı İstanbulda yeni yeni inkişafa başlayan sinemacılıkta çalışıyorlardı.Bir kısmı da şuraya buraya dağılmıştı.

İzmir, Yunan işgalinden yeni kurtulmuştu. Bir kısım san'atkârlar, İzmirden başlayan bir Anadolu turnesine çıkmayı düşündüler. Muvahhit Bey, bu seyahati tanzim etti, borç para buldu, arkadaşlarına aylık verdi, heyet yaptı. Nihayet Muvahhit, Behzat, Şadi, Nurettin Şefkati, Âdil Beyler ve diğer bazı san'atkârlar İzmire gittiler.

Bu İzmir seyahatinin tiyatro tarihimizde hususî bir ehemmiyeti vardır. Bu sırada Gazi Mustafa Kemal Hazretleri İzmirde bulunuyorlardı. Kendilerinin de temsillere davet edilmeleri düşünüldü. Muvahhit, Behzat ve Şadi Beylerden mürekkep bir heyet Gazi Hazretlerini ziyaret etmek ve san'atkârların tazimatını bildirmek üzere müsaade isteyen bir mektup yazıp Gazi Hazretlerinin bulundukları köşkün kapıcısına verdiler.

Bu, mühim bir andı. San'atkârlar o zamana kadar biraz ileri gelen herhangi bir zatın yanına girmek için saatlerce kapıda beklemek, " Bugün olmaz, yarın gelin! „ gibi cevaplarla karşılaşmak vnziyetinde kalmışlardı.

Aradan iki dakika geçmemişti ki kapıcı geri dönüp san'atkârları içeriye aldı. Bir bahçeden geçip köşke girdiler.

Gazi Hazretleri, Erkânı harbiye reisi Fevzi Paşa, Şükrü Kaya Bey ve diğer bazı meb'uslarla birlikte oturuyordu. Gazi Hazretleri, Muvahhit, Şadi, Behzat Beyleri karşıladı, sonra :

— Siz burada sıkılacaksınız, galiba...

Diyerek onları başka bir odaya aldı. San'atkârlara kahve, sigara ikram edildi. Gazi Hazretleri hepsine ayrı ayrı iltifatta bulundu. Tiyatro mes'elesi konuşuldu. Gazi Hazretleri Türk kadını sahneye çıkmadıkça Türk sahnesinden beklenilen tekâmülün husul bulmayacağını işaret etti, [1] sonra :

— Seyahat elbette İzmire münhasır değildir ; Ankaraya da geleceksiniz, değil mi ?

dedi. Ayrılırken o geceki temsilde bulunmayı da vâdetti. Gazi Hazretlerinin gösterdikleri yüksek alâka san'atkârları büyük bir minnet içinde bırakmıştı.

İzmirdeki temsiller bittikten sonra bir kısım san'atkârlar İstanbula döndüler, bir kısmı - başta Şadi Bey- Ankaraya gitmek üzere teşebbüse geçtiler. Şadi Bey İzmirden aldığı bir kısım arkadaşlarını — Âdil Beyle Şehper (Zabel) ve Vedia (Anayis) Hanımlar — Eskişehire götürdü, onları orada bırakıp İstanbula geldi, burada Nurettin Şefkati, Hüseyin Kemal, Yaşar, Rıza Fadıl Beyleri buldu Bir gece Rumelihisarına giderek Ömer Aydın Beyle refikası Leman Hanımı, sonra Cerrahpaşa taraflarına gelip Cemile Hanımı aldı. Motörle Haydarpaşaya geçip o gece otelde kaldılar, ertesi sabah Eskişehire hareket ettiler. Orada birkaç temsil verdikten sonra Ankaraya geçtiler.

Sat'atkârlar Ankarada muallim mektebinde misafir edildiler. Türkocağı salonu bu heyetin temsillerine tahsis edildi. Gazi Hazretleri temsillere geliyor, Türkocağı tiyatrosu hıncahınç doluyordu.

Şadi Beyle arkadaşları "Darülbedayi san'atkârları Anadolu temsil heyeti„ adı altında temsiller veriyorlardı. Fakat İstanbuldaki Darülbedayi idare heyeti, san'atkârların İzmire gittikleri tarihten itibaren onların müessese ile alâkaları kalmadığını ilân etmişti.

Şadi Bey ve arkadaşları Ankarada bir ay kadar kaldıktan sonra İsmet Paşanın himayesi altında bir veda müsameresi verdiler. Ertesi günü Gazi Hazretleri, veda ve teşekkürlerini bildirmek üzere gelen Şadi Beyi kabul ettiler. Türk san'atkârlarının Anadolunun her köşesine giderek sahne hayatını tanıtmaları

[1] Muvahhit Bey ve Bedia Muvahhit Hanımla mülâkatım. Vakıt gazetesi. 1928

mevzuubahs oldu. Takdir ve teşviklerile san'atkârlara büyük bir şevk vermiş olan Gazi Hazretlerinin teveccühlerine maddî yardım da inzimam edince Şadi Bey ve arkadaşları İstanbula dönmekten vazgeçtiler, Konya, Adana ve civarında temsillere başladılar.

İstanbul belediye meclisi, Darülbedayie ilk kuruluşunda yılda üçbin lira tahsisat vermişti; sonra bu para senede bin liraya kadar indirildi, bir aralık senede beşbin liraya da çıkarıldı.

Darülbedayiin bu son izmihlâli sıralarında İstanbul belediye meclisi, her sene verdiği beş bin liranın ne olduğunu anlamak için 13 Haziran 1923 tarihli celsesinde belediye meclisi azasından Doktor Necmettin Arif Beyi Darülbedayie murakıp intihap etti, fakat Necmettin Arif Bey belediye meclisine verdiği raporda da söylediği gibi, ortade murakabe edilecek bir Darülbedayi bulamadı.

Darülbeday'in tesisine Umumî harpten evvelki günlerde operatör Cemil Paşanın şehreminliği zamanında teşebbüs edildi, Umumî harp esnasında İsmet Beyin şehreminliğinde bu teşebbüs fiile çıktı. Müessese harp yıllarında İsmet Beyin, İsmail Canbolatın, Bedri Beyin şehreminlikleri esnasında iyi kötü devam etti. 1918 den sonra mütarekenin kara ve karanlık günleri, Darülbedayi için de pek ıstıraplı günlerdir, Osmanlı imparatorluğunun her gün bir parça daha çöküp dağıldığ günlerde Darülbedayi de o zamanın İstanbuldaki bütün müesseseleri gibi bir bozgunluk hali gösterir.

İstanbulun ecnebi işgali altında bulunduğu senelerde Anadoludaki kurtuluş harbinin Türk içtimaî bünyesinde vücude getirdiği ileri hamle kuvveti ile İstanbulda da bazı yenilik adımları atılıyordu. Darülbedayie Türk kızlarının talebe olarak kabul edilmesi de bu kabil hareketlerdendir. Fakat gene o zamanki İstanbulun bozuk ruhu ve Osmanlı artığı zihniyetile yapılan hareketler, daima bu ileri hamleyi önlemiştir. Bu bahsi ayrıca tetkik edeceğiz.

Anadoludaki kurtuluş harbini muvaffakiyetle başaran Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti, İstanbulu da ecnebi işgalinden kurtardığı zaman İstanbulda Darülbedayi, mütareke senelerinin sarsıntısı içinde ve yukarıda söylediğimiz gibi tam bir inhilâl halinde idi.

Darülbedayiin ikinci kuruluşundan ölümüne kadar muhtelif zamanlarda meclisi idaresinde ve heyeti edebiyesinde bulunan zevat şunlardır: İsmail Cenani, Salâh Cimcoz, Hüseyin Suat,

İbnirrefik Ahmet Nuri, Celâl Esat, İzzet Melih, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Münir Nigâr, Müfit Ratip, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahit, Esbak şehremini İsmet, İsmail Müştak, esbak polis müdürü Bedri, Tanin başmuharriri Muhittin, Salih Fuat, Osmanlı bankası ve reji meclisi idaresinden Nuri, Refik Halit, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Ruşen Eşref, şeyhülislâm Cemalettin Efendi zade Mehmet Muhtar, İbrahim Necmi, Ali Kemal, Necmettin Sadık, Savni, istinafı cünha mahkemesi âzasından Asım, Ayni zade Hasan Tahsin, Fadıl Kibar, Necmettin Arif ve şirketler komiseri Saim Beyler.

15. - TÜRK KADINI SAHNEYE NASIL ÇIKTI ?

I. Aptülhamit zamanında.
II. Çingene kızlarından istifade etmek fikri.
III. Darülbedayie alınan ilk kız talebe.
IV. Afife Hanımın uğradığı polis takibatı.
V. Şaziye Hanım mahkemeye veriliyor.
VI. Ateşten gömlek filmi.

Merhum aktör Ahmet Fehim Efendi, mutlâkıyet devrinde Aptülhamidin saltanatı zamanında İstanbulda bir kazasker kızının konaklarındaki çubukçubaşıyı sevdiğini, babası öldükten sonra onunla evlendiğini, sabık çubukçu başının hayatını kazanmak için tulûat aktörlüğü ettiğini, karısını da sahneye çıkararak oyun oynattığını bana söylemişti. Bu kadının ismi Kadriye Hanımmış, sahnede tanınmasın ve Türk olduğu anlaşılarak başlarına bir iş gelmesin diye Amelya ismile yaşarmış. Bu karı koca bir tulûat kumpanyasile Anadoluda dolaşırken Ankaraya da uğradıkları zaman bu aktris Amelya Hanım orada hamama gitmiş, hamamda ailesinin eski tanıdıklarından Ankara valisi Abidin Paşanın zevcesine rasgelmiş. Valinin karısı kazasker kızını tanımış, Ankaraya nasıl geldiğini sormuş, konağına davet etmiş, Amelya Hanım hüviyetinin meydana çıktığını görünce ağlayarak macerasını anlatmıs. Bunun üzerine kocasına Ankarada bir memuriyet verilmiş, ilk Türk aktris de Amelya Hanımlıktan çıkıp tekrar Kadriye Hanımlığa dönmüş, Ankarada kalmış. Tulûat kumpanyasındaki arkadaşları ve o zaman Ankarada bulunan Fehim Efendi de onun Türk kadını olduğunu ancak bu suretle anlamışlar.

Sahnemizde kadın rolleri uzun müddet ermeni kadınları tarafından yapıldı. 1908 de meşrutiyet ilân edildikten sonra ilk serbestlik taşkınlıkları arasında yer yer tiyatro heyetleri teşkil edilir, tiyatro bahisleri hararetle konuşulurken Tepebaşı tiyatrosunda harikzedegân menfaatine bir müsamere verilmiş, bu müsamerede İzzet Melih Bey de bir konferans vermişti. —1908 teşrinievvelinde— Bu konferanstan şu satırları alıyorum:

" Bizde tiyatronun tesis ve terakkisi için ne lâzım? Evvelâ mükemel, cesim bir bina : Osmanlı tiyatrosu. Aktör ve aktrisleri yetiştirecek millî, kü-

çük bir konservatuvar, yâni bir mektebi san'atımız olsa, gerek tiyatronun ve gerek mektebin idaresi ve dersleri erbabı hamiyet ve iktidara tevdi edilip memaliki ecnebiyede olduğu gibi bizde de hükûmet bu müessesatı milliyeye münasip tahsisat verse...

Sekiz on yaşlarında ermeni ve musevi ve çingene kızları bu mektebe konulur, tahsil ve terbiyeyi umumiyeleri bir dereceye kadar ilerleyince temaşa derslerine devam ettirilir, bahusus çingene kızlarını iltizam etmek makul olur. Türkçeyi daha güzel bir talâffuzla konuştuklarını bilirsiniz, sonra da sanatkârlık bohemyenlerin yaradılışında, kanında vardır. İslâm kadınlarının sahneye çıkmalarına harem mâni olduğu cihetle tabii onlardan bahsedemem....

Türk sahnesi için çingene kızlarını yetiştirmek fikri uzun müddet ağızlarda çiğnendi, durdu. Darülbedayi ilk defa kurulurken müesseseye talebe olarak çingene kızlarını alıp okutmak fikri zamanın Dahiliye nazırına mevzuubahs edilmiş, fakat çingene kızlarının isimleri de Türk isimlerine benzediği için taassuba dokunur ve hükûmetin başına iş açılır mülâhazasile ve ret cevabile karşılanmıştı. Büyük Avrupa harbi erkeklerin, muharebe sahasına sürülmesi, onlardan boş kalan işlerde zarurî olarak kadınların istihdam edilmesi suretile memleketimizde kadınların umumî hayata iştirak etmelerini intaç etmişti. Bu suretle kadınlık hayatında nisbî bir inkişaf hâsıl olmuştu. Türk sahnesinde erkek artistler çoğalıyordu. Bunların temiz Türkçeleri yanında ermeni mümessillerin fena tekellümü pek ziyade göze batmıya başlamıştı. Ertuğrul Muhsin Beyin 27 teşrinievvel 1918 tarihinde yazdığı bir makaleden aldığımız aşağıdaki satırlar, vaziyeti ve sahnede Türk kadınına olan ihtiyacı açıkça gösteriyor. Ertuğrul Muhsin Bey, Temaşa mecmuasında çıkan bu yazısında diyor ki:

Epeyce uzun zamandanberi oyun oynamıyorum. Bunun için yegâne mâni : Türk aktris yok. Bu fikrimi geçen gün bir mahfilde söylerken biri bana "kadınların sahne üzerinde başaçık mı oynamasını istiyor sunuz ?„ dedi. Hazurun arasında, bir göz gezdirdim, ekseriyet benim fikrimde olanlardandı.

— Hayır, dedim, sahnenin önüne kafes koyacağız. Arkasında yaşmaklı, feraceli, çarşaflı hanımlar oynayacak'!

Bu cümleyi gülmeler takip etti. Muhatabıma bu sefer hiddetlice "Elbette başaçık!„ diye bir parça hararetli başladım. Eğer biz bu kadar felâketten sonra adam olmak istiyorsak mileli medeniyenin esasatını kabul etmeğe mecburuz.

.... Kadınsızlıktan tiyatromuz yok. Kendi kendimize karşı mürai olmamız bizim içtimai hastalıklarımızı tezyit ediyor. Avrupaya gider gitmez, bizden başka bütün dünya milletlerinin serpuşu olan şapkayı başımıza geçiriyoruz; Avrupadaki sefaret imamlarımız bile sarığın yerine güzel güzel şapkalarını giyiyorlar,

zevcelerini, çocuklarını yanlarına alarak kahve, birahane, lokanta, tiyatroya gidiyorlar da burada kadınlarımızdan biri çıkıp, çarşafile olsun zararı yok, bir yerde oturamıyor, tiyatroya gidemiyor, yemek yiyemiyor. Niçin, dindarlığı mı mâni? Hayır; kocası mı mutaassıp? Hayır; Kendi mi istemiyor? Hayır! Neden? Mutaassıp kimselerden, bir de merkez kumandanından korkuyorlarmış!

Bugün sahneye çıkmak emelile kıvranan kaç tane Türk hanımı biliyorum. Bir türlü cesaret edemiyorlar. Bu, senelerdenberi kökleşen göreneğin tesirinden kurtulamadığımıza parlak misal.

Bir tarafta medeniyete, asrın terakkiyatına hahişger bir kitlei münevvere, diğer tarafta işsiz, güçsüz, dedikoducu, sahte bir kitlei mutaassıba, döğüşüyoruz. Hak ve hakikat bizde olduğu için birgün bu mutaassıpları bitap bırakarak mağlûp edeceğiz; fakat ne olur, bu ebedî uykuya daldığı zannolunan afif Türk kadınlığı arasından büyük ruhlu biri çıksa da tiyatroya intisap ederek kökleşmiş eski taassubu defaten parçalasa!

O kadın, o hanım kendisini yüzlerce diğer Türk hanımlarının takip edeceğine şimdiden emin olabilir.

Hayatımda yegâne temennim budur: Bu memlekette taassubun sabun köpüğü gibi sönüp gittiğini görmek, bu suretle kocalarile ve kardeşlerile gelmiş Türk hanımlarından bir kitlei temaşageran önünde gene Türk hanımlarının o kulağa pek ahenktar akseden Türkçelerile temsil yapmak!

İçimde bir his var ki artık daha çok beklemiyeceğiz. Birgün, yarın, kalbinde temaşa aşkile san'at hevesinden başka birşey bulunmıyan hanımlarımızdan elbette bir cesuru çıkacak ve sahneye atılarak temsile bilfiil iştirak ile senelerdenberi kolumuzu, budumuzu kımıldatmıyan taassubun nasıl sahte bir heyulâ olduğunu isbat edecek.

O zaman diyeceğim ki zayıfın kırılması, batılın sönmesi, kavinin galebe çalması kadar haklı olduğu için sahte taassup geçisini, bir didişmeden sonra, temeddün ve terakki kurdu yedi! [1].

Kadınlar devlet dairesinde memur, mektepte muallim, sokakta satıcı, fabrikada amele olmuşlardı, harbin ve iktisadî zaruretlerin doğurduğu bu serbesti karşısında kadınların sahneye de çıkarılabilecekleri

Afife (Jale) Hanım

[1] Temaşa mecmuası. Numara 11 — 9 teşrinisani 1918.

düşünüldü. Darülbedayie ilk defa olarak birkaç Türk kızı talebe sıfatile kabul edildi. —1918—

Darülbedayie talebe olarak alınan ilk Türk kızları Afife, Behire, Memduha, Beyza, Refika Hanımlardır. Bunlar bir müddet derse devam ettiler, bir müddet sonra içlerinden bazıları gelmemeye başlamıştı, kalanlardan Beyza Hanıma ayda ikiyüz kuruş yol masrafı verilmesi kabul edildi.— 10 teşrinişani 1918—

Şaziye Hanım

Bu hanımlardan ilk defa mümessileliğe terfi eden Afife Hanım 500 kuruş aylıkla mülâzım artist tayin edildi. Bunun için Tahsin Nahit Beyin Fransızcadan adapte etmiş olduğu Rakibe piyesindeki Leylâ rolünden imtihan edilmişti.— 8 kânunusani 1918 — aynı günde Refika Hanım da 600 kuruş aylıkla ikinci suflör tayin olundu.

Afife Hanım o zaman on beş yaşında idi. Bir sene kadar muhtelif eserlerin provalarında bulundu, fakat sahneye çıkarılmadı, nihayet meyus olarak müesseseden ayrıldı.

1919 eylülünde Reşat Rıdvan Beyin adapte etmiş olduğu Tatlı sır piyesi temsil edilirken Perihan Hanım isimli küçük bir Türk kızı bu eserde gerek yaş, gerek ehemmiyet itibarile küçük bir rolde vazife aldı, bu küçük hanım 1920 senesinin ilk aylarında temsil edilen " Üvey kardeşler„ piyesinde de rol almış, fakat bilâhare sahnede devam etmemiştir. Yine bu sene zarfında Hüseyin Suat Beyin " Yamalar „ isimli piyesinin kadıköyünde Apollon tiyatrosunda temsili kararlaştırılmıştı. Bu piyesin en mühim kadın rolü olan Emel rolünü eserin evvelki temsillerinde Eliza Binemeciyan Hanım oynamıştı, fakat o sırada Eliza Hanım gene Darülbedayiden ayrılmış bulunuyordu. Müessesede bulunan kadın san'atkârlar içinde de bu role uygun kimse

bulanamamıştı.Nihayet hariçten bir artist bulunması düşünülürken evvelce Darülbedayie bir sene gelip gitmiş olan Afife Hanım hatıra geldi, çağırıldı. O, sahneye çıkmak için can atıyordu, esasen müesseseden sahneye çıkarılmadığı için ayrılmıştı. Afife Hanım "Yamalar„ piyesinde "Emel„ rolünü iyice ezberleyip prova ettikten sonra nihayet eser Apollon tiyatrosunda sahneye konuldu. Piyesin kahramanı genç Emel, al elbise, beyaz çorap, beyaz iskarpin giymiş, başına beyaz kordela takmıştı. Afife Hanım bilâhare bana sahneye ilk çıktığı o günü anlatırken şunları söylemişti:

" — Hayatımda mes'ut olduğum ilk gece... San'atın ruhuma verdiği güzel bir sarhoşluk içindeyim, o piyeste güzel bir sen vardır, orada taşkın bir saadetle ağladım, ağladım.. Sahiden ağladım... Alkış, alkış, alkış.. Perde kapandı.. Bana çiçekler getirdiler... Muharrir, —Hüseyin Suat Bey— kuliste bekliyormuş, ben çıkarken durdurdu, alnımdan öptü.. "Bizim sahnemize bir san'at fedaisi lâzımdı, sen işte o fedaisin..„ dedi. İkinci hafta " Tatlı sır„ temsil ediliyordu, birinci perdeyi oynadım... Perde arasında bir gürültü işittim, bir polis gelmiş, Kadıköy merkez memurunun emrile beni tevkif edecekmiş.. Olmaz, demişler, o zorla götürürüm demiş, dışarda Hüseyin Suat Beyle İbnirrefik Ahmet Bey onu lâfa tutuyorlarmış, Kınar geldi, haber verdi, orada genç bir erkek arkadaşım vardı, o elimden tutarak makina dairesine indirdi, oradan bahçeye çıkıp kaçtık...O zaman Üsküdarda oturuyordum, bir otomobille eve gittim...Daha ertesi hafta yine Kadıköyünde Apollonda "Odalık„ı oynuyorduk...Ahmet Beyin...Üçüncü perdeye kadar birşey çıkmadı, meğer polisler tiyatronun etrafını sarmışlar, çıkarken habersiz yakalayacaklarmış. Beni artistlerden bir kadın yukarıya kaçırdı, tiyatro sahibi Mosyö Sireçin yanına... Onunla yine makina dairesinden, bahçeden kaçarak evine gittik... Sonra mektepten telgraf aldım, Darülbedayiden... Beni çağırıyorlardı. Oraya giderken Kadıköyü iskelesinde vapur bekliyordum, polis memurları da duruyorlardı, beni onlara kim gösterdi, bilmiyorum... Baktılar, sonra yanıma gelerek alıp karakola götürdüler, meğer hakkımda zabıt yapmışlar, beni arıyorlarmış... Karakolda önce bir taş odaya koydular, sonra komiserin, merkez memurunun yanına çıkardılar... O, masanın arkasında doğrularak hiddetle baktı, ilk lâf olarak "—Dinini, milliyetini,namusunu unutarak sahneye çıkıp oyun oynayan sen misin?„ diye bağırdı, ben hareketimin bu söylediklerinin hiçbirile alâkadar olmadığımı söyledim, büsbütün kızdı, bağırdı çağırdı, ben bu hakaret karşısında sinirlerime hâkim olamıyarak ağlamağa başladım, bu sefer yumuşadı, bana gûya nasihat verdi, ah-

lâktan, islâmiyetten filân bahşetti, sonra beni polis müdiriyetine götürdüler, oraya Muvahhit, Behzat, Onnik geldiler, polis müdürü Tahsin Beyle konuşup beni kurtardılar... O zaman hükûmetin bu mümanaatına rağmen bir kadının sahneye çıkması hareketini takdir edenler de yok değildi...O zaman tramvay şirketi müdürlerinden biri beni takdir ederek evine yemeğe davet etti, Beyoğlunda bir apartıman.. Oraya polis müdürü de davet edilmiş.. Tahsin geldi, bana: "Sen kahramansın, fedaisin, filân.. dedi, resmen müsaade etmek elimde değil, fakat müsamaha edebilirim...„ dedi... Ertesi gün Kadıköyü merkez memurunu değiştirdi, biz de Apollonda oyunlara devam ettik...„

Bedia Hanım, sahneye çıktığı sene

1 Mart 1911... Darülbedayi meclisi idaresi, Şehremanetinin mühim bir tezkeresini aldı. 27 Şubat tarihli, 204 numaralı emirnamesinde Şehremaneti müslüman hanımlarının sahneye çıkarılmamasını bildiriyordu. Meclisi idare "tebligi vakie tevfiki hareket edileceği„ yolunda bir cevap yazılmasını kâtibi umumiye havale etti. Meclisi idare müteakip içtimaında—8 Mart 1921—Şehremanetinin bir tezkeresini daha aldı, bunda doğrudan doğruya Afife Hanımın temsil hey'etinden çıkarılması emredilmekte idi. Meclisi idare bu emirnameyi okuyup kabul etti.

Afife Hanım, bu hadise hakkında şunları söylüyor: "O zaman Eliza Paristen İstanbula gelmişti, kendisini tekrar Darülbedayie almak istediler. Afifeyi çıkarın, o zaman gelirim,dedi,bunun üzerine meclisi idare azasından bir zat—Afife Hanım bu zatın ismini de söylüyor — şeyhülislâma gidiyor, tahrik ediyor, oradan Dahiliye nezaretine,oradan da Şehremanetine yazılıyor, müslüman kadınlarının sahneye çıkmaları âdabı islâmiyeye mugayir olduğu için benim Darülbedayiden çıkarılmam icap ettiği bildiriliyor, Şehremaneti de Darülbedayie tebligat yapıyor... Darülbedayiden

çıktıktan sonra Burhanettin kumpanyasına girdim, Kadıköyünde, Tepebaşında, Varyetede temsillere iştirak ettim... Benim tavassutumla Seniye isminde bir Türk kadını daha Burhanettin kumpanyasında sahneye çıktı. Burhanettin Türkiyeden ayrılıp gittikten sonra ben de İbnirrefik Ahmet Nuri Beyin yaptığı "Yeni tiyatro„ heyetiyle Kadıköyünde temsillere iştirak ettim, sonra polis müdürü değişti, gene menettiler..„

Türk kadınının sahneye çıkması bahsi üzerinde aktör Burhanettin Beyin de hatıraları vardır,1927 senesinde Kahireden bana yazdığı bir mektupta bu hususta aynen şöyle diyordu: "Kumpanyama Türk hanımlarından aktrisler almıştım, bunları Tepebaşı tiyatrosunda sahneye çıkaracaktım. Bunu gazetelerle de ilân etmiştim. Bir gün köprüden geçerken yanımda bir otomobil durdu. İçinde Dahiliye nazırı Mehmet Ali vardı. Beni çağırdı, otomobiline aldı, yolda giderken şimdilik Türk hanımlarının sahneye çıkmalarını tehir etmekliğimin nezdi sadrıazamîde matlûp olduğunu ve aksine hareket edersem zabıta memurları vasıtasiyle menettireceğini söyledi. Filhakika ertesi gün polis müdiriyeti üçüncü şubesine çağırıldım. Aynı emri teblig ettiler. Ertesi günü de İngiliz polisi bana aynı emri verdi. Bunun üzerine Fransız mümessili Ceneral Pelle'ye giderek fıkara menfaatine vereceğim müsamereyi himayesine almasını rica ettim, kabul etti. Fransız polisi tiyatroyu tahtı muhafazaya aldı. "Napolyon Bonapart„ı oynadım ve Afifeyi sahneye çıkardım.Büyük muvaffakiyet elde etti.

Ceneral baştercümanla beraber sahneye bizi ziyarete geldi, tebrik etti. Damat Ferit zabıtası da dışarıda tiyatronun kapısı önünde bekliyordu. Ben tiyatronun arka kapısından mezarlığın içinden firar ettim.„

Sahnemizin kahrını, cevrini çekmiş olan ilk Türk kadını Afife Hanım, Hidayet Bey isimli bir zatın kızı, doktor Sait Paşanın torunudur, tahsilini İstanbul kız sanayi mektebinde yapmıştır, Darülbedayide,Burhanettin kumpanyasında ve Yeni tiyatroda çalıştıktan sonra bir müddet tiyatrodan uzak yaşamış,bilâhare bir iki küçük trupla Anadoluda dolaşmış, sonra gene bir müddet tiyatrodan uzak yaşamış,Millî ahnenin Anadoluda ve İstanbulda verdiği temsillere iştirak etmiştir. Afife Hanımın delâletiyle Burhanettin kumpanyasında sahneye çıkmış olan Seniye Hanım, İzmir Sivrihisarlı mülâzım Eyip Sabri Beyin kızıdır, Tekirdağı kız rüştiyesinde ve İstanbulda Bezmiâlem sultanîsinde okumuştur. Burhanettin kumpanyasında Molyerden adapte Pinti Hâmit komedisinde Nadide roliyle başlamış, Burhanettin heyeti dağılıncaya kadar bu

sahneye devam etmiş, sonraları Anadolu şehirlerinde dolaşıp temsil vermek üzere teşekkül eden bir trupa girmiştir.

Afife Hanım, muhtelif zamanlarda muhtelif Türk hanımlarının muhtelif truplarda sahne hayatına intisap etmelerine de delâlet etmiştir. İlk senelerde Mebrure ve Leman isimli iki hanımı Anadoluda sürekli bir turneye çıkan Şadi Beye vermişti. Huriye ve Hikmet isimli iki hanım İzmitte, Ruhat isimli bir hanım da Trabzonda sahneye çıkmışlardır. Fakat bunlar sahnemizde hiçbir eser ve iz bırakmamışlardır.]

İsmail Faik Beyin tesis ettiği "Yeni sahne„ birkaç genç Türk kızını sahneye yetiştirmek için çalışıyordu. Ferah tiyatrosunda "Kırık kalp„ piyesinin temsilinde dört Türk kızı rol aldılar. Bunlardan biri daha evvel Darülbedayide ve Burhanettin kumpanyasında Jale ismiyle oynamış olan Afife Hanımdı, birisi de, şimdi sahnemizin mümtaz bir san'atkârı olan Şaziye Hanımdır. Şaziye Hanım bu piyesle ilk defa olarak sahneye çıkıyordu.

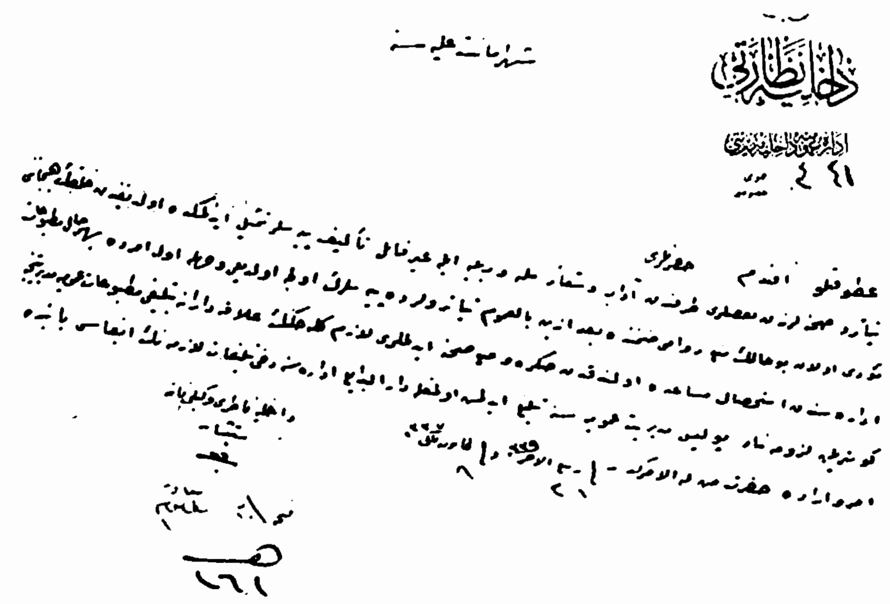

Mânire Hanım sahne hayatının ilk senelerinde

Polis, Türk hanımlarının sahneye çıkarıldıklarını haber aldı, hemen zabıta memurları Ferah tiyatrosuna gelerek ikinci perdenin ortasında temsili tatil ettiler, Afife, Şaziye Hanımları ve küçük rollerde oynayan diğer iki Türk kızını yakalıyarak Bayazıt karakoluna götürdüler. Haklarında "âdabı islâmiyeye mugayir hareket„ cürmünden dolayı takibata başlandı, kadınlar isticvaptan sonra ikametgâh senedine rapten tahliye edildiler, tanzim olunan evrak Bayazıt sulh ceza mahkemesine verildi. Muhakemelerine başlandı. Şaziye Hanım bu sırada Anadoluya turneye çıkan küçük bir tiyaro heyetine girerek Istanbul-

dan uzaklaştı, sahne hayatına da devam etti. Anadoluda kurulan yeni hükûmet bu kabil hareketleri cürüm saymıyordu.

1923 te İstanbulda Kemal-film müessesesi Halide Edip Hanımın Ateşten gömlek romanını sinemaya alacaktı. Gazetelere ilân vererek bu filmde çalışmak üzere Türk hanımlarına ihtiyaç olduğunu bildirdi. Bu ilânı okuyup müracaat edenlerden Münire Hanımla aktör Muvahhit Beyin refikası Bedia Hanım bu filmde oynadılar. Bundan sonra Bedia Hanım kocası ve diğer bazı Darülbedayi san'atkârlariyle birlikte İzmire gitti. İlk defa orada sahneye çıktı. Bu heyet İstanbula döndükten sonra Beyoğlunda Fransız tiyatrosunda Ertuğrul Muhsin, Raşit Rıza ve diğer bazı san'atkârlar Otello'yu temsil ettiler, bu temsilde Bedia ve Münire Hanımlar da vazife aldılar. Anadolu isyanı muvaffak olmuş, İstanbuldaki köhne zihniyetli padişah hükûmeti çoktan yıkılıp gitmişti. Esasen İzmirdeki temsiller esnasında san'atkârlar Türk kadınlarının da san'at hayatına iştiraki hususunda Gaziden teşvik görmüşlerdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin getirdiği serbesti sahneyi Türk kadınına kavuşturmuş oluyordu. Artık her tarafta Türk hanımları hiçbir mümanaata maruz kalmadan sahneye çıkmağa başlamışlardı. Memleketin her tarafında gösterilen Ateşten gömlek filminde iki Türk hanımının oynamış olması bir çoklarına bu hayata intisap için arzu ve cesaret vermişti. Bu film denilebilir ki Türk kadınının sahneye çıkması propagandasını yapmıştır.

Mutlakıyet ve meşrutiyet devirlerinde tiyatro, sıkı bir sansür tarafından hemen hergün hırpalanırdı. Yukarıdaki klişe de bu yolda bir tazyikın ifadesidir.

İstibdat devrinde piyesler matbuat umum müdürlüğünde sansür edilirdi. Meşrutiyet bu vazifeyi polis dairesine vermişti. Osmanlı hükûmetinin son senelerinde polis sansürü tiyatronun başından eksik olmadığı halde buna bir de matbuat müdürlüğünün sansürü ilâve edildi. Yukarıya klişesini koyduğumuz tezkere İstanbul Osmanlı hükûmetinin son senelerine ait bir vesikadır, Babıâli Dahiliye nezareti idarei umumiyei dahiliye müdiriyetinden 441 numara ile İstanbul şehremanetine yazılmıştır. Aynen şöyledir :

" Atufetlû Efendim Hazretleri, Tiyatro sahnelerinden bazıları tarafından âdâp ve şeairi milliye ve diniye ile gayrı kabili telif piyesler temsil edilmekte olduğundan halkın heyecanını müeddi olan bu halin men'i devamı zımnında bâdezin bilûmum tiyatrolarda piyeslerin evvelce olduğu veçhile evveli emirde behemehal Matbuat idaresinden istihsali müsaade olunduktan sonra vaz'ı sahne edilmesi lâzımgeleceğinin alâkadarana tebligi Matbuatı umumiye müdiriyetince gösterilen lüzuma binaen Polis müdiriyeti umumiyesine teblig edilmiş olmakla Darülbedayi idaresine dahi tebligatı lâzımenin ifası yolunda emrü irade hazreti men lehül'emrindir.

8 kânunusani 337—9 Rebiülâhır 339

Dahiliye Nazırı vekili namına Müsteşar

16. — DARÜLBEDAYİ VE TİYATRO EDEBİYATIMIZ

I. Adaptasyon.

II. Telif.

1908 meşrutiyetinden sonra tiyatro edebiyatımızda da bir hareket eseri görülmeğe başlanıldığını yazmıştık. Darülbedayi kurulurken evvelki bahislerde kaydedildiği gibi nizamnamesinde temaşa eseri vücude getirmek ve getirtmek yolunda bir maksat ta tesbit olunmuştu. Darülbedayi idare ve edebî meclislerinde bulunanlar, ilk zamanlarda hafif Fransız komedi ve vodvillerinin adaptasyon suretile dilimize çevrilip uynatılmasını muvafık buldular. Bu suretle hem halkın tiyatroya alıştırılacağı hem de muharrirlerin Fransız eserlerini naklederek tiyatro eseri yazmağı öğrenecekleri fikri öne sürülmüş oluyordu. Hüseyin Suat, İbnirrefik Ahmet Nuri, Tahsin Nahin, Halit Ziya, Reşat Nuri, Halit Fahri, Cenap Şahabettin, Münir Nigâr, Reşat Rıdvan, Ertüğrul Muhsin Beyler bu devrede Darülbedayiin belli başlı piyes muharrirlerini teşkil ederler.

Bu muharrirlerin içinde Halit Fahri Baykuş isimli bir telif manzum piyes vücude getirdi (1916).

Halit Ziya Bey Kâbus (1918) isimli bir telif piyes yazdı, Yusuf Ziya Beyin Binnaz (1919) isimli telif bir manzum piyesi oynandı.

Bunların haricinde oynanan eserler, hemen hemen kâmilen Fransızcadan adapte edilmiş piyeslerdir. Bu arada Hüseyin Suat Beyin Kirli çamaşırlar (1911), Çürük temel (1915), Yama ve Münir Nigâr Beyle birlikte yaptıkları Kayseri gülleri isimli adapteleri vardır.

Tahsin Nahit Beyin Rakibe (1919), Bir çiçek iki böcek, Halit Ziya Beyin Füruzan (1918), Fare (1918) isimli adapteleri ve İbnirrefik Ahmet Nuri ve Reşat Nuri Beylerin yine Fransızcadan adapte etmiş oldukları bazı eserleri ve Ertuğrul Muhsin Beyin Uçurum (1919) isimli adaptasyonu vardır.

Mehmet Rauf Beyin bazı tiyatro eserleri de oynanmıştır.

Cenap Şahabettin Beyin (1917) de yazdığı Körebe isimli eser, Millî talim ve terbiye cemiyetinin açtığı müsabakada birinci gelmiştir. Cenap Şahabettin Beyin Hüseyin Suat Beyle müşterek yazdığı Küçükbeyler isimli adapte eser de Darülbedayide oynanmıştır. Reşat Rıdvan Beyin de Fransızcadan adapte ettiği Tatlı sır (1919) isimli komedi de temsil olunmuştur.

SON SÖZ

Tiyatromuzun yakın çağlardaki tarihini tetkik ederken elime geçen vesikaları yan yana getirerek, kitap, gazete, mecmua sahifelerindeki bazı dağınık malûmatı ve yaşayanların hatıralarını birleştirerek bir terkip yapmağa çalıştım. Görüyorum ki sadece bir panorama oldu. Altı yıl süren araştırmada bulduklarım bunlardır ve bunlar pek azdır.

Bunlardan başka tetkik mevzuu teşkil edebilecek memleketimize gelen ecnebi trupların temsilleri vardır. Tanzimat hareketinden sonra Türkiyede seyirci aramağa gelmiş olan ecnebi temsil heyetlerinin faaliyeti, memlekette yerli tiyatro kurulduktan sonra zaman zaman devam etmiş, ve onu körletmiştir. Cumhuriyetten evvelki devirde Munesülli,Ferodi,Madam Sara Bernar, Silven gibi, Cumhuriyetten sonra da Aleksandr, Madam Rubin, Madam Piyera, Pavl Vegner gibi meşhur sahne san'atkârları temsil heyetlerile birlikte İstanbula gelmişler, Beyoğlu tiyatrolarında ecnebi dilinde piyesler temsil etmişlerdir. Bunlardan başka bazı İtalyan,Yunan ve İngiliz temsil heyetleri de geldi;ecnebi temsil heyetlerinin İstanbuldaki faaliyetini Türk tiyatro tarihile alâkalı saymadım, onun için kitabımda ayrı bir yer vermedim.

Tulûat tiyatrosunu asıl san'at ve memleket tiyatrosuna zararlı sayıyorum,bu tarz tiyatrodan ve san'atkârlarından da pek kısa bahsettim. Bunların içinde büyük istidatlar vardır ki ilim ve san'at fondalığında yetişmedikleri için tiyatro tarihimizde yazık ki ehemmiyetli bir yer alamadan gitmişlerdir.

Tiyatromuzun cumhuriyetten evvelki tarihi, görülüyor ki uzun bir özlenti ve özenti hikâyesinden başka birşey değildir. Türkler, cumhuriyete kadar uzun zaman bir tiyatro kurmak istemişler, bunun için uğraşmışlardır. Fakat tiyatro demek bilgi, san'at, istidat, kadın, para, muhit demektir. Cumhuriyetten evvelki devirlerde bu unsurları birleştirmek mümkün olmamış ve Türk tiyatrosu daima aksamış, eksik kalmıştır.

Tiyatromuzda bir zaman yabancı gölgeler görünür, bir zaman devlet ve taassup san'atın karşısında güçlük çıkaran ve onu ilerlemekten tutan bir varlık olarak yer alıyor. Sahne, uzun

zaman Türk kadınından mahrum kalmıştır. Tiyatro, senelerce fakir ve bilgisiz ellerde türlü boyaya boyanmıştır. Tiyatro hor görülmüş, ayıp bir iş sayılmıştır.

Tiyatronun güzel birşey olduğunu, san'at olduğunu, tiyatronun bilhassa halk terbiyesinde büyük bir yeri olduğunu söyliyenler uzun zaman kendilerini dinletemediler. Hüseyin Rahmi, Kemal Emin, Ertuğrul Muhsin, İ. Galip, Reşat Nuri ve başkaları muhtelif gazete ve mecmualarda çıkan makalelerile bu davayı yaşattılar. Şehbal, Zekâ,Temaşa mecmuaları, Zaman,İkdam, Vakıt gazeteleri bu yolda yazılara intişar vasıtası oldu. Fakat ancak cumhuriyetten sonradır ki bu fikir, kendisine uygun akisler bulabildi.

Cumhuriyetten evvelki devirde yarım asırdan fazla bir zaman teşebbüs halinde kalan Türk tiyatrosu, ancak cumhuriyetten sonraki on yıl içinde tesis haline geçmiştir. Bu şerefli tarih, kitabımın ikinci kısmını teşkil ediyor.

Bu kitaptaki eski sözler

Kitabın içinde eski eserlerden, eski gazetelerden, eski vesikalardan alınmış birçok yazılar var. Bunların dili, bugün konuşma dilimizin sadeliği, temizliği yanında çok eski kalıyor. Okuyucuların bu eski vesikaların ifadesini yorulmadan anlıyabilmeleri için bunların içlerindeki Arapça, Farsça sözleri ve terkiplesi tarayıp dilimizdeki karşılıklarile birlikte buraya koymayı faydalı saydım.

A

Atufetlu — Çok merhametli, esirgeyici, koruyucu.
Asilzadegân takımı— Temiz soydan gelenler, kibarlar.
Aşıkıdide—Gözü seven,göze tutkun.
Avdeti senniyei şahane— Padişahın geri dönüşü.
Âsârı taltifatı senniyei şehriyarîden— Padişahın lütüfleri eserlerinden.
Ahvali ahlâk— Ahlâkın halleri.
Ayyar— Aldatıcı.
Âmil— Sebep.
Âsâr— Eserler. Yüzyıllar.
Ahzü iktibas olunmuş— Alınmış, kopye edilmiş.
Ahde vefa— Sözünde durmak.
Ahzi sar— İntikam almak.
Atfı nazarı dikkat— Dikkat gözile bakmak.
Abes— Lüzumsuz, boş.
Amalık— Körlük.
Avampesendane— Aşağı sınıfa beğendirecek şekilde.
Alâkaderül'istitaa — Gücü yettiği kadar.
An— Zaman.
Ademi kifaye— Yetişmemezlik.
Anasırı müfide— Faydalı unsurlar.
Ahvali hazırai fevkalâde ilcasile — Şimdiki fevkalâde haller yüzünden.
Adabı islâmiyeyemugayir— Müslümanlık usullerine uygun olmıyan.
Ahzetmek— Almak.

B

Bittakrip— Yakınlaşarak.
Balâda— Yukarıda.
Badehu— Ondan sonra.
Berkemal— İyi, mükemmel.
Berayı seyrü temaşa— Seyretmek üzere.
Badi— Sebep olan, başlıyan.
Biiştibah— Şüphesiz.
Bu bapta— Bu hususta.
Bilkülliye— Tamamen.
Binnisbe— Oldukça.
Besateti ruhiye— Ruh basitliği.

Behreyabı kemal— Mükemmellikten hissesi olan.
Bilmuhabere— Haberleşerek, mektuplaşarak.
Badezzuhur— Öğleden sonra.
Badezin — Bundan sonra.

C

Cenabı hilâfetmeap— Halife Hazretleri (Halife peygamberin vekili manasına gelmek üzere padişahlara verilen ünvan.)
Cürmü meşhut— Gözle görülen kabahat.
Canibinde— Tarafında.
Cindi— Ata iyi binen.
Cengâver - Harp etmesini iyi bilen.
Cünunu aşk— Sevgi delilikleri.
Cayı sual— Sorulma yeri, sorulmaya lâyık.
Calibi hayret— Şaşılacak şey.
Cerait— Gazeteler.
Cesim— Büyük.
Cabeca — Yer yer.

Ç

Çenk— Saz, çalgı.

D

Duhter— Kız.
Dâl— Delil, delâlet eden, yol gösteren, o manaya gelen.
Dercetmek— Toplamak, içine koymak.
Derun— İç.
Dühan — Tütün.
Duhteri Hindu—Hintli kız.
Dûr— Uzak.
Darüttemsili Osmanî — Osmanlı tiyatro evi.
Darülbedayi— Güzellikler evi.
Def'aten— Bir defada.

E

Ehli hüner— Hüner sahibi, elinden iş gelir.
Eda— Tarz, şekil.
Ebnayı beşer— İnsan oğulları.
Etrafı erbaa— Dört taraf.
Emri medeniyet— Medeniyet işi.
Erkân— İleri gelenler.
Emsaline takdimen— Benzerlerinden, kendisi gibilerden önce.
Evza ve etvar— Vaziyetler, tavırlar, hareketler.
Ezkiya— Zeki, akıllı insanlar.
Esbabı terakki— Yükselme, ilerleme sebepleri.
Encam— İşin sonu.
Encümeni emanet— Eskiden İstanbul belediyesine Şehremaneti denilirdi; encümeni emanet, Belediye dairelerindeki encümen, küçük meclis demektir.
Esami— İsimler..
Evvelâemirde— İlkönce.
Eşkâli acibe ve gayrı münasibe— Yakışık almıyan tuhaf şekiller.

F

Faslı evvel— Birinci kısım.
Fecrin tulûu— Güneşin doğması, güneş doğmadan evvel ortalığın aydınlanmaya başlaması.
Fevkinde— Üstünde.
Fuzelâ— Fazıl, aklı başında, faziletli, iyi ahlâklı insanlar.
Güzergâhı hümayun— Padişahın geçeceği yer.
Gazap— Kızgınlık.

Gıptefermayı âsârı selef— Geçmiş asırları imrendirecek şekilde.
Galetat— Yanlışlar.
Gonçei Çin— Yeni açmış Çin gülü.
Gayrı kabili tarif— Anlatılamaz şekilde.
Girive— Uçurum, çukur, batak yer.
Gayrı kabili ihtiraz— Çekinilemez.
Gayrı kabili telif— Uyuşturulamaz, araları bulunamaz halde.

H

Hüsünlü— Güzel.
Hünkâr— Padişah.
Hüznâmiz— Hüzünle karışık.
Hademei hassai şahane— Padişahın has hizmetçileri.
Haricen— Dışarıdan.
Hazakat— Hekimin usta olması.
Husran— Kaybediş.
Hürriyetperver— Hürriyet seven.
Hud'a— Hile
Haşiye— Not.
Hürmet nişanesi— Saygı eseri.
Hafâ— Gizlilik.
Halâs— Kurtuluş.
Huzzar— Hazır olanlar.
Havayı saf— Temiz hava.
Hini tercümesinde— Bir dilden başka dile çevrilirken.
Hedefi itiraz— İtiraz edilecek, beğenilmiyecek, kabul edilmiyecek nokta.
Hayali şairane— Şairlere yakışır hayal.
Hakayıkı müthişe— Korkutucu hakikatler.
Hissei şayia— Birden fazla insanın sahip olduğu hisse.
Hufrei ihmalü lâkaydî— Aldırış etmemek çukuru.
Hummayı mestî— Sarhoşluk ateşi
Harekâtı kıyamiye— Ayaklanma hareketleri.
Hât— Keskin.
Harikzedegân— Yangın felâketine uğrıyanlar.
Hahişger— İstekli.
Heyulâ— Gölge.

İ

İptidar— Başlamak, acele etmek.
İkame olunan— Konulan.
İcra kılınan— Yapılan.
İrası fahru mubahatı bigayat— Sonsuz övünme vermek.
İcrayı lû'bu maharet— Oyun ve hüner yapmak.
İstikmali hoşnudî— Memnuniyeti tamamlamak.
İntisap— Bir işe, aileye, yola girmek.
İfrağ etmek— Çevirmek, o hale getirmek.
İbraz— Göstermek.
İstiskal— Aşağı görmek.
İrat olunan— Söylenilen.
İhtida— Doğru yolu bulmak. (Hıristiyanların müslüman olması)
İştiyak— Özleme.
İnfiali aşk— Sevgi kırgınlığı.
İzdiham— Kalabalık.
İstirahatı âmme— Herkesin dinlenmesi.
İraei ibret— İbret göstermek.
İhtisasatı beşeriyeye merbut— İnsan duygularına bağlı.
İştigal— Bir işle vakit geçirmek.
İzahatı mukteziye— Lâzım olan izahat.
İşmizaz— Yüz buruşturmak.
İndelhace— Lâzım olunca.
İktisap ettikleri— Kazandıkları.

İdame— Uzatmak.
İhraç— Çıkarmak.
İstihdam— Kullanmak.
İstihsali müsaade— İzin almak.

I

Iskatı cenin — Kadının karnında henüz vücut bulmuş çocuğu doğmadan önce düşürmek.
Iskat olunacak— Düşürülecek.

K

Kürsii hükûmet — Hükûmetin oturduğu yer, Hükûmet merkezi.
Kemali teşekkür — Teşekkürün son derece fazlalığı.
Kâin — Orada olan.
Kariben — Yakında.
Kaviyyen— Kuvvetli surette.
Kelâm — Söz.
Kalebent— Kaleye bağlı, kaleden dışarı çıkmamaya mahkûm.
Kani olan — İnanan.
Kâffesi — Hepsi.
Kitlei münevvere — Okumuş, dimağı aydınlık kalabalık.
Kitlei mutaassıba— Eski düşüncelere bağlı kalabalık.

L

Leyalii saireye tatbikan — Başka gecelere uydurularak, başka gecelerde olduğu gibi.
Lûbiyatı nefise - Güzel oyunlar.
Lâtife — Şaka.
Lâyıkı in'itafı nazar — Göz atmaya lâyık.
Lerzenak — Titreyici.
Leffen— Bağlı olarak, birlikte.
Lâyenazil— Azledilmez, işinden çıkarılmaz.
Lûupgâh— Oyun yeri.

M

Mebni — Yapılmış.
Maldar— Mal sahibi, zengin.
Misillû— Gibi.
Maiyeti hümayun — Padişahın maiyeti, emri altındakiler.
Mahasini enzarı celile— Büyük adamın bakışlarındaki güzellikler. (Büyük adamın iyi maksatlı bakışı manasına da geliyor.)
Müsaadei ulyayı mekârim ihtivayı padişahî— Padişahın iyiliklerle dolu yüksek izni.
Malâmal— Dopdolu.
Müsaadei celile — Büyük adamın müsaadesi.
Merkume— Adı geçen kadın.
Mütehallik— Yaradılışta huy alan.
Muttasıf— Bezenen.
Müstagrakı hüznü esef— Kedere batmış.
Mücerret— Yalnız.
Meşrubatı saire— Başka içkiler.
Memnu— Yasak.
Masarifi saire— Başka masraflar.
Mesmuumuza göre— İşittiğimize göre.
Müsebbip — Sebep olan.
Meşime — Bir şeyin doğacağı yer, anasının karnındaki çocuğu beslemiye yarayan kan torbası.
Müstecir— Kiracı.
Muallime — Kadın hoca.
Mahalli sabıkında— Eski yerinde.
Müteşebbis— Girgin, kolayca iş tutan.
Mütetebbi— Öğrenmek için uğraşan.
Mebzul— Bol.
Müteaddit— Sayısı çok.

Muhteşem — Gösterişli.
Mukabil - Karşı.
Memalik — Memleketler.
Mucip— Sebep olan, icap ettiren.
Memul— Umulan.
Methü sena — Metetmek, övmek.
Mübaderet—Başlamak,acele etmek.
Menedilmiş - Yasak edilmiş.
Mutarıza— Parantez. Bir sözün iki tarafına konulan tırnak işareti.
Mahsusî— Mahsus, bilerek, maksatla yapılmış.
Mahrem - Gizli.
Mamafih - Bununla beraber.
Mutasarrıf— Kullanan, sahip.
Menfa— İnsanın ceza olmak üzere gönderildiği yer.
Menkabe - Hikâye, övünülecek şey.
Mefkut— Bulunmıyan.
Mütaassıp - Bir işe haklı da olsa, haksız da olsa fazla sarılan (Eski kafalı).
Merdut— Reddedilmiş, geri çevrilmiş.
Maişet— Geçim.
Muaşeret— Yaşayış.
Muhip— Seven.
Mürakabe— Kontrol etmek, gözden geçirmek.
Muasır - Ayni asırda yaşıyan.
Mühlik— Yok edici.
Münferit— Tek başına kalmış.
Müteverrim - Verem hastalığına tutulmuş.
Mesirei efkâr — Düşüncelerin gezeceği yer.
Mevadı ihtirakiye— Yanıcı maddeler.
Mahalli huruç — Çıkma yeri.
Mazarrat — Zararlar.
Medarı taayyüş - Geçim sebebi, geçim vasıtası.
Muhafazai sıhhat— Sağlığın korunması.
Menfes— Nefes alınacak yer.
Menfez— Delik.
Medarı itiraz— İtiraza sebep olacak.
Mesmetmez — Lâzım olmaz.
Musavvir— Anlatan, göz önünde canlandıran.
Melekâne— Meleklere yakışır şekilde.
Masumane - Kabahatsizce.
Mürebbii hissiyat - Duyguları terbiye edici.
Müessesei temaşaiye— Tiyatro müessesesi.
Mesaibi istibdat— İstibdat idaresinin sebep olduğu felâketler.
Meskûtün anha—Kendisinden bahsedilmeyen, hakkında susulan.
Makamı emanet— Şehreminliği, belediye reisliği.
Memaliki mütemeddine - Medenileşmiş memleketler.
Mazharı terakkiyat — Yükselmelere kavuşmuş.
Mülâhazatı müfide— Faydalı düşünceler.
Mahı hali rumi— Rumî senenin şimdiki ayı.
Muharrer — Yazılmış.
Mahiye— Aylık.
Mülâzımin - Stajiyer olarak devam edenler.
Muvazzafin— Vazife sahipleri, aylıklılar.
Mansup — Tayin edilmiş.
Mutlâkiyet— İstibdat idaresi.
Mileli medeniye —Medenî milletler.
Müeddi — Sebep olan.

N

Nagamat— Nağmeler, güzel sesler.
Necabetlû— Temiz soydan gelmiş.

Nazır— Bakan.
Noksaniyet— Eksiklik.
Nesayihi havi— İçinde nasihatler olan.
Nefyolunmuş— Sürülmüş.
Nadir— Eşi az bulunur.
Nümayiş— Gösteriş.
Naip— Vekil. Hâkim vekili.
Nazarı itibara almak— Ehemmiyet vermek.
Nazir— Benzer, eş.
Nedamet— Pişman olmak.
Nezfi dimagi— Dimagın akması.
Nazarı dikkati muşikâfane— Kılı kırk yarıcı dikkat bakışı.
Noksanii tertibat— Düzendeki eksiklik.
Nakayis— Eksiklikler.
Noksani— Eksiklik.
Nushateyn— İki nusha, iki kopye.
Nushai saniye— İkinci kopye.

Ö

Örf— İnsanlar arasında ötedenberi sürüp gelen âdetler.

P

Pirayei sahnei hezliyat — Alay, eğlence sahnesinin süsü (Şaka, alay etmek, eğlence manasına gelen hezl kelimesi bu kitabın içinde matbaa yanlışı olarak hezel şeklinde dizilmiştir; hezliyat—Eğlenceler)
Pür hayat — Canlılık dolu.
Raksetmek — Oynamak, dansetmek
Reftarı dilfirip— Gönül aldatıcı gidiş.
Ruzname — Günlük yazı, gazete.
Rağmen — Öylde olduğu halde.
Riyakâr — Yalancı.
Rüyayı tabir ettirmek — Görülen rüyanın ne manaya geldiğini sorup anlamak.
Razı dil — Gönül sırrı.
Riyanın encamı — Yalanın sonu.
Rical — Erkekler, hükûmet adamları
Rengârenk — Türlü renklerde.
Ruhsatı resmiyesi istihsal edilmiş — Resmî izni alınmış.
Rubu — Dörtte bir.
Refte refte — Parça parça, kısım kısım, derece derece.

S

Seyyar— Gezici.
Sunufu bendegân— Kullar, köleler sınıfları.
Sürur— Sevinç.
Sermayedar— Ticarette ortaya para koyan, mal sahibi.
Sezavar— Lâyık.
Sahihen— Doğru olarak.
Setrolunur— Örtülür.
Sehvi muzhik — Güldürücü yanlış.
San'atkârane— San'atkârlara yakışır şekilde.
Sezavarı hayret— Şaşılmıya lâyık.
Sahnei heves— Özenme, heves etme sahnesi.
Salis— Üçüncü.
San'atı mergube - Beğenilmiş san'at.
Sadıre— Çıkan. [Devlet dairelerinden yazılan tezkerelere konulan numaralara sadıre numarası denilir.
Savbı acizaneme iadesi— Acizlere yakışır şekilde olan benim tarafıma geri gönderilmesi.
Sahibi vukuf— Bilgi sahibi.
Serdetmek— Söylemek, ortaya koymak.
Serkeşlik— Dikbaşlılık.
Serpuş— Başa giyilecek şey.

Ş

Şehzadegânı cıvanbahtan— Ta-

lii genç, talili şehzadeler. (Şehzade - padişah çocuğu.)

Şerefvuku olmuş— Şerefle meydana gelmiş.

Şayan— Lâyık.

Şöhretşiar— Tanınmış, şöhret kazanmış.

Şayanı takdir— Beğenilmeğe lâyık.

Şer'î hile— Din kanunlarına uydurulmuş hile.

Şairane— Şairlere yakışır şekilde.

Şaşaa— Parıltı, gösteriş.

Şir— Aslan.

Şerh — Anlatmak, parçalara ayırmak

Şuunu güzeşte— Geçmiş vakalar.

Şeairi milliye ve diniye— Millet ve din usulleri, âlâmetleri.

T

Tevsik— Doğruluğunu meydana çıkarmak.

Tevazu— Alçak gönüllülük.

Tavsif— Nasıl olduğunu anlatmak.

Tezyin— Süslemek.

Terennümsaz— Şarkı söyleyen.

Tiyatrohane— Tiyatro yeri.

Teşrif— Şeref vermek, gelmek.

Tebeayı mülûkâne— Padişaha tabi olanlar.

Tezevvüç etmek— Evlenmek.

Tesviye— Düzeltmek, borcu vererek hesabı düzeltmek.

Tarafeyn— İki taraf.

Tenvir— Aydınlatmak.

Tefriş— Döşemek.

Tahattür etmek— Hatırlamak.

Tavassut— Ortaya girmek, ara bulmak.

Tâli— İkinci derecede.

Tahsin — Beğenmek, güzel bulmak.

Tekellümün telâffuzu — Konuşmada sözleri söyleme şekli.

Tabibi mecazip— Deliler hekimi.

Telkin— Bir fikri aşılamak.

Tezyif— Alçaltmak, alaya almak.

Temaşager— Seyirci.

Tabı — Basılış.

Temaşayı hüner— Hüneri seyretmek.

Tecrübei zatiye — İnsanın kendi denemesi.

Tasau'datı teneffüsiye — Nefes alma güçlükleri.

Teveccühü âmme— Herkesin hoşgörmesi.

Tadat etmek— Saymak.

Temeyyüz etmiş— Öne geçmiş, birinci gelmiş, farklı.

Tahassül— Hasıl olmak.

Tebellür— meydana çıkmak.

Tiyatro muhipleri — Tiyatro sevenler.

Temeddün— Medenileşmek.

Tevhidi mesai— Çalışmaları birleştirmek.

Tel'in— Lânet etmek.

Telâfi— Yerine getirmek, ödemek.

Tebyiz— Beyaza çekmek; yazıyı müsvedde halinde yazdıktan sonra bir kere de temiz yazmak.

Takdimi savbı âliî asafaneleri kılınan— Vezirlere mahsus yüksek yere verilen.

Teşekkürat halisane— Temiz, karışıksız teşekkürler.

Telâffuz— Söz söyleme.

Tecvit — Kaideye uygun, güzel okumak.

Takrir— Anlatmak, ders vermek.

Tasavvut — Ses çıkarmak.

Temettü— Kazanç, kâr getirmek.

Tekellüm— Konuşmak.

Temaşageran— Seyirciler.

Tebligi vakıa tevfiki hareket

etmek — Bildirilen şekle göre hareket etmek, hareketi verilen emre uydurmak.
Tazyik — Sıkıştırmak.

Ü

Ümniye — Umulan şey.

V

Vasi — Babasız çocuğu ve mallarını idare etmiye memur edilen kimse.
Velinimeti biminnet — Borcu olmıyan besleyici.
Varaka — Kâğıt tezkere.
Vükelâyı fiham — Büyük, hürmete lâyık nazırlar.
Vuslât — Birleşmek.
Vabeste — Bağlı.
Vaz'ı sahne edilmiş — Sahneye konulmuş.
Vesaiti temdiniye — Medenileştirme yolları, vasıtaları.
Vazifei âliye — Yüksek vazife.

Y

Yegâne — Tek, biricik.

Z

Zevat— Zatlar, kimseler.
Zikrolunan— Adı geçen.
Ziveri silki sütur olunan— Satırların elbisesini giyerek süslenen, yazılan.
Zuhur etmek— Ortaya çıkmak.
Zevatı varide— Gelen kimseler.
Zamanı zuhurunda— Ortaya çıktığı zamanda.
Zifafı bâkir— El dokunulmamış kızın evlenmesi, Bozulmamış, el dokunulmamış birleşme.
Zemini vak'a— Vak'anın yeri.
Zevali saat— Güneşin battığı zamanı 12 sayan alaturka saat.
Zirde— Aşağıda.
Ziya ve inhilâlden vikaye— Kaybolmaktan ve bozulmaktan korumak.

Ahmet Sait matbaası K. S. № 109

Yakın çağlarda

Türk Tiyatrosu

İkinci cilt

Cümhuriyetin ilk
on yılında

Basılıyor

YAKIN ÇAĞLARDA
TÜRK TİYATROSU

KANAAT KÜTÜPHANESİ

Türk Tiyatrosu Tarihi

Refik Ahmet

Naşiri

KANAAT KÜTÜPHANESİ

İstanbul, 1934

BU KİTAP AHMET SAİT MATBAASINDA BASILMIŞTIR

İkinci cilt

Cumhuriyetin
ilk
on yılında

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ

Türkiyede tiyatro hareketinin nasıl başladığı, Türk tiyatrosunun kurulmasına nasıl çalışıldığı, hangi yollardan yüründüğü, nerelere varıldığı hakkındaki araştırmalar bu kitabın birinci cildini meydana getirdi. Birinci cildin sonunda da söylediğim gibi Türk tiyatrosu yarım asırdan fazla bir zaman uzun süren bir başlama halinde kalmıştır.Bu başlangıcın şerefli safhaları da yok değildir, fakat Osmanlı devletinin kör, mantıksız zihniyeti bu güzel san'at şubesini anlamadı ve onu daima güçlükler karşısında ve himayesiz bıraktı. Bu alâkasızlığın neticesi olarak Türk tiyatrosu ilk yarım asırlık ömrünün sonunda dağılma, bozulma, ortadan silinip yok olma vaziyetile karşılaştı. Bu safhaları kitabımın birinci cildinde tesbit ettim.

Cumhuriyet, Türkiye için her sahada yeniden hayata doğma demektir, tiyatroda da böyle olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında memleket müdafaası ve Türkiyenin milletler arasında vaziyeti yoluna konulduktan sonra irfan mes'eleleri tetkik ve tanzim olunurken tiyatronun da devlet tarafından ehemmiyetle karşılandığını görüyoruz. Bu alâka, bu güzel san'at şubesinin istikbali için çok ümitler veriyor. Bugünden faydalı neticeleri ögrülen bu himaye tiyatromuza yabancı memleketlerde de ehemmiyet kazandırmış ve göğsümüzü kabartmıştır.

Kitabımın ikinci cildi, tiyatro tarihimizin bu güzel tecellisini tesbit etmek istiyor.

Heybeliada 1933

1. — İSTANBULDA ŞEHİR TİYATROSU KURMAK TEŞEBBÜSÜ

I. Necmettin Arif Beyin raporu.
II. Mütehassıslar komisyonunun raporu.
III. Temsiller.

İstanbul Belediye Meclisi 13 haziran 1923 içtimaında Darülbedayii mürakabe ettirmek kararını vermiş, âzadan doktor Necmettin Arif Beyi bu işe memur etmişti. Necmettin Arif Bey bu senenin ağustosunda belediye mürakıbı sıfatile Darülbedayi idare meclisine girdi. Yaz gelmiş, tiyatro tatil edilmişti. Yaz geçti, tiyatro mevsimi geldi, fakat temsillere başlamak için artist bulunamadı. Darülbedayi temsil heyeti dağılmıştı. Belediyenin de bu vaziyette bir tiyatroya verebilecek parası yoktu. Esasen belediye meclisinden tiyatroya yardım için istenilen o küçücük tahsisat türlü itirazlar ve gürültüler içinde güçlükle kabul ettirilebiliyordu.

Bir taraftan da defterdarlık Darülbedayiin yakasına yapışmış, vergi isteyip zorluyordu. İstanbul şehremanetinden 1147 sadıre numarasile 30 eylûl 1339 (1923) tarihile İstanbul vilâyeti defterdarlığına yazılan tezkere vaziyeti belâgatle anlatıyor. Bu tezkerenin sureti şudur:

" Memleketin yegâne temaşa müessesesi olan Darülbedayi 330 senesinde Şehremanetince tehzibi ahlâka hâdim olmak üzere tesis edilmiş bir mekteptir. Mezkûr müesseseden temettü vergisi namile bir meblag mutalebe edildiği heyeti idareden bildirilmektedir. Emanetçe her sene bir meblâğı muayyen verildiği halde bile vaziyeti maliyesini düzeltemiyen bu müesseseden bir de temettü resmi namile bir para istifasınas teşebbüs edilmesi esasen pek müşkül olan vaziyetini bir kat daha vahimleştireceğinden resmi mezkûrün istifasından sarfınazar olunmasını rica ederim, efendim.„ [1]

Darülbedayi idare meclisi reisi Nuri Bey, bu vaziyet karşısında istifa edip çekildi. Bu suretle müessesenin inhilâli tamamlanmış oldu. (Teşrinisani 1923).

Cumhuriyet, Darülbedayii bu vaziyette buldu.

[1] İstanbul Belediyesi evrak mahzeninde 11808 esas numaralı dosya, üçüncü kısım.

İstanbul belediye meclisi namına Darülbedayii mürakabeye memur edilmiş olan doktor Necmettin Arif Bey, 8 kânunuevvel 1923 tarihinde bir rapor yazarak cemiyeti belediye reisliliğine verdi. Bu rapor belediye meclisinin 23 kânunuevvel 1923 içtimaında okunup müzakere edildi.

Necmettin Arif Beyin raporu şu cümlelerle başlar :

" Cemiyeti umumiyei belediyece Darülbedayie lütüf buyurulan beş bin lira tahsisatı mürakabe etmek üzere cemiyeti muhteremenin 13 haziran 1339 tarihli celsesinde âcizleri intihap buyurulmuş idim. Yaz mevsiminin hulûlile Darülbedayi tatili faaliyet etmiş ve bilâhare heyeti idare ile san'atkârlar arasında hasıl olan mubayeneti efkârdan dolayı san'atkârlar öteye beriye dağıldığı gibi mevcut hey'eti idare de vazifesini hüsnü istimal edememesinden dolayı ortadan kalkmış olduğunu gördüm Bu bapta rüfekayi kirama ahvali bitarafane teşrih etmek ve malûmatı kâfiye verebilmek için Darülbedayi hakkında berveçhi ati maruzatta bulunmağı faydalı addeyledim.„

Necmettin Arif Bey bu ilk sözlerden sonra raporunda Darülbedayiin tarihçesini ve yaptığı hizmetleri anlatır, müessesenin batmasında ihmalin, idaresizliğin, san'atkârlar arasındaki geçimsizliğin ve nihayet mütareke senelerinin buhranlı vaziyetinin müessir olduğunu söyler, müessesenin lüzumunu müdafaa eder, diriltilmesini ister, bu arada şunları söyler:

"Belediye, bugüu çok derinden sarsı'mış olan müesseseyi hafif bir tamir ile iktifa etmemeli, yeni ve sağlam temeller üzerine tekrar kurmalıdır. Bu suretle Avrupadakiler gibi bir konservatuvar değil, fakat halimize göre bir tiyatro mektebi vücude getirilebilir.„

Necmettin Arif Bey, raporunda müessesenin nasıl kurulması hakkında da bazı tavsiyelerde bulunuyor. Bir tiyatro mektebile buna merbut bir tatbikat sahnesi açılmasını, mevcut san'atkârların ve mütehassısların muallim, muallim muavini, müzakereci gibi kullanılmasını, Avrupanın ikinci derece san'atkârlarından birinin de rejisör olarak getirilmesini, yeniden bir müessisler meclisi teşkil edilerek yeni bir nizamname yapılmasını, kadın erkek talebe alınmasını, yeni teşkilât vücude getirilmesini ve Darülelhan için yapılması tasavvur olunan binada Darülbedayi için de ders ve idare yeri ayrılmasını istiyor.

Cemiyeti umumiyei belediye, bu raporu müzakere ettikten sonra Darülbedayiin asrî ve mükemmel bir hale getirilmesi için 1340 (1924) senesinde Şehremanetinin lâzım gelen tetkikleri yapmasına ve daha sonraki senede esaslı bir proje hazırlayıp belediye meclisine teklif etmesine karar verdi.

YAKIN ÇAĞLARDA

İstanbul şehreminliğinde Ali Haydar Bey bulunuyordu. Ali Haydar Beyin reisliği altında toplanan Şehremaneti encümeni, belediye meclisinin kararını yerine getirmek için tatbikata geçti. "Darülbedayiin Şehir tiyatrosu haline getirilmesi için belediyece idaresi esası takip olunarak müessesenin asrın icaplarına uygun bir şekilde tanzimi hakkında tetkikatta bulunmak üzere Uşşakî zade Halit Ziya Beyin reisliği altında. Hayrettin Nedim, İzzet Melih, Necmettin Arif, İbnirrefik Ahmet Nuri, Celâl Esat Beylerden mürekkep bir komisyon teşkili Şehremaneti Encümeninin 7 şubat 1340 (1924) tarihli içtimaında kararlaştırıldı.„

İstanbulda Şehir tiyatrosu kurulması lâfı bu suretle ilk defa ortaya çıkmış oluyordu.

Darülbedayiin belediyece idare olunacak Şehir tiyatrosu halinde tesisi çarelerini araştırmağa memur edilen komisyon azasına yeni vazifeleri 16 şubat tarihli 289 numaralı tezkerelerle bildirildi. Komisyon toplanıp çalıştı ve kaleme aldığı lâyihayı 15 mart 340 (1924) tarihile ve komisyonun reisi Uşşakîzade Halit Ziya Beyin imzasını taşıyan tezkere ile birlikte İstanbul Valisi ve Şehremini Ali Haydar Beye tevdi etti.

Bu lâyihada da Darülbedayiin tesisinde güdülen maksat, müessesenin 1331 tarihli ilk nizamnamesinde kaydedildiği şekilde[1] tesbit olunduktan sonra Darülbedayiin devam etmemesindeki sebepler gösterilir. Bu arada İstanbulda bir Şehir tiyatrosu binası bulunmaması ve Darülbedayie verilen tahsisatın azlığı bilhassa kaydedilir. "Pek geniş manalar ifade eden„ Darülbedayi isminin de bırakılması ve yeniden kurulacak müesseseye "Şehir tiyatrosu„ denilmesi istenilir. Şehir tiyatrosu için 15 san'atkârdan mürekkep bir kadro teklif edilir. Bu kadroda san'atkârlar dört sınıfa ayrılmıştır; hepsi maaşlıdır, en yüksek maaş yetmiş lira, en az maaş otuz beş liradır. Bundan başka hasılâttan birinci sınıf sanatkârlara yüzde bir buçuk, dördüncü sınıf san'atkârlara yüzde yarım hisse verilmesi istenilir. Komisyonun teklifine göre Şehir tiyatrosunun bir müdiri umumîsi, bir de şehremanetince intihap edilecek idare meclisi olacaktır. İdare meclisi kendi arasından üç kişilik bir kıraat encümeni ayıracaktır. Şehir tiyatrosunda oynanacak eserler bu encümen tarafından seçilecektir. İdare meclisi âzasına her içtima için beş lira huzur hakkı verilecektir. Komisyon,lâyıhasında bunlardan başka Avrupadan 250 liraya kadar aylıkla bir rejisör jeneral getirtilmesini, iki suflör, bir makinist, bir makinist yamağı, bir anbar memuru, bir anbar

[1] Bu kitabın birinci cildi S 96

Millî sahne san'atkârları - Şadi Bey ve arkadaşları — Trabzonda

memuru yamağı, bir kâtip, bir muhasip, bir kapıcı, bir odacı tayinini istemekte, ona göre bir bütçe tanzim etmektedir.

Bunlardan başka bir de yeniden san'atkâr yetiştirmek üzere bir mektep açılması, hocalarının imkân nisbetinde Avrupadan getirtilmesi, olmazsa buradan tedarik edilmesi, mektebe yarısı hanım olmak üzere otuz talebe alınması teklif ediliyor, okutulacak dersler, ders saatleri, talebeye verilecek ücret hakkında mütalâalar söyleniyor, İstanbulda bir tiyatro binası yaptırılmasının elzem olduğu ilâve ediliyor.

Şehremini vekili Ali Haydar Bey, lâyıhayı Şehremaneti encümenine havale etti. Belediye işlerinin dağdağalı olduğu, işgal altından kurtulalı pek çok geçmemiş olan şehrin para sıkıntısı çektiği bir devirde idi;Şehremaneti encümeni lâyıhanın şehremini vekili Beyin de bulunduğu bir içtimada okunmasını kararlaştırdı.Sonra lâyıhanın altına " münasip bir zamanda etraflıca okunması " kaydı konuldu.Daha sonra okundu, fakat içindeki teklifler bir karara bağlanmadan lâyıhanın saklanılmasına karar verildi, belediye evrak mahzenine gönderildi.

İstanbulda şehir tiyatrosu tesisi teşebbüsünün ilk safhası budur.

Şehir tiyatrosu tesisi teşebbüsü ortaya konulur, lâyıhalar yazılıp çizilir, projeler yapılırken bir taraftan da san'atkârlardan bir kısmı 1923—1924 tiyatro mevsiminin başlaması üzerine İstanbulda toplanmışlar, Darülbedayiin hiç olmazsa firmasından istifade etmek istemişlerdi. Muvahhit, Behzat, Nurettin Şefkati, Vasfi, Hazım Beylerle Kınar, Mina, Bedia ve Münire Hanımlar

bu heyete dahildi. Belediye tahsisatı kesmiş olduğu için o senelik hasılâtı aralarında pay etmek üzere çalışmağı ve Darülbedayiin nizamlarına tabi olmağı kabul ettiler. Şehzadebaşında Ferah tiyatrosunda temsillere başladılar. Bu mevsim böylece geçti.

1924 haziranında belediye mürakıbı Necmettin Arif Beyin teklifile Darülbedayiin işlerine bakmak üzere muvakkat bir yeni idare meclisi teşekkül etti. Halit Ziya, Salâh Cimcoz, Hüseyin Suat, Ahmet Nuri ve İbrahim Necmi Beylerden mürekkep olan bu muvakkat heyete bir Şehir tiyatrosu tesisi düşünülmekte olduğu, o zamana kadar mevcut karışıklığın giderilmesi ve belediyece verilecek tahsisatın sarfına bakılması için hem idareye, hem sahneye ait işlerle meşgul olmak üzere intihap olundukları bildirilmişti. Ayni zamanda belediye âzasından Aynî zade Hasan Tahsin Bey de Necmettin Arif Beyle beraber mürakıp olarak bu hey'ete dahil bulunuyordu.

Millî sahne san'atkârlarından dördü : Sağdan Mina, Şehper, ... , Anayis Hanımlar

1924 kış mevsiminde Darülbedayi belediye meclisinden yeniden alınan beş bin lira tahsisatla ve bu hey'etin idaresinde Tepebaşı tiyatrosunda faaliyete geçti. Raşit Rıza, Muvahhit, Behzat, Vasfi Beylerle Mina ve Bedia Hanımlar ve diğer bazı san'atkârlar temsil hey'etini teşkil ediyorlardı. Ertuğrul Muhsin Bey bir zaman film işlerile meşgul olmuş, sonra da Almanyaya gitmişti. Diğer bazı san'atkârlar da çekilmiş vaziyette idiler. Şadi Beyle bazı arkadaşları da Anadoluda çalışıyorlardı.

1925 kışında İstanbulda Darülbedayi önce Tepebaşı tiyatrosunda, sonra Beyoğlunda Fransız tiyatrosunda Raşit Rıza Beyin idaresi altında temsiller verdi. Muvahhit, Vasfi Rıza, Âdil Beylerle Bedia, Mina, Aznif Hanımlar bu hey'ete dahil idiler. On beş aydanberi sahneden ve memleketten uzakta yaşıyan Eliza Binemeciyan Hanım da ramazan temsilleri için Avrupadan gelerek bu hey'etle beraber çalıştı. (Nisan 1925).

Darülbedayi firması altında toplanan san'atkârlar Beyoğlunda temsil verirken İstanbulda da Şehzadebaşında Ferah tiyatrosunda sabık Darülbedayi san'atkârları Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları ismi altında teşekkül eden hey'et bütün tiyatro mevsimince muntazam temsiller verdi. Ertuğrul Muhsin, İ.Galip, Behzat Hâki, M. Kemal, Hâzım, Muammer Beylerle Kınar, Neyyire Neyyir (Münire), Neclâ, Nermin Hanımlar bu hey'eti teşkil ediyorlardı.

Birkaç senedenberi Anadoluda temsiller vermekte olan Şadi Bey "Türk tiyatrosunu himaye cemiyeti„ adlı bir teşekkül vücude gelmesine çalışmış, bu cemiyetin yardımile faaliyetine devam eden temsil heyetine de "Millî sahne„ ismini vermişti.Millî sahne Ankarada ve Anadolunun muhtelif şehirlerinde temsillerine devam ediyordu.

Eliza Binemeciyan Hanım 1925 te

İstanbulda Şehzadebaşınde Ferah tiyatrosunda temsiller veren Ertuğrul Muhsin Bey ve arkadaşları, yaz gelince Karadeniz turnesine çıktılar, turnenin sonunda da heyet dağıldı. Ertuğrul Muhsin Bey Rusyaya gitti. Neyyire Neyyir Hanımla İ.Galip Bey Anadoludaki "Millî sahne„ heyetine iltihak ettiler. Millî sahne İstanbula da gelerek Taksim bahçesinde temsiller verdi (Eylûl 1925). Bu sırada Raşit Rıza Bey idaresindeki Darülbedayi temsil heyeti Karadeniz sahillerine turneye çıkmıştı.

1925 senesi kışında Karadenizden dönen heyetin o yıl İstanbulda Tepebaşı tiyatrosunda temsiller verdiğini görüyoruz. Raşit Rıza, Muvahhit, Behzat, Vasfi Rıza, Hüseyin Kemal, Bedri, Muammer, Hâzım, Rıza Fazıl, Emin Belig, M. Kemal Beyler, Bedia, Neclâ, Cemile, Şaziye, Kınar,Mina ve Aznif Hanımlar bu heyeti teşkil ediyorlardı. Daha sonra İ.Galip Bey de Millî sahneden ayrılıp gelmiş, bu heyete girmişti.

1925—1926 tiyatro sezonunda İstanbulda Tepebaşı tiyatrosunda faaliyette bulunan bu heyette Raşit Rıza Beyle birkaç arkadaşı iş sahibi ve hissedar vaziyette idiler, diğerleri ücretliydi.

Raşit Rıza Beyin idaresi altında çalışan Darülbedayi san'atkârları Taksim bahçesinin sahnesi önünde : [Yerde oturanlar (sağdan) Muammer, Rıza Fadıl, suflör Hikmet, suflör Zeki Beyler; iskemlede oturanlar (sağdan) Neclâ, Şaziye, Aznif, Bedia, Leylâ Hanımlar; ayaktakiler (sağdan) M. Kemal, Behzat Hâki, Raşit Rıza, Vasfi, Bedri, Muvahhit. Hâzım, Mahmut Beyler.]

Tiyatro mevsimi şöyle böyle geçti ve yaz gelince hissedarlar Darülbedayii dağıttılar. Bu sırada Neyyire Neyyir Hanım da Millî sahne heyetinden ayrılmış, İstanbula gelmişti, bir zaman sonra o da Rusyaya Ertuğrul Muhsin Beyin yanına gitti.

1926 senesinin kışında Millî sahne heyeti Anadoludan gelmiş, İstanbulda Tepebaşı tiyatrosunda faaliyete geçmişti. Şadi Bey, bu heyetin başında idi. Raşit Rıza, Behzat, Rıza Fadıl, Âdil, Yaşar, Nurettin Şefkati Beylerle Nebahat, Cemile, Mina, Şehper, Anayis Hanımlar bu hey'eti teşkil ediyorlardı. Bu hey'et İstanbulda bir mevsim faaliyette bulundu ve mevsim sonunda Millî sahne hey'eti artık bir daha toplanmamak üzere dağıldı. Şadi Bey de bu suretle sahne hayatından ayrıldı. Kısa bir zaman heyet Raşit Rıza Beyin idaresinde ve " Türk tiyatrosu „ ismile faaliyette bulundu.

1926 kışında Darülbedayiin de bu sefer eski taazzilere benzemiyen bir şekilde yeniden kurulduğunu görürüz. 1926, Darülbedayi için de, tiyatro tarihimiz için de ehemmiyetle kaydolunacak bir tarih başıdır.

2. — ŞEHİR TİYATROSU NİHAYET KURULUYOR

I. Darülelhanla Darülbedayii birleştirmek.
II. Devlet teşkilâtı ve güzel san'atlar.
III. Odeon temsilleri.
IV. Tiyatro vergisi hafifletiliyor.
V. İsmet Paşa ve tiyatro.
VI. Ertuğrul Muhsin rejisör.
VII. Son edebî heyet.

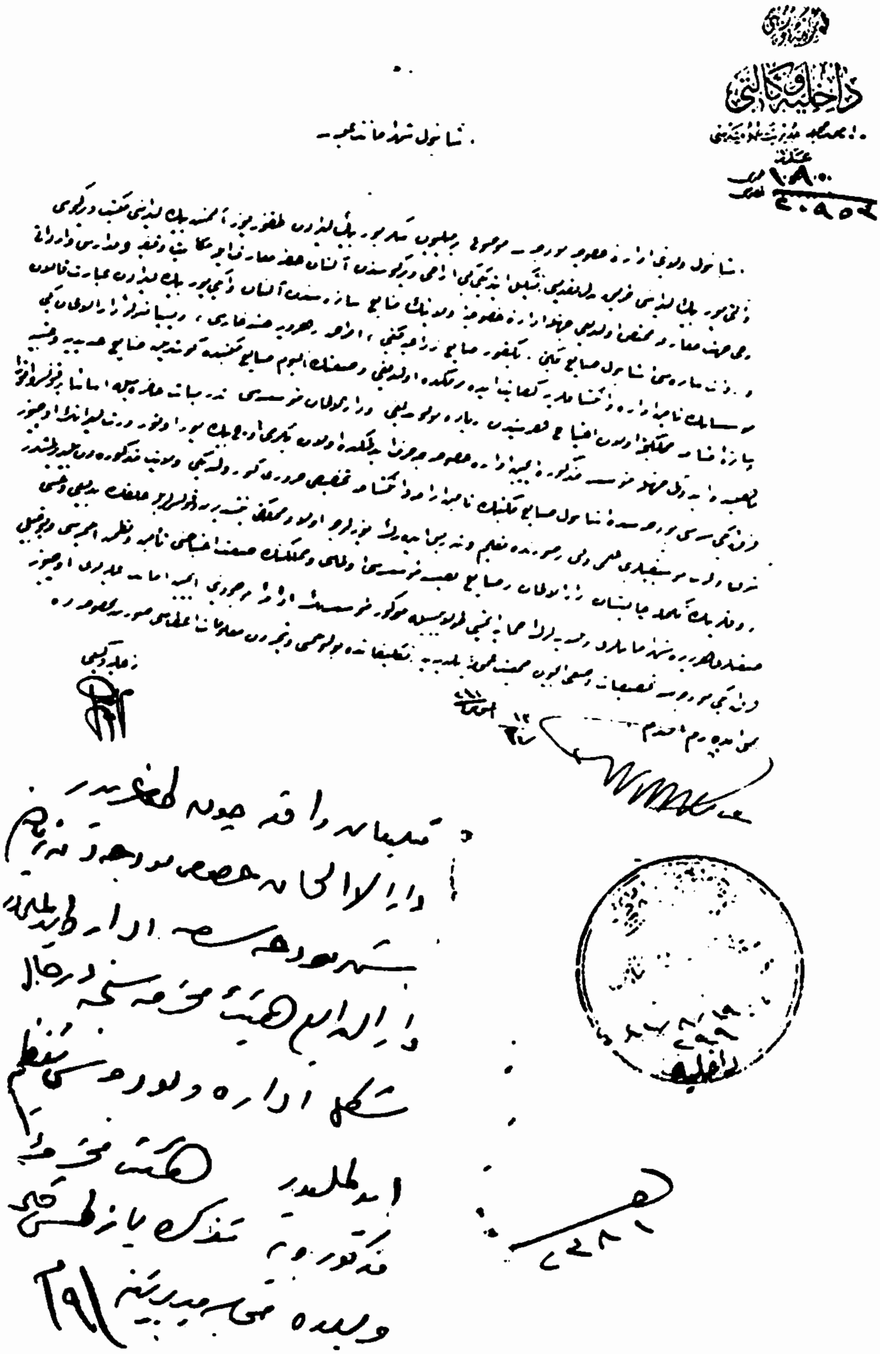
1923 ve 1924 senelerinde muhtelif sahalardaki devleti tesis işleri arasında henüz san'at işlerile esaslı şekilde meşgul olmak fırsatını bulamıyan Cumhuriyet hükûmetinin 1925 senesi ağustosunda bu yolda esaslı bir adım attığını görüyoruz. Bu, İstanbulda bir konservatuvar kurmak teşebbüsüdür.

1914 te Darülbedayiin içinde kurulmuş olan musiki kısmı, daha ilk zamanlarda kapatılmış, bir müddet sonra Darülelhan adile ve İstanbul vilâyetine bağlı ayrı bir müessese halinde açılmıştı. Darülelhan uzun zaman yalnız alaturka musiki meşkedilen bir yer olarak kaldı. Sonraları Musa Süreyya Bey müdür olduktan sonra Darülelhanda bir de garp musikisi şubesi açıldı. Musa Süreyya Bey, şark musikisinin yüksek üstatlarından Kiriftzen Asım Beyin oğludur. Şark musikisini memleketinde öğrendikten sonra Almanyaya gitmiş, garp musikisi tahsilini Berlin konservatuvarınıda yapmış, Türkiyeye dönünce kız ve erkek mekteplerinde uzun zaman musiki hocalığı ederek memlekete pek değerli musiki hocaları yetiştirmiş, garp musikisinin memleketimizde yayılmasında da çok hizmeti geçmiştir. Musa Süreyya Bey Darülelhan müdürlüğüne getirildikten sonra müesseseyi garp konservatuvarları derecesine eriştirmeğe çalıştı [1].

Cumhuriyet hükûmeti tam bir konservatuvar kurma işine bir başlangıç olarak evvelâ Darülelhanın Darülbedayile birleştirilmesini ileri sürmüştür.

Dahiliye Vekâletinden 180 umumî, 20953 hususî numara ile ve 13 ağustos 1925 tarihile İstanbul Şehreminliğine gelen tezkereden şu fıkrayı alıyorum :

[1] Bu sene 49 yaşında olarak öldü. Hatırasını hürmetle anıyorum.

Dahiliye Vekâletinden İstanbul Şehreminliğine Darülbedayiin Darülelhanla birleştirilmesi hakkında gelen tezkere

Şark ve garp musikilerini ilmî ve fennî bir surette talim ve tedris ederek yüzlerce evlâdı memleketi yetiştiren ve konserleriyle halkın bedii ve hissî zevklerinin tekemmülüne çalışan Darülelhan bir Sanayii Nefise müessesesi olması ve memleketin san'at ihtiyacını temin ve tatmin eylemesi ve bu kabil san'atları her yerde Şehremanetleri ve Belediyelerin himaye etmesi dolayısiyle mezkûr müessesenin idamei mevcudiyeti için Emaneti aliyeleri üç yüz kırk iki bütçesine tahsisat vaz'ı için Cemiyeti Umumiyei Belediye'ye teklifatta bulunulmasını ve neticeden malûmat itasını sureti mahsusada temenni ederim, efendim.

Dahiliye Vekili

M. Cemil

Musa Süreyya Bey

O zamanki şehremini, Dahiliye Vekâletinin bu tezkeresinin altına şu satırları yazdı :

"Tebligatı vakıa çok doğrudur. Darülelhan hususî bütçeden ziyade şehir bütçesinden idare edilmelidir. Darülbedayi heyeti muhteremesince derhal şekli idare ve bütçesi tanzim edilmelidir. Heyeti muhteremei mezküreye tezkere yazılması için kaleme ve badehu muhasebe müdiriyetine 19 ağustos 1925 .

Halit Ziya Beyin reisliği altındaki Darülbedayi idare meclisi, Darülelhan müdürü Musa Süreyya Beyi de davet ederek müzakerelerde bulundu, neticede Şehremanetine 21 eylûl 1925 tarihli bir tezkere yazdı. Bu tezkerede Darülelhanın Darülbedayile birleştirilmesinin pek münasip olduğu,bu suretle sahne san'atına yeni bir inkişaf devri açılmakta olduğu, bu tevhidin Darülelhanın sahne musikisine ait faaliyetini arttıracağı söylenildikten sonra Darülelhan ve Darülbedayi için birer bütçe yapılıp yeni tahsisat istenildiği bildirilmektedir. İstenilen tahsisat Darülelhan için senede otuz bin liradır. Darülbedayie de o zamana kadar senede beş bin lira verilirken bu tahsisatın da senede yirmi bin liraya çıkarılması istenilmektedir.

Bundan başka da Darülelhanla Darülbedayiin idare meclislerinini birleştirilmesi ve Darülelhana sahne musikisi dersinin ilâvesi isteniliyor.

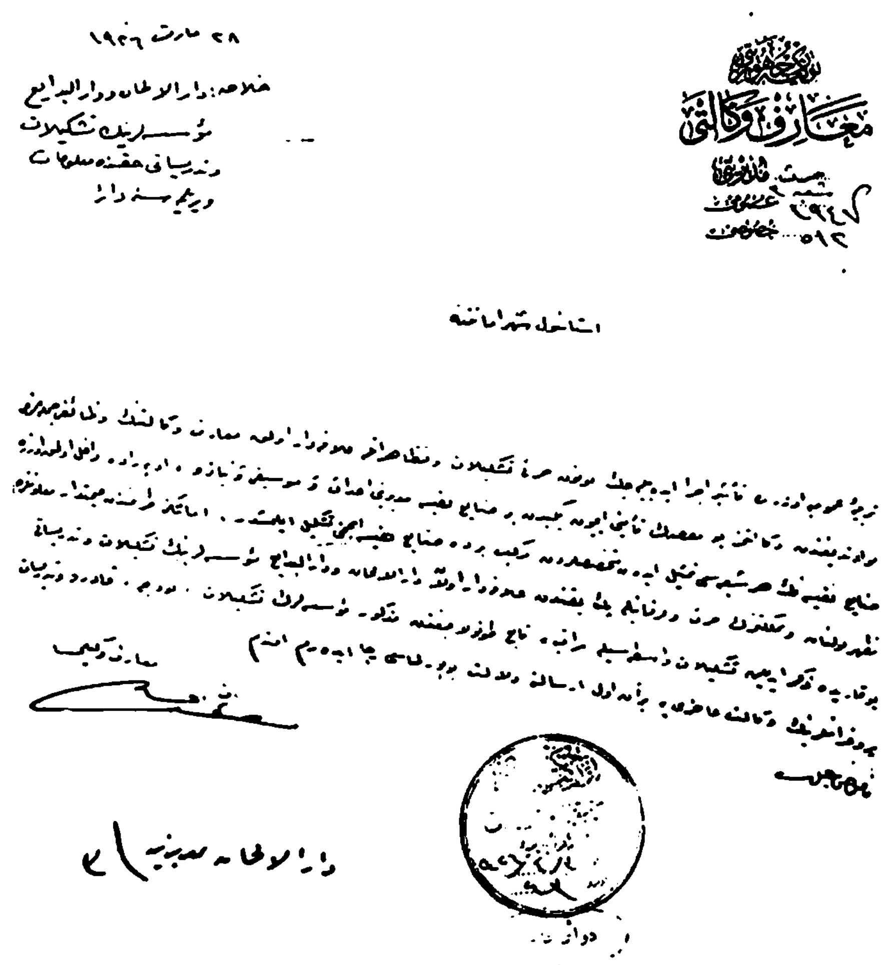
Şehremini, tatbikata geçebilmek için belediye meclisinden karar almak vaziyetinde idi. Mes'ele, Cemiyeti umumiyei belediyeye havale edildi ve meclis Darülelhan ile Darülbedayiin birleştirilmesini kabul etti.

Muhittin Bey Şehremini olmuştu. Şehir işleri arasında şehir halkının san'at ihtiyaçlarına cevap vermeği de belediyenin vazifeleri arasında sayan yeni şehremini, Darülelhan ve Darülbedayile esaslı surette meşgul olmağa başladı.

Darülelhan ile Darülbedayi birleştirilip bir konservatuvar haline getirilince vücude gelecek müessese san'at noktai nazarından tam bir istiklâle sahip, fakat idare noktai nazarından Şehremanetine merbut bir müessese olacaktı. Bu itibarla belediye meclisi, bel°diye bütçesine bu iki müesseseye yardım edilmek üzere konulmuş olan tahsisatın da birleştirilmesine ve bu husustaki nizamname ve kadronun hazırlanması işinin de Şehreminine bırakılmasına !925 şubatı içtimaında karar verdi.

1926 senesinin tiyatro hayatımız için değerli bir tarih olduğunu söylemiştik. Filvaki İstanbulda belediye, tiyatro işine her zamankinden fazla bir ehemmiyet verirken Ankarada da devlet teşkilâtı arasında bu işlerle meşgul olacak bir daire kurulması fikri muvaffakiyet kazanmıştı. Maarif vekâletinin umumî terbiye üzerinde tesir icra edebilecek bütün hars teşekküllerilr alâkadar olması kararlaştırılmış, Vekâlette bu maksatla bir " Sanayii nefise müdürlüğü„ ihdas olunmuş, bir de "Sanayii nefise encümeni„ teşkil edilmişti. 28 mart 1926 tarihile ve Maarif Vekili Mustafa Necati Beyin imzasile İstanbul şehremanetine gönderilen tezkere de Darülelhan ve Darülbedayi müesseselerinin teşkilât ve tedrisatının Maarif vekâletince de murakabeye tabi tutulacağı bildirildi, bu müesseselerin teşkilât, bütçe, kadro ve tedrisat proğramları istenildi. İstanbul şehremanetinden Maarif Vekâletine 781 sadıre numarası ve 1 mayıs 1926 tarihile gönderilen cevapta deniliyor ki :

Darülelhanın senei haliye bütçe ve kadrosile teşkilâtına ait talimatname ve ahiren tabettirilerek mevkii tatbika vazolunan müfredat ders proğramı leffen takdim kılınmıştır. Yalnız bütün konservatvarlarda olduğu gibi Darülelhanda da bir temaşa sınıfı ihdas edilerek müessesenin tam asrî bir konservatuvar haline ifrag edilmesi mukarrer olduğundan bu sınıfın vücude getirilmesi için garp musikisi şubesi muallimleri tarafından Avrupa konservatuvarlarının

Maarif Vekâletinden İstanbul Şehreminliğine vekâlette güzel san'atlar müdürlüğü yapıldığını bildirmek için yazılan tezkere

bu kısma ait teşkilât ve talimatı tetkik edilmeğe başlanmıştır. Ve yine bu mukarrerat cümlesinden olarak Darülbedayie verilen onbin liranın beş bin lirası bu kısma ait maaş ve masrafa tahsis edilecektir. Mevcut Darülbedayiin konservatuvarla alâkası olmayıp şehir tiyatrosu namı altında faaliyetine devam edecek ve oynanacak eserler bir heyeti ilmiyenin murakabesine tâbi olacaktır. Garp ve şark musiki şubelerile temaşa kısmını ihtiva eden konservatuvardaki mesaili ilmiye ve dersiye ile her şubenin meclisi muallliminleri iştigal edecek ve idarî mesail müdüre muhavvel bulunacaktır. İlmî bir tarzda yetiştirilecek olan temaşa sınıfı Şehir tiyatrosuna unsur hazırlıyacak, bu kısma müdavim

talebeyi teşvik ve tergip için kendilerine münasip bir miktar ücret verilecektir.

Muhittin Bey, Belediye âzası arasından teşkil edilen Darülbedayi ve konser vatuvarı murakabe heyetile birlikte çalıştı ve Darülbedayii bir şehir müessesesi olarak yeniden kurdu. Bu yeni şekilde idare meclisi yoktur. Celâl Esat Bey, şehremini tarafından Darülbedayi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Darülbedayi san'atkârlarile şehremini arasında ayrı ayrı mukaveleler yapılmış, bu suretle belediyeye bağlılıkları, vaziyetleri ve alacakları ücretler tayin ve temin olunmuştu, Darülbedayi için Beyoğlunda eski Odeon tiyatrosu (sonra Ekler sineması olan yer) kiralandı.

Trup, burada 14 teşrinievvel 1926 gecesi "Kır çiçeği" isimli üç perdelik piyesin temsilile faaliyete geçti. "Kır çiçeği" san'atkârlardan Bedia Muvahhit Hanım ve Muvahhit Bey tarafından Fransızcadan adapte edilmişti.

San'atkârlardan İsmail Galip Bey, trupun rejisörlüğünü yapıyordu.

İ. Galip Bey 1926 da

Belediye, Darülbedayie bir de edebî hey'et tayin etmişti. Müdür Celâl Esat Beyden başka Reşat Nuri, İbrahim Alâettin ve Halit Fahri Beyler bu hey'etin azası idiler.

Darülbedayiin yeni edebî hey'eti 17 teşrinisani 1926 çarşamba günü ilk toplantısını yaparak Mükerrem İbrahim Alâettin Hanımın Fransızcadan adapte ettiği "Kalbin sesi" isimli eseri okuyup kabul etti. Bu ilk içtimada İbrahim Alâettin, Halit Fahri, Celâl Esat Beyler bulunmuşlardı, Reşat Nuri Bey hey'etin yalnız bir iki içtimaında bulundu, bir daha içtimalara gelmedi, yerine Ercüment Ekrem ve Münir Nigâr Beyler tayin edildiler.

Tepebaşı tiyatrosunda Millî sahne temsil hey'etinin dağılması üzerine bu hey'etin san'atkârlarile ve "Türk tiyatrosu" ismi altında kısa bir zaman temsiller veren Raşit Rıza Bey 1927 baha-

rında hey'etini dağıtmak vaziyetinde kalmıştı, Tepebaşı tiyatrosu bu suretle boşalınca Darülbedayi eski Odeon binasını bırakarak buraya geçti. Bu sırada Ertuğrul Muhsin Bey Rusyadan döndü (29 kânunusani 1927).

Kendisinden sonra Rusyaya gitmiş olan Neyyire Hanım, daha evvel avdet etmişti. 1927 senesi martında Neyyire Neyyir Hanımla Ertuğrul Muhsin Beyin de Darülbedayi temsillerine iştiraki temin edildi. Ertuğrul Muhsin Bey bu yeni Darülbedayide ilk defa 9 mart 1927 akşamı - Ştrintberg'in "Baba„ unvanlı 3 perdelik eserinden adapte etmiş ve evvelce Ferah tiyatrosunda sahneye koymuş olduğu - Cehennem piyesini oynadı. Birkaç gün sonra da "Hamlet„ i zengin dekorlar, elbiselerle ve güzel bir mizansenle temsil etti.

Maarif Vekâletinde teşkil edilen Sanayii nefise encümenine ressam Namık İsmail Bey kâtibi umumî, müzeler müdürü Halil ve Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı Beylerle Musa Süreyya ve Ertuğrul Muhsin Beyler âza tayin edilmişlerdi. Encümen çalışıyordu. Bu faaliyetin hayırlı neticelerinden biri encümenin teşebbüsü ve Maarif Vekâletinin teklifile Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan 25 haziran 1927 tarihli 1167 numaralı kanundur. Maarif Vekâletince terbiyevî mahiyette sayılan müesseselerin verecekleri temsillerden ve konserlerden istihlâk vergisi alınmaması bu kanunla kabul edilmiştir.

Darülbedayi terbiyevî mahiyette bir müessese sayıldığı için bu kanundan çok istifade etmiştir. Tiyatronun omzundan vergi yükünün hafifletilmesi, san'at işlerinde devlet himayesinin filî neticelerinden biridir.

1927 son baharında Darülbedayi san'atkârlarından bir kısmı turneye çıkmışlar, Ankarada da temsiller vermişlerdi. Başvekil İsmet Paşa, Ankaradaki temsillerin bir çoğunda bulundu, san'atkârlarımızın Ankaradan ayrılacakları sırada da İ. Galip ve Vasfi Rıza Beyleri kabul etti, kendilerile tiyatronun himayesi ve ilerletilmesi mevzuu üzerinde uzun boylu konuştu, fikirlerini aldı. Devlet adamlarının san'at adamlarına danışması da cumhuriyet devrinin, evvelki devirlerden bu sahada da üstünlüğünü, faziletini ve meziyetini gösteren bir mühim hadisedir.

Bir taraftan bir devlet tiyatrosu kurulması için imkân aranılmakla beraber ilk hamlede İstanbuldaki mevcut teşekkülün kuvvetlendirilmesi ve korunması esaslı surette kararlaşmıştı. İstanbul Şehremini Muhittin Bey, Darülbedayii belediyeye bağlı bir teşekkül halinde yeniden vücude getirmek teşebbüsünden ve geçen

bir senenin tecrübesinden memnundu. Müesseseyi daha esaslı bir para yardımile ve teşkilâtını biraz daha düzelterek faaliyete geçirdi.

Müdürlüğe Celâl Esat Beyin yerine Suphi Sadık Bey tayin edildi. Edebî heyet te yeniden teşkil edildi. Şair Mithat Cemal ve Cumhuriyet gazetesinin o zamanki yazı müdürü Kemal Salih Bey-lerle ben bu heyete âza tayin edilmiştik. Tepebaşı tiyatrosu tutulmuştu; asıl mühim olanı o zamana kadar san'at bilgi ve görgüsünü Fransa, Almanya, İsveç ve Rusya sahnelerini tetkik ederek kuvvetlendirmiş olan Ertuğrul Muhsin, Darülbedayi rejisörlüğüne getirilmişti. Ayni zamanda san'atkârlar kadrosu tanzim edilmiş, artistler derecelere ayrılmış, maaş dereceleri tayin olunmuştu. San'atkârlar, yalnız rollerile meşgul olacaklar, kazanç işlerile alâkaları olmıyacaktı. Bu suretle bir taraftan Ertuğrul Muhsin gibi değerli bir san'at adamı Darülbedayiin san'at işlerinin başına geçirilmiş, bir taraftan da müesseseye bir Şehir tiyatrosu manzarası verilmiş oluyordu.

Suphi Sadık Bey

1927-1928 tiyatro mevsiminde belediye meclisinden ayrılmış bir hey'et Şehremininin reisliği altında müessesenin hesap işlerini murakabe ediyordu. Rejisör Ertuğrul Muhsin Bey sahne için yeni ve kat'î nizamlar koymuş, sahnedeki çalışma derhal yoluna girmiş, faydalı neticeler vermeğe başlamıştı. Sahne dışında idare işlerini, edebî hey'etin, müdürün, rejisörün birbirile olan münasebetlerini tayin edecek nizamlar henüz konulmamıştı. Böyle bir sırada edebî hey'etle rejisörün vazifelerine ait hududun henüz tayin edilmemiş olması, bir ihtilâfa sebep oldu. Darülbedayide oynanılacak eserlerin mutlâka edebî hey'etçe kabul edilmiş olması şarttı; fakat edebî hey'etin kabul etmiş olduğu her piyesin de mutlâka oynanması lâzım mıydı ? Bunlar, sahnenin ihtiyacından fazla, yahut tiyatronun çıkışamıyacağı kadar büyük masraflı olabilirdi, yahut san'atkârlar arasında bu piyeslerden herhangi birisini oynıyabilecek kudrette artist bulunmıyabilirdi. Hattâ edebî hey'etçe ifadesi, dili, edebiyat tarafı beğenilerek kabul edilmiş olan bir eserin sahne tekniğine uygun olmaması da mümkündü. Buna benzer daha binbir sebep edebî hey'etçe kabul edilmiş olan her piyesin mutlâka temsil edilmesi şart olamıyacağını ortaya koyu-

yordu. Ben bu düşüncede idim. Daha edebî hey'etin ilk içtimaında vazife ve salâhiyetlerin hududu tayin edilmedikçe daima bozgunluk çıkabileceğini ileriye sürmüştüm; fakat Darülbedayi yeniden tanzim edilip, tensik olunup faaliyete geçebilir bir hale gelinceye kadar tiyatro mevsimi hayli ilerlemişti; kânunuevvel ayı gelmiş, Beyoğlunda Fransız tiyatrosunda ecnebi trupları temsillere başlamıştı. Türk tiyatrosunun da bir an evvel işe başlaması lâzımdı. Belediye, böyle düşünüyordu. Çalışma talimatnameleri sonra yapılmak üzere önce edebî heyet, arkasından da temsil heyeti faaliyete geçti, fakat aradan çok geçmeden edebî heyetçe kabul edilen bir piyesi rejisör Ertuğrul Muhsin Bey, temsil kabiliyeti olmadığını söyliyerek provadan indirdiği için edebî heyetteki arkadaşım Kemal Salih Bey istifa etti. Aynı gün aynı meseleden dolayı Ertuğrul Muhsin Beyle arasında geçen münakaşa biraz hararetli olduğu için Mithat Cemal Bey de istifaya iştirak etti. Ben ötedenberi vazife ve salâhiyetlerin hududu belli edilmedikçe bu kabil bozgunlukların çıkabileceğini söylüyordum, bu şekilde çalışmağa devamdan bir fayda olmadığını yazarak bu sebeple istifa ettim. Edebî heyet âzasının üçünün de çekilmiş olması gazetelerde ateşli neşriyata sebep oldu. Bu neşriyattan bir kısmında Ertuğrul Muhsin Beye ve Darülbedayie şiddetle hücum ediliyordu. İstanbul Şehremini Muhittin Bey ve Belediyedeki Darülbedayii murakabe heyeti, Darülbedayii kuvvetlendirmek isterken zayıflatmak vaziyetinde kalmışlardı. Muhittin Bey ve Belediye heyeti işi tatlıya bağlamak, bilhassa gazetelerdeki neşriyatın arkasını almak istediler, edebî heyetin istifasını kabul etmediler.

Ertuğrul Muhsin Bey 1927 de

22 kânunusani 1928 de Şehremini Muhittin Beyin imzasile edebî heyet âzasına şu mektup gönderildi :

"Darülbedayi heyeti edebiyesinden vukubulan istifaları üzerine içtima eden heyeti murakabece ariz ve amik icra edilen tetkikat neticesinde meselenin tamamen bir suitefehhümden münbais olduğuna kanaat hasıl olmuş ve heyeti muhteremenin istifaları mucibi teessür görülmüş olduğundan mesaii meşkûrelerine devamları ricasına karar verilmiş ve bu meyanda rejisörlüğün vezaifi tahdit olunarak

heyeti muhteremeleri yalnız müdiriyet ile münasebettar bulunacağı cihetle mes'ele halledilmiş olduğundan kıymettar mesailerinin kemakân masruf buyurulması temennisini izhar ve bu vesile ile de teyidi muvalât eylerim, efendim..

Edebî heyet, yeniden vazifeye çağrılıyordu, fakat bu sefer heyete bir âza daha, Milliyet gazetesi müdürü Ahmet Şükrü Bey de ilâve olunmuştu. 1927—1928 tiyatro mevsimi sonuna kadar çalışan edebî heyet 1928—1929 tiyatro mevsimi başlayınca tekrar işe davet olunmadı, bu suretle Darülbedayiden edebî heyet kaldırılmış oldu. Piyeslerin tetkiki vazifesi idare kadrosuna memur olarak ilâve edilen dramaturga verildi.

1927 de Darülbedayi müdürlüğüne tayin edilen Suphi Sadık Bey, dört sene bu vazifede kaldı. Evvelce yüksek memurluklarda bulunmuş iyi ve tecrübeli bir idare adamı olan Suphi Bey, dört sene, müessesenin hesap ve idare işlerini düzeltip yoluna koymuş, evvelce birçok sızıltılara, geçimsizliklere, anlaşamamazlıklara sahne olan müessesede san'atkârları sevgi ve şefkatle birleştirmiş, idare etmiştir. Suphi Beyin, Darülbedayie büyük bir hizmeti kayıtları, defterleri, evrakı tanzim etmesi, müessesenin idare işlerini mazbut bir hale getirmesi, tiyatro işlerine ait kıymetli istatistikler yapmasıdır. Suphi Bey, sahnenin teknik ihtiyaçlarını da rejisörün gösterdiği lüzuma göre temin etmek için belediyede müessir olmuş, evvelce Türk tiyatrosunun ancak uzak tan adını işittiği makine ve levazımı, sahnemize Ertuğrul Muhsin'in teşebbüsü ile ve Suphi Beyin müdürlüğü zamanında girmiştir.

3. - DARÜLBEDAYİDE SON VAZİYET

I. Belediye kanununa konulan madde.
II. Muhiddin Beyin Şehir meclisine teklifi.
III. Belediye hars müesseseleri talimatnamesi.
IV. Belediyedeki san'at komisyonu.

Cumhuriyet idaresinin tiyatroya karşı gösterdiği büyük alâkanın bir tezahürü de 1930 senesinde belediyeler kanunu yapılırken görülmüştür.

Başvekil İsmet Paşa 1927 de Ankarada Darülbedayi san'atkârlarile konuşurken memleketin her tarafında tiyatrolar kurmak isteğinden bahsetmişti. 1930 da hükûmetin Büyük Millet Meclisine teklif ettiği belediye kanunu lâyihası, bu isteği madde halinde söyler. Büyük Millet Meclisince de kabul edilen ve bugün memleketimizde tatbik edilmekte olan belediye kanununun on beşinci maddesinin elli dokuzuncu fıkrası tiyatro binası ve hey'eti yapmağı bütün belediyelere ihtiyarî vazife olarak veriyor. Bu suretle devletin tiyatroya karşı alâka ve himayesi ifade edilmiş, belediyelerin programlarına bu işi de koymaları temin olunmuştur.

İstanbul belediyesi de o zamana kadar yalnız yardımcı olarak alâkadar olduğu Darülbedayii bu kanun çıktıktan sonra doğrudan doğruya idaresi altına almak imkânını buldu.

1931 yılına kadar Darülbedayi bir Şehir tiyatrosu halini almış olmakla beraber belediye bütçesinin yardım faslından para alıyordu. Müdürü, memurları, rejisörü ve san'atkârları Şehremini tarafından tayin edilmekle beraber müesseseyi doğrudan doğruya belediyeye bağlıyan bir hukukî vaziyet yoktu.

Müesseseyi Şehir tiyatrosu haline getiren, belediyenin para yardımını her sene arttıran, Darülbedayiin günden güne mazbut, muntazam ve teknik tekemmülü artmış bir hal almasında hizmeti geçen Vali ve belediye reisi Muhittin Bey belediye ile müessese arasındaki hukukî vaziyeti de halletmek üzere İstanuul şehir meclisine bir teklifte bulundu.

Vali ve belediye reisi Muhittin Beyin imzasile 30 mart 1931 tarihile İstanbul umumî meclisine gönderilen tezkere şudur :

"Dahiliye Vekâletinin tasdikine arzedilmiş olan beş aylık bütçeye müzeyyel talimatnamenin on ikinci maddesi mucibince; konservatuvarla Darülbedayi muamelâtı umumiye ve maliyesinin belediye reisinin riyaseti altında meclisi umumiden müntehap altı âzadan mürekkep bir hey'et tarafından tedvir ve murakabesi ve mezkûr müesseseler namına bütçeye mevzu tahsisatın toptan olarak işbu murakabe hey'eti emrine tevdi olunması vekâletçe belediye ve idarei hususiye kanun ve usulleri haricinde sarfiyata mezuniyeti tazammun eder bir mahiyette görüldüğünden mezkûr on ikinci madde bütçe talimatnamesinden tayyedilmiş olmakla işbu müesseselerin belediyece idare olunmak veya bütçe açığı kapatılmak üzere belediyeye raptı lâzımgelmiştir. Ancak halkın musiki ve sahne ihtiyaçlarının tatmini için müteşekkil olan işbu hars müesseselerinin sair müessesatı belediye misillû idaresi bunların terakki ve tekâmüllerini müemmin olmadıktan beşka şimdiye kadar masruf bunca mesai ve fedakârlıkla elde edilmiş olan vaziyeti hazıralarını bile haleldar edebileceğinden badema işbu müesseselerin belediye tiyatrosu ve İstanbul konservatuvar ve bando orkestrosu namları altında müstakil bir bütçe ile idaresi ve idarei umumiyelerinin İstanbul belediye riyasetine tevdii ve lede'l'icap istişarî mahiyette bir ihtisas encümeni teşkili münasip görülmüş ve buna dair hazırlanan talimatname projesi berveçhiati meclisi umumî heyeti muhteremenin tasvibine arzolunmuştur."

İstanbul umumî meclisinden ayrılan bir komisyon bu tezkerede bildirilen talimatname projesini tetkik etti. O zaman İstanbul umumî Şehir meclisinde âza olan Salâh Cimcoz Bey bu komisyonun reisi idi. Ben mazbata muharriri idim. Şehir meclisi âzasından Sadi, Tevfik Âmir, Mithat Cemal, Galip Bahtiyar, Abdülkadir Ziya Beyler komisyonda âza idiler.

Komisyonda geçen müzakereler neticesinde bu müesseselerin belediyeye bağlanmasının faydalı ve lüzumlu olduğu, fakat teklif edildiği gibi müstakil bütçe ile idare edilmelerine belediye muhasebesi usul ve nizamlarının müsait olmadığı anlaşıldı, teklif edilen talimatname biraz değiştirildi. Bu mazbata ile mesele şehir meclisine verildi :

T. C.
İstanbul Umumî Meclisi
Muhtelit encümeni
Mazbata

Belediye reisliği tarafından umumî meclise tevdi olunup meclisçe encümenimize havale olunan şehir musiki ve sahne teşekkülleri esas nizamnamesi okunup müzakere edildi. Nizamname halen belediye bütçesinin muavenet faslından tahsisat almakta olan Darülbedayi ve şehir bando ve orkestrosu

müesseselerinin belediyeye raptını ve umumî idarelerinin belediye reisinin şahsında toplanmasını istihdaf etmektedir. Encümenimizin müzakere neticesinde vasıl olduğu esaslar şunlardır ki gerek bando ve orkestro,gerek konservatuvar belediyeden verilen tahsisatla yaşıyan ve halkın san'at zevkını meccani denilebilecek bir şekilde tatmine çalışan, bu suretle belediye vazifelerini ifa eden müesseselerdir. Faaliyetleri belediye kanununun 15 inci maddesinin 55 inci fıkrası hükmünü ifaya matuf mahiyettedir. Darülbedayiin gördüğü ış ise belediye kanununun 15 inci maddesinin 59 uncu fıkrasile belediyelere verilen vazifeyi teşkil etmektedir. Gerek bando ve orkestro, gerek konservatuvar, gerek Darülbedayi şehir halkının bedii zevkını tatmin, maneviyetini telziz ve ruhunu takviye eden kıymetli hars müsssesseleridir. Belediye idaresi bu müesseseleri doğrudan doğruya sinesine almakla hem kanunun kendisine vermiş olduğu vazifeyi ifaya imkân bulmuş, hem de şehrimiz halkının her medenî şehir halkının mütene'im olduğu yüksek san'at zevkinden istifadesini temin etmiş olacaktır.

Müesseselerin belediyelere merbut şekilde idaresi ise onların istikballerini temin noktasından vücup altında görülmektedir. Ancak üç müessese de harsî ve bedii mahiyeti haiz olmak itibarile herbirinin idaresi ve müstahdemlerini istihdam suretleri hususî bir tarzın takibine ihtiyaç göstermektedir. Bu itibarla müesseselerin herbiri için hususiyetleri nazarı itibara alınmak şartile ayrı ayrı talimatnameler hazırlanmasına ihtiyaç vardır. Encümenimiz bir taraftan bu talimatnameleri tanzim etmektedir, yakında muhterem heyetinizin tensibine arzedecektir.

931 senesi bütçesinde bu müesseseler için vaz'ı lâzımgelen tahsisat beş aylık muvakkat bütçenin şekli tadiline nazaran heyeti umumiyeye takdim kılınan esas nizamnamenin tekemmülü ile ve hiç olmazsa umumî meclisçe kabulile mümkün olacağından şimdilik esas nizamnamenin encümenimizdeki müzakereler neticesinde aldığı muaddel şekli arz ve kabulünü teklif ve rica ederiz.

İstanbul şehir meclisinin kabul etmiş olduğu nizamname şudur:

ŞEHİR MUSİKİ VE SAHNE TEŞEKKÜLLERİ ESAS NİZAMNAMESİ

"1 — Halkın musiki ve sahne ihtiyaçlarının tatmini ve buna ait güzel san'atların talimi için müteşekkil olup belediyece idare olunan veya bütçe açığı kapatılan müesseseler Belediye tiyatrosu, İstanbul konservatuvarı, İstanbul bando ve orkestrosu namları altında belediyeye raptedilmiştir.

2 — Bu müesseseler kendilerine mahsus birer mülhak bütçe ile idare olunur. Bunların umumî idaresi İstanbul belediye reisine mevdudur.

3 Belediye tiyatrosu, konservatuvarı, bando ve orkestrosu müesseseleri için - ihtiyaç ve bunların harsî ve bediî mahiyet ve hususiyetleri nazarı itibare alınmak suretile - müesseselerin idare tarzlarını ve müstahdemlerinin istihdam suretlerini mübeyyin ayrı ayrı talimatnameler yapılacaktır. Bu talimatnameler İstanbul umumî meclisinin tasdikini müteakip mer'iyet kesbedecektir.

4 — Bu müesseseler İstanbul belediyesinin ihtiyaca göre vereceği tahsisat ile temsiller ve konserler hasılâtı ve talim ücretleri ve vuku bulacak teberrüler ile idare olunur.

5 — Belediye reisi, bu nizamnamede yazılı müesseselerin inkişaf ve taalisine müteallik hususlar hakkında fikirlerinden istifade etmek üzere istişarî mahiyette olarak bir hey'et intihap ve teşkil edebilir.»

İstanbul Şehir meclisi 1931 Nisan içtimaında bu nizamnameyi kabul etti. Bu suretle Darülbedayi artık Belediyeden yardım gören bir müessese olmaktan çıkmış, doğrudan doğruya Belediye tiyatrosu olmuştur.

Darülbedayi müdürü Suphi Bey, İstanbul Uumumî meclisine ve daimî encümenine âza intihap edilmiş olduğu için Darülbedayi müdürlüğünü bırakmak vaziyetinde kaldı. Eski Belediye müdürlerinden Memduh Bey, Belediye tiyatrosu müdürlüğüne tayin olundu. Belediye Meclisince kabul edilen talimatnamede yazılı istişarî komisyon da Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey tarafından müteakip aylarda teşkil edildi. İstanbul umumî meclisi âzasından Sadettin Ferit, İsmail Şevket, Abdülkadir Ziya, Galip Bahtiyar, Suphi, Tevfik Âmir Beylerle ben bu komisyona âza olarak ayrıldık.

Darülbedayi, Şehir meclisince kabul edilen ve Şurayı devletin tasdikına gönderilen nizamname ile İstanbul belediyesinin resmî tiyatrosu olduktan ve mülhak bütçe ile idare edilmeğe başlanıldıktan sonra belediyeler muhasebesi usulü nizamnamesine göre şehir tiyatrosuna ait bütün müzayede ve münakasalar İstanbul Belediyesi daimî encümenince yapılıyor. Miktarı üç yüz lirayı geçmeyen sarfiyatı ve alışverişi, müdür, sonra daimî encümen tasdikinden geçirmek üzere, yapmağa izinlidir. Bazı acele alınması lâzım gelen şeyler için alâkadar memura beş yüz lira kadar avans verilebilir.

4. İSTANBUL ŞEHİR TİYATROSU SAHNESİ

I. Kulis arası.
II. Elektrik tertibatı.
III. Dekor ve elbise işleri.
IV. Sahne inzibatı.

Kapısının üstünde büyük harflerle : " İÇERİYE GİRİLEMEZ„ lâvhası asılıdır ; demek ki merak verici, esrarlı bir yer. Her birini başka bir eserde beğenip alkışladığınız, belki de hususî hayatlarına merak ve alâka gösterdiğiniz san'atkârların ömrü Kulis denilen bu lâbirentin içinde geçer.

Uzun ve dar koridorda yanyana sıralanan minimini odacıklar vapur kamaralarına benzer. Her birinin kapısında küçük bir cam tabelâ üstünde artistlerin isimleri yazılıdır ; sahnemizin kenarları, her san'atkâra ayrı bir oda verebilecek kadar, geniş olmadığı için bu odacıkların herbiri ikişer üçer artiste mahsustur.

İçerileri, sahiplerinin zevklerine göre döşenmiştir ; her odada mutlâka bulunan müşterek eşya, küçük makyaj masa ve aynasıdır.

Bu odalar Tepebaşı tiyatrosunun arkasındaki bahçeye bakarlar ; kapılarının açıldığı koridor sahnenin etrafını çepçevre dolaşır. Bu koridorda tebligat tahtası asılıdır. San'atkârlar hangi piyesin ne zaman oynanacağını, kimin hangi eserde rolü olduğunu buradan öğrenirler. Yine bu koridorun üstünde ve sahnenin karşısında eşya anbarı vardır. Masa, koltuk, kanape vesaire gibi şeyler, perde aralarında dekor değiştirilirken buradan tam karşısındaki sahneye kolaylıkla nakledilir.

Sahnenin içi eskiden avuç içi kadar bir yerdi. Darlık, meğer senelerce biriken, üstüste yığılan dekorların kalabalığından ileri geliyormuş. Bunlar kaldırılıp ortalık temizlendikten sonra sahnemiz hayli genişledi. Sahnemiz derinliğine geniş, tavanı yüksek, hatta tavansız bir yerdir. Tavansız dedim, zira tavan yerinde kat kat perdeler, dekorlar asılıdır. Şu sağda, kenarda, katlanmış, dürüülmüş, asılı duran yuvarlak göktür. Katlanmış büyük bir perde ki bir ray üstünde hareket ederek açılır, açıldıkça sahneyi bir daire şeklinde kaplar. Sahne ile seyircileri ayıran büyük perdenin iç tarafında yukarıya yerleştirilmiş olan beş rekli elektrik

lâmbaları bu yuvarlak göğü aydınlatmak içindir. Bunlar yavaş yavaş açılır ve gök yüzünün muhtelif zamanlardaki renkleri sahneyi kaplamış olan yuvarlak göğün üstüne akseder.

Sahnenin bir tarafında küçük makine dairesi vardır. Tiyatronun bütün elektrikleri buradan idare olunur. Yağmur yağdıran, bulut, deniz gösteren makine de buradadır.

Sahnenin alt katına inen bir merdiven sizi aksesuvar dairesine götürür : Seksen türlü eserde lâzım olan seksen türlü küçük eşya burada saklanır. Bir merdivenle bir kat daha inerseniz marangozun dairesine girersiniz. Bütün dekorlar burada yapılır, sonra şehir tiyatrosunun hususî ressamı tarafından boyanır.

Sahnenin en üst katında da terzihane vardır. Buraya da merdivenle çıkılır. San'atkârların temsil esnasında giydikleri — eserin icabına göre yapılmış— elbiseler burada dikilir.

Sahnenin içinde ve perdecinin yanı başında bir kondüvit odası vardır. Kondüvit, san'atkârların odalarındaki zilleri çalarak oyunun başlayacağını haber verir, perdenin açılması emrini verir. Perdenin açıldığı, kapandığı saati, sahnede vukubulacak yanlışlıkları veya nizamsızlıkları yazar, elektrisyenleri elektrik oyunlarının sırasından haberdar eder, yağmuru, şimşeği, gürültüyü, rüzgârı ve musikiyi idare eder. San'atkârlara rol sıralarını haber verir, fakat bütün bunları içinde oturduğu küçük odasında muhtelif zillerin düğmelerine basarak yapar. Eskiden perdenin açıldığını, rol sırasının geldiğini filân haber vermek için odalara adamlar koşturulur, bağırtılırdı.

Tiyatromuzda bunlardan başka bir de kütüphane, rejisör, müdür, muhasebeci, kâtip odaları vardır. Bunlar sahnenin dışında, salonun arka tarafındadır.

Sahnemizde eskiden dekorlar bezden yapılır, rastgele kimseler tarafından gelişi güzel boyanırdı. Bugün umumiyetle tahtadan yapılıyor. Tahtadan, kontrplâkeden yapılan dekor hem sağlam, hem hakikiye daha yakın oluyor, kımıldamıyor, boyayı daha iyi tutuyor, daha iyi aksettiriyor.

Eskiden sahnenin zemini önünde üstü teneke ile örtülü boydan boya bir elektrik rampı durur, sahne buradan, artistlerin ayakları altından aydınlatılırdı. Ramp kaldırılmış, eski tarz elektrik sistemi tamamen değiştirilmiştir. Sahnemiz bugün hariçten projektörler vasıtasile aydınlatılıyor.

Eskiden sahnemizde hâkim olan ışık beyazdı. Bugün beyaz ışık, mütekâmil sahnelerden kaldırılmıştır, şimdi sarı ışık kullanılıyor. Bizde de bugün sarı, mavi, kırmızı ışıklar veren projektörler vardır ki salona, sahnenin iki tarafına konulmuştur.

Eskiden dekorda fon, muşamba perdelerle yapılırdı. Bugün Almanyadan 1928 de 1000 liraya getirtilmiş olan yuvarlak gök ile 800 liraya alınmış olan rüzgâr, yağmur, deniz, yangın makinasile, elektrikle, tabiîye yakın bir şekilde yapılıyor.

Eskiden kır, bahçe manzarası gösterilmek istenilince sahneye ot, toprak, çiçek getirilirdi ; şimdi kimyevî çimenden yapılmış halı seriliyor.

Eskiden perde aralarında sahne değiştirilmesi uzun gürültüleri mucip olur, seyirciler çekiç seslerinden salonda duramazlardı. Bugün dekorlar tahtadan yapıldığı için vida ve burgularla sahneler tamamen gürültüsüz ve nihayet on dakikada değiştirilmektedir.

Eskiden sahnenin önünde bir kapak durur, suflör bunun içine yerleşir, oradan bağıra bağıra aktörlere seslenirdi. Şimdi bu kapak kaldırılmış, suflör yan tarafa alınmış, kulis arasına gizlenmiştir. Sahne daha serbest ve tabiîdir.

İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârları usul ve intizam altında çalışırlar. Provaların başladığı, bittiği saat bellidir. Prova esnasında hariçten kimse bulunamaz, prova saatlerinde san'atkârlar ziyaretçi kabul edemezler. Temsiller her gece ayni saatte başlar ve muayyen saat gelince perde bir dakika gecikmeden açılır. Perde açıldıktan sonra salona kimse giremez.

Sahneye hariçten kimsenin kabul edilmemesi mesainin selâmet ve intizamını temin etti. Ertuğrul Muhsin Bey Darülbedayie rejisör olmadan evvel, temsiller esnasında san'atkârların odaları vestiyere dönerdi. Feslerini, pardesülerini, bastonlarını bırakmak için artistlerin odalarına gelen ahbapları artistlerle tatlı sohbetlere dalarlar, temsil zamanı, artistin rol sırası gelip geçer, fakat sohbet, tatlı sohbet bir türlü bitip tükenmek bilmezdi. Bugün bunların hiçbiri yoktur. Sahnede sıkı bir inzibat hüküm sürer, rejisörün verdiği işi herkes kabul eder, tiyatronun ahenkli ve kollektif bir iş olduğu anlaşılmıştır. Muvaffakiyet, bilgiden, disiplinden ve ahenkten doğuyor.

İstanbul Şehir tiyatrosunun değerli san'âtkârı M. Kemal Bey, sahnenin içindeki bu ahenkli mesaiyi şöyle anlatıyor :

" Beş dakika var ! Sahnenin kapısı mütemadiyen açılıp kapanıyor. Yeni piyeste rolü olan bütün arkadaşlar birer birer geliyor, sahnenin iç kapısı yanında duran küçük yazıhane üstündeki mesai defterine imza atıyorlar, sonra soyunup sahneye, iş başına geçiyorlar. Prova zili halâ çalıyor. Bu zilin boğuk sesi "Geç kaldım ! „ endişesini taşıyanlara inşirah verir.

Saat bir! Zil sustu, emektar suflör, gözlüğünü takıp defterini açtı, minimini

lâmbasının hayali altında okumağa başladı. Şimdi san'atkârlar loş sahnede birer gölge gibi kımıldıyorlar, oturuyorlar, kalkıyorlar, rollerini adeta fısıldıyor gibi söylüyorlar.Bu,işte yeni oynanacak eserin ilk provası! Bu ilk prova kıraat provasıdır ki adeta can sıkıcı bir hava içinde geçer. İkinci, üçüncü günden sonra hareket, canlılık başlar. Rejisör, mizansenlerle uğraşır, aktörlerler beraber bağırır, kalkar, oturur, yuvarlanır ve bütün bu beş saatlik yorucu prova, eserine göre bir hafta, on beş gün, bir ay sürer. Nihayet suflör sesini kısar, sonunda da susar. Artık rejisör seyirci kalır; aktörler giyimli ve metekâmil... Sahnede dekor kurulmuş,eşya ve aksesuvar yerlerine konulmuş; işte bu sonuncu prova... Akşama da bu yeni eser halka oynanacak. Aktörler sahneden çekilince rejisör, dekor, ışık, mobilya, ve elbiselere dair son emirlerini verir. Perde açılıncaya kadar da uğraşır.

Gece saat bir! Sahnenin ışıkları sönmüş, odalar kapanıyor, koridorlarda el ayak kçekilmiş, şimdi aktörler yorgun argın ve hâlâ oyunun humması içinde evlerine dönüyorlar.

Saat birde ibadetimiz başlar ve ancak gecenin saat birinde âyinimize nihayet veririz „ [1].

İstanbul Şehir tiyatrosu sahnesindeki inzibatı ifade etmek üzere sahne talimatnamesinin maddelerini buraya geçiyorum. Bu talimatname 1927 de yapılmıştır, o zamandanberi tatbik edilmektedir :

Madde 1 — Darülbedayi idaresine mensup her san'atkâr prova ve temsillerde vazifesi olduğuna ve olmadığına göre rejisörlükçe tayin edilecek saatlerde her gün tiyatroya gelip defteri imzalıyacaktır.

2 — Rolü olduğu halde tayin edilen prova saatinde bulunmıyanlardan müdiriyet para cezası keser.

3 — Temsillerde anî olarak ve tabip raporile sabit olacak hastalıktan maada herhangi bir şekilde olursa olsun rolü olduğu halde işinin başında bulunmıyanların birinci defasında yarım ve ikinci defasında tam maaşları, üçüncü defasında müesseseden alâkaları kesilecektir.

4 — Temsil günü ve gecelerinde rolü olan her san'atkâr perde açılmadan bir saat evvel sahnede isbatı vücut edecek ve cetveli imzalıyacaktır.

5 — Temsil günü ve gecelerinde san'atkârlar perde açılmadan bir çeyrek saat evvel birinci zilde giyinmiş ve makyajını yapmış olduğu halde hazır bulunacaklar ve ikinci zilde sahneye çıkacaklardır.

[1] Darülbedayi mecmuası. Sayı 2. 1 Mart 1930.

6 — Perde aralarında dekor değiştirildiği sırada ikinci zilden evvel ve sonra vazifedar olanlardan maada hiçbir san'atkâr sahnede bulunmıyacaktır.

7 — Perde aralarında dekor değiştirildiği esnada hazır bulunacak olanlar şunlardır: Rejisör ve muavini, makinist ve muavini, sahne âmiri, aksesuvarcı ve muavini, elektrikçi ve muavini, dekoratör ve muavini, perdeci. Bunlardan maada kimsenin bulunması memnudur.

8 — Prova esnasında yemek, içmek ve sigara içmek memnudur. Rolü olmıyan san'atkârlar temsil gecelerinde içki içtikleri halde sahneye giremezler. Temsil aralarında, rolü olmıyan artistlerin kuliste bulunmaları memnudur.

9 — Prova ve temsil esnasında sahnede (sessiz sahnelerde) piyes ve vazifesinin haricinde konuşmak ve lâubaliyane hareketlerde bulunmak şiddetle memnudur.

10 — Hiç bir san'atkâr sahneye ve odasına müsafir davet edemez.

11 — Temsillerde rolü olan san'atkâr hanım ve beyler sahnede kendilerine lüzumu olan aksesuvarları birinci zilden evvel bizzat aksesuvar memurundan alacaklardır.

12 — Rejisör, san'at mesailinde salâhiyeti kâmile ile prova ve temsilleri idare eden âmiri yegânedir.

13 — Sahne âmiri, prova ve temsillerde rejisöre yardım ve sahnenin inzibatını temin eder; her gün ve gece temsillerde piyesin krokilerini ve elektrik ve dekor plantasyonunu alıp tatbik edecek ve sahneyi tanzim ettireceği gibi zamanında da zilleri vuracaktır.

14 — Suflör, hergün prova ve temsillerde lâzım gelen piyesleri kütüphaneden alıp sufle etmekle mükelleftir. Kondüvit provalarda kondüvit piyesini tanzim ederek ve işaretliyerek temsil esnasında sessizce ifayı vazife edecektir. Tam zamanında sahneye girmekte geciken san'atkârlarla beraber o da mes'ul olacaktır. Perdenin zamanında kapanmasını kondüvit temin edecektir.

15 — Aksesuvarcı, provalarda her piyesin aksesuvar eşyasını perde perde tanzim ve temsilden evvel ihzar ve sahneye nakline bizzat nezaret edecek, her piyesin lâzım olan aksesuvarlarını bildiren bir cetveli olacak ve bu cetvelde eşyaların numaraları

yazılı bulunacaktır. Piyesin sahne aksesuvarlarile her şahsa lâzım olan aksesuvarları mezkûr defterden evvelce hazırlayıp sahibine verecek ve ayrıca bir demirbaş eşya defteri tutacaktır.

16. — Kütüphane memuru, Darülbedayi repertuvarını defteri mahsusa kaydile piyesleri numara sırasile muhafaza ve müessesenin kitap, mecmua, gazete ve ilân kolleksiyonlarını tutmak, tenkitleri gazetelerden kesip klasöre yapıştırarak muhafaza etmek ve piyeslerin tebyizlerini tanzim eylemekle mükelleftir. Oynanacak piyesleri matbu bir makbuz mukabilinde suflöre ve kondüvite verecek ve temsilin hitamında tekrar alacaktır. Sansür edilecek piyesleri polise zamanında götürüp temsile hazırlayacaktır.

5.— TİYATROMUZDA OYNANAN ESERLER

I. Cumhuriyetin ilk yıllarında.
II. Hafif Fransız eserleri.
III. Fikir ve san'at eserleri.
IV. Dünya tiyatro edebiyatını tanıtmak.
V. Telif eserler.
VI. Operetler.

Türk tiyatrosunda cumhuriyet yılına kadar oynanmış olan eserler hakkında bu kitabın birinci kısmında malûmat vermiştik. Cumhuriyetin ilânından sonraki ilk yıllarda oynanan eserler, tiyatromuzun cumhuriyetten evvelki yıllardaki repertuvarına nazaran pek büyük bir değişiklik teşkil etmez. Bunların çoğu hemen umumiyetle Fransızcadan adapte edilmiş komedi ve vodvillerdir ; çoğu seyirciye şöylece hoşça vakit geçirtmek ve sadece bol bol güldürmek maksadını güden eserlerdir. Bu arada yine aynı suretle aynı yerden alınmış birkaç tane temiz his komedisi de oynanmıştır.

Azarya (Avare) komedisinde Behzat Hâki Bey ve Kınar Hanım.

Cumhuriyetin ilânı senesinde Ertuğrul Muhsin, Raşit Rıza Beylerin ve diğer san'atkârların bir arada olarak Beyoğlunda Fransız tiyatrosunda sahneye koydukları Şeks-

pirin "Otello„ sunu elbette hususî bir ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır.

1924—1925 te Ertuğrul Muhsin Bey ve bazı arkadaşları Darülbedayiden ayrılarak Şehzadebaşında Ferah tiyatrosunda "Sabık Darülbedayi san'atkârları — Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları „ firması altında temsiller vermeğe başladıkları zaman Türk tiyatro seyircisi, Darülbedayiin o zamana kadar kendisine gösterdiği hafif Fransız tiyatro edebiyatından başka bir tiyatro edebiyatı da olduğunu gördü. Ertuğrul Muhsin Bey, Avusturyalı muharrir Mullerin bir faciasından alarak "Renkli fener„i, İsveç edibi Ştrintbergin "Baba„ unvanlı eserinden adaptasyon suretile " Cehennem „ i vücude getirip sahneye koymuş, Tolstoyun "Lâsonat a kroyçer „ isimli eserini, Rus edibi Leonit Andriyefin "İhtilâl„ isimli faciasını, Molyerin "Avare„ ından Ahmet Vefik Paşa kalemile adapte edilmiş olan " Azarya „ yı, Jorj Dandenden adapte " Yorgaki Dandini „ yi oynatmıştı. Türk tiyatro seyircisi, o zamana kadar kendisine gösterilen hafif neş'e eserleri yerine güldürürken de,ağlatırken de düşündüren ve dünya tiyatro edebiyatı arasında ehemmiyetli birer yeri olan hakikî sanat eserlerini tanımağa başlıyordu.

Ertuğrul Muhsin Bey ve arkadaşları trupunda Vedat Nedim Beyin ilk tiyatro eseri olan "İşsizler„ isimli telif piyesi de oynandı.

İşsizler üç perdelik bir dramdır. Mevzuu şudur : Umumî Harp yıllarını takip eden ilk mütareke senelerinde harp dönüşü işsiz kalan bir genç, çektiği sefalet içinde muztarip, birçok çarelere baş vurduktan sonra, eski mektep arkadaşı bir harp zenginine giderek iş ister. Yeni harp zengini, eski arkadaşının güzel kız kardeşini hatırlıyarak bu kız kardeşin güzelliğinin bir ticaret malı gibi kullanıldığı takdirde aileye geçim vasıtası olabileceğini söyler. İşsiz genç, namusuna dokunan bu hakaret karşısında kendisinden geçerek iskemleyi mütecaviz ve küstah harp zengininin başına indirir, onu öldürür.

İşsizler, tiyatro tekniği zayıf bir eserdir. Muharrinin ilk kalem tecrübesidir. Kitap halinde basılmamıştır.

Bu sene Beyoğlunda temsiller veren Darülbedayide de Raşit Rıza Bey, eski tertip Fransızcadan çevrilmiş komedi ve vodviller arasında Aleksandr Dümafis'in meşhur Lâdam Okamelya'sının Kemal Ragıp Bey tarafından yapılmış yeni bir tercümesini de oynadı. Raşit Rıza Beyin bu mevsimde temsil ettiği bir mühim eser de Faruk Nafiz Beyin "Canavar„ isimli telif manzum piyesidir.

Canavar, üç perdelik manzum bir piyestir. Hece veznile yazılmıştır. Cumhuriyetten evvelki devirlerdeki Anadolu hayatına aittir. Mevzuu şudur :

«Aktör Kin» piyesinde (sağdan) İ. Galip, Raşit Rıza, Rıza Fadıl Beyler (1926)

Ahmetle Zeynep nişanlıdır. Ahmet, muharebeden yeni dönmüştür. Gün görmüş, gözü açık bir delikanlı... Zeynebin süt kardeşi Muhsin zade Ömer, sefih, hovarda bir eşraf oğludur, Zeynebi Ahmetten kıskanıyor, dağa kaldırıyor. Ahmet yetişip kızı kurtarıyor ; fakat eşraf oğlunun arkası kuvvetli : Jandarmalar ona yardım ediyor, Muhsin zade Ömer, atlılarla Ahmedi takip ediyor, tam yetişip kızı elinden alacağı sırada Ahmet sevgilisini düşmanlarına vermektense öldürmeği üstün görüyor, kızın cesedini kaldırıp önlerine atıyor, gelip vak'ayı kızın anasına, babasına haber veriyor.

Evvelce kız Muhsin zade Ömer tarafından kaçırıldığı zaman ne muhtar, ne jandarma eşraf oğluna karşı gitmeye cesaret edememişlerdi. Hükûmet te zengin eşkiya ile birlik olmuştu, Ahmet, sevgilisini öldürdükten sonra Ömerle jandarmalar onu tutmak için dört tarafı arıyorlar, fakat Ahmet eşrafın, muhtarın, jandarmanın fenalığı, adaletsizligi yüzünden eşkiya oluyor, dağa çıkıyor.

Canavar piyesi Anadolunun eski devirde çektiği fenalıkları anlatır, haksızlık yüzünden masum kuzunun bile nasıl yırtıcı bir canavar olabileceğini söyler. Piyes kitap halinde basılmıştır. [1]

Ertuğrul Muhsin Bey bu tiyatro mevsiminin sonunda İstanbuldan ayrılıp Rusyaya gittikten sonra bir tarafta Darülbedayi, bir tarafta Şadi Beyin "Millî sahne „ si, sonra'ları Rraşit Rıza Beyin "Türk tiyatrosu„ , yine bir yıl hafif Fransız eserlerinden yapılmış adaptasyonları temsil ettiler. Bu arada Hüseyin Suat Be-

[1] Canavar. Şairi: Faruk Nafiz. İstanbul. 1925. Halk kütüphanesi.

yin "Ahirette bir gün„ isimli küçük bir manzum feerisi ve Aleksandr Dümanın " Aktör Kin „ isimli dramı 1926 da oynandı. Darülbedayi, İstanbul Belediyesinin idaresinde yeni bir teşekkül halinde faaliyete geçtikten sonra dimağdan ziyade dalağa hitap eden koyu vodviller, tamamen bırakılmamakla beraber, azaltılmış ve repertuvarda his ve fikir piyeslerine daha fazla yer verilmiştir 1926-1927 tiyatro mevsiminde oynanan eserler şunlardır, bunların hepsi yine Fransızcadan adapte edilmiştir :

1 — Kır çiçeği, his komedisi, (Bedia Muvahhit, Ahmet Muvahhit); 2 — Beşte gelen, vodvil (Kemal Ragıp); 3 — İki kadın, piyes (Kemal Ragıp); 4 — Atlı karınca, his piyesi (İ. Galip); 5 — Çam sakızı, komedi (İ. Galip); 6 — Süt kardeşler, komedi (İ. Galip); 7 — Tunus gediği, komedi (Kemal Ragıp); 8 — Mütehakkim, dram (Halit Fahri); 9 - Komşu, piyes (Kemal Ragıp); 10 — Kin yarası, dram (İ. Galip); 11 — Hocanın eşeği, komedi (Sadrettin Celâl); 12 — Çifte keramet, vodvil (Reşat Nuri) ; 13 — İstanbul havası, komedi (Bedia Muvahhit, Ahmet Muvahhit) 14 — Sırat köprüsü, komedi (İ. Galip) ; 15 - Devlet kusu, komedi (Kemal Ragıp) ; 16 -- Hıntır Hoşnudiyan, Vodvil (İ. Galip).

Bunlardan başka bu mevsim içinde Klot Farer'in "Harp„ isimli eseri tercüme edilerek oynanmıştır. Fransızcadan alınmış olan bu piyeslerden başka üç tane de telif eser sahneye konulmuştur. Bunlardan ikisi vodvildir: Refik Nuri Beyin eseri "Kör düğüm„, Hüseyin Suat Beyin eseri " Harman Sonu„.

Bu mevsimde Beyoğlunda Ekler sineması binasında temsil edilen üçüncü telif eser de Halit Fahri Beyin "Sönen kandiller„ isimli manzum piyesidir.

Halit Fahri Beyin 1916 yılında Darülbedayide temsil edilen "Baykuş„ isimli manzum faciası aruz veznile yazılmıştı ; şair, "Sönen kandiller„ i hece veznile yazmıştır. Baykuş, vak'ası köylerde geçen acıklı bir masalı mevzu olarak almıştı, "Sönen kandiller„ in mevzuu şehirde geçer, zengin bir ailenin yanında himaye altında büyüyen fakir bir genç evin küçük hanımına âşıktır; fakat zengin küçük hanım başka bir zengin ailenin çocuğile evlenir, fakir âşıkın ümitleri de sabaha karşı birer birer sönen kandiller gibi söner. Bu genç küçük iken bu konakta donanma gecelerinde herkes zevk ve neş'e ile şurada burada eğlenirken ona — çalınmasın diye — kandilleri bekletirlerdi, fakir küçük sabaha karşı kandillerin nasıl sondüğünü hayretle seyrederdi; büyüdüğü zaman da aynı acıklı manzarayı, bu sefer kendi hayatında, görüyor. Piyes, kitap halinde basılmıştır. [1]

[1] Sönen kandiller. Halit Fahri. İstanbul. 1926

Darülbedayide «Hamlet» temsil ediliyor (1927)
(Sağdan sıra ile Prens Hamlet'in arkadaşı Horaşiyo rolünde Hüseyin Kemal, Prens Hamlet rolünde Ertuğrul Muhsin, mezarcılar rolünde Vasfi Rıza ve M. Kemal Beyler.)

1926—1927 tiyatro mevsiminin sonlarına doğru Ertuğrul Muhsin Bey Rusyadan gelmiş ve Darülbedayie tekrar girmişti. Önce evvelce Ferah tiyatrosunda oynamış olduğu "Cehennem„ i, sonra da yeni olarak Şekspirin "Hamlet„ ini sahneye koydu. Hamlet büyük hazırlıklar,yeni dekorlar,hususî surette dikilmiş elbiselerle ve güzel bir mizansenle oynandı.Prens Hamlet rolünü Ertuğrul Muhsin,Kral Klodiyus rolünü İsmail Galip,Kraliçe Kertrut rolünü Şaziye Hanım, Hamletin sevgilisi Ofelya rolünü Bedia Hanım, Ofelyanın babası mabeyinci Polonyüs rolünü M.Kemal Bey, Ofelyanın kardeşi Lârtes rolünü Ercüment Behzat Bey, mezarcıları Vasfi Rıza ve M. Kemal Beyler yapmışlardı. Diğer bazı san'atkârlarla birçok figüran gençler de eserde vazife almışlardı. Hamlet muvaffakiyetle temsil edildi ve bu temsil san'at hayatımız için mühim bir hadise oldu. Hamlet üstüste iki hafta oynandı.O zamanlar Türk tiyatrosunda bir eserin böyle on beş gün üstüste oynanıp ta seyirci bulması görülmemiş şeylerdendi ve bu hal Türk seyircisinin temaşa zevkinin yüksek san'at eserlerini iyi oynanmak şartile pekâlâ seyredecek ve anlıyacak derecede yükseldiğini gösteren zevk ve iftihar verici bir mana taşıyordu.

Darülbedayide Şiller'in «Hile ve sevgi» isimli eseri temsil ediliyor. (1928)

Ertuğrul Muhsin Bey, bu mevsimin son haftasının son günlerinde Vedat Nedim Beyin "Üç kişi arasında„ isimli telif eserini de temsil etti.

Üç kişi arasında, üç perdelik bir piyestir. Harpte yaralanarak erkeklik kabiliyetini kaybeden, fakat karısını fevkalâde çok seven, kıskanan ve onu bu yüzden dağ başında bir eve kapayan şiddetli bir koca ile yalnızlıktan ve erkeksizlikten sıkılan genç karısı, bir de erkeğin bu aileyi arasıra ziyarete gelen erkek kardeşi arasında geçer. Erkek, karısını ondan da kıskanarak kardeşini öldürür, sonra heyecanın şiddetinden kendisi de ölür, kadın erkek isteğinin şiddetile çılgınlaşarak hürriyetin sarhoşluğile bağırıp çağırırken perde kapanır. Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

1927 - 1928 Tiyatro mevsiminde - Ertuğrul Muhsin Bey Darülbedayide rejisör olarak çalışmağa bu mevsimde başlamıştı. Darülbedayide temsil edilen piyesler, umumiyetle Türk tiyatro seyircisini dünya tiyatrosunun tekemmüllerinden ve dünya tiyatro edebiyatından haberdar eden değerli eserlerdir.

Nabi Zeki Beyin Almancadan adapte ettiği "Yasin Hoca„ isimli temiz, güzel ve eğlendirirken düşündüren terbiyevi piyes, Halit Fahri Beyin meşhur İtalyan muharriri Luiçi Pirandello'dan tercüme ettiği "Altı kişi muharririni arıyor„, Suat Derviş Hanımın Rus muharriri Andriyefin eserinden tercüme ettiği "Tokat

yiyen soytarı„, Nabi Zeki Beyin Macar muharriri Frenc Molnar'ın eserinden tercüme ettiği "Şatoda bir oyun„ komedisi bu mevsimde dilimize çevrilerek sahnemize kazandırılan değerli piyeslerdir. 1927-1928 mevsiminde bunlardan başka Molyer'in meşhur Tartüf isimli eserinin Seniha Rauf Hanım ve M. Kemal Bey tarafından yapılan yeni bir adaptasyonu "Mürai„ ismile sahneye konulmuş, Alman dehası Şillerin "Hile ve sevgi„ si Almanca muallimlerinden Sabri Bey tarafından tercüme edilerek Darülbedayide oynanmıştır.

Bu sene Abdülhak Hâmit Beyin sekseninci yaşına girmesi münasebetile Güzel san'atlar birliğinde saygı toplantısı yapılırken Darülbedayide de şairin "Tezer„ isimli manzum piyesi temsil edilmiştir.

Bu mevsimde Darülbedayide bu eski eserden başka iki yeni telif te sahneye konulmuştur. Bunlardan biri Musahipzade Celâl Beyin eseri olan " Fermanlı deli Hazretleri „ isimli komedidir.

Fermanlı deli Hazretleri, üç perdelik telif komedidir: mevzuu Osmanlı tarihinden alınmıştır: padişah deli İbrahim devrinin çılgınlıklarile üfürükçülük rezaletlerini tasvir eder. Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

1927-1928 tiyatro mevsiminde Darülbedayide sahneye konulan telif eserlerden biri de Vedat Nedim Beyin "Fevkal'asriler„ isimli komedisidir.

Bu mevsimde Darülbedayide bunlardan başka yeni olarak İ. Galip Beyin fransızcadan adapte etmiş olduğu " Babasının oğlu„, "Avukat Zehra Ferit„ isimli komedilerle Kemal Ragıp Beyin Fransızcadan adapte ettiği "Bir gönül muamması„ isimli piyes sahneye konulmuş ve eski eserlerden de Ertuğrul Muhsinin evvelce İpsenden adapte ve Darülbedayi dışında hususî bir teşekkülde temsil etmiş olduğu Hortlaklarla Hamlet ve diğer bazı eserler tekrar edilmiştir.

Darülbedayiin 1928-1929 tiyatro mevsiminde temsil ettiği piyesler şunlardır:

1— Deyyus, piyes, Krommelingten tercüme eden: Ercüment Behzat; 2 — Karanlığın kudreti, piyes, Tolstoydan adapte eden: Rasih; 3— Bekârlar, komedi, Almancadan adapte edenler: Nabi Zeki, M. Kemal; 4— Müjde komedi, Fransızcadan adapte edenler: Bedia Hanım, İ. Galip Bey; 5— Zifaf Marşı, piyes, Fransızcadan adapte eden: Sait Âli; 6— Yapma adamlar, piyes, Çek muharriri Karel Çapeğin eseri, tercüme eden: Halit Fahri; 7— Dişi aşk, piyes, Fransızcadan adapte eden: Şaziye Berin Hanım.

Bunlardan başka Şekspirin " On ikinci gece „ isimli eserinin Mehmet Şükrü Bey tarafında yapılmış tercümesi temsil edilmiştir.

Bu mevsimde dört tane de yeni telif eser oynanmıştır. Birisi Vedat Nedim Beyin "Kör„ isimli piyesidir.

Kör, üç perdelik bir faciadır; gözleri görmiyen, bu yüzden çalışamaz, kazanamaz olan bir adamın kendisini çok seven karısı refah içindeki eski hayatlarını devam ettirebilmek, kocasının sıkıntı çekmesine mani olmak için önce bütün kıymetli eşyasını satar, sonunda zengin ve hovarda bir komşunun isteklerini kabul eder. Günün birinde Koca bu neticeyi öğrenir: Facia... Kin, ıstırap, ölüm.

Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

Ömer Seyfettinin evvelce yazmış olduğu " Mahcupluk imtihanı„ isimli bir perdelik komedisi de"kör„le birlikte oynanmıştır. 1928 – 1929 da oynanan telif eserlerden biri de Yakup Kadri Beyin yazdığı "Sağanak„ piyesidir.

Sağanak, üç perdedir. Bir Türk evindeki eskilik, yenilik kavgaları, eski terbiyeye göre yetişmiş ihtiyar bir hocanın inkılâp fikirlerile yetişen asrî oğlunu anlıyamaması, genç adamla babası arasındaki düşünce ve duygu uçurumu bu eserin mevzuunu teşkil eder. Roman sahasında pek muvaffak bir muharrir olan Yakup Kadri Beyin tiyatro yolunda ilk kalem tecrübesidir. Mevzuu güzel, söylediği fikirler kuvvetli olmakla beraber tekniği zayıf bir piyestir. Kitap halinde basılmamıştır.

Bu mevsimde oynanan üçüncü yeni telif eser de Musahipzade Celâl Beyin Aynaroz kadısı isimli komedisidir.

Bu eserin mevzuu da Osmanlı tarihinden alınmıştır. Hocalarla papasların din maskesi altında yaptıkları kepazelikleri, ihtiraslarını, şehvetlerini, açgözlüklerini doyurmak, keselerini doldurmak için yaptıkları işlere nasıl dindarlık süsü verdiklerini anlatır.

Komedi, altı tablo üzerine tertip edilmiştir. Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

Halit Fahri Beyin "Nedim„ isimli manzum piyesi de bu mevsimde sahneye konulmuştur.

Nedim, üç perdelik manzum piyestir. Vak'a Üçüncü Ahmet devrinde, şair Nedimin hayatını tasvir eder. Eşhas kalabalık, vak'a çok hareketlidir.

Birinci perde, Sütlücede gizli bir fuhuş evinin bahçesinde geçer. Şair Nedim, gece, genç mahbubu Şehlevent ile beraber bu eve gelir. Bu evdeki

kızlardan Mestinaza âşıktır. Kız da Nedime fazlaca yüz vermektedir. Fakat gizlice, yakışıklı bir delikanlı olan Şehlevent ile de sevişmektedirler. Dilâşup ismindeki bir kız da, itiraf edemediği halde, Nedime âşıktır. Bu perdenin sonunda zorbalar bahçe kapısını kırarak içeri girerler ve gürültü, kavga içinde Mestinazı kaçırırlar. Şehlevent arkalarından koşar.

İkinci perde, Nedimin Beşiktaştaki evinde cereyan eder. Şehlevent, Mestinazı kurtarmış ve Nedimin evine bırakmıştır. Birçok eşhasın girip çıktığı bu perdede Patrona ihtilâlinin koptuğunu anlarız. Şairin hayatı tehlikededir. Dilâşup her tehlikeyi göze alarak Nedimin yanına koşup gelir. Nedim Mestinazın Şehlevent ile muaşakasını öğrenir. Mes'eleyi ona bir mektupla bildiren Leylâ ismindeki kızdır. Çünkü Şehlevent'e âşıktır ve ondan yüz bulamamıştır. Nedimde teessür... Mestinazı Şehlevent ile kovar.Onlar giderler. Perdenin sonunda, Nedimin samimî arkadaşları Hafız Cemal Efendi ile Baştebdil Ağa gelirler, tehlike büyüktür, Nedimi götürmek arzusundadırlar. Fakat Nedim, teessüründen delilik nöbetlerine uğramıştır.

Üçüncü perde, Üsküdarda Hafız Cemalin evindedir. Nedimi bu evde saklamışlardır. Başında sadık sevgilisi Dilâşup beklemektedir. Nedimin ölüm korkusu gittikçe ziyadeleşir. Sadrâzam İbrahim Paşanın öldürülmesi haberi onu büsbütü harabetmiştir. Nihayet. Dilâşup Nedimi biraz uyumak üzere yalnız bırakır. Mum söner. Karanlıkta, bitişik mevlevi dergâhından kudüm ve ney sesleri işitilir. Nedim bu seslerle uyanır, zebani musikîsi sanır Zebani heceleri işitir.Sonra sıra ile hayaller görür:Mestinaz, Şehlevent, Leylâ,Dilâşup... Mestinazın hayali Şehleventle öpüşür.Nedime de (seni unuttum) der.En nihayet Nef'inin Cellât satırı uçurulmuş olan kesik başının hayalini görüp feryatlar koparır. Bu feryatlara koşan Dilâşup, Nedimi ölüm halinde bulur. Piyes kitap halinde basılmamıştır.

1928—1929 tiyatro mevsiminde eski eserlerden de Ahmet Vefik Paşanın Molyerden adapte etmiş olduğu Merakî (Muhayyel Hasta), Azarya (Hasis), M. Kemal Bey ve Seniha Rauf Hanımın Molyerden adapte ettiği Mürai (Tartüf), Abdülhak Hâmit Beyin "Tezer„ i, Şekspirin "Hamlet„ i ve diğer bazı eserler tekrar olunmuştur.

1929-1930 tiyatro mevsiminde oynanan eserler şunlardır :

Meri Dügenin davası, Amerikan piyesi, tercüme eden : Kemal Emin ; Reisin karısı, komedi, Fransızcadan tercüme eden : Şaziye Berin; Zehirli kucak, piyes, tercüme eden : Sait Âli; Kumarbaz, komedi, adapte eden: Seniha Rauf ; Kokotlar mektebi, komedi, adapte eden : Kemal Emin ; Katil, dram, Almancadan tercüme eden: Cemal Rifat; Yumurcak, komedi, adapte edenler: Nabi Zeki, M. Kemal; Hızır, komedi, adapte eden: İ. Galip; Yahudi, tercüme eden:Bedia; Fazilet kuklası, komedi, adapte eden:

İstanbul Şehir tiyatrosunda «Bir kitap» isimli piyes temsil ediliyor (1931)
[Soldan Emin Belig, Ertuğrul Muhsin, İ. Galip]

Mehr ıre Hurşit ; Gölgelerin yarışı, piyes, adapte eden : Piraye Fuat; Evdeki pazar, komedi, adapte edenler: Vasfi Rıza, Bedia; Şahin, adapte eden: Ahmet Muhtar.

Bunlardan başka Şekspirin "Hırçın kız„ isimli eserinin Mehmet Şükrü Bey tarafından, İpsenin " Bebeğin evi „ isimli eserinin Haldun Zihni Bey tarafından, Şillerin "Haydutlar„ piyesinin Hasan Cemil Bey tarafından yapılmış olan tercümeleri, Fransız aktör ve muharriri Saşa Gitri'nin İ. Galip Bey tarafından tercüme edilen "Bir kitap„ isimli eseri temsil edilmiştir.

Bu mevsimde üç tane de yeni telif eser oynanmıştır. Bunlar Vedat Nedim Beyin "Hayvan fikri yedi„ isimli piyesi, Musahip zade Celâl Beyin "Kafes arkasında„ isimli komedisi, Cevdet Kudret Beyin "Tersine akan nehir„ isimli piyesidir.

"Hayvan fikri yedi„, Vedat Nedim Beyin eseri, üç perdelik bir dramdır. Düşünceyi duygunun üstünde tutan, hayatta hisse yer ayırmıyan ve her şeyi bir kimya laboratuvarının dört duvarı içinde görmiye alışan bir fen adamının karısı tarafından aldatılınca kıskançlık acısını, düşmanlık ve intikam duygularını duyması bu piyesin mevzuunu teşkil ediyor.

Piyes kitap halinde basılmamıştır.

"Kafes arkasında„, Musahipzade Celâl Beyin eseri, beş perdelik kome-

İstanbul Şehir tiyatrosunda «Mum söndü» komedisi oynanıyor (1932) [Soldan Vasfi Rıza, Halide, Behzat, M. Kemal, Zehra]

didir, mevzuu Osmanlı tarihinden alınmıştır; eski kadınların erkekten kaçma, erkeklerin birden fazla kadınla evlenmee âdetlerinin gülünç ve iğrenç safhalarını karikatürize ederek anlatır.

Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

"Tersine akan nehir„, Cevdet Kudret Beyin eseri, üç perdelik bir faicadır. Şüur altının şüura üstün gelmesi, bir genç adamın bir takım vukundan önce duyulan duygularla gelecek zamanı sezmesi, fakat bütün çırpınmalarına rağmen hayatının ötedenberi devam eden şekildeki akışını değiştirememesi bu esere mevzu yapılmıştır.

Muharrir, bu ilk tiyatro eserinde tamamen Şekspir'in, bilhassa bu muharririn "Hamlet„ isimli eserinin tesiri altında görülür. Piyes kitap halinde basılmamıştır.

Bu mevsimde eski eserlerden de dokuz piyes tekrar olunmuştur.

1930-1931 tiyatro mevsiminde Darülbedayi de şu piyesler oynanmıştır:

Topaz, komedi, Fransızcadan tercüme edenler : İ. Galip ve Hasan Rasim; Mektup, İngiliz dramı, tercüme eden: Ahmet Muhtar; Cin, piyes, adapte eden: Ahmet Muhtar; Deli, piyes, adapte eden: Bedrettin ; Melo, piyes, tercüme eden : Fikret Âdil ; Geçti Bolunun pazarı, komedi, adapte edenler: Vasfi Rıza, Bedia; Bal

ayı, komedi, adapte eden: İ. Galip; Gölge, piyes, adapte eden: Muhtar; Müddeiumumî, piyes, tercüme eden: Nabi Zeki; Kız kardeşim ve ben, komedi, adapte eden: Mebrure Hurşit; Dokuz kişi kendi ismile, komedi, adapte eden: Hâzım; Maskaralar, piyes, tercüme eden: Ertuğrul Muhsin; Bir iki üç, komedi, tercüme eden: Gazanfer.

Bunlardan başka Luiçi Pirandello nun "Aptal„ isimli bir perdelik piyesinin Fuat Bey tarafından, Şekspirin " Venedik taciri„ isimli eserinin Mehmet Şükrü Bey tarafından, Tolstoyun " Yaşayan kadavra„ isimli eserinin Reşat Nuri Bey tarafından yapılan tercümeleri oynanmıştır.

Bu mevsimde Musahipzade Celâl Beyin " Bir kavuk devrildi„ ve Cevdet Kudret Beyin " Rüya içinde rüya „ isimli telif eserleri de temsil edilmiştir.

"Bir kavuk devrildi„, beş perdelik bir komedidir. Musahipzade Celâl Bey, bu eserinin mevzuunu da Osmanlı tarihinden almıştır. Eski devirde rütbe, mevki sahiplerinin san'at sahiplerini hor görmeleri, bu yüzden san'atın günden güne yıkılması mevzuu etrafında Osmanlı tarihinin gülünç ve cahilâne telâkkileri bu eserde karikatürize edilmiştir.

Reşat Nuri Bey [1]

" Rüya içinde rüya „, Cevdet Kudret Beyin ikinci tiyatro eseridir, üç perdelik bir piyestir. Bu eserin mevzuu, bir insanın istiyerek veya istemiyerek kendi kendisine yaptığı telkinlerin onu nerelere kadar götürebileceği mihveri etrafında döner. Eser, gözlerindeki bir hastalık yüzünden muayyen bir tarihte kör olacağını öğrenen bir adamın o tarih gelince gözleri kapanmadığı halde kendisini kör zannetmesini, bu sırada genç karısı ile eski karısından olan oğlunun münasebetini tesadüfen gördüğü halde bunun fena bir rüya olduğuna inanmasını ve kendisinin kör olmadığını anladıktan sonra acı hakikat karşısındaki yıkılışını tasvir eder.

Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

Bu mevsimde eski eserlerden de onüçü tekrar olunmuştur.

1931–1932 tiyatro senesinde şu piyesler temsil edilmiştir :

---

[1] Edebiyatımızın mühim siması olan Reşat Nuri Beyin tiyatromuza hizmeti de büyüktür; birçok komedi, vodvil ve ciddî eserleri dilimize tercüme veya adapte etmiş olan Reşat Nuri Beyin Hançer, Eski rüya ve Taş parçası isimli üç telif piyesi ve birçok mektep temsilleri vardır.

Namus, piyes, Almancadan tercüme eden : Seniha Bedri Hanım ; Velinin çocuğu, komedi, Fransızcadan adapte eden : İ. Galip ; Namussuzlar, piyes, Fransızcadan tercüme eden : Bedrettin; Kalbin sesi, piyes, adapte eden : Mükerrem Alâettin Hanım, Doktor İhsan, komedi, adapte edenler : Kemal Necati, Hâzım ; Mukaddes alev, piyes, tercüme eden : Ali Gazanfer; Yanardağ, tercüme eden : Seniha Bedri ; Şarlatan, tercüme : İ. Galip ; Onlar ermiş muradına, komedi, adapte, Vasfi Rıza, Bedia ; Maya, piyes, tercüme : Bedrettin ; Müşkül itiraf, tercüme : Nabi Zeki.

Bunlardan başka Alman dahisi Goethe nin ölümünün yüzüncü yıldönümü münasebetile bütün dünyada merasim yapılırken bizim tiyatromuzda da şairin "Stellâ„ isimli eserinin Seniha Bedri Hanım tarafından yapılan tercümesi oynanmıştır.

Fransız muharriri Oktav Mirbodan Reşat Nuri Bey tarafından tercüme edilen " İş adamı „ isimli eser bu mevsimde temsil olunmuştur.

Bu mevsimde Musahipzade Celâl Bey, Sahnemize "Mum söndü„ isimli yeni bir telif komedi vermiştir.

Mum söndü. Musahipzade Celâl Beyin eseri, dört perde bir tablo üzerine tertip olunmuş bir komedidir. Mevzuu Osmanlı tarihinden alınmıştır; eski devirlerde din perdesi, "tarikat„ namı altında çevrilen fırıldakları tasvir eder; Şeyh, derviş, mürit tipleri karikatürize edilir. Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

Nâzım Hikmet Beyin "Kafatası„ isimli telif piyesi de bu mevsimde oynanmıştır.

Faruk Nafiz Beyin Türkün millî tarih davasını güzel bir şiir çerçevesi içinde söyliyen "Akın„ isimli manzum piyesi bu mevsimin başlıca muvaffakiyetleri arasındadır.

Akın, Türk milletinin yer yüzünde en eski medenî milletlerden biri olduğunu söyler. İlk zamanlarda Ortaasyada su kenarlarında şehirler kurup medenî eserler vücude getiren Türkler, sonraları glasiyeler eriyip biterek sular çekilmeğe, kuraklık ve kıtlık umumileşmeğe başlayınca, Ortaasyadan çıkarak dünyanın dört bir tarafına yayılmağa başladılar. Faruk Nafiz Bey, Türk akınlarının ululuğunu, güzelliğini eserine mevzu olarak almıştır. Büyük Türk hükümdarı İstemi Hanın haşmeti, hiyanete uğraması, kurtulması, kızının aşkı ve Türkelinin biricik güzeli olan Hakan kızı Suna ile birlikte Türkelinin saadete kavuşması, Faruk Nafiz Beyin Akın piyesinin mevzuunun teşkil ediyor.

Piyes, hece veznile yazılmıştır, kitap halinde de basılmıştır. [1]

1931—1932 tiyatro mevsiminde İstanbul Şehir tiyatrosu sahnesinde çalgılı piyesler de oynanmağa başlanıldı. İlk olarak İ. Ga-

[1] Akın, Faruk Nafiz. İstanbul 1932.

İstanbul Şehir tiyatrosunda «Akın» piyesi temsil ediliyor. [Bu piyeste baş rol olan İstemi Hanı Ertuğrul Muhsin Bey temsil etmiştir.]

lip Beyin Fransızcadan adapte ettiği bir komedi, Hasan Ferit Bey tarafından bestelendi ve "Yalova türküsü„ ismile sahneye konuldu. "Yalova türküsü„ , temiz, nezih, güzel ve eğlenceli bir musikili komedidir. Bu tecrübenin muvaffakiyetle neticelenmesinden cesaret alarak, İstanbul Şehir tiyatrosu bu mevsimde ikinci bir piyes daha temsil etti. Bunun ilânlarında doğrudan doğruya "Operet„ kelimesi yazıldı. Bu eser Celâl Esat Bey tarafından yazılan ve bestesi de yine aynı zat tarafından yapılan "Saatçi„ piyesidir.

Celâl Esat Bey evelce de bu yolda bir tecrübede bulunmuş, vücude getirdiği bir operet Viyanada bir ecnebi heyet tarafından sahneye konulmuştu. "Saatçi„ opereti, mevzuunu eski hayatımızdan alan bir komedidir.

Bu mevsimde bunlardan başka eski piyeslerden de bazıları tekrar edilmiştir.

1932—1933 tiyatro mevsimine geliyoruz. İstanbul Şehir tiyatrosu bu mevsimde on altı eseri sahneye koydu. Bunlardan beş tanesi eski eserlerdendir, ötekiler yenidir. Bu mevsimde temsil edilen yeni eserlerden beş tanesi teliftir. Bunlardan biri Musahipzade Celâl Beyin «Pazartesi — Perşembe„ isimli komedisidir.

Pazartesi - perşembe, Muhasipzade Celâl Beyin eseri, üç perdelik bir ko-

medidir. Celâl Beyin öteki eserleri gibi bunun mevzuu da Osmanlı tarihinden alınmıştır. Eski devirlerde devlet dairelerinde halkın işlerinin nasıl ihmal edildiği bu eserde eğlenceli bir vak'a arasında gösterilir.

Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

Bu mevsimde oynanan yeni telif eserlerden biri de Nâzım Hikmet Beyin "Bir ölü evi" isimli komedisidir.

Bu eserde, insanlığın iç yüzü, teessür, keder, teşrifat ve samimiyet edası altındaki sahtelik teşhir edilir. Bir ölünün arkasından gösterilen teessür rengi altında miras kavgası, para hırsı tehzil edilerek anlatılır. Ahlâk ve âdât komedisidir. Yazılış tarzı yeni ve canlıdır, sinematik şekildedir.

1932-1933 tiyatro mevsiminde meşhur roman üstadı Hüseyin Rahmi Bey de tiyatro eserleri yazmağa başladı. Hüseyin Rahmi Beyin "Kadın erkekleşince" isimli piyesi bu mevsimde sahneye konuldu.

Üç perdelik piyes: kadın içtimai hayata girdikten sonra çocuk meselesinin aldığı şekli anlatır. İktisadi zaruret yüzünden ayni zamanda hariçte çalışmak ve kazanmak vaziyetinde olan bir karı kocanın ev hayatında halledilemiyen meseleler yüzünden hasıl olan geçimsizlikler, aile kavgası, bu arada bakımsız kalan çocuğun ölümü bu piyesin mevzuunu teşkil ediyor. Piyes, kitap halinde basılmıştır [1].

Bu mevsimde oynanan öteki telif eserler operettir. Bunlardan "Üç saat" opereti Ekrem Reşit Bey tarafından yazılmış, kardeşi Cemal Reşit Bey tarafından bestelenmiştir.

Üç saat opereti, ismini seyircileri üç saat eğlendirmek maksadından alıyor. Revü şeklindedir. Bir film yıldızı seçmek için İstanbulda yapılacak bir güzellik müsabakası, bu müsabakaya iştirak eden hanımların ve bu hanımların ailelerinin heyecanı, bu müsabakanın birincisi ile evlenmek üzere Tahrandan ve Bağdattan gelen bir acemle bir arabın tuhaflıkları, bunların tercümanları olan eski bir arapça acemce hocasının hali gibi eğlenceli şeyler bu eserin mevzuunu teşkil eder. Piyes yazılırken yerli unsurlardan azamî derecede istifade edilmiştir. Meddahta olduğu gibi garip kıyafetli bir adamın eski tarz hikâye anlatması, orta oyununda olduğu gibi rumun, firengin, lâzın, arabın, acemin taklitler yapması eserin mahallîliğini ve muvaffakiyetini temin etmektedir. «Üç saat», tatlı şarkıları ve canlı musikisile güzel bir eserdir.

Bu mevsimde oynanan öteki telif operet te Celâl Esat Beyin "Büyük ikramiye" isimli eseridir.

Tayyare piyankosundan kendisine büyük ikramiye çıkmasını bekleyen, bu

[1] Kadın erkekleşince: Hüseyin Rahmi. İstanbul. 1933. Hilmi kütüphanesi.

İstanbul Şehir tiyatrosunda «Üç saat» opereti temsil ediliyor. (1933)

yolda hulyalara dalan ve " Sana büyük ikramiye çıktı!„ seslerile uyandırılan bir adamın hulyaları ve sergüzeşti bu eserin mevzuunu teşkil eder.

1932-1933 tiyatro mevsiminde bunlardan başka bir de "Sarı zeybek oteli„ isimli bir operet oynanmıştır. Bu eser, "Beyaz beygir oteli„ isimli Almanca operetten adapte edilmiştir. Eser Hüseyin Kemal ve M. Kemal Beyler tarafından adapte edilmiş, musikisi Hasan Ferit Bey tarafından tanzim olunmuştur.

Bu mevsimde bunlardan başka yeni olarak Seniha Bedri Hanımın Almancadan Gerhardt Hauptmanndan adapte etmiş olduğu "Yedi köyün Zeynebi„, İ. Galip Beyin Fransızcadan tercüme ettiği "Mucize„, Feridun Beyin adaptasyonu "Blöf„, Bedia Galip Hanımın adapte ettiği " Şaka „ piyesleri sahneye konulmuş, eski eserlerden bazıları tekrar edilmiş ve mevsim, büyük Alman edibi Gerhardt Hauptmann'ın Seniha Bedri Hanım tarafından dilimize çevrilmiş olan "Güneş batarken„ isimli değerli eserinin temsilile kapanmıştır.

1933-1934 tiyatro mevsiminin bu kitabın tetkik sahasına dahil olan ilk iki ayında - 29 teşrinievvel 1933 e kadar - oynanan eserler şunlardır:

Hanrik İpsenin Peer Gynt isimli masalının Seniha Bedri Hanım tarafından yapılmış olan tercümesi, Türk tiyatrosu için bir tekâ-

mül merhalesi sayılacak şekilde fevkalâde güzel bir mizansenle, yeni ve güzel dekorlar, kostümler, ışık tertibatı ile danslarla ve aslında olduğu gibi büyük bestekâr Grik'in musikisile sahneye konuldu. Peer Gynt rolünü yapan genç artist Talât Beyin, anne rolünde Neyyire Neyyir Hanımın, Peer Gynt'in karısı rolünde Semiha Hanımın ve eserde rol alan bütün san'atkârların gösterdikleri kudret, muvaffakiyet ve ahenkli oyun pek beğenildi. İpsenin şiirli eseri Türk sahnesinde bir aydan fazla oynandı. Bu rağbet te halkın iyi oynanan iyi eserleri pekâlâ anladığını ve beğendiğini gösteren sevinçli bir hadisedir.

Musahipzade Celâl Beyin "Gül ve gönül„ isimli telif komedisi de bu aylarda sahneye konulmuştur.

Gül ve gönül. Musahipzade Celâl Beyin eseri, iki perde dört tablo üzerine tertip edilmiştir. Eski kahvehanelerde geçen saz ve söz âlemleri, meddahlar, eski halk türküleri, helva sohbetleri, çengi kolbaşısı kadınların erkek kıyafetile oynadıkları oyunlar gibi muhtelif folklor malezemesini, müellif, bu piyeste biribiri ardından ortaya döküp saçmıştır. Bu eser, muharririn bundan evvel bahsettiğimiz eserlerine nazaran zayıftır; netekim onların kazandığı muvaffakiyeti kazanamamıştır.

Piyes, kitap halinde basılmamıştır.

Amerikalı muharrir Eugene O'Neill'in Anna Kristi isimli eserinin Canik oğlu Avni Bey tarafından yapılan tercümesi oynanmış, bu eser, baba rolünü temsil eden İ. Galip Beyin san'at ve sahne hayatında eriştiği yüksek dereceyi göstermek için faydalı olmuştur.

İstanbul Şehir tiyatrosu 29 teşrinievvelde cumhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramı münasebetile Halit Fahri Beyin "On yılın destanı„ isimli telif manzum piyesini sahneye koydu.

On yılın destanı, üç kısım 8 tablo üzerine tertip edilmiştir. Halit Fahri Bey, Darülbedayi mecmuasına yazdığı bir makalede eserinin mevzuunu şöyle hulâsa ediyor:

"On yılın destanı, Gazinin yaratığı inkılâbın en canlı levhalarını birer birer açıyor. Başlangıçta bu, bir gönül hasretidir. Anadolu'ya kavuşmak istiyen bir ruhun hıçkırıklarını işiteceksiniz. Gazinin: "Ordular!.. Hedefiniz Akdenizdir..„ emrile zafere koşan ve bu şeref yolunda kahramanca ölmesini bilen

Mehmetçiğin Dumlupınardaki abidesini ziyarete gitmek istiyen Turgut, bütün Türklüğün müşterek duygusuna tercüman olmaktadır. Eserde bizim için ölen aziz şehitlerin hatırası vardır. Dumlupınar tepesi, bizim kavuştuğumuz mes'ut devrin neş'esile uçan, şadolan ruhların konağıdır.

Eser bu noktadan hareket ediyor ve gittikçe genişliyor. Afyonun mehtaplı gecelerile Dumlupınarın kızıl akşamlarında büyük zaferin hatıraları, 30 Ağustosun esatir destanlarını unutturan, gölgede bırakan azameti ve hakikati ve o kıyamet günlerini ay ay, sene sene takip ederek bugüne kadar gelen ve bugünden sonra da hep böyle devam edecek olan inkılâbımızın her sahadaki muhtelif safhaları eserde mümkün olduğu kadar kısa tablolarla canlandırılmak istenmiştir. Bundan anlaş lıyor ki bütün tablolar bir zincirin tabiî halkalarıdır.„

6. — TİYATRO MUHARRİRLERİMİZ NE KAZANIRLAR?

I. Telif piyeslerin kazancı.
II. Komedilerin kazancı.
III. Operetlerin kazancı.
IV. En çok para kazanan muharrirler.
V. İstanbulda kaç kişi tiyatro seyrediyor?
VI. İstanbullular en çok hangi gün tiyatroya gidiyorlar?

Kimsenin kazancında gözüm yoktur; hele dimağ ve zekâ mahsulünün getirdiği para nekadar yorucu, yıpratıcı bir emek neticesidir ve nekadar hak edilmiş bir paradır, bilirim. Bu yolda çok kazananları lâyık görürüm, az kazananların haklarını alabilmelerini dilerim. Memleketimizde tiyatro muharrirlerinin ne kazandıklarını tetkik edişim, dimağ ve zekâ mahsulünün ve san'atın insana ne getirdiğini gösterebilmek maksadiledir. Bu fasılda aynı zamanda memleketimizde tiyatro seyircileri ne kadardır, en çok hangi nevi piyesler seyirci buluyor, bu bahisleri de tetkik etmek istiyorum.

Halit Fahri Bey [1]

Darülbedayiin 1926 da İstanbul belediyesinin alâka ve idaresi altında faaliyete geçtiği zamandan evvelki senelerine ait hesapları bulup çıkarmak—galiba—imkânsız denilecek şekilde güç olacak ki ben bütün uğraşmalarıma rağmen ancak bu tarihten sonraki devirlere ait hesapları bulabildim.

Bu hususta Darülbedayiin eski müdürü İstanbul şehir meclisi âzasından Suphi Beyin vücude getirmiş olduğu istatistiklerden ve şimdiki müdür Memduh Beyin verdiği hesaplardan istifade ettiğimi söylemek ve bu iki değerli arkadaşa teşekkür etmek mevkiindeyim.

1] Şair Halit Fahri Bey 1891 yılında doğmuştur; tahsili Galatasaray lisesindedir. Bu kitapta adı geçen telif manzum piyeslerinden başka [İlk şair] isimli bir telif manzum piyesi ve birçok tercüme ve adapte tiyatro eserleri vardır.

Darülbedayi 1926—1927 yılında 28,803 lira 15 kuruş hasılât yapmıştır. Bu sene belediye de müesseseye 16,625 lira yardımda bulunmuştur. Bu mevsimde oynanan piyerlerden en çok hasılât yapan Şekspirin " Hamlet „ idir. Bu eseri tercüme eden Ertuğrul Muhsin Beye yüzde beş üzerinden tercüme hakkı olarak 315 lira 21 kuruş verilmiştir. İkinci derecede hasılât yapan eser Halit Fahri Beyin "Sönen Kandiller„ İsimli manzum piyesidir. Muharrire yüzde on üzerinden telif hakkı olarak 179 lira 2 kuruş verilmiştir. Üçüncü derecede Hasılât yapan eser Refik Nuri Beyin Kör düğüm isimli vodvilidir. Muharrire yüzde on telif hakkı olarak 173 lira 21 kuruş verilmiştir. İ Galip Beyin Çamsakızı isimli adapte komedisi dördüncü geliyor. Muharrire yüzde yedi buçuk üzerinden verilen muharrirlık hakkı 159 lira 45 kuruştur.

Ertuğrul Muhsin Beyin evelce de oynanmış olan Cehennem piyesi bu mevsimde tekrar edilmiş ve hasılâttan muharririn hissesine 144 lira 9 kuruş düşmüştür; Kır çiçeği isimli komediyi adapte eden Bedia Muvahhit Hanımla Ahmet Muvahhit Beye verilen muharrirlik hissesi 129 lira 45 kuruştur. Vedat' Nedim Beyin Üç kişi arasında isimli telif eseri mevsim sonunda üç gece oynanmış ve muharririn hissesine 94 lir 22 kuruş telif hakkı düşmüştür. İ. Galip Beyin Atlı karınca isimli piyesinden muharririn hissesine düşen 86 lira 77 kuruştur. Galip Beyin hissesine Hıntır Hoşnutyan isimli vodvilinin hasılâtından 79 lira 77 kuruş düşmüştür.

Evvelce temsil edilmiş olan eserlerden Kemal Ragıp Beyin "Tunus gediği„ isimli adaptasyonu bu mevsimde bir kere tekrar edilmiş, muharrire 6 lira 14 kuruş muharrirlik hakkı düşmüştür. Gene aynı muharririn evvelce oynanmış olan "Beşte gelen„ isimli vodvili de bir kere tekrarlanmış ve Kemal Ragıp Beye 6 lira 45 kuruş muharrirlik hakkı verilmiştir. Kemal Ragıp Bey bu mevsimde oynanan "İki kadın„ isimli piyesinden 69 lira muharrirlik hakkı almıştır. Hüseyin Suat Bey "Harman sonu„ isimli telif komedisinden 13 lira 7 kuruş telif hakkı almıştır.

1927-1928 tiyatro mevsiminde Darülbedayi iki ay geç başlamış ve dört ay faaliyette bulunmuştur. Bu mevsimde 32658 lira hasılât olmuştur. Bu sene belediyeden yapılan yardım da 17000 liradır.

Bu mevsimde en çok hasılât yapan piyes Abdülhak Hâmit Beyin Tezer isimli manzum faciasıdır. Tezer bu mevsimde altı defa oynanmıştır. Muharririn hissesine 306 lira telif hakkr isabet etmiştir.İkinci derecede hasılât yapan eser Molyerin Tartüf'ü-

dür; bu mevsimde on bir defa oynanmıştır. Tartüfü Muraî ismile adapte etmiş olan Seniha Raruf Hanım ve M. Kemal Bey 232 lira muharrirlik hakkı almışlardır. Üçüncü derecede hasılât yapan eser Musahipzade Celâl Beyin "Fermanlı deli Hazretleri„ isimli komedisidir; beş defa temsil edilmiştir, muharriri 179 lira telif hakkı almıştır.

Vedat Nedim Beyin Fevkalâsriler isimli telifi dört defa oynanmış, muharrire 148 lira telif hakkı verilmiştir.

Vedat Nedim Bey [1]

Nabi Zeki Beyin Yasin hoca isimli adaptasyonu on defa oynanmış, muharrirlik hakkı 121 lira tutmuştur. Hortlaklar yedi defa oynanmıştır, mütercim Ertuğrul Muhsin Beye 112 lira verilmiştir.

Bu mevsimde en az hasılât yapan eser evvelce oynanmış olan Kör düğüm isimli vodvildir, bir kere temsil edilmiş, muharririnin hissesine 11 lira telif hakkı düşmüştür. "Sönen kandiller„ piyesi de bir kere tekrarlanmış ve muharrire 13 lira telif hakkı isabet etmiştir. Cehennem bir kere tekrarlanmış, muharririne 12 lira telif hakkı düşmüştür.

1928-1929 tiyatro mevsiminde en çok hasılât yapan piyes Aynaroz kadısı'dır. Muharriri 580 lira telif hakkı almıştır, bu ücret eserin on beş defa temsil edilmesi mukabilidir. Vedat Nedim Beyin "Kör„ isimli piyesi on iki defa oynamış, muharrire 518 lira telif hakkı verilmiştir.

[1] Vedat Nedim Bey, 1897 de doğmuştur; Galatasaray lisesinde okumuş, Berlin üniversitesini ve yüksek ticaret mektebini bitirmiştir. Bu kitapta adı geçen telif piyeslerinden başka «Görücü» ve «Kadın polis olursa...» isimli birer perdelik iki komedisi Darülbedayide oynanmıştır; «Düşürtenler» ve «Köksüzler» isimli iki piyesi henüz temsil edilmemiştir.

Fermanlı deli Hazretleri isimli komedi, bu sene dört defa tekrarlanmış ve muharririne 178 lira telif hakkı daha verilmiştir. Çam sakızı da üç kere tekrar edilmiş, muharririne 122 lira daha ücret verilmiştir. Halit Fahri Beyin Nedim isimli manzum piyesi yedi defa oynanmış, telif hakkı 146 lira tutmuştur. Tezer iki kere daha tekrar edilmiş, telif hakkı 27 lira tutmuştur. Bu senenin en az hasılât getiren eseri Yasin hocadır, bir kere tekrarlanmış, telif hakkı 8 lira tutmuştur.

Yakup Krdri Bey Sağanak piyesinin üç temsili için 109 lira telif hakkı almıştır.

Evvelce oynanmış olan Avukat Zehra Ferit piyesinin bu seneki üç temsilinde muharrire 10 lira telif hakkı düşmüştür.

1929-1930 mevsiminde en çok oynanan eser, evvelce de oynanmış olan Aynaroz kadısıdır. Muharrire bu mevsimdeki on bir temsil için 569 lira daha verilmiştir. Bu sene ikinci derecede hasılât yapan eser yine Musahipzade Celâl Beyin Kafes arkasında isimli komedisidir, sekiz defa oynanmış, muharririnin hissesine 293 lira düşmüştür.

Cevdet Kudret Bey [1]

Vedat Nedim Beyin "Hayvan fikri yedi„ isimli eseri dokuz defa oynanmış, muharririne 236 lira telif hakkı verilmiştir.

Cevdet Kudret Beyin " Tersine akan nehir„ isimli telifi yedi defa oynanmıştır, telif hakkı 175 lira tutmuştur.

Bu senenin en az hasılât yapan eseri "Teyze hanım„ isimli komedidir, evvelce de oynanmış olan bu eser bu sene bir kere tekrarlanmış, telif hakkı 12 lira tutmuştur.

1930-1931 mevsiminde Musahipzade Celâl Beyin "Bir kavuk devrildi„ isimli komedisi yirmi iki defa oynanmış, muharririne 852 lira telif hakkı getirmiştir. Ayni muharririn evvelce oynanmış olan Aynaroz kadısı isimli komedisi bu sene de on defa tekrarlanmış, muharririne yeniden 378 lira telif hakkı getirmiştir.

[1] Cevdet Kudret Bey 1907 yılında doğmuştur, Hukuk fakültesinden mezundur. Bu kitapta adı geçen ve Şehir tiyatrosunda oynanmış olan iki telif piyesinden başka henüz oynanmamış ve kitap halinde de çıkmamış « Dram üç perde », «Kurtlar», «Kırk gün kırk gece» ve «yaşıyan ölüler» isimli telif piyesleri vardır.

Faruk Nafiz Bey

Cevdet Kudret Beyin "Rüya içinde rüya„ isimli telifi yedi defa oynanmış, muharrir 215 lira telif hakkı almıştır. Bu senenin en az hasılât getiren eseri "Çamsakızı„ dır. Evvelce birçok defalar oynanmış olan bu eser, bu sene bir kere tekrarlanmış, telif hakkı dokuz lira tutmuştur.

1931-1932 tiyatro senesinde Yalova Türküsü otuz dört defa oynanmış, telif hakkı 1463 lira tutmuştur. Musahip zade Celâl Beyin " Mum söndü „ simlii komedisi on yedi defa oynanmış, muharrir 587 lira 71 kuruş telif hakkı almıştır.

Akın piyesi dokuz defa oynanmış, şair Faruk Nafiz Bey 341 lira telif hakkı almıştır. Musahipzade Celâl Beyin Aynaroz kadısı, bu sene de on defa tekrarlanmış, muharrir yeniden 330 lira 91 kuruş telif hakkı almıştır. Mushipzade Celâl Beyin Bir kavuk devrildi isimli komedisi de bu sene sekiz defa tekrarlanmış, muharrir 218 lira 54 kuruş telif hakkı almıştır. Nâzım Hikmet Beyin Kafa tası piyesi beş defa temsil edilmiş, telif hakkı 141 lira 35 kuruş tutmuştur. Celâl Esat Beyin Saatçi opereti dokuz defa oynanmış, telif hakkı 339 lira 57 kuruş olmuştur. Şarlatan piyesi (Knok) iki defa temsil edilmiş ve telif hakkı 12 lira 46 kuruş tutmuştur.

1932-1933 senesinde en çok oynanan eser Üç saat operetidir, kırk defa oynanmıştır, telif hakkı 2052 lira tutmuştur. Sarı zeybek oteli opereti otuz yedi defa oynanmıştır, telif hakkı 1702 liradır. Musahipzade Celâl Beyin " Pazartesi - Perşenbe „ komedisi on dokuz defa oynanmış, muharririne 430 lira telif hakkı verilmiştir. Celâl Esat Beyin Büyük ikramiye opereti on üç defa oynanmıştır, telif hakkı 314 liradır.

Hüseyin Rahmi Beyin " Kadın erkekleşince„ piyesi on defa oynanmıştır, telif hakkı 222 lira tutmuştur.

Hüseyin Rahmi Bey

Nâzım Hikmet Beyin "Bir ölü evi„ eseri yedi defa oynanmıştır, telif hakkı 136 liradır. "Süt kardeşler„ komedisi bu sene de iki defa tekrarlanmıştır, telif hakkı 24 lira tutmuştur.

Bu tetkikten çıkan netice şudur : 1926 danberi memleketimizde temsil ediien eserler içinde en çok oynanan piyes "Aynaroz kadısı„ isimli komedidir, elli beş defa oynanmıştır, muharririne 1997 lira kazandırmıştır. İkinci derecede çok oynanan eser "Üç saat„ operetidir, kırk defa oynanmıştır. Fakat hasılât itibarile ötekisine üstün vaziyettedir, zira bu eser, muharririne 2052 lira kazandırmıştır. Üçüncü derecede çok oynanan eser "Sarı zeybek oteli„ operetidir; otuz yedi defa oynanmış ve muharrirlerine 1702 lira kazandırmıştır. Dördüncü derecede çok oynanan eser, "Bir kavuk devrildi„ komedisidir; otuz beş defa oynanmış, muharririne 1070 lira getirmiştir. Beşinci derecede çok oynanan eser, "Mum söndü„ komedisidir; yirmi defa oynanmıştır; muharririne 709 lira kazandırmıştır; altıncı derecede çok oynanan eser "Katil„ isimli dramdır, yirmi defa oynanmış. mütercime 336 lira getirmiştir. Yedinci derecede çok oynanan eser "Pazartesi-perşembe„ komedisidir ; on dokuz defa oynanmıştır, muharririne 430 lira getirmiştir. Sekizinci derecede çok oynanan eser "Hamlet„ tir, on sekiz defa oynanmıştır, mütercimine 427 lira getirmiştir. Dokuzuncu derecede çok

Musahipzade Celâl Bey [1]

[1] Celâl Bey Üçüncü Sultan Selimin musahiplerinden bestekar İzzet Şakir Ağanın torunudur, babası belediye muhasebecisi merhum Mehmet Ali Beydir. Celâl Bey 1870 yılında doğmuştur. Celâl Beyin Osmanlı tarihinin halk hayatına ait etütleri kuvvetlidir, sahnemize hizmeti büyüktür. On sekiz tane telif piyes vücude getirmiştir. Bunlardan yedisi Darülbedayide oynanmıştır. Bu komediler, eski devrin fena, çirkin, gülünç taraflarını tebarüz ettirerek inkılâbımıza hizmet etmiştir.

Celâl Beyin ilk piyesinin adı «*Köprülüler*» dir.

Bu piyes, Köprülü Mehmet Paşanın sadarete gelişi ile, Köprülü zade Fazıl Ahmet Paşanın Kandiye fethini, bize karşı Avrupanın kin ve taassubunu tasvir eder,] üç tablodur. Meşrutiyetin ilk yıllarında Mınakiyan kumpanyası tarafından Celâl Esat ve Salâh Cimcoz Beylerin (Selimi Salis) piyesinden sonra Eliza Binemeciyan Hanım ve Nurettin Şefkati, Muvahhit, Şadi Beylerin iştirakile birçok defalar temsil edilmiştir. Celâl Beyin piyeslerinden birinin adı da «*Lâle devri*» dir. Lâle devri Damat İbrahim Paşa devrinin çırağan ve' Saadabat eğlencelerini anlatır, şarkılı komedidir, üç perdedir. Şarkılar tanburi Doktor Suphi Bey tarafından bestelenmiştir. Piyes, ilk defa Fehim Efendi tarafından sahneye konulmuştur. Bir müddet sonra yine Fehim Efendinin iştirakile Benliyan kumpanyası ve nihayet İstanbul operet hey'eti tarafından birçok defalar oynanmıştır.

«*Macun hakkası*» Eski mahalle hayatını, mektep seyirlerini, mahallelerde hekimlik eden

oynanan eser "Mürai" dir, on sekiz defa oynanmıştır; mütercimlerine 292 lira getirmiştir. Onuncu derecede çok oynanan eser "Kör" piyesidir, on altı defa oynanmış; muharririne 636 lira getirmiştir.

İşte son senelerin en çok oynanan on piyesi!

Bu tetkikten çıkan bir başka netice de şudur: 1926 danberi Türk sahnesinde eserleri oynanan muharrirler içinde en çok kazanan Musahipzade Celâl Bey olmuştur. Üstat altı eserinden 4930 lira 77 kuruş almıştır. İkinci derecede çok kazanan Ekrem ve Cemal Reşit Beylerdir. Bir eserden 2052 lira almışlardır. Üçüncü derecede kazanan muharrir İ. Galip Beydir, 1926-1927 senesinden 1932-1933 senesinin sonuna kadar oynanan piyeslerinin telif hakkı olarak 1918 lira 85 kuruş almıştır; fakat bu ücret on altı piyesin muhtelif defalar temsili karşılığıdır.

Vedat Nedim Bey, dört piyesinden 1107 lira almıştır. Ertuğrul Muhsin Bey beş piyesinden 917 lira 72 kuruş almıştır.

---

köşebaşı aktarlarını, kadın hamamlarını ve Cenevizden kalma yeraltı su yollarında geçen aşıkane vak'aları, karakollukçuları, Venedik seyahatinden dönen Rüstem kaptanın Venedik hikâyesini, mahalle budalası Âkifin entrikalarını anlatır, üç perdelik şarkılı komedidir. Kaptan zade Ali Rıza Bey tarafından bestelenmiştir. İstanbul operet hey'eti tarafından birçok defalar oynanmıştır.

«İstanbul Efendisi», İstanbul kadılarının belediye işlerile iştigal ettikleri tarihte çarşı, pazar hayatını, bir esirci kadının şeytanatile biten bir aşk vak'asını anlatır, üç perde, bir tabloluk şarkılı komedidir.

Şarkılar iki yüz sene evvelki eserlerden intihap edilmiştir. Bu piyes te Benliyan kumpanyası ve İstanbul Operet hey'eti tarafından mükerreren oynanmış idi. Bu defa Ahmet Ferdi Fon Ştatser Bey tarafından armonize edilmiştir, yakında Şehir tiyatrosunda üç yüzüncü temsili verilecektir.

«Yedekçi», Eski düğün an'anelerini, kına geceleri eğlencelerini ve bir yedekçinin mütevekkil aşkını gösteren şarkılı komedidir, üç perdedir. İstanbul operet hey'eti tarafından oynanmıştır. Bestesi merhum İsmail Hakkı Beyindir.

«Kaşıkçılar», Esnaf loncalarının teşkilâtını, san'at sahipleri arasındaki samimiyeti, çırakla usta arasındaki sevgiyi, ve san'at aşkını gösterir, üç perdelik şarkılı hissi komedidir. İstanbul Operet hey'eti tarafından oynanmıştır. Bestesi merhum İsmail Hakkı Beyindir.

«Atlı asès», Eski sefahathaneleri, düşkün kadınları, Galatanın köçekli meyhanelerini ve bu sukut etmiş insanlar arasında mertlik ve fazilet sahnelerini gösteren, dört perdelik şarkılı komedidir. Udi Fahri Bey tarafından bestelenmiş, İstanbul operet hey'eti tarafından oynanmıştır.

«Moda çılgınları» Modanın tuhaflıklarile istihza eden bir şarkılı komedidir, üç perdedir. Muhlis Sabahattin Bey tarafından bestelenmiştir. İstanbul operet hey'eti tarafından oynanmıştır.

«İsveç kralı» Demirbaş Şarlın Türkiyeye ilticasını ve İsveçli bir prensesle Bender Valisinin oğlu arasında geçen aşikane sahneleri anlatır, üç perdedir. İstanbul operet hey'eti tarafından oynanmıştır. Bestesi Muallim Kâzım Beyindir.

«İtaat ilâmı» Kadına karşı erkeğin tahakkümünü gösteren şarkılı küçük bir komedidir. Cemal Sahir Bey opereti tarafından oynanmıştır.

«Gülsüm» Bir köylü kızın İstanbulda geçirdiği beslemelik faciasıdır. Dört perdedir. Bu piyes oynanmamıştır.

«Selma» Bir kadının ihtirasını ve yıkılan saadetini anlatır, üç perdedir. Bu piyes te oynanmamıştır.

Bu tetkikten alınan bir başka netice de şudur:

1926-1927 sezonundanberi, sahnemizde oynanan eserlerden yirmi altısı teliftir, otuz yedisi tercümedir, elli sekizi adaptasyondur.

İstanbulda tiyatro seyircisi ne kadardır? Darülbedayiin eski müdürü Suphi Beyin 1927 den 1931 e kadar kendi müdürlüğü zamanına ait olan dört sene için vücude getirdiği istatistik bize bu hususta aşağı yukarı bir fikir verebilir.

1927-1928 mevsiminde 1247 loca bileti satılmıştır. Bir locada dört kişinin oturduğu hesap edilirse bu mevsimde 4988 kişi loca biletile tiyatroya gelmiştir. Bu mevsimde satılan koltuk, sandalya, paradi biletinin yekûnu da 25412 olduğuna göre 1927-1928 mevsiminde 30400 kişi Darülbedayide ücreti mukabilinde tiyatro seyretmiş demektir.

1928-1929 tiyatro mevsiminde 2493 loca bileti satılmıştır. Bir locada dört kişi oturduğuna göre 9972 kişi loca biletile tiyatroya gelmiştir. Bu mevsimde satılan koltuk, sandalya ve paradi bileti 41001 dir. Binnetice bu mevsimde Darülbedayide 50973 kişi ücreti mukabilinde tiyatro seyretmiştir.

1929-1930 mevsiminde 3793 loca bileti satılmıştır. Dörder kişiden 15172 kişi locada oturmuş oluyor. Bu mevsimde 51659 koltuk, sandalya ve paradi bileti satılmıştır. Neticede 66831 kişi bu mevsimde Darülbedayide ücretile tiyatro seyretmiştir.

1930-1931 mevsiminde 4050 loca bileti satılmıştır, 16200 kişi locada oturmuş demektir. 53194 koltuk, sandalya, paradi bileti satılmıştır. Neticede 69394 kişi bu mevsimde Darülbedayide ücretini vererek tiyatro seyretmiştir.

İstanbulda tiyatro seyircilerinin her sene muntazam surette arttığı görülüyor; bu artma daha sonraki yıllarda da devam etmiştir.

İstanbullular en çok hangi günler iyatroya giderler? Suphi Beyin istatistiklerinde bu da düşünülmüştür. En çok cuma günü verilen matinelerin seyirci bulduğu o günlere ait hasılât yekûnlarile sabittir. Cuma tatil günü olduğu için o gün birçok kimseler tiyatroya gidebilmektedirler.

İkinci derecede en çok hasılât olan akşamlar perşembe günleri akşamlarıdır. Ertesi günü tatil olduğu için İstanbullular perşembe akşamları tiyatroya gidip gece geç yatabiliyorlar. Üçüncü derecede hasılât evvelce cuma gününü takip eden akşam verilen temsillerden elde ediliyordu. Fakat salı akşamları ucuz fiatla talebe temsilleri verilmeğe başlanıldıktan sonra üçüncü derecede hasılât salı akşamları elde edilmeğe başlanıldı. Haftanın öteki günlerindeki temsillerin hasılâtı aşağı yukarı biribirinden farksız şekildedir.

7. – İSTANBUL ŞEHİR TİYATROSUNUN BÜTÇESİ

I. Belediyenin yardımı on yılda ne kadar arttı?
II. Sahne masrafı, idare masrafı, isimsiz kadro.
III. San'atkârlar ve aylıkları.

Cumhuriyetin ilânı senesinde Darülbedayiin ne halde olduğunu bu kitabın baş taraflarında okudunuz. Cumhuriyetin ilânından evvel, İstanbul belediyesi Darülbedayie muavenet olarak senede üç bin lira veriyordu. 1922 yılında verilen para da budur. Darülbedayi temsillerinin hasılâtile bu rakam ailâve edilen varidat miktarı da pek fazla birşey değildi ve müessese, o para ile evvelki fasıllarda görüldüğü gibi kıt kanaat geçinebiliyor, hattâ geçinemiyordu. 1923 senesinde, İstanbul belediyesi Darülbedayie ancak bin dört yüz lira verebilmiştir.

Cemiyeti umumiyei belediye 1924 ve 1925 senelerinde Darülbedayie yardım olarak beş bin lira verilmesini kabul etmiştir; fakat buna rağmen gerek 1924 te, gerekse 1925 te İstanbul belediyesi kasasından Darülbedayie verilebilen para ancak üç bin liradır. 1926 da belediyenin tiyatroya yardımı on bin liraya çıkmıştır. Ondan sonra bu miktarın muntazaman arttığını görüyoruz.

1927 senesinde on yedi bin lira, 1628 senesinde on yedi bin lira, 1929 senesinde 18 bin lira, 1930 senesinde yirmi beş bin lira, 1931 senesinde yirmi sekiz bin lira, 1932 senesinde kırk iki bin yedi yüz kırk dört lira, 1933 senesinde kırk iki bin dört yüz lira İstanbul belediyesinden Şehir tiyatrosuna (Darülbedayie) tahsisat verilmiştir. 1933 senesinde verilen paranın bir sene evvelinden bir kaç yüz lira eksik olduğu görülüyor. Rakam böyledir, fakat hakiki vaziyet başka türlüdür.

Şehir tiyatrosunun içinde bulunduğu Tepebaşı tiyatrosu binası, İstanbul belediyesinin malı olduğu halde gene belediyenin malı olan Tepebaşı bahçesi ve Gardenbarla birlikte burası da vaktile uzunca bir müddet için bir yabancıya kiraya verilmiş olduğu için belediye her sene tiyatroyu yedi bin liraya isticar etmek vaziyetinde kalıyordu. Bu suretle Darülbedayie verilen paradan yedi bin lirası kira için ayrılıyordu. Belediye ile kiracısı arasında mukavele 1932 senesi sonunda bitti. Belediye mukaveleyi yenileştirmedi, tiyatro binasını Darülbedayie ücretsiz ola-

rak tahsis etti. Bu suretle 1933 yılında belediyeden Şehir tiyatrosuna verilen tahsisattan başka bir de ücretsiz tiyatro binası verilmiş, tiyatronun masrafından senede yedi bin lira azalmış demektir.

İstabbul Şehir tiyatrosunun 1933 yılı bütçesi, Şehir meclisince "102,600„ lira olarak tesbit ve kabul edilmiştir. Bütçenin varidat kısmındaki 102,600 liranın 42,400 lirası belediye tarafından teberrü ve muavenet suretile verilen tahsisattır, geri kalan 60,200 liradan 58,000 lirası temsillerin hasılâtı, 900 lirası Darülbedayi mecmuasının hasılâtı, 1,300 lirası da gardrop hasılâtı ve muhtelif varidat olarak tesbit edilmiştir.

Bütçenin masraf kısmındaki 102,400 liradan 37,070 lirası tiyatro ve sahne masraflarıdır. 65,530 lirası san'atkârların, memurların ve müstahdemlerin ücretleridir.

Tiyatro ve sahne masrafları şöyle taksime uğruyor:

Tiyatro binasının aydınlatılması ve ısıtılması için 4,000 lira, ilân, reklâm, kâğıt ve saire bastırma masrafı 1,400 lira, aksesuvar, gardrop, dekor ve sahne masrafları 7,000 lira, muhtelif masraflar 3,000 lira, demirbaş eşya 3,600 lira, telif ve tercüme hakkı 5,800 lira, muhtelif vergiler 9,500 lira, Darülbedayi mecmuası masrafı 900 lira, sigorta masrafı 370 lira, su bedeli 200 lira, küçük tamirler masrafı 500, muhtemel borç karşılığı 200 lira, belediye bütçesinden ve mülhak bütçelerden Cumhnriyet Merkez bankası hissesi olarak ayrılması icap eden yüzde tutarı olarak 600 lira. Hepsi 37,070 lira ediyor.

San'atkârlar, memurlar ve müstahdemler ücreti olan 65,530 lira da şu suretle taksim edilmektedir:

Tiyatro ve operet san'atkârları ücreti 34,080 lira, sahne müstahdemleri ücreti 9,720 lira, operet talim heyeti ücreti 4,500 lira, idare memurları ücreti 6,240 lira, idare müstahdemleri ücreti 600 lira, muvakkat müstahdemler ücreti 10,390 lira. Hepsi 65,530 lira ediyor.

İstanbul Şehir tiyatrosunun 1933 kadrosu şu suretledir:

150 lira aylıklı bir müdür, 90 lira aylıklı bir muhasebeci, 100 lira aylıklı bir dramaturg, 60 şar lira aylıklı iki gişe memuru, 60 lira aylıklı bir ilân ve reklâm memuru, 125 lira aylıklı bir operet şefi, 115 lira aylıklı bir şan muallimi, 60 lira aylıklı bir bale muallimi, 75 lira aylıklı bir piyanist, 235 lira aylıklı bir rejisör, 160 şar lira aylıklı dört kıdemli sınıftan san'atkâr, 150 şer lira aylıklı üç birinci sınıf san'atkâr, 135 şer lira aylıklı üç birinci sınıf san'atkâr, 125 lira aylıklı bir ikinci sınıf san'atkâr, 85 şer

lira aylıklı beş üçüncü sınıf san'atkâr, 60 şar lira aylıklı iki dördüncü sınıf san'atkâr, 100 lira aylıklı bir operet san'atkârı, 70 lira aylıklı bir operet san'atkârı, 50 lira aylıklı üç operet san'atkârı, 30 lira aylıklı dört operet san'atkârı, 70 lira aylıklı bir birinci suflör, 50 lira aylıklı bir ikinci suflör, 100 lira aylıklı bir ressam, 50 lira aylıklı bir ressam muavini, 85 lira aylıklı bir sahne âmiri, 70 lira aylıklı bir kondüvit, 55 lira aylıklı bir aksesuvar memuru, 30 lira alıklı bir aksesuvar memur muavini, 55 lira aylıklı bir gardrop memuru, 60 lira aylıklı bir marangoz, 50 lira aylıklı bir elektrikçi, 60 lira aylıklı bir dekor makinisti, 30 lira aylıklı bir dekor makinist muavini, 45 lira aylıklı bir bekçi, 50 lira aylıklı bir hademe.

Bunlar bütün sene maaş alırlar. Bunlardan başka bir de yalnız tiyatronun faaliyette bulunduğu altı ay para alan 60 lira aylıklı bir şan muallimi, 50 şer lira aylıklı üç bale kızı, 40 ar lira aylıklı iki kapı kontrol memuru, 50 lira aylıklı bir kalöriferci vardır. Şehir tiyatrosu bütçesinde bu saydıklarımdan başka orkestro heyeti için 5,500 lira, lâzım oldukça alınıp çalıştırılan bale kızları tahsisatı olarak ta 2,100 lira konulmuştur, sekiz garson ücreti olarak ta 750 lira tahsisat vardır.

İdare kadrosundan yalnız müdürün adını kaydediyorum: Memduh Bey.

İdare kadrosundan maaş alan, fakat piyesleri seçmek vaziyetinde olduğu için sahne ile de alâkadar olan dramaturg: Şükrü Bey.

İstanbul Şehir tiyatrosunun 1933 san'at kadrosunu teşkil edenlerin isimlerini ve aylıklarını [1] aşağıya yazıyorum:

Rejisör Ertuğrul Muhsin Bey (235 lira).

Kıdemli sınıftaki san'atkârlar: Bedia, Münire Hanımlarla İsmail Galip ve Behzat Hâki Beyler (160 şar lira).

Birinci sınıftaki san'atkârlar: M. Kemal, Vasfi Rıza ve Hâzım Beyler (150 şer lira). Şaziye Hanım, Emin Belig ve Hüseyin Kemal Beyler (135 şer lira).

İkinci sınıftaki san'atkârlar: Halide Hanım (125 lira), Muammer Bey (100 lira).

Üçüncü sınıftaki san'atkârlar: Talât, Zihni, Mahmut Beyler, Zehra ve Şayeste Hanımlar (85 şer lira). Feriha Hanım (70 lira).

[1] Herkesin kazancını, aylığını araştırıp soruşturmayı belki doğru bulmıyanlar olabilir. Bunları kaydetmekten maksadım, tiyatronun memleketimizde müntesiplerine ne kazandırdığını göstermek ve san'atkârların Darülbedayi kurulduğu zaman aldıkları aylıklarla bugünkü aylıklarını mukayeseye imkân vermektir. Darülbedayiin tesisi yılında verilen maaşlar, bu kitabın birinci cildinde (s. 99) gösterilmiştir.

Ertağrul Muhsin Beyin, Raşit Rıza Beyin tekrar Darülbedayie girmesi münasebetile, verdiği çay ziyafetinde (1933) (Soldan itibaren Emin Belig, M. Kemal, Sakallı Behzat Hâki, Ertağrul Muhsin, Raşit Rıza, İstannal Şehir tiyatrosu müdürü Memduh Beyler, Şaziye Hanım. Behzat ve Muhsin Beylerin arasında ayakta duran Hüseyin Kemal Bey)

Dördüncü sınıftaki san'atkârlar : Melâhat Hanım, Hadi Bey (60 şar lira).

Operet san'atkârlarından : Semiha, Leman, Saniye Hanımlar (50 şer lira).

Bunlardan başka Şehir tiyatrosu san'atkârları kadrosunda Emine, Melek, Şevkiye Hanımlarla Refik Kemal, Kâni, Sami ve Necati Beyler vardır.

Sahne müstahdemlerinin isimleri şunlardır :

Birinci suflör : Sadi, ikinci suflör : Mazhar Beyler, Ressam : Mösyö Perof, ressam muavini : Muazzez, sahne âmiri : Sait Beyler, kondüvit : Refika Hanım, Aksesuvar : Hamdi, aksesuvar muavini : Kenan Beyler, Gardrop : Naciye Hanım, elektrikçi : Mecit, dekor makinisti Adnan Beyler.

Operet şefi : Hasan Ferit, piyanist : Ferdi fon Ştatser, bale muallimi : Celâl Beyler. Bir de şan muallimi vardır.

1926 daki teşekkülündenberi Darülbedayiin dışında çalışmakta olan Raşit Rıza Beyin de bu sene Şehir tiyatrosu kadrosuna alınması temin edildi. Sahnemize yirmi beş yıl emek vermiş olan değerli san'atkârın Şehir tiyatrosu teşekkülü içinde elbette yeri olmak lâzımdı; Raşit Rıza Bey Şehir tiyatrosunda yerini aldı, ancak bu yerin kadrodaki karşılığı olan rakam, bu kitap matbaaya verildiği sıralarda henüz tesbit edilmemiş bulunuyor.

8. — BEHZADIN JÜBİLESİ

I. Valinin reisliği altındaki komisyon.
II. Halkevlerinin tebrik telgrafları.
III. Müsamere.
IV. Neşriyat.

İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârlarından Behzat Hâki Beyin tiyatro hayatına girişinin yirmi beşinci yıl dönümü münasebetile 31 Mart 1933 cuma günü akşamı Tepebaşı tiyatrosunda verilen jübile, son on senelik tiyatro tarihimizde hem san'atkârların biribirlerine karşı gösterdikleri tesanüdü, vefakârlığı, hem de memlekette tiyatro telâkkisinin nasıl değişip yükseldiğini ifade eden bir mühim hadisedir.

Behzat Hâki Bey tiyatro hayatına girişinin yirmi beşinci yılında

Meşrutiyet senelerinde Minakyan Efendinin sahne hayatının ellinci yıl dönümü münasebetile, cumhuriyetin ilk senelerinde de Ahmet Fehim Efedinin sahneye girişinin ellinci yıl dönümü için birer jübile yapılmıştı; fakat bunlar san'at muhiti içinde olan ve akisleri o hududun dışına çıkmıyan birer rasime halindedir. Behzat Hâki Beyin tiyatro hayatının yirmi beşinci yıl dönümü merasimi ise cumhuriyet devrinde tiyatronun kazandığı geniş alâkayı vüzuhla gösteriyor.

Behzadın yirmi beşinci senesinin Şehir tiyatrosunda bir müsamere ile kutlulanması ve müsamere hasılâtı ile san'atkâra bir ev alınması düşünülmüştü. İstanbulda vali ve belediye reisi Muhittin Beyin reisliği altında maliyecilerden, bankalar ve şirketler müdürlerinden bir komisyon teşkil edildi, o zaman İstanbul esham, tahvilât ve kambiyo borsası murakıbı olan Bedri Nedim

Beyle Şehir tiyatrosu rejisörü Ertuğrul Muhsin Bey de bu komisyonda aza olarak bulunuyorlardı. Komisyon azasının, reis vali Muhittin Beyin ve borsa kambiyo murakıbı Bedri Nedim Beyin uzun uğraşmasile bu müsamere için satılan biletin bedeli 6,600 liradır.

İstanbul Şehir tiyatrosu müdürlüğü, Türkiyede bir san'atkârın sahne hayatının yirmi beşinci yıl dönümü münasebetile yapılacak jübileyi hususî mektuplarla birçok kimselere, müesseselere ve komşu memleketler tiyatrolarına haber verdi. Cumhuriyet Halk Fırkası, bir Türk san'atkârının yirmi beşinci yıl dönümünün yalnız mensup olduğu tiyatroda değil, memleketin birçok yerlerinde kutlulanmasını istedi ve C. H. F. umumî kâtipliğinin tamimi üzerine 31 Mart 1933 cuma günü Türkiyenin elli beş yerindeki Halkevleri Behzat Hâki Beye telgraf çekerek kendisini tebrik ettiler. C. H. F. Umumî kâtibi Recep Beyin imzasile gelen tebrik telgrafı şudur:

Ankara 16. III. 933

Ben şimdiden Behzat Bey hakkındaki samimî hislerimi kaydederim. Ona ve onunla beraber çalışanlara gönül bağlarımı yazmaktan zevk duyuyorum. Türk sahne san'atımızda değerli hizmetler yaparken yetişkin arkadaşlarını takdir etmeği bilen kıymetli san'atkârlarımıza da sevgiler sunarım.

C. H. F. Kâtibi umumisi
Kütahya meb'usu
Recep

İstanbul vali ve belediye reisi Muhittin Bey şu mektubu göndermişti:

San'at, duyan varlığın mabedi, san'atkâr onun mabududur. Hayatın yükü onun ilâhi cilvelerile taşınabilir. Hilei şer'iye dalâletinin Türkün gönlünü yıllarca kararttığı talisiz devirlerde sahne san'atı "oyun", san'atkârı « oyuncu » diye hor görülür ve kötülenirken san'atın meş'alesini umursuzca ve kudretle yükselten bir avuç cevherli insanlar arasında Behzadın da temiz, güzel ve cesur varlığını iftiharla tanıdık. Bu günkü aydınlığı biraz da onun ışığına borçluyuz.

San'atın kurtulması ve kuvvetlenmesi uğrunda ona bir aralık azap ta vermiş bir adam sıfatile Behzadın yirmi beşinci san'at yıl dönümünde ben böyle düşünüyorum.

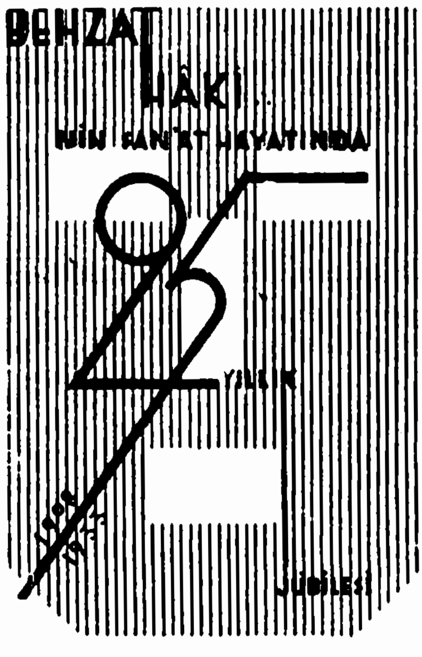
Kendisini sevgi ve saygı ile kutlular ve Türkün san'at ve kültür âleminde ona çok şerefli yerleri lâyık görürüm. Bundan sonra da uzun zamanlar

Şehir tiyatrosunun sıcak, şefkatli ve kıymet bilen kucağında tam bir sıhhat ve muvaffakiyetle daima ileri yürümesini dilerim [1].

İstanbul Vali ve Belediye Reisi

Muhittin

İstanbul Halkevinde o gün bu münasebetle yapılan toplantıda söz söylemek vazifesini Halkevi reisliği bana vermişti; bu konferansta Behzadın nasıl yetiştiğini, sahneye nasıl girdiğini, bu yolda nasıl ilerlediğini anlattım, bilhassa bir tiyatro san'atkârının yirmi beşinci yıl dönümünün memleketin elli beş yerinde tes'it edilmesinin bizim san'at hayatımız için ne mühim bir hadise olduğunu zikrettim.

Behzadın jübilesini haber vermek için gönderilen mektupların dışı

Komşu memleketlerden Bulgar tiyatrosu namına artistlerden mürekkep bir heyet Behzadın jübilesinde hazır bulunmak üzere İstanbula gelmişti. Müsamere akşamı Tepebaşı tiyatrosunda önce Kemal Emin Bey perdenin önüne gelerek Behzadın san'at hayatı hakkında birkaç söz söyledi.

Bulgar san'atkârları Hamletten bir pasaj oynadılar. San'atkârlarımız Ahmet Vefik Paşanın Molyerden adapte etmiş olduğu " Meraki „ komedisini oynadılar. Behzat Bey piyesin en mühim rolünü temsil etmekte idi.

Temsilden sonra saat birde bu güzel gecenin zevkını devam ettirmek üzere san'atkârlar tiyatronun üst katında hazırlanan büyük sofrada yiyip içip eğlendiler.

Ertesi günü İstanbul belediyesi tarafından Perapalâs otelinde bu münasebetle gelmiş olan misafir Bulgar san'atkarları şerefine bir öğle ziyafeti verildi. Belediye reis muavini Hâmit Bey ve Bulgar san'atkârlardan biri, iki memleket artistlerini birleştiren güzel hadiseden, Behzadın jübilesinden ehemmiyetle bahseden güzel nutuklar söylediler.

[1] Darülbedayi mecmuası. Sayı 40

Darülbedayi mecmuası da Behzadın sahnedeki yirmi beşinci yılı münasebetile hususî bir nusha neşretti. Mecmuanın bu sayısında C. H. F. umumî kâtibi Recep ve İstanbul valisi Muhittin Beylerin tebrik telgraf ve mektupları vardır. San'atkârın tercümeihali, hayatı ve san'at hatıraları M. Kemal Beyin kalemile yazılmıştır. Mecmuaya san'atkârın çocukluğuna, ilk gençliğine ve san'at hayatına ait birçok fotograflar konulmuştur.

Bunlardan başka Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, İbnirrefik Ahmet Nuri, Münir Nigâr, Reşat Nuri, Musahipzade Celâl, Halit Fahri, İzzet Melih, Vedat Nedim, Celât Esat, Kemal Emin, Nurullah Ata, Selâmi İzzet, Raşit Rıza, Darülbedayi müdürü Memduh, Darülbedayiin sabık müdürü Suphi, Selim Nüzhet, Mehmet Şükrü, Şadi, Nureddin Şefkati. İ. Galip, doktor Celâl Tahsin, Adana belediye reisi Turhan Cemal. Vasfi Rıza, Bedrettin, Osman Niyazi, Emin Belig, Mustafa Naim. Ertuğrul Muhsin Beylerin ve benim Behzat ve san'atı hakkındaki mütalâalarımız bu mecmuanın münderlcatını teşkil eder.

Behzadın jübilesi gazetelerimizde de san'atkâr hakkında birçok resimlerin basılmasına, yazılar yazılmasına sebep olmuştu ve matbuat bu san'at hadisesinin kutlulanmasına samimiyetle iştirak etti.

Müsamerenin hasılâtile san'atkâra Beyoğlunda Hammalbaşında güzel bir ev alındı.

Uzun yıllar hor görülen tiyatro san'atkârlarının böyle bütün memleketin alâkası ve tazizi içinde kutlulanması Türkiyede ilk defa ve ancak cumhuriyet devrinde vukubulan bir hâdisedir.

9.— TİYATRO MEKTEBİ

I. Darülbedayideki meslek mektebi.
II. Konservatuvarda açılan sınıf.

Cumhuriyetin tiyatroya hizmetleri arasında bir mühimi de bu işin mektebini açmak yolundaki teşebbüslerdir. Tiyatro, memleketimizde alaylılara mahsus bir iş halinde başladı, yıllarca bu halde kaldı. Meşrutiyet senelerindeki tiyatro mektebi açma isteklerinin nasıl akametle neticelendiğini bu kitabın birinci cildinde gösterdik. Cumhuriyet, tiyatroyu halk terbiyesi işinde tesirli ve ehemmiyetli bir vasıta, bir terbiye ve ilim işi olarak telâkki ettiği için bu güzel san'atın istikbalini mutlâka mektep sıralarında arayacaktı, böyle oldu. 1931 ssnesinde İstanbul Şehir tiyatrosunda bir de tiyatro meslek mektebi açıldı. Talimatnamesi İstanbul Şehir tiyatrosu rejisörlüğü ve belediyenin o zamanki tiyatroyu mürakabe heyeti tarafından yapılan, talimatnamesi, teşkilâtı ve ders programları Maarif vekâletince tetkik ve tasdik edilen tiyatro meslek mektebinde tahsil devresi iki sene olarak tesbit edilmişti. Tarihi, nazariyatı ve tatbikatile birlikte tiyatro, edebiyat, musiki, teneffüs, hareket ve ahenk jimnastikleri ve iskrim dersleri bu mektebin programını teşkil ediyordu. Tiyatro dersini Ertuğrul Muhsin, edebiyat dersini Namık Kemalzade Ali Ekrem, musiki dersini Musa Süreyya Beyler, ahenk jimnastikleri dersini Selma ve Azade Selim Sırrı Hanımlar, iskrim dersini de Mösyö Gorodetski okutuyordu. Bunlardan başka istiyenlere Almanca dersi de okutuluyordu. İki hanım ve üç erkek talebe iki senelik tahsil devresini muvaffakiyetle bitirerek bu mektepten mezun oldular ve İstanbul şehir tiyatrosu san'atkârları kadrosuna alındılar.Bunlar Müzehher ve Semiha Hanımlarla Sabih,Sami ve Necati Beylerdir.Tiyatro meslek mektebi için Maarif vekâleti senede üç bin lira tahsisat vermeği kabul etmişti. Bu para iki sene verildi, bu suretle mektep iki senelik ilk tahsil devresini bitirerek ilk mezunlarını verdi, 1932 senesi sonunda kapandı. Maarif vekâleti tiyatro mektebini daha esaslı bir şekilde ve Ankarada temsil akademesi adı altında kurmak teşebbüsünde olduğu ve İstanbuldaki mektebin birinci devresi de bittiği için 1933 senesi için buraya tahsisat vermemişti.

İstanbul belediyesi, Şehir tiyatrosundaki tiyatro meslek mektebini lüzumu halinde açılan ve işi bitince ileride lüzumunda tekrar açılmak üzere kapanan bir kurs olarak telâkki ediyordu. Belediye de tiyatro meslek mektebi için 1933 senesi bütçesine tahsisat koymadı ve bu sene mektep açılmadı.

İstanbul Şehir meclisinde geçen sene Şehir tiyatrosu ve konservatuvar bütçeleri müzakere edilirken sahnemizin istikbalinin ancak bir tiyatro mektebinin sıralarında aranabileceğini söylemiş, İstanbul konservatuvarının bir de tiyatro sınıfı açılarak tamamlanmasını teklif etmiştim. İstanbul vali ve belediye reisi Muhittin Bey, Şehir meclisindeki aza arkadaşlarımın da tasvibile karşılanan sözlerime ecvap vererek teklifimi muvafık bulduğunu, yeni sene teşkilâtında buna imkân aranılacağını söylemişti. Belediyece İstanbul konservatuvarının ıslâhı için getirtilmiş olan Viyanalı mütahassıs Profesör Marks ta bu fikre tasvipkâr çıktı ve hazırladığı ıslâhat ve teşkilât programında konservatuvara bu imkânı hazırlayıcak yeni dersler konulmasını teklif etti. Bunlar tiyatro, ahenk jimnastikleri ve şan dersleridir. Viyanalı mütahassıs, konservatuvarımızda şimdiye kadar kadın muallim tarafından okutulan şan dersinin bir erkek muallime verilmesini, ahenk jimnastikleri ve sahne derslerinin de programa ilâvesini istiyordu. Islâhat programı tatbik edilirken konservatuvarımıza bu dersler de konuldu ve 1933 Teşrinievveli başından itibaren bu dersler için de talebe kabul edilmeğe başlanıldı. Ahenk jimnastikleri dersi muallimliğine Azade Selim Sırrı Hanım, sahne dersi muallimliğine de Ertuğrul Muhsin Bey tayin edildiler. Konservatuvarımızda ahenk jimnastikleri dersi haftada üç saattir. Tahsil devresi üç senedir. Programı şudur:

Birinci sene: Vücut terbiyesi: Mafsallarda serbet ve büyük işleklik temin eden ekzersizler — Adaleleri yumuşak *souple* ve elâstikî bir hale koyan ekzersizler — Uzviyeti kuvvetlendiren ve inkişaf ettiren ekzersizler — Göğüs kafesini esnek ve bol nefes alabilecek bir şekle koyan ekzersizler — Statik ve muvazene ekzersizleri — Duruşa, oturuşa, yatışa ahenk veren ekzersizler.

İkinci sene: Hareket terbiyesi: Bilcümle uzuvların doğruluğunu ve serbestliklerini temin eden ekzersizler, yürümek, koşmak, atlamak, oturmak, kalkmak, taşımak, atmak, yakalamak, düşmek gibi vücudun tabiî hareketlerine ritm ve ahenk veren ekzersizler, dinamik ekzersizler — Mukavemeti arttıran ekzersizler.

Üçüncü sene: Ahenk ve ritm terbiyesi — Ferdî ve cem'î ahenk — harekette ritm — Sesle jest ve hareketin ahengi — Eşya ve hadisatla hareketin ahengi.

Tiyatro dersi haftada beş saattir, tahsil devresi üç senedir. Programı şudur :

Birinci sene: 1 — Nefes, 2 — Konuşmak, 3 — Mimik, 4 — Dramatürji, 5 — Dans, 6 — Tiyatro tarihi, 7 — Koro " sesi müsaitse ".

İkinci sene: Hareket, temsil (beraber oynamak), tiyatro tarihi, kostüm tarihi.

Üçüncü sene: Tiyatro tarihi, klâsik temsiller, sahne temsili.

Kabul şartları: Sahneye müsait sesi ve vücudu olmak, Türkçe lisanına hâkim olmak, orta mektep mezunu olmak, kadınlar için on beşten erkekler için on yedi yaşından aşağı olmamak.

10 — HUSUSİ TİYATRO HEYETLERİ

I. Belediye ile alâkası olmıyan Şehir tiyatrosu.
II. Operetler.
III. T. A. T.
IV. Raşit Rıza tiyatrosu.

Türkiyede İstanbul Şehir tiyatrosu dışında tiyatro faaliyeti yaşatan birkaç heyet daha vardır. Fakat maalesef ne bu heyetler intizam ve istikarar içindedir, ne de faaliyetleri devamlı ve semerelidir.

Raşit Rıza Bey

1926 da Darülbedayi İstanbul belediyesine bağlı yeni bir teşekkül halinde kurulurken Darülbedayiin eski san'atkârlarından Şadi Beyin Millî sahne isimli temsil heyetini faaliyette bulundurduğunu, daha sonra bu heyet dağılıp Şadi Bey sahne hayatından çekilince Darülbedayi dışında kalanlardan Raşit Rıza Beyin Millî sahneden açıkta kalan san'atkârları toplıyarak "Türk tiyatrosu„ ismile Tepebaşında temsiller verdiğini yazmıştık. Bu teşekkül de uzun sürmemiş ve tiyatro mevsimi bitmeden heyet dağılmış, Raşit Rıza Bey de sahneden bir zaman uzak kalmıştı. Raşit Rıza Bey Beyeğlunda "Bizim lokanta„ ismile bir artist kahvesi açtı, bir zaman bununla meşgul oldu. Şadi Bey de Şehzadebaşındaki Ferah tiyatrosu binasını kiralamış, burada sinemacılık etmeğe başlamıştı, hâlâ bu işle meşgul oluyor.

1927 de Darülbedayi Tepebaşı tiyatrosunda faaliyette bulunurken, Darülbedayi dışında kalan san'atkârlarden Şadi ve Raşit Rıza Beylerden maadası "Şehir tiyatrosu„ ismi altında bir heyet teşkil ederek Şehzadebaşında bir müddet temsiller verdi-

ler. İsminin Şehir tiyatrosu olmasına rağmen bu heyetin ne belediye ile, ne şehirle hiçbir resmî alâkası yoktu. Darülbedayiin eski san'atkârlarından Faik, Nurettin Şefkati, Âdil, Yaşar Beyler kadın erkek diğer bazı san'atkârlar bu hey'ete dahildiler. Bunlar Darülbedayiin evvelce oynamış olduğu bazı komedi ve vodvilleri temsil ediyorlardı. Parasızlık, vasıtasızlık ve sıkıntı içinde bir müddet çalışıp dağıldılar. Bu sıralarda Cemal Sahir operet heyeti ismi altında bir teşekkülün de aynı suretle parasızlık ve vasıtasızlıkla uğraşarak şurada burada bazı operetler oynadıktan sonra dağıldığını biliyoruz. Sonraları bu heyetin azasından bazılarile diger bazı san'atkârlar birleşerek "Süreyya opereti„ ni teşkil ettiler.Bu hey'et, hâlâ ara sıra şurada burada temsiller veriyor. Operet heyetlerini sayarken "Muhlis Sabahattinin çocukları„ ismile birkaç temsil vermiş ve dağılmış olan hey'eti de kaydedelim.

Faik Bey

Darülbedayiden yetişmiş olan Ercüment Behzat Beyle uzun zaman Darülbedayi haricinde sahne faaliyetinde bulunan ve bir aralık Darülbedayide de çalışan Ertuğrul Sadettin Bey ve bazı arkadaşları T. A. T.firması altında bir hey'et teşkil ederek İstanbulda ve Anadoluda bazı temsiller verdiler.

"T. A. T„ Türt Akademi Tiyatrosu manasına geliyordu.

Ercüment Behzat çalışkan ve değerli bir san'at yolcusuydu, fakat ne olsa imkânsızlıklarla çarpışması ve başlı başına bir tiyatroyu yaşatabilmesi beklenilemezdi. Uzun sürmeden bu hey'et te dağıldı.

1927 de sahne hayatından bir zaman için çekilmiş olan Raşit Rıza Bey sonraları "Raşit Rıza tiyatrosu„ ismi altında bir hey'et yaparak birkaç sene İstanbulda, Anadoluda ve hattâ bir aralık memleket hudutları haricinde temsiller verdi. Raşit Rıza Bey de Darülbedayiin eski repertuvarındaki eserleri tekrar ediyordu, fakat nadir de olsa arada bazı yeni piyesleri de sahneye

koydu. O da vasıtasızlık ve bilhassa adamsızlık derdile sarılıydı. Bütün bunlara rağmen İstanbul Şehir tiyatrosu haricinde yakın zamanlara kadar devam eden tek ehemmiyetli tiyatro faaliyeti Raşit Rıza tiyatrosunun temsilleridir. Bununla beraber Şehir tiyatrosu haricinde resmî himayeden mahrum bir temsil hey'etini yaşatmağa bütün tecrübelerine, tanışıklıklarının çokluğuna, şahsî liyakat ve kabiliyetine rağmen Raşit Rıza Bey de muktedir olamamış, nihayet hey'etini dağıtmış ve san'atkâr, evvelce de yazdığımız gibi, İstanbul Şehir tiyatrosunda kendisini bekliyen yerini almıştır.

Ercüment Behzat Bey

İstanbulda kurulan ve Anadoluda da dolaşan bazı tulûat kumpanyaları da bir nevi tiyatro faaliyeti devam ettiren heyetlerdir. Bunlardan başka zaman zaman İstanbul ve İzmire gelen, bazan Ankaraya kadar uzanan ecnebi tiyatro heyetleri ve muhtelif şehirlerimizdeki amatörler vardır. Tulûat ve ecnebi tiyatroları mevzuumuzun dışında olduğu için onları kaydetmedik.

Darülbedayi san'atkârları Anadolu turnelerinden birinde

11. – ANADOLUDA TİYATRO

I. Darülbedayi san'atkârlarının turneleri.
II. Raşit Rıza heyetinin turneleri.

Mutlâkıyet devrinde hükûmet merkezi olan İstanbul tiyatro namına çok birşey kazanmamıştı ki her sahada ihmal edilmiş olan Anadolu, tiyatro görmüş olsun!

Bu devirde Ahmet Vefik paşanın valiliği zamanında Bursanın beş yıl 1882-1887 canlı bir tiyatro hayatı yaşadığını ve orada Vefik Paşa tarafından bir tiyatro binası yaptırıldığını bu kitabın birinci cildinde söyledik. [1] Yine o devirde bazı tiyatro heyetleri noksan vasıtalarla, göçebe bir halde bazı Anadolu şehirlerinden gelişi güzel geçmişler, arada birkaç temsil vermişlerdir.

Meşrutiyet senelerinde de Anadoluda tiyatro vaziyeti evvelki devirden pek farklı değildir.

Anadoluya İstanbuldan ilk defa ciddî bir tiyatro heyetinin gidişi 1922 yılındadır. İstanbuldaki Darülbedayi heyetinden bazıları o tarihte ayrılmışlar, ayrı trup yapmışlar, İstanbulda tem-

[1] S. 50

siller veriyorlardı. Darülbedayide kalanların Adapazarına kadar bir seyahate çıkıp oralarda temsiller vermeleri kararlaştırıldı, Darülbedayi idare meclisi azasından Ahmet Nurettin Beyin riyasetinde Zabel, Anayis, Sara Mannik ve Roza Hanımlarlarla Şadi, Nurettin Şefkati, Rıza Fazıl, M. Kemal, Hüseyin Kemal, Vasfi Rıza, Hâzım, Yaşar Beyler Adapazarına gittiler. Orada ve İzmitte birkaç temsil verdiler. Bu seyahatte Aka Gündüz Beyin "Muhterem katil" piyesi de oynandı.

Darülbedayi san'atkârlarından bir heyetin Muvahhit Beyin teşebbüsile ve İzmirin Yunanlılardan geri alınması şenliklerinde temsil vermek üzere oraya gittiğini, o sırada İzmirde bulunan Gazi Hazretleri tarafından iltifat ve teşvik gördüğünü de bu kitabın birinci cildinde yazmıştık. [1]

Cumhuriyetin ilânından sonra 1924 te Darülbedayi san'atkârları ilk turneyi Samsuna ve Bafraya yaptılar, bu seyahati tertip eden tüccardan Alemdarzadelerin Millet vapurile gidip geldiler. seyahat onbeş gün sürdü. Samsunda, Bafrada Darülbedayi repertuvarından bazı komediler ve hissî piyesler oynandı.

Bu yaz sonunda da Trabzon turnesine çıkıldı. Bu seyahati de tüccardan Harunzadeler tertip etmişti. Bu seyahatlerde san'atkârlara toptan bir para veriliyor, seyahatin masrafı ve temsillerin kârı zararı seyahati tertip eden tüccara ait oluyordu.

Trabzonda temsiller biterken san'atkârlar arasında da geçimsizlik baş gösterdi. Darülbedayi heyeti ikiye ayrıldı. Bu halde İstanbula dönüldü. Bu dargınlığın neticesi olarak İstanbulda 1925 tiyatro mevsiminde Beyoğlunda Fransız tiyatrosunda Raşit Rıza, Muvahhit Beylerle Bedia Hanım ve bazı arkadaşlarının Darülbedayi firması altında, Şehzade başında Ferah tiyatrosunda da Ertuğrul Muhsin, Behzat, Hâzım, M. Kemal Beylerle Münire Hanım ve bazı arkadaşlarının "Sabık Darülbedayi san'atkârları" firması altında temsiller verdiğini görüyoruz.

1925 yazında Raşit Rıza Bey ve arkadaşları Darülbedayi firması altında İzmire turneye çıktılar. Ertuğrul Muhsin Bey ve arkadaşları Trabzon, Rize, Giresun ve Samsuna giderek temsiller verdiler.

1922 denberi Darülbedayiden ayrılmış olan Şadi Beyin "Millî sahne" ismile teşkil etmiş olduğu heyet te Ankarada ve Anadolunun diger bazı şehirlerinde temsiller veriyordu.

1926 da İstanbulda yeni bir teşekkül halinde muntazam faaliyete geçen Darülbedayi bu seneden itibaren Anadoluda da prog-

[1] S. 109

İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârları Karadeniz yolculuğuna çıkarken vapurda

ramlı, plânlı san'at seyahatlerine çıkmağa başladı. 1926 ilkbaharında Balıkesir, Edremit, İzmir, Ödemiş, ve Bursaya gidilerek temsiller verildi. Bu senenin Şubatında Ankara turnesine çıkıldı. Ankarada Klüp sinema ve tiyatrosu yeni yapılmıştı, orada temsiller verildi. sonra Konyaya geçildi, orada da muntazam temsiller verildi, Konyadan sonra İstanbula dönülerek bütün bir ramazan Tepebaşı tiyatrosunda oynandı. Bayramdan sonra İzmire gidildi (1927). Bu sırada Ertuğrul Muhsin Bey de Rusyadan gelmiş, Darülbedayide "Hamlet„ sahneye konulmuştu; Hamlet İzmirde de oynandı. O senenin son baharında Karadeniz turnesine çıkıldı, Samsun, Giresun ve Trabzona gidildi. Bir aralık Ankaraya gidilerek birkaç temsil verildi.

1928 turnesi, Darülbedayi san'atkârlarının o zamana kadar yaptıkları san'at seyahatlerinin en büyüğüdür. Adanaya gidildi, Adanada, Mersinde temsiller verildi, oradan memleket hudutları dışına çıkıldı, Kahireye, İskenderiyeye gidildi. Mısırda verilen temsiller Türk tiyatrosu hakkında yabancı memleket gazetelerinde pek takdirkâr neşriyat yapılmasına sebep oldu, san'atkârlarımız Mısırdan Kıbrısa geçtiler, orada Lârnaka, Lefkoşa ve Limasol şehirlerinde temsil verdiler, aynı rağbet ve alâkayı gördüler. Kıbrıs Türklerinin ana vatan ve san'atkârlarına karşı

Darülbedayi san'atkârları İzmirde temsil verdikleri Elhamra tiyatrosunun Kapısı önünde [kapının iki tarafında eski harflerle Hamlet ve Çam sakızı temsillerine ait afişler görülüyor.] — 1927 —

gösterdikleri rabıta iki tarafta da pek samimî bir heyecan uyandırdı. San'atkârlarımız Kıbrıstan İzmire geldiler, İzmirde, Nazillide, Manisada ve havalisinde temsiller verdiler.

1929 turnesinde Adana, Mersin, Kıbrıs, Antalya ve İzmire gidildi.

1930 da Ankara, Eskişehir, Adana, Kıbrıs, Mersin, Tarsus, Antalya, İzmirde temsiller verildi. İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârlarının 1930 daki Ankara seyahatleri, kendileri için ve tiyatro tarihimiz için pek şerefli hatıralarla doludur. Her fırsatla tiyatromuz hakkındaki yüksek alâkasını gösteren Gazi Hazretleri bu seyahatte san'atkârları bilhassa davet ederek iltifatta bulunmuşlardır. Bu bahsi ayrıca yazacağız.

İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârları, memleketin yakın uzak her köşesine san'at ışığı ve san'at sevgisi götürmeği program edinmişler, her sene bir tarafa giderek muharrirlerimizin telif eserlerile dünya tiyatrosunun seçme piyeslerini halkımıza tanıtıyorlardı. Uzak yurt köşelerinin de modern tiyatroyu tanıması için evvelki senenin tatil aylarındaki turne şark vilâyetlerine tertip edildi. Ankaradan Adanaya, Mersine, Gaziantebe, Elâzize, Diyarıbekire, Malatyaya gidilerek temsiller verildi, oradan İzmire dönüldü. Şark turnesinin zahmeti ve paraca gelirinin azlığı nazarı dikkate alınırsa İstanbul Şehir tiyatrosunun bu seyahatle tiyatroyu tanıtmak yolunda nasıl değerli bir hizmette bulunduğu anlaşılır. İstanbul Şehir tiyatrosu hey'etinin geçen

seneki turnesi de Ankara, Eskişehir, Konya, Afyonkarahisarı, İzmir, Mağnisa, Balıkesir, Akhisar ve Adanaya yapıldı.

İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârları her sene bir teşrinievvelden 1 nisana kadar İstanbulda temsiller vermeği, her sene nisandan sonra ilkbaharda mutlâka, bazan da ilkbahar turnesinden başka bir de yaz sonunda Anadoluya çıkıp muhtelif şehirlerde oynamağı âdet edindiler. İstanbuldaki temsiller İstanbul belediyesi hesabınadır, turnelerin hasılâtı san'atkârlarımıza aittir.

Son birkaç sene içinde ayrı bir hey'et yaparak çalışan ve son günlerde hey'etini dağıtarak İstanbul Şehir tiyatrosuna giren Raşit Rıza Bey de ekseriya İstanbul Şehir tiyatrosunun İstanbulda faaliyette bulunduğu sıralarda Ankarada, İzmirde ve Anadolunun diger birçok şehirlerinde dolaşarak temsiller verdi. Bir defa da Balkan şehirlerinden bazılarını dolaştı.

Anadoludaki tiyatro faaliyeti arasında bazı amatör gençlik teşekküllerinin çalışmaları da hususî bir ehemmiyeti haizdir. Bu arada bilhassa memlekette tiyatro zevkını yaymağa çalışan Halkevleri temsil şubeleri vardır.

Bursada Tayyare Cemiyeti sinema ve tiyatrosunun içi.

12. — ANADOLUDAKİ TİYATRO BİNALARI

I. Ankaradaki güzel bina.
II. Memleketin muhtelif köşelerinde.

Türkiyedeki en güzel tiyatro binası Ankaradadır. Bugün Ankara Halkevi olan binadaki tiyatronun (Eski Türkocağı tiyatrosu) yapılmasına 21 mart 1927 de başlanılmış, inşaat 1930 ortalarına doğru bitirilmiştir. Bu binanın mimarı Hikmet Beydir.

Sahne tertibatı, alt, üst ve yan projeksiyon lâmbaları, ufak perdesi, devvar gökü, bulut âleti ile ziyalandırılır. Bundan başka salon tavanında sahne merkezini tenvir eden iki projeksiyon daha vardır.

Gerek sahne ve gerek salon ziya şebekesi ayni tablodan idare olunur.

Ankara Halkevi tiyatrosunun kapısı

Çarşambadaki Halk sinema ve tiyatrosunun dışı

Sahnede iki müteharrik asansör elektrik ile işler; rampın gerisindeki prolog için müteharrik küçük sasansör el ile işler

Yağmur, kar, yangın, deniz, güneş ve gök renkleri hususî âletlerle aksettirilir. Bunlardan yalnız şimşek 110 volt cereyana merbut seri bir resistansı çevirmek suretile yapılır ve bu akisler yine hususî âletler vasıtasile çıkartılan gürültülerle itmam olunur.

Dekor hem salon ferme, hem de müteharrik olacak şekilde en son teknike göre sahneye raptolunabilir.

A. B. C. D işaretli dört loca hariç olmak üzere salonda 382 koltuk, 92 balkon koltuğu 64 birinci kat localarda, 80 ikinci kat localarda olmak üzere 638 kişilik yer vardır.

İstanbulda Şehzadebaşında, Beyoğlunda, Üsküdarda, Bakırköyünde ve şehrin daha başka yerlerinde birkaç tiyatro binası vardır. Fakat bunlar - yazık - iptidaî mahiyet ve vaziyettedirler. Anadolunun muhtelif şehirlerinde eskiden kalma bazı ufak tefek tiyatro binaları olduğu gibi bazı şehirlerimizde de son zamanlarda yeni ve güzel tiyatro binaları yapılmıştır.

Bursa vilâyetinde Mustafa Kemal Paşa kasabasında Şeyh Müftü çarşısında tiyatro binası vardır.Bu tiyatro bir hanın av-

lusu içindedir. Hanın bir kısmı 1926 senesinde Hacı Halimzade veresesi tarafından tamir edilerek ve biraz değiştirilerek tiyatro haline getirilmiştir. Ondört metre uzunluğunda, dokuz metre genişliğinde, dört metre yüksekliğindedir. Bu binanın vücude getirilmesi için beş altı yüz lira sarfedilmiştir.

Edremitte iki tiyatro binası vardır. Biri askerî mahfel sinemasıdır, locaları, sahnesi salonu iyidir. 1341 yılında dördüncü fırka kumandanı Sıtkı Paşa tarafından yaptırılmıştır,

İkinci bina şimdi Edremit idman yurdunun içinde bulunduğu eski Halk sineması binasıdır. Burası evvelce çalgılı kahve olarak yapılmıştır, sahnesi küçüktür.

Dörtyol kasabasında 1932 yılında belediye tarafından yaptırılan parkta beş yüz lira sarfile bir sahne ve konser yeri vücude getirilmiştir. Burada belediye gazinosunda da temsil verilmeğe müsait bir sahne yaptırılmak üzeredir.

Denizlide 1927 yılında Himayeietfal cemiyeti tarafından yirmi üç bin lira sarfedilerek güzel bir tiyatro binası yaptırılmıştır.

Çarşamba kasabasında 1932 yılında Samsun meb'usu Hacı Yunus zade Mehmet Bey tarafından beş altı bin lira sarfedilerek bir tiyatro ve sinema binası yaptırılmıştır.

Kastamonu Halkevi tiyatrosu

Trabzon tiyatrosu

Ödemiş sinema ve tiyatrosunun dışı

Ödemiş tiyrtro ve sinomasının içi

Zonguldak sinema ve tiyatrosunun içi

Ödemişte kasabanın tam ortasında 1928 yılında Türkocağı tarafından yirmi altı bin liraya bir tiyatro ve sinema binası yaptırılmıştır. Bu bina bugün Cumhuriyet halk fırkasına aittir.

. Iğdır kasabasında ayrı tiyatro binası yoktur, fakat belediye salonu tamir edilerek ve sahne yapılarak içinde temsil verilebilir bir hale getirilmiştir.Bu salon ve sahne 1931 senesinde Iğdır belediye reisi Ali Rıza Bey tarafından 800 lira masrafla yaptırılmıştır.

Kastamonuda Salim Efendi zade Reşit Beye ait olan Halkevi binasında Halkevlerinin teşekkülünden sonra temsil komitesi tarafından bir sahne ve salon yaptırılmıştır. Temsiller burada verilmektedir.

Zonguldakta 1928 yılında Mus - tafa Çavuş zade - lerden İsmail Bey

tarafından on yedi bin lira harcanarak yaptırılmış olan sinema binası, ayni zamanda tiyatro olarak ta kullanılıyor. Bu bina otuz iki metre uzunluğunda, on iki metre genişliğinde, dokuz metre yüksekliğindedir. Sahnesi 6×6 eb'adındadır. Üç yüz birinci mevki yeri, yüz elli sandalyası vardır. Üç sıra üzerine yirmi locası vardır.

Zonguldakta Halk fırkası tarafından yetmiş bin liraya yaptırılmakta olan Halkevi binasında bir de tiyatro salonu ve sahnesi yapılacaktır.

Bursada Tayyare cemiyeti tarafından üç yüz seksen bin liraya yaptırılmış muazzam bir tiyatro ve sinema binası vardır. Bina 1931 de ve Türk mimarlarına yaptırılmıştır.

Diyarıbekirde Askerî mahfel binasında bir tiyatro salonu vardır.

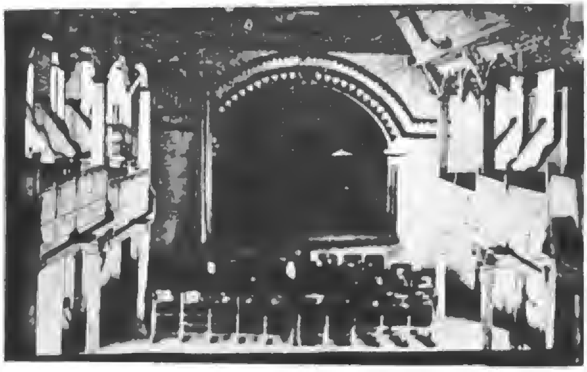
Bursada Tayyare cemiyeti sinema ve tiyatrosunun dışı

Tirede Belediye sinema ve tiyatrosunun dışı

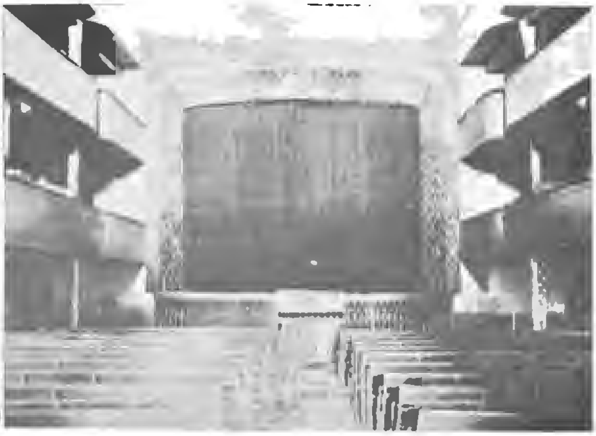
Düzce sinema ve tiyatrosunun dışı

Urfadaki tiyatronun içi

Konya Belediye sinema ve tiyatrosunun dışı

Konyada Belediye sinema ve tiyatrosunun içi

Şarkışla kasabasında belediye gazinosunda temsil vermeğe müsait sahne vardır, 1929 yılında belediye tarafından yaptırılmıştır.

İspartada Halkevinin ve Ordu evinin sahne ve salonlarında temsiller verilmektedir.

Eskişehirde sahnesi olan ve içinde temsil de verilebilen üç sinema binası vardır.

Turgutlu kasabasıada Gençlik yurdunun temsil kolu, açıkta bir yazlık sahne vücude getirmiştir, temsiller yazın burada, kışın da tiyatro haline getirilmiş olan gazinoda verilmektedir.

Pazarcık kazasının merkezi olan Bağdini sağır köyünde de geniş bir gazino içinde temsil vermeğe müsait sahne vardır.

Birecik kasabasında da belediye gazinosunda

temsil verilmek üzere yapılmış bir sahne vardır.

Tarsusta bir seneye kadar bitirileceği umulan bir tiyatro binası belediye tarafından yaptırılmaktadır.

Sökede içinde temsil de verilen bir sinema binası vardı.

Tirede 1929 yılında belediye tarafından temin ve teberru edilmiş olan arsa üzerine taşı belediye tarafından verilmek ve Türkocağı tarafından da diğer malzemesi ve inşaatı on bin lira harcanarak temin edilmek üzere yapılmış olan bir tiyatro ve sinema binası vardır. Bu bina şimdi Halk fırkasına aittir.

Urfada 1926 senesinde idarei hususiye tarafından yaptırılmış olan bir tiyatro binası vardır. Bu bina on beş bin liraya yaptırılmıştır, salon geniştir, muntazam locaları da vardır.

Mağnisadaki otel ve tiyatro binası

Akşehir sinema ve tiyatrosunun içi

Yozgat sinema ve tiyatrosunun dışı

Yozgat sinema ve tiyatro binasının içi

Gaziantepte Nakip Ali Sinema ve tiyatrosunun sahnesi

Fethiyedeki tiyatronun içi

Düzcede 1927 senesinde belediye tarafından dört bin lira harcanarak yaptırılan sinema binasında sahne vardır, temsiller burada verilmektedir.

Tokatta eskiden kilise olan, sonra Halk fırkasına geçen bina, içinde temsil verilebilir bir hale getirilmiştir.

Mudanyada eski bir böcekhane ciheti askeriyece tadil edilerek ve sahne yapılarak içinde temsil verilebilir bir hale getirilmiştir.

Trabzonda 1912 senesinde belediye arsası üzerine hususî bir şirket tarafından yaptırılan ve sonra belediyeye terkedilen içinde temsil de verilebilir bir sinema binası vardır.

Ceyhan kasabasında belediye bahçesinde yazlık bir tiyatro sahnesi vardır.

Elâzizde Belediye tarafından bir tiyatro ve sinema binası yap-

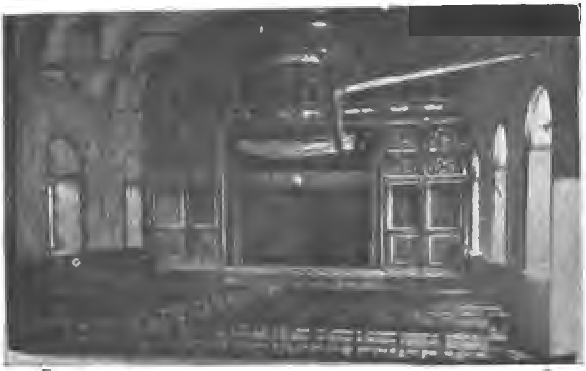
tırılmaktadır, inşaatı yakında bitecektir.

Konyada Alâettin tepesinde Belediye tarafından cumhuriyet yıllarında elli bin lira değerinde kâgir bir tiyatro binası yaptırılmıştır. Bu binanın içinde de onbin lira değerinde eşya vardır. Sahne ve salon tertibatı, koltukları, locaları muntazamdır. Sahnesinde bir hayli dekor vardır.

Manisada manifaturacı Kâmil Bey tarafından üstü otel, altı sinema olarak yaptırılan binada temsiller de verilmektedir.

Akşehirde 1927 yılında fabrikatör Hacı Yunus Efendi tarafından dokuz bin lira harcanarak yaptırılmış olan ve dört yüz seyirci alabilen bir tiyatro ve sinema binası vardır.

Yozgatta 1924 yılında belediye tarafından otuz sekiz bin liraya yaptırılmış olan

Kuladaki sinema ve tiyatro binasının içi

Sungurludaki tiyatro binası

Milâsta İstikamet sinema ve tiyatrosunun içi

Milâsta istikamet sinema ve tiyatrosunun dışı

İmirde milli kütüphane tiyatrosunun dışı

Edremitte askeri mahfel binası

bir tiyatro ve sinema binası vardır.

Boluda belediye tarafında yaptırılan sinema ve tiyatro binasının inşaatı bitmek üzeredir.

Gazi a n tep t e içinde temsil verilebilir üç tiyatro vardır. Bunlardan biri eski Türkocağıdırki 1926 yılında Mennanzade Mustafa Efendi tarafından beşbin lira sarfedilerek yaptırılmıştır. İkinci sinema binasıdır, 1929 da yaptırılmıştır, on bin liraya çıkmıştır, sahibi ince zade Hüseyin Efendidir. Üçüncü Maarif tiyatrosudur, Maarif cemiyetinin malıdır, 1930 yılında yapılmıştır, üç bin dört yüz altmış beş liraya çıkmıştır.

Kayseride belediye tarafından yaptırılmakta olan Şehir tiyatrosu binasının inşaatı henüz devam ediyor.

Sinopta Halkevi binasının alt katı sahne ilâve

edilerek üç yüz kişiyi alacakbir temsil salonu haline getirilmiştir. Bu salon ve sahne 1931 yılında Halk fırkası tarafından yaptırılmıştır.

Bursada Mustafa Kemal Paşa kasabasındaki tiyatro binasının dışı

Fethiyede içinde temsiller de verilen sinema binası 1928 yılında Türkocağı tarafından yaptırılmıştır, şimdi Halk fırkasına aittir. Burası vaktile metruk kilise idi, binanın yalnız dahilî tertibatı için dörtbin lira harcanmıştır.

Denizlide Himayeietfal cemiyeti sinema ve tiyatrosunun içi

Kula kasabasında da bir sinema ve tiyatro binası vardır. Burası da eskiden metruk kilise iken 1927 yılında Türkocağı tarafından Emlâki milliye idaresinden satın alınarak ve üçbin lira daha harcanarak tiyatro haline getirilmiştir.

Kırklarelinde Orta mektebin altıyüz kişi alan salonuna bir sahne yaptırılmıştır, temsiller burada verilmektedir.

Burdur kasabasında yeni yapılan Halkevi binasında bir de tiyatro sahne ve salonu vücude getirilmiştir.

Demirci kasabasında cümhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramında temsil verilmek ve bundan sonra da tiyatro olarak kullanılmak üzere belediyece tertibat alınmış ve çarşı içindeki metruk bina beşyüz lira sarfile tamir edilmiş ve sahne tertibatı yapılmıştır. Temsiller burada verilmektedir.

Erzurumda 1926 yılında belediye tarafından yüzonbin lira

sarfedilerek büyük bir tiyatro ve sinema binası yaptırılmıştı, bu bina 1930 yılında çıkan yangında yanmış, henüz yerine yenisi yapılamamıştır.

Buldan kasabasında belediyece yapılan tiyatro binası cumhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramında merasimle açılmıştır.

Edirnede ellibir locası, muntazam bir salonu ve sahnesi olan Maarif tiyatrosu isimli bina, 1918 yılında çıkan yangında yanmıştı; Edirnede belediye 1924 yılında sahnesi de olan bir sinema binası baptırmıştır.

Sungurluda İdarei hususiyeye ait olan tiyaro binası 1932 yılında umumî meclis kararile ve bin lira bedelle belediyeye satılmıştır, bugün belediye tarafından idare edilmektedir.

İneboluda Halkevi binasının içinde son senelerde bir sahne ve salon yapılmıştır.

Milâsta 1931 yılında yapılmış bir tiyatro vardır. Milâslı Bundamlı zade Bekir Sami Efendi tarafından yirmi beş bin lira sarfile yaptırılmıştır; ayni zamanda sinema binası olarak kullanılmaktadır. Burası localarile birlikte dört yüz elli kişi almaktadır. İsmi İstikamet sinemasıdır.

İzmirde Millî kütüpane ve Elhamra tiyatroları vardır.

13. — GAZİ VE TİYATRO

I. İzmirde.
II. Ankarada.
III. İstanbulda.
IV. Darülbedayi san'atkârları şerefine verilen ziyafet.
V. Büyük adamın büyük sözleri.

Millî mücadelenin ilk muvaffakiyet senesinde, İzmir yabancı orduların işgalinden kurtulduktan sonra İzmirin sevincine iştirak etmek ve temsil vermek üzere oraya giden Darülbedayi san'atkârlarının orada Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinden gördükleri teşvik ve iltifatı bu kitabın birinci cildinde okudunuz. [1] Türkiyeyi kurtaran ve yeni ve yüksek bir hayata eriştiren büyük adamın güzel san'atlara ve tiyatroya karşı zaman zaman gösterdiği himaye, cumhuriyetin ilk on yılında Türk tiyatrosunun dünya san'atı arasında şerefli ve ehemmiyetli bir yer almasına imkân vermiştir.

Gazi, Ankarada ve İstanbulda hemen daima Türk tiyatro san'atkârlarının verdikleri temsilleri dikkatle takip etmiştir.

Ankarada evvelce Şadi Bey ve arkadaşlarının temsillerini himaye etmek büyüklüğünü gösteren Gazi, Darülbedayi san'atkârlarının müsamerelerini de zaman zaman şereflendirmiş, Darülbedayiin Ankara turnelerindeki temsillerde bulunduğu gibi İstanbulda da 1932 yılının ilk aylarında İstanbul Şehir tiyatrosunda oynanan ilk operet olan "Yaloya türküsü„ nün ve ondan onbeş gün sonra sahneye konulan Faruk Nafiz Beyin "Akın„ isimli manzum telifinin ilk temsilinde Tepebaşı tiyatrosuna gelmiş, temsilden sonra rejisörü ve tiyatro müdürünü kabul ederek takdir ve teşvikte bulunmuştur.

Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin, tiyatro sana'tkârlarımızı derin bir minnet içinde bırakan büyük bir iltifatlarını İ. Galip Beyin ağzından dinleyiniz. Darülbedayi mecmuasının 1 teşrini evvel 1930 tarihli sayısınba çıkan "İki hatıra„ isimli makalesinde cumhuriyetten evvelki devirde 1912 de bazı arkadaşlarile beraber Bursaya yaptıkları seyahatte orada devlet adamlarından

[1] Birinci Cilt. S. 109

sırf tiyatrocu oldukları için gördükleri düşmanlığı ve hakareti anlatan İ. Galip Bey cumhuriyetten sonraki senelere ait tahassüsünü de şöyle naklediyor:

Bu sene ilkbahar turnesinde birinci merhale Ankara idi. Yirmidört kişi idik.. Aktrislerimiz Türk hanımlarıydı. Repertuvarımız edebî ve yüksek esrlerdi. Cumhuriyet merkezinin mükemmel ve muhteşem tiyatrosunda ondört temsil verdik. Halk yarışırcasına rağbet etti.

En güzel ve en münevver sınıf ailelerile tiyatroyu doldurdu. Reisicumhur Hazretleri hemen her akşam temsillerimizi şereflendiriyorlardı. Biz sevinç ve iftihar içinde oynuyorduk. Vekiller sahneye gelip bizi ziyaret ediyorlar, elimizi sıkıyorlardı. Nihayet Türkocağının sinesinde izaz edildik. Reis sabık Maarif vekili Hamdullah Suphi Bey irat ettiği bir nutukta " ocağın gayelerinden birisi de Türk harsını memleketin dört bucağına yayacak münevver temsil heyetleri görmektir. Bugün bu gayeye eriştiğimizin bahtiyar müşahidiyim... Başında seciyeli bir Ertuğrul Muhsin bulunan heyetinizi selâmlarım.„ dedi. Ertesi gün Maarif vekili şerefimize verdiği ziyafette de mümtaz san'at ve edebiyat muhipleri arasında ayağa kalktı ve " tiyatronun millî ideallerin tahakkukunda çok kuvvetli ve yüksek bir âmil olduğu„ nu söyledikten sonra hükûmetin güzel san'atlara ve bilhassa tiyatroya karşı daha özlü bir alâka göstereceğini vadetti...Ve bizi "san'at sahasında millî şerefin alemdarları„ gibi selâmladı...

Ve en sonra...

1930 senesi nisanının 12 inci akşamı Türk tiyatrosu fakir tarihini çok şerefli ve nurlu bir sahife ile tetviç etti. Gazi bizi huzuruna kabul etti. Bu, Türk tiyatrocularını her hatırlayışlarında sevinç ve saadetle heyecanlandıracak emsalsiz ve yüksek bir hatıradır. O akşam Türk tiyatrosunun bükük boynu düzeldi, başı doğruldu, alnı yükseldi ve parladı. Biliyoruz ki Fransızların on dördüncü Lüisi san'at muhibbi bir hükümdardı, huzuruna Molière'i kabul ederdi. Napoléon o zamanın en yüksek trajedi aktörü Talmanın dostu idi. Bu hükümdarların tiyatro adamlarını ne derece sevdiklerini ve ne kadar saydıklarını ancak tarih sahifelerinde okuduğumuz kadar biliyoruz.. Fakat bizim hükümdarımız, bizim Ulu Gazimiz Türk cumhuriyetinin hemen bütün erkânı ortasında bizim için bir nutuk irat etti. Bu tarihî akşamı bizzat yaşadık. Bu nutkun her cümlesi hitabet sat'atının bütün kudret ve sihrini yaşıyan bir şaheserdir..

Davetliler bir âyin sessizliği içinde dinliyorlar, ulvî bir heyecan dalgası bütün kalpleri sarsıyor, nemli gözler derin bir hayranlık içinde minnet ve şükranın sessiz belâgatini fışkırıyordu...

Gazi nutkunu şöyle bitirdi:

Efendiler... Hepiniz meb'us olabilirsiniz... Vekil olabilirsiniz.. Hattâ Reisi

cumhur olabilirsiniz... Fakat san'atkâr olamazsınız,.. Hayatlarını büyük bir san'ata vakfeden bu çocukları sevelim...„

Coşgun bir sevinç ağlaması içinde Gazimizin mukaddes ellerini öptük.. Anlaşılamaz bir vecd içindeydik..

Genç arkadaşlar.. Gelecek neslin bahtiyar tiyatrocuları... Dinleyin.. Türklüğü kurtaran ve Türk cumhuriyetini kuran büyük reisimiz işte böyle söylüyor, san'atımızı böyle anlıyor... Biz bütün gençliğimizi koyduğumuz bu san'atı yavaş yavaş sizin ellerinize terkederken Gazinin bu cümlesini bir hediye olarak bırakacağız.. Biz yirmi beş senedir çektiklerimizin mükâfatını gördük..Bu mükafat size de müstakbel mücadelelerinizde murassa kalkan olsun.

Bu hatırayı ölünceye kadar unutmıyacağım ve Türk tiyatrocuları bunu daima hatırlayacaklardır.

İ. Galip

Ankara Halkevinde bir temsil

14— HALKEVLERİ TEMSİL ŞUBELERİ

I. Maksat.
II. Oynanan piyesler.
III. İstanbul Halkevi
IV. Hangi şehirlerimizde Halkevleri var, bunları kimler idare ediyorlar ?

Türk gençliğinin fikir ve beden faaliyetlerine kaynak olmak üzere açılan Halkevlerinin dokuz şubesi arasında temsil kısmı, bu müesseselerin en ziyade ehemmiyet verilen şubelerinden biridir.

Halkevlerinin temsil şubeleri, memlekette tiyatro zevkini yaymak, halkın fikir ve zevk seviyesini yükseltmek, bir taraftan tiyatroyu sevdirmek, bir taraftan da tiyatro san'atı mensupları yetiştirmek maksadını güdüyor.

Halkevleri, 1932 yılında açıldığı için Halkevleri temsil şubelerinin tarihi de henüz kısadır.

Halkevleri merkez heyeti tiyatroyu içtimai fikirlerin telkininde ve halk terbiyesinde ehemmiyetli bir vasıta olarak sayıyor, Halkevlerinde temsil edilmek üzere Türk muharrirlerine

telif piyesler yazdırıyor. Bu suretle tiyatro edebiyatımıza da hizmet edilmiş oluyor. Halkevleri merkez heyetince yazdırılmış ve halkevleri temsil şubeleri tarafından oynanmış olan telif piyerler arasında şunlar vardır:

Faruk Nafiz Beyin eserleri:

Akın. Manzum piyes, 3 perde. Kahraman Manzum piyes 3 perde. Özyurt. Manzum piyes. 3 perde.

Aka Gündüz Beyin eserleri:

Beyaz kahraman, Köy muallimi, İkizler, Mavi yıldırım.

Behçet Kemal Beyin eseri: Çoban.

Yaşar Nabi Beyin eserleri :Mete, köyün namusu. İnkılâp çocukları, Beş devir.

Nahit Sırrı Beyin Eseri: Sönmeyen ateş.

Reşat Nuri Beyin: İstiklâl.

Ahmet Nuri Beyin: Şer'iye mahkemesinde.

Halit Fahri Beyin: On yılın destanı.

Denizli Halkevinde Çoban piyesini temsil eden gençler, kıyafet ve makiyajlarile

Bunlardan başka İzmirde Nihat Şevki Beyin yazdığı "Ergene kon„ piyesi ve diğer bazı telif ve tercüme eserler Halkevi temsil şubeleri tarafından sahneye konulmuştur.

Halkevleri temsil şubelerinde ayni zamanda bazı konferanslar ve dersler de tertip ediliyor. İstanbul Halkevi temsil şubesinde tiyatro heveslilerine şu dersler ücretsiz olarak veriliyor:

Muallim Ali Rıza Bey tarafından iskrim; Şehir tiyatrosu bale muallimi Celâl Bey tarafından bedii raks; Şehir tiyatrosu san'atkârlarından M. Kemal Bey tarafından tiyatro san'atı, konuşma san'atı ve makiyaj; Doktor Celâl Tahsin Bey tarafından edebiyat, mitoloji, trajedi ve komedi tarihleri, âdabı muaşeret, ruhiyat.

İstanbul Halkevi temsil şubesinin san'atkârları şunlardır: Samiye, Handan ve Şükriye Hanımlar, Ferit, Şinasi, Avni, Necmettin, Hâdi, Hikmet, Sadettin, Hilmi, Cezmi, Şakir, Reşat, Niyazi, Şükrü, Nihat, Mustafa, Hüseyin, Necmi, Saim Kerim Beyler.

Konya Halkevinde bir temsil

İstanbul Halkevinin temsil şubesi reisi Doktor Celâl Tahsin Beydir. Celâl Tahsin Bey, evvelki fasıllarda da bahsedildiği gibi tiyatro ile öteden beri ve yakından alâkadar olmuş değerli bir san'at adamımızdır. 1908 meşrutiyetinden sonra teşekkül eden sahnelerde çalışmış, Darülbedayiin ilk kuruluşunda muallim muavini olarak ayrılmıştı. Tiyatro bahislerini tetkik etmekten hoşlanan Celâl Tahsin Bey önce Güzel san'atlar birliği tiyatro şubesinin açtığı serbest tiyatro kursunda, son zamanlarda da İstanbul Halkevleri temsil şubesinin derslerinde hocalık etmiştir.

İstanbul Halkevi temsil şubesi reisi Dr. Celâl Tahsin Bey

İstanbul Halkevi temsil şubesi 1932 nisanı içinde kuruldu, idare hey'eti şu suretle teşekkül etti: Celâl Tahsin, Ertuğrul Muhsin, Raşit Rıza, Hüsnü Beylerle ben.

Sonraları Raşit Rıza Bey, İstanbuldan ve idare hey'etinden de ayrıldığı için M. Kemal Bey bu vazifeye çağırıldı. M.Kemal Bey İstanbul Halkevi temsil şubesinde hem ders verdi, hem bazı piyesleri sahneye koydu.

İzmir Halkevinde Mete piyesini temsil eden gençler, kıyafet ve makiyajlarile

Öteki şehirlerimizdeki Halkevlerinin temsil şubelerinin ilk intihap devresindeki idare hey'etlerini teşkil eden zatlar şunlardır:

Ankara: Reis İlk tedrisat müfettişi Avni, aza Ziraat vekâleti kalemi mahsus müdürü Servet Şefik, Devlet demiryolları idaresi memurlarından Savni ve Edip Beyler.

Afyon Karahisarı : Reis lise muallimlerinden FehmiBey, âza ilkmektep muallimlerinden Lâtife Hanım, Rağıp Bey.

Antalya : Reis eczacı Fettah, muallim Edip ve Safa Beyler.

Adana : Reis muallim İsmail Oğuz, âza muallim Vehbi, Bahçeci Yahya Kadri, komisyoncu Aziz, zabıt kâtibi Recep Turan Beyler.

Aksaray : Reis muallim Emin, âza eczacı Vasıf, Mehmet Beyler.

Aydın : Reis muallim Hüseyin Avni, âza Âlim Orhan, Turgut Beyler.

Balıkesir : Reis muallim Leman Hanım, âza banka memurlarından Sabit Bey, âza Merziye Hanım, muallim Suat, vilâyet encümeni âzasından Feyzi Beyler.

Bilecik : Reis icra memuru İbrahim, âza telgrafçı Lâtif, kunduracı Mehmet Beyler.

Bolu: Reis maliye memurlarından Şadan, âza tahrirat kâtibi Zühtü, mürettip İsmail Beyler.

Bursa: Reis Maarif müdürü Fâkir, âza ilk tedrisat müfettişi Cemal Beyler, muallim Naciye Hanım, muallim Ali Ulvi ve Süleyman Beyler.

Bafra: Reis muallim Seniha Hanım, âza kâtip Zihni, memur Mustafa Beyler.

Boyabat: Reis Binbaşı Fahri, âza Ziraat Bankası memurlarından Fehmi Beyler, muallim Makbule Hanım.

Çanakkale: Reis Fotoğrafçı İhsan, âza memur Hadi Ziya ve MehmetBeyler.

Denizli: Reis lise müdürü Sacit, âza Binbaşı Remzi, muallim Hamdi Beyler.

Diyarıbekir: Reis Şevket, âza Mustafa ve Zekâi Beyler.

Edirne: Reis Mustafa Necati, âza muallim Ahmet Can, Bayram, kitapçı Hilmi Beyler.

Eskişehir: Reis muallim Tahsin Bey, muallim Naciye ve Tıynet Hanımlar, Adliye memurlarından Muhittin ve Müyesser Beyler.

Erzincan: Reis fen memuru Tahir, âza fen memuru Naci, muallim Hüseyin Beyler.

İzmir: Reis Gümrük müdürü Sami, âza Kaya, muharrir Nihat Şevkı, Şahap ve Mustafa Halit Beyler.

İnebolu: Reis Salâhattin, âza Şükrü ve Cemal Beyler.

Isparta: Reis dişçi Nail, âza tüccardan Hakkı, muallim Süleyman Beyler.

Gaziantep: Reis nafia memuru Emin Yılmaz, muallim Asım ve Hüsamettin Beyler.

Gümüşhane: Reis muallim Namık, âza muallim Sadık ve İhsan Beyler.

Kastamonu: Reis Muhittin, âza Faruk ve Hüseyin Beyler.

Kars: Reis Fuat, âza ticaret odası kâtibi Bedri, memur Tahir Beyler.

Kayseri: Reis muallim Yusuf, âza muallim M. Kemal, Kemal, Kemal, Hami, tüccar Niyazi Beyler.

Kırklareli: Reis muallim Rasim Bey, âza Belediye âzasından Makbule Hanım, memur Zeki Bey.

Kocaeli: Reis ticaret mektebi müdürü Aptullah, muallim Şükrü, banka memurlarından Ziya Beyler.

Konya: Reis muallim Sabahattin Ali, âza memur Necdet, bankacı Salâhattin Hakkı, sporcu Adnan, muharrir Afif Beyler.

Malatya: Reis muallim Sami, âza muallim Yahya ve Pertev Beyler.

Manisa: Reis maarif müdürü Hilmi, âza ziraat memuru Cevat, bağcılık mütehassısı Hilmi, memur Necdet ve Ekrem Beyler.

Mersin: Reis muharrir Yekta, âza memur Celâl Cemil, acente Niyazi, muallim İrfan, memur Hasan Beyler.

Nazilli: Reis Rıfat, âza Süleyman ve Ziya Beyler.

Niğde: Reis muallim Hıfzı, âza muallim Tahsin ve Osman Beyler.

Ordu: Reis tüccardan Mustafa, memur Nizamettin, muallim Şükrü Beyler.

Rize: Reis memur Hilmi, muallim Rahmi, memur Ömer Beyler.

Samsun: Reis avukat Hasip, âza memur Ömer ve Ragıp Beyler..

Sıvas: Reis muallim Salim, âza Suphi, Rıza Reşit Beyler, muallim Münevver ve Bedia Hanımlar.

Sinop: Reis memur İsmail, âza Şefik ve Celâl Beyler,

Şebinkarahisar: Reis memur Ziya, âza Zihni, tüccardan Talât Beyler.

Tekirdağ: Reis memur Tevfik, âza muallim Senai, memur İbrahim Beyler.

Tokat: Reis muallim Cemil, âza muallim Numan, memur Necati Beyler.

Trabzon: Reis memur Mehmet, âza Cemal Rıza, Ömer Sıtkı Beyler,

Urla: Reis Ömer, âza Kenan ve Hasan Beyler.

Yozgat: Reis muallim Mücteba. âza muallim Fahri ve Dündar Beyler.

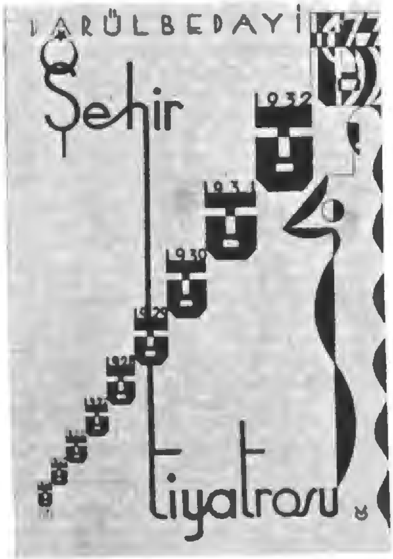
Zonguldak: Reis mühendis Rauf, âza memur Semih, kâtip Hikmet, kimyager Ethem, memur Kemalettin Beyler.

Memleketimizde bu saydığımız yerlerden başka Van, Muğla, Kütahya, Giresun, Çorum, Çankırı, Alâiye şehirlerinde Halkevi vardır; ancak 9 teşrinievvel 1933 tarihinde henüz bu şehirlerin halkevlerinde temsil şubeleri teşekkül etmemişti.

15.– TİYATRO NEŞRİYATI

I. Gazetelerdeki yazılar.
II. Mecmualar.
III. Kitaplar.
IV. Piyesler.

Cumhuriyetten evel olduğu gibi cumhuriyetin ilk on yılında da tiyatro neşriyatımız maalesef o kadar zengin değildir. Gündelik gazetelerde zaman zaman çıkan tek tük makaleler büyük bir kıymet ifade etmediği gibi bütün gazeteler, evelce oynanan piyesler hakkında muntazam surette tenkit makaleleri koydukları halde son senelerde tiyatro hayatını takip ve tenkit eden gazeteler azalmıştır.

Darülbedayi mecmuasının kabı

Hemen hemen Selâmi İzzet Beyin Akşam gazetesinde çıkan makaleleri olmasa gündelik gazetelerin tiyatro hayatını takip etmekten tamamen vazgeçtikleri zannolunacak. Bir de bir sene evveline kadar da Nurullah Ata Bey Sonposta gazetesinde tiyatro yazıları yazmakta idi. Daha evel de İbrahim Necmi Bey, uzun müddet muhtelif gazetelerde tiyatro hayatını takip ederek birçok tenkit makaleleri neşretmiştir. Son zamanlarda Türk dili tetkik cemiyeti umumî kâtibi olan İbrahim Necmi Bey birkaç yıldanberi Ankaraya yerleşmiş olduğu için İstanbulun tiyatro hayatını yakından takibe imkân bulamamaktadır.

Haftalık, onbeşgünlük, aylık mecmualarda tek tük tiyatroya ait yazılar çıkıyor. Tiyatro neşriyatı olarak ehemmiyetle kayde-

dilmesi lâzım gelen tek mecmua, İstanbulda 1930 senesindenberi çıkmakta olan Darülbedayi mecmuasıdır.

Darülbedayi san'atkârlarından Neyyire Neyyir (Münire Eyup) Hanımın mes'uliyeti altında Darülbedayi tarafından neşredilmekte olan bu mecmuanın ilk sayısı 15 Şubat 1930 da çıkmıştır. Mecmua, Darülbedayiin İstanbulda faaliyette bulunduğu 1 Eylülden 31 Marta kadar olan zaman içinde on beş günde bir çıkarılır, tiyatronun tatil aylarında intişar etmez, tiyatroda temsiller esnasında program mahiyetinde satıldığı gibi hariçte de satışa çıkarılan Darülbedayi mecmuası, hem oynanan ve oynanacak eserler hakkında izahat veren, hem de yerli ve ecnebi tiyatro hayatını takip eden ve mühim bir ihtiyaca cevap veren tek tiyatro mecmuamızdır, resimli olarak çıkıyor.

Raşit Rıza Bey de, İstanbul Şehir tiyatrosundan ayrı olarak çalıştığı zaman Raşit Rıza tiyatrosu mecmuası ismile bir tiyatro mecmuası tesis etmişti. Bu mecmuanın ancak dört beş sayısı çıkabildi.

Raşit Rıza tiyatrosu mecmuasının kabı

İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârlarından M. Kemal Beyin 1933 te neşrettiği "Tiyatro" isimli kitabı denilebilir ki memleketimizde bu sahada çıkan tek eserdir.

Meşrutiyetin ilk yıllarında Saray muzikası zabitlerinden Kolağası Halil Bey, "Tiyatro fenni" ismile Fransızcadan tercüme ettiği bir eseri forma forma neşre başlamış, fakat masrafını çıkaramadığı için devam edememişti. Evelce Saray tiyatrosundaki temsillerde uzun müddet vazife ve şöhret almış değerli bir san'atkâr olan Halil Beyin bu kitabı tiyatro ıstılâhlarını alfabe sırasile izah eder. M. Kemal Beyin eseri teliftir.

Bu eser küçük harflerle dizilmiş üç formalık bir kitaptır. M. Kemal Beyin İstanbul Halkevi temsil şubesindeki amatörlere verdiği tiyatro derslerinin notlarının

tertip ve tanzim edilmesinden vücude gelmiştir. Tiyatro, tiyatro nevileri, tiyatro eserlerinin nevileri, aktör, rejisör, mizansen, sahne, dekor, san'atkâr ve seyirci haleti ruhiyesi hakkında değerli bir etüttür. Tiyatro heveskârları ile beraber tiyatro mes'eleleri hakkında malûmat almak istiyen herkesin işine yarar. [1]

Tiyatro neşriyatı olarak 1923 senesindenberi muhtelif zamanlarda çıkmış olan piyeslerin isimlerini de aşağıya yazıyorum:

Sekizinci— komedi 4 perde — İbnirrefik Ahmet Nuri
Füruzan — Piyes 3 perde — Halit Ziya
Kâbus — Piyes 3 perde — Halit Ziya
Ceza kanunu — Vodvil 3 perde — Ahmet Nuri
Kırkından sonra — Komedi 3 perde — Halit Fahri
Bir gece facıası — Piyes 3 perde — Reşat Nuri
Hanımlar terzihanesi — Vodvil 3 perde — Mahmut Yesari
Taş parçası — Piyes 3 perde — Mahmut Yesari
Hançer — Komedi 3 perde — Reşat Nuri
Erenler — Vodvil 3 perde — Ercüment Ekrem
Baş tacı — Komedi 3 perde — Halit Fahri
Baykuş — Manzum masal 4 perde — Halit Fahri
Çifte keramet — Komedi 3 perde — Reşat Nuri
Çalışan kazanır — 3 perde — Züleyha
Küçük Cemal — 5 perde — Züleyha
Son peri — 3 perde — Züleyha
Asri hulyalar — İbnirrefik Ahmet Nuri
Ümidin güneşi — 1 perde — Reşat Nuri
Mükâfatlı tahrir vazifesi — Komedi 1 perde — Süleymat Şevket
Büyük baba — Piyes 2 perde — Ahmet Nuri (1928)
Şeytanın parmağı — Piyes 2 perde — Mahmut Yesari
Sancağın şerefi — Piyes 1 Perde — Mahmut Yesari
Bir azizlik — Komedi 1 perde — Mahmut Yesari
Mektep arkadaşı — Komedi 1 perde — Mahmut Yesari
Makasçı — Dram 1 perde 2 tablo — Mahmut Yesari
Bekirin rüyası — dram 1 perde — Mahmut Yesari
Çürük merdiven — Komedi 1 perde — Ahmet Nuri
Tatili eşgal — Dram 1 perde — Mahmut Yesari
Bir izdivacı müteyemmen — Komedi 1 perde — Mahmut Yesari
Mantar Mehmet — Komedi 1 perde — Mahmut Yesari
Vazife ve şeref yolu — 3 perde — Züleyha Osman (1932)
Gömdüğüm o cihan — Facıa 1 perde — Müçteba Salâhattin (1932)
Yağ kandili — Facıa 1 perde — Müçteba Salâhattin (1932)

[1] Tiyatro: M. Kemal. İstanbul. Devlet matbaası. 1933

Yakup ve Roziya — Haile 1 perde — İbrahim Hilmi (1930)
Süt kardeşler — Vodvil 3 perde — İ. Galip (1926)
İhtilâl — Facia 6 perde — Ertuğrul Muhsin
Cehennem — Piyes 3 perde — Ertuğrul Muhsin (1926)
Renkli fener — Piyes 3 perde — Ertuğrul Muhsin (1926)
Sönen kandiller — Manzum piyes 3 perde — Halit Fahri
Canavar — Manzum piyes 3 perde — Faruk Nafiz
Finten — Abdülhak Hâmit (1927)
Tarık — Abdülhak Hamit (1928)
İbni Musa — Abdülhak Hâmit (1928)
Kâhya kadın — Komedi 3 perde — Mahmut Yesari (1931)
Meraki hanım — Şişli terakki lisesi talebesi temsil heyeti — Komedi 1 perde (1931)
Bahtiyar amca — Şişli terakki lisesi talebe temsil heyeti — Komedi 2 perde (1931)
Nakıs — Piyes 2 perde — Ahmet Nuri (1931)
Sınıf arkadaşı — Piyes 1 perde — Ahmet Nuri (1931)
Sebze bahçesinde isyan —
Kapıyı çalan asker — M. Feridun (1931)
Bir demette 5 çiçek — Piyesler — Faruk Nafiz (1933)
Yangın — Piyesler — Faruk Nafiz — (1933)
Kafa tası — Nazım Hikmet (1932)
Kahraman — Manzum piyes 3 perde — Faruk Nafiz (1933)
Hortlaklar — İbsenden Ali Galip — (1923)
Meraki — Moliyerden Vefik Paşa (1928)
Bir cesaret rekoru — Komedi 1 perde — Baha Hulûsi (1933)
İsimsiz facıa — Piyes 1 perde — Baha Hulûsi (1933)
Kürsüden uzakta — Piyes 1 perde — Baha Hulûsi (1933)
Beyaz kahraman — Aka Gündüz (1932 Ankara)
Köy muallimi — Aka Gündüz (1932 Ankara)
Yılmazların ikizleri — Aka Gündüz (1932 Ankara)
Yarım Osman — Aka Gündüz (1933 Ankara)
Adam düştüğü yerden kalkar — Mehmet Behçet (1933 Tekirdağ)
Akın — Manzum destan 3 perde Faruk Nafiz (1932)
Küçük çiftlik — Faruk Nafiz
Öz yurt — Manzum piyes 3 perde — Faruk Nafiz (1932)
Nedim — Manzum piyes 3 perde — Halit Fahri (1930)
Nahit — Manzum piyes — Muhittin Mekki
Yeni filiz — Muhittin Meki (1929 Konya)
Cem — Tarihî dram 4 perde
Sönmeyen ateş — Piyes 3 perde — Nahit Sırrı (1933 Ankara)
Köyün namusu — Piyes 3 perde — Yaşar Nabi (1933 Ankara)

On yılın destanı — Manzum piyes 3 kısım 3 tablo — Halit Fahri (1933)
Cezire teyze — Piyes 2 perde — Münip (1933 Bursa)
Beş devir — Manzum destan 5 tablo — Yaşar Nabi (1933 Ankara)
İnkılâp çocukları — Manzum temsil 1 tablo — Yaşar Nabi (1933 Ankara)
Bir ölü evi — Nâzım Hikmet (1932)
Kadın erkekleşince — Komedi 3 perde — Hüseyin Rahmi (1933)
Bir kır eğlencesi — Komedi 2 perde — Reşat Nuri (1931)
Babür şahın seccadesi — Komedi 1 perde — Reşat Nuri (1931)
Mete — Manzum piyes 3 perde — Yaşar Nabi (1932)
Size öyle geliyorsa öyledir — 3 perde — Lulçi pirandellodan Fuat (1930)
Jül Sezar — Şekspirden Mehmet Şükrü (1930)
Makbet — Şekspirden Mehmet Şükrü (1931)
Venedik taciri — Şekspirden Mehmet Şükrü (1931)
On ikinci gece — Şekspirden Mehmet Şükrü (1933)
Eski borç — Süleyman Şevket
Yeşil Ay — 1 perde — Kadri Oğuz (1931)
Bir köy hocası — Piyes 2 perde — Reşat Nnri (1927)
Topaz — 3 perde — Marsel Panyoldan Hasan Rasim (1933)
İş adamı — 3 perde — Oktav Mirbodan Reşat Nuri (1932)
Per Günt — Dram 5 perde — İbsenden Seniha Bedri (1933)
Bir yalanın sonu — Mektep temsilleri — Nihat Âdil
Anneler arasında — " " — Ragıp Nurettin
Mektepli çantası — " " — " "
Felâket karşısında — " " — Reşat Nuri
On inkılâp — " " — Vasfi Mahir
Donogoo — Komedi — B. Avni
Moliyer külliyatı — on altı piyes (1933)
Şer'iye mahkemesinde — Komedi 1 perde — Ahmet Nuri (1933)
Uğur perisi — Manzum piyes — Suat Salih ve Muzaffer Basri (1933)

16 - YABANCILAR NE DİYORLAR ?

Türk kültür ve san'atının canlanıp kalkınmasını temin eden Cumhuriyetin Türk tiyatrosuna da tekâmül yolunda mühim bir varlık temin ettiğini bundan evvelki bahislerde gösterdim. Türk tiyatrosunun Cumhuriyetin ilk on yılında kazandığı canlanıp kalkınma, bu güzel san'at şubesinde attığımız ileri adımın memleket hudutları dışında da güzel akisler bırakmasını temin etti.

San'at ve kültür yolundaki ilerileme, her yerde sempati ile karşılanır. Türk tiyatrosunun tekâmülü hakkında yabancı memleketlerde söylenilen sözler, elbette Türk lehinde hasıl olmuş bir sempatinin ifadesidir. Bu itibarla bizim için daha büyük bir sevinç sebebi teşkil eden bu neşriyatı tamamen toplamağa imkân yoktur; ancak kısaca bir fikir verebilmek maksadile bir kısmını buraya naklediyorum.

İstanbulda çıkan Almanca "Türkişepost„ gazetesi, Türk tiyatrosunu muntazam surette takip eder. 1927 de sahnemizde "Hamlet„ ikinci defa oynandığı zaman "Türkişepost„ta Dr. H.W. Duda şu makaleyi neşretti:

Darülbedayi geçen sene muvaffakiyetle temsil edilen (Shakespeare) in (Hamlet) ini dün tekrar etti. Malûm olduğu üzere eseri Ertuğrul Muhsin (Schlegel-Tick) in tercüme ettiği ve (Karl Friedrich Witmaen) ın tiyatro için hazırladığı almancasından türkçeye çevirmiş ve bizzat sahneye koymuştur. (Paul Otto) nun plânlarını çizdiği dekorları (Hans Fishbeck) yapmıştır. Daha geçen sene bu muvaffakiyet haberleri Almanyaya gelmiş ve Hamlet sahneye koyma, reji ve dekor itibarile Avrupa tiyatrolarına yakışacak bir tarzda olmağa liyakat kesbetmişti. ("Olmak yahut olmamak„ sözünü "Yaşamak yahut ölmek„ - "İşte mes'ele burada„ sözü gibi mücerret olarak telâkki etmek kabil olsaydı...)

Sahne arkasında ve orta derecede müzik kulağa hoş gelmiyordu. Orkestra yalnız teneke sazlardan müteşekkil olsaydı belki daha iyi olacaktı.

Kırmızı perde önünde ilk perdenin başlangıcını yapan siyah-beyaz giyinmiş borucular ve bunu takip eden birçok sahneler ve ensemble çok zevkli idi.

Ertuğrul Muhsin Hamlet rolünde çok iyi idi. Babasının ruhu ile olan muhaveresi piyesin en canlı sahnesi oldu. Ertuğrul Muhsinin rolü sonuna kadar san'atkârane bir ciddiyet içinde geçti. Bu vaziyet bizi onun tamamen yaşattığı Hamleti hakikaten anladığına inandırdı.

Emin Belig, M. Kemal ile Vasfi Rıza da çok güzel oynadılar. Vasfi Rıza, bu temsilde san'atının yıldızını parlatıyordu. M. Kemal, her ne kadar mimik itibarile bazı yanlışlıklar yaptıysa da Polonyüs rölünde çok maharet gösterdi. Öteki san'atkârlar kendilerini bazı bazı gösterebiliyorlardı. Şaziye Hanım, kraliçe rolünde kabiliyetini göstermeğe imkân bulamadı. Galip Beyin oynadığı kral bazı kuvvetli yerleri olmasına rağmen umumiyet itibarile masal kitaplarındaki krallara benziyordu. Bedia Hanım, Ofelya rolünde mimik, ses ve oyun itibarile oldukça muvaffakiyet gösterebilmiştir. Maamafih çılgınlık sahnesi o kadar iyi değildi.

İyice dolu olan salon, piyesteki muvaffakiyetlere alkışlarla teşekkür ediyordu. Seyircilerin dikkati, Türklere hakiki san'atı ve san'at eserlerini göstermenin bir vazife haline girmiş olduğunu isbat etmiştir. [1]

1928 da sahnemizde Molyer'in Tartüf'ünden adapte edilmiş olan Mürai temsil edildiği zaman Paris'te Komedya gazetesinde "Molyer'in Türkiyede oynanışı„ başlığı altında İstanbul mektubu olarak şu yazı intişar etti:

İstanbul : Ağustos 1928

"Umumiyetle şark, Molyer'in bütün fantezilerini teveccühle karşılamıştır. Molyer'in Bosfor sahillerinde bir Türkü gülünç bir şekilde tasvir etmesi hiçbir düşmanlık hissi bırakmamıştır.

Türkler ve onlarla beraber bütün şark Molyer'in eserini hakiki manasile ihata ederek ona neticede takdirlerle mukabele ettiler. Bu takdirler şarkta Fransız fikriyatının yayılması hareketinde ayrıca kaydedilecek bir tarih tesbit etti. Türk sahnesinin başlangıçtan zamanımıza kadar olan veçhesini klâsik ve muasır tiyatro eserlerimizin lehine olarak seciyelendiren edebi hareketin sırrını burada aramak belki de doğru olur.

***

Filhakika Molyer'in Türkiyede nüfuzu çok eskidir. Mösyö Jorj Lafenestre bu hususta şu satırları yazıyor : "On sekizinci asırda Molyer hiç olmazsa sahnede bir köşeye atılmış iken şöhreti ve eserleri harice, gittikçe fazlalaşan

[1] Türkische Post. 11 eylül 1927

bir sür'at ve kat'î tesirlerle, yayılıyordı. Bu eserler İstanbuldaki Fransız sefarethanesinde tekrar tekrar oynandı, nihayet taklit suretile türkçeye naklolundu.„

Şüphesizdir ki, Molyer'in eserlerinin adapteleri ve tercümeleri İstanbul sahnelerinde çok sonra oynandı ; bununla beraber münevver kütlenin gösterdiği teveccüh Türkiyede Lâtin ve Anglosakson memleketlerde olduğundan daha fazla oldu.

Halihazırda tahakkuk etmiş bulunuyor ki Türk san'atkârları Fransız ve İtalyan şen piyeslerile işe başladıktan sonra nihayet Molyer'in bitip tükenmez san'atında karar kıldılar. O vakit âdeta bir ilham geldi ; Molyer kendi lisanı ile Türk püpliğine hitap ediyordu, denilebilir.

Molyer'in piyeslerinde şahıslarına söylettiği uzun parçalar gerek Türkçegerkse Rumca ve Ermeniceye Fransızcadaki tebarüzü ile naklolunabilmiştir.

Yarım asır evvel Âli Beyin mahirane bazı adaptasyonlarından sonra Ahmet Vefik Paşanın usta kalemi Molyer'in dehasının bütün sahne kuvvetlerini Türklere tanıtmağa azimkârane teşebbüs etti. Fransız dostu ve bilgi sahibi bir diplomat olan bu paşanın tercümeleri İstanbulun o devirdeki üslûbu ile yazılmıştır. İzzet Melih Bey diyor ki: "Tercümede eşhas yerli halktan oluyor, Lâtince tabirler Arapça tabirlerle değiştiriliyordu.„ Ne olursa olsun Molyer'in hemen bütün eserlerini ihata eden tercümeler şerefli bir mevki tutabilriler.

Böylece husule getirilen Türkçe külliyatta yalnız Tartüffe noksan idi. Ziya Paşa bu eserin "Rüyanın encamı„ ismile manzum bir tercümesini yaptı; fakat Molyer'in piyesi ile hiç bir alâkası olmıyan bu tercümenin temsili imkânsızdı.

∴

Ziya Paşanın başaramadığı şey 1928 de başarıldı. Tiyatro mevsiminin başında iki Türk münevveri Molyer tarafından ifade edilen fenalığın "Her zamanda, her rejimde, bütün cemiyetlerde görülen„ fenalık olduğunu bugünkü şartlardan istifade ederek Türk halkına gösterdiler.

Mübalâga edilmeden denilebilir ki,hâdiselerden istifade edilerek ve anlayarak yapılan bu Tartüfün nakil şeklinde ibdaı hemen bir hakikî muvaffakiyet vüs'atini aldı.

Zaman, rejim ve cemiyet. Yeni Türkiyede bu üç mefhum nekadar cezrî inkılâplara yol açmıştı; bu zamanlardan ve bu yeni rejimden çıkmış olan idareciler eski rejimin hatalarını tekâmül etmiş Türk cemiyetinin nazarında iyice göstermek için ne kadar sürekli mesai sarfına mecbur oldular! Eski cemiyetin derin kötülüklerile birleşmiş olan kusurları arasında sarıklı hocaların müraîliği eski Türkiyede en tehlikeli bir vak'a idi. Kemalist Türkiye bu eski an'anelerin temelini söktü ve dinî şarlatanlığı yok etti. Bu içtimaî temizleme teşebbüsünde Türk gençliğinin gözündeki bağ da çıkarılmıştı. Şimdi Gazi

Mustafa Kemalin mucizekârane bir surette temsil ettiği ülkünün şuulesi ile aydınlanan, bu bağı alınmış gözlerin karşısında Türk sahnesi de büyük reisin millî salâh için giriştiği mücadeleye kendi hissesi dahilinde iştirak etmeyecek mi idi?

Türkiyede klâsik tiyatro artık Türk Darülfünun gençliğine kapılarını açınca Türk artistleri de daha dün memleketlerine hâkim olan muzır mürâilikle "tehzil" suretinde mücadeleye vesile buldular. Şüphesiz bunun içindir ki Darülbedayiin çalışkan temsil heyeti Molyere müracaatı münasip gördü. Ve uzun müddettenberi Molyer mektebine alışmış olan Türk sahnesinde "Tartüf" ün nakledilmiş sureti oynandı. Bu meşhur piyes Seniha Rauf Hanımı tarafından tam zamanında Türkçeye çevrilmiştir.

***

Mürai ilk defa olarak 10 kânunusanide Beyoğlunda Pötişan belediye tiyatrosunda temsil edildi. Bu tarih Moliyerin 306 inci senei devriyesine isabet ediyordu. Seniha Hanımın tercümesi genç aktör küçük Kemal Bey tarafından ihtimamla adapte edildi ve mahir rejisör Ertuğrul Muhsin Bey tarafından sahneye konuldu. Bu mes'ut teşriki mesai sayesinde olsun, elbiselerin ve dekorların mükemmelliği ve piyesin ahlâk düzeltici mahiyetiden olsun, Türk tiyatro repertuvarı birdenbire büyük muvaffakiyet gösteren bir piyesle zenginleşti.

Piyes ilk defa olarak parlak bir surette bir talebe temsili gecesinde gösterildi. Erkek, kız talebe ve muallimler kütlesi aktörleri haklı surette ve fevkalâde takdir etti. Tercüme ve adaptede ve sahneye konuluşta gösterilen ihtimam ve mesai fevkalâde mükemmeldi. Temsil noktai nazarından Orgon yani Itri Efendi rolünde küçük Kemal Bey ve Tartüffe yani Rahmetullah Efendi rolünde Behzat Bey piyese büyük revnak verdiler.

Türkçe adaptede itiraz edilebilecek tek şey Türkçede mecburi görülen bazı uzatışlarla aktörlerin biraz mübalâgasıdır. Bu hatalara rağmen neticede hakiki Tartüffe tamsil edildi.

Hadise İstanbulda birinci Hamit devrinin başlangıcında 1774 de oluyor. Sahne "Itri Efendi" Orgon un zengin haremliğinin avlusunu gösteriyor. Devre uyan bir lisan, vaz'ı sahne ve elbiselerle Molyerin düşünce ve sözleri tamamen temsil ediliyor. Maamafih Türkçe adaptede artistler Molyerden iyi muvaffak olmuşlardır. Tartüffe bir sosyete adamı gibi değil, sarıklı bir dolandırıcı şeklinde gösteriliyor. Türk ibda tarzı beynelmilel sahnede "Tartüf" rolünün muhtelif tarzlarına bir tane daha ilâve etmiş oldu.

***

Bu sene Galatasaray lisesinden çıkan talebe, an'aneyi takip ederek beş mayısta küçük sınıflar talebesine "Zoraki tabip" i oynadılar. "Sent Bov" un söylemiş olduğu gibi bunların hepsi Molyer için yeni okuyucular değil mi?

Diğer cihetten Türk sahnesi Molyerin eserindeki dahiyane mahiyeti Anadolunun münevver muhitlerine tanıtacaktır. Memleketin artistik inkılâbını işaretlemek için vücude getirilen Ankaradaki millî tiyatronun inşaatı nihayet bulunca resmî yeni Türkiye, Molyerin dostlarınının takdirlerine kendi takdirlerini de ilâve edecektir. [1]

Şarl Viyolet

Darülbedayi san'atkârları 1928 nisanında Mısıra ve Kıbrısa giderek temsiller verdiler; Kıbrıs Türkleri tarafından büyük bir alâka ve heyecanla karşılanan ve Kıbrıstaki Türkçe Birlik ve Hakikat gazetelerinde haklarında pek samimî ve takdirkârane neşriyat yapılan Darülbedayi san'atkârları Mısırda da iyi bir kabul gördüler. Kahirede çıkan Türkçe Muhadenet gazetesinin heyecanlı neşriyatından başka Mısırda çıkan Arapça ve Fransızca gazeteler de Türk artistlerinden ve verdikleri temsillerden bahsettiler.

Mısırda san'atkârlarımız şerefine elçi Muhittin Paşa tarafından bir ziyafet verildiği gibi Mısır san'atkârları kulübü de artistlerimizi davet etti.

Kahirede çıkan Arapça Elehram gazetesi, bu münasebetle şunları yazdı :

San'at kulübünün, Darülbedayi hey'eti şerefine yaptığı ihtifal, her gün tekerrür eden ve Türklerle Mısırlılar arasındaki eski rabıtaları kuvvetlendiren, sağlamlaştıran kardeşlik ve sevgi tezahürlerinden biridir. İki kardeş millet arasındaki sarsılmaz sevgi ve yıpranmaz dostluk bu ihtifale bütün kuvvetile hâkimdi. Bu ihtifal en eski zamanlardanberi Türkiye ile Mısır arasında devam eden ve herhangi şartlar ve sebepler yüzünden zerre kadar değişmiyen münasebetleri bir kat daha kuvvetlendiren bir nümayişti.

Fazıl muharrir üstat Edgar Gellad'ın reisliği altındaki san'at kulübü, dün öğleden sonra Darülbedayi hey'eti şerefine güzel bir ziyafet verdi. Yüz kişiden fazla davetli gelmişti. İhtifali himayesine alan Türkiye elçisi Muhittin Paşa ile Almanya elçisi Baron fon Stürer, üstat Ahmet Şefik Paşa, üstat Ahmet Hafız İvaz Bey, güzel san'atlar müdürü Mösyö Hunkör, güzel san'atler müfettişi Mösyö Ebürt, Mösyö ve Madam Hir ve daha birçok edebiyat, matbuat ve sahne mensupları gelmişlerdi. Sahne mensupları arasında Corç Ebyaz, Yusuf Vehbi, Aziz Abit vesair zevat bulunmakta idiler.

Hariciye nazırı Vasıf Gali Paşa ile Maarif nazırı Ali Şemsi Paşa parlâmento celsesinde hazır bulunacakları için itizar ettiler. Maarif nazırı, kendi namına kalemi mahsus müdürü Osman Ferit Beyi gönderdi.

[1] Comoedia gazetesi. Paris. 27 Ağustos 1927.

Çay içildikten sonra üstat Corç Ebyaz. Viktor Hügo'nun eserlerinden iki manzum parça inşat ederek alkışlandı.

Üstat Edgar Gellad bir nutuk söyliyerek daveti kabul edip gelenlere teşekkür ettikten sonra Türk san'atkârlarına hoş geldiniz, dedi. Darülbedayi hey'etinin muvaffakiyetinden ve hey'et azasının liyakatinden, artistik kıymetlerinden bahsetti. Daha sonra Mısır sahnesine geçerek Mısırda da sahnenin terakki etmekte olduğunu ve Türk hey'etinin Mısırda bıraktığı güzel intibaları anlattı.

Darülbedayi hey'etinden biri Fransızca bir nutuk irat ederek hey'etin teşekkürlerine tercüman oldu.Hey'et azasından biri tarafından söylenen Türkçe nutuktan sonra Kevkebüşşark gazetesi sahibi meb'us Hafız Ivaz Bey Mısır matbuatı namına bir nutuk söyledi, bunu Şefik Paşanın nutku takip etti. Nutuklar alkışlandı. Daha sonra misafirler güzel sohbetler içinde iyi bir vakit geçirdikten sonra, kulüp reisine teşekkür ederek ayrıldılar [1].

Kahirede intişar etmekte olan Fransızca La Bourse Egyptienne gazetesi, bu ziyafette Gellad Bey tarafından söylenilen nutku aynen koymuştu. Edvard Gellad Beyin nutkundan Türk tiyatrosuna ait olan kısmının Türkçesi şudur:

Ekselâns, Hanımlar, Hanım kızlar, Efendiler,

Size musiki, dramatik ve tersimî san'at meftunu olan Mısır gençliğinin kulübü namına en samimî teşekkürlerimi takdim ederim.Bu teşekküratıma "Har„ demiyorum. Çünkü hali hazırda hararet derecesi oldukça fazladır. Fakat müheyyiç teşekkürat diyeceğim, çünkü bu yakıcı havayi nesimi altında saat öğleden sonra beşte dışarı çıkmak için hakikî bir kuvvet sarfı lâzımgelir. Bu sebeptendirki şu çaya iştirakiniz kıymetini takdir ettiğimiz manidar bir harekettir, ayni zamanda Türk tiyatrocularına memleketlerinin uyandırmış olduğu bütün muhabbet ve takdiri anlatacak mahiyettedir.

Şurada esaletli Muhittin Paşa Hazretleri ile Kahirenin en meşhur şahıslarını birleşik görmekle bahtiyarım. Aralarında Almanya elçisi Fon Stürer ve İtalya elçisi Mösyö de Michele ile Türk konsolosunu ayrıca işaret ediyorum. Pek muhterem Ali Şemsi ve Vasıf Gali Paşalar meclisi meb'usanda mühim bir içtimada bulunduklarından mürüvvetleri ile bizi şereflendiremediler. Fakat kendileri kalben bizimle beraberdirler ve Kahire valisi olsun, Fransa ve İsviçre elçileri olsun mazeretlerini bildirdiler. Mısır hükûmeti burada sanayii nefise şubesinin kıymetli müdürü ile Maarif nazırı Hazretlerinin kalemi mahsus müdürü Osman Ferit Bey ve Maliye nezareti kalemi mahsus müdürü Ahmet Bey Rasim tarafından temsil ediliyor.

[1] Elehram gazetesi. Kahire. 24 nisan 1928.

Hafız Bey İvaz parlâmentoyu ve Ahmet Tefvik Paşa Hazretleri ise ecnebi tiyatro temsillerini takip ve kumpanyalara rağbet eden Mısır cemiyetini temsil eylemektedirler.Bütün Avrupalı kolonilerin buradı mümessili vardır. İşte Arapça ve Avrupa lisanlarile çıkan gazetelerin mümessilleri, işte kulübübümüzün âzası tarafından murahhas gönderilmiş olan ve tiyatroyu, musikiyi, heykeltraşlığı temsil eden bir kaç arkadaş.

Demek ki Türk trupunu selâmlamak ve ona bütün takdirlerini ifade etmek için bütün Mısır kendisini temsil ettirdi. Çünkü siz bize Türk tiyatrosunu gerek oyunu, gerek edebiyatı cihetinden tanıttınız, efendiler.

Maalesef ahenktar Türk lisanını anlamam; fakat temsillerinizin birçoğunda bulundum, Arapça ve Fransızca temsillerde hissettiğim alâkayı duydum. Diğer birçok seyirciler de benim gibi sizi anlamadan takdir ile alkışladılar.

Sizi anlamadan demekliğim yanlış anlaşılmasın. Kelimeleri anlamadık, fakat oyun o kadar ifadeli idi ki metin yerine hareket söylüyordu. Dramatik san'atın en güzel tezahürlerinden biri bu değil mi? Sahnenin esas vasıfları olan hakikat ve ifade sıhhatini en yüksek derecede elde bulunduruyorsunuz. Parlak tabirlere, mübalâgaya, taklide lüzum görmeksizin asgarî vesait ile azamî ifadeyi elde etmeğe muvaffak oldunuz. Rollerinizi iyi yapıyorsunuz. Sesinizi canlandıran ve jestlerinize hâkim olan ferdî teheyyüçle en derin heyecanı nebean ettiriyorsunuz.

İnsan sizin oynayışınızı görürken kendini tiyatroda zannetmiyor.Sanki efsanede olduğu gibi bir evin damından bakılarak içinde gündelik hayat dramlarından biri seyrediliyor ve temsili veren aktörler hakikatta gülüyor, ağlıyor, ölüyor.

Şekspir'den bize insana vehim verici bir Hamlet oynadınız,ebedî bir gençlikte olan bu şahesere kendinizden birşey ilâve ettiniz, hastalıklı ruhu, endişeyi, siyah prensin bütün kararsızlığını meydana koydunuz, yeni bir vaz'ısahne ile ziyaları ve renkleri zarif bir tarzda tevali ettirerek şahıslara esrarlı birer hüviyet vermeğe muvaffak oldunuz. Tam bir tesanüt, iyi bir anlayış ve rolünüzü iyi bir ihata ile oynuyorsunuz. İstanbul konservatuvarı, Darülbedayi, muvaffakiyetinizden hakkile övünebilir.

Şahsınızda Türk tiyatro edebiyatını da selâmlarım. Oynadığınız piyeslerden bazısı esasen Türk piyesleridir. İlhamları millî ruhtan çıkmıştır. Rejisörünüzün imzasını taşıyan piyeslerden biri bana bir Türk dostum tarafından tercüme edildi,güzel bir facia eseridir. Nadir görülür bir pervasızlıkla alınmış bir tez. Türk ruhunun anlayışlı bir tahlili, ırkların derin ve ehemmiyetli bir tetebbuudur. Pervasız bir realizmin pişdarı sayılabilir. Birinci perdesi tiyatro san'atının en pervasız ve en orijinal parçalarındandır. Sizin yanınızda diğer san'atkârlar vardır ki memleketlerine hakikî bir Türk tiyatrosu yetiştiriyorlar. Son zamanlarda genç bir Türk muharriri olan Vedat Örfi Beyin bir dramının tercümesini alkışladık. Millî dehadan ilham alan bu dramlar yanında ecnebi

piyeslerinden adapte edilmiş bir piyes seriniz var. Eminim ki yakında ecnebi edebiyatı da Türk piyesleri ile zenginleşecektir [1].

Cumhuriyetin ilk on yılı içinde Türkiyede Millî tiyatroyu koruma yolundaki teşebbüsler, yabancı memleketlerde de alâka uyandırmaktan geri kalmadı. Aşağıdaki yazı Amerikada Niyork Taymis gazetesinin magazin kısmında intişar etmiştir:

Türkiyenin, diğer Avrupa memleketleri derecesinde olacak bir tiyatro, bir konservatuvar tesis etmek istediğine dair alınan haberler Ankaranın, Anadolu köylüleri arasında garpçılık fikirlerini neşretmek için, tiyatroyu kuvvetli bir terbiye vasıtası tanıdığını gösteriyor.

Türkiye millî tiyatrosu İstanbulda tesis edilecek ve Taksim âbidesinin etrafında yapılacak yeni binaların biri olacaktır. Ankara, sabık hükûmet merkez'inin ve en büyük Türk limanının garbın medenî fikirlerile daha sıkı bir temasta olduğunu takdir etmiştir.

Bundan başka millî tiyatro ile aktör ve mugannilerin garp usulü ve an'anesi dairesinde yetişmelerini temin edecek konservatuvar, Ankarada oynayacak ve çalışacak, Anadoluda dolaşarak halka temsiller ve konserler verecek olan san'atkârlara menşe olacaktır. Yeni Türk tiyatrosunun modeli, Fransız tiyatrosudur.

Cumhuriyetin tesisindenberi Ankara, takip ettiği halâs programında, tiyatronun kıymetini takdir etmiştir. Tiyatro, sinema hilâfına, Anadolu köylüsü tarafından kabul olunması istenilen ahlâk ve âdatı canlandırmaktadır. Hali hazırda Türk dramatistlerinden yeni bir mektep teessüs etmektedir.Bunların eserleri garp fikirlerini ve garp âdatını neşre vasıta olmaktadır.

Millî bir tiyatronun teşekkülü Ankaranın garp san'atlarını kabul vadisindeki hareketlerini tamamlamaktadır. [2]

1931 yılında Belçikada Brüksel şehrinde Fondation universitaire binasında " tiyatronun menşeleri „ mevzulu bir seri konferans tertip edilmişti. Brüksel Darülfünunu felsefe ve edebiyat fakültesi bu konferansları himayesine almıştı.

Bu konferanslardan bir tanesi de " Türk halk tiyatrosu „ na aitti. Bu konferansı Liége üniversitesi professörlerinden Mösyö Bricteux verdi. Brükselde dünya tiyatrosu hakkında muhtelif âlimler tarafından verilmekte olan sıra konferansları dinlemek üzere başka başka memleketlerden gelmiş olan birçok ilim adamları, münevver kimseler ve Belçikadaki Türk konsolosu, Türk kolonisi, professör Bricteux nün konferasında hazır bulundular. Ertuğrul Muhsin Bey de bilhassa bu konferansı dinlemek üzere Brüksele gitmişti.

---

[1] La Bourse Egyptienne. kahire. Nisan 1928.
[2] Niyork Taymis. 26 kânunusani 1930.

Türkçeyi iyi konuşan ve Türk folkloru hakkında tetkiklerde bulunmuş olan professör, konferansına Türkler hakkında pek dostane sözler söyliyerek başlamış, karagöz ve ortaoyunu hakkındaki değerli etütlerini anlatmış, sözlerini şu suretle bitirmişti :

Artık bugün Türk tiyatrosu tamamen asrîleşmiştir. Hakikî ve ciddî bir ihtimama mazhar edilen Türk tiyatrosu, kıymetli san'atkârları sayesinde, Avrupanın birçok tiyatrolarile bir ve birçoklarından da üstün olmuştur. Türk diline, edebiyatına ve sahne hayatına muvaffakiyetler dilerim [1].

Professörün güzel konferansı, Belçika gazetelerinde memleketimiz hakkında neşriyat yapılmasına sebep oldu. Brükselde çıkan Le Soir gazetesi " Türk tiyatrosu „ başlığı altında şu satırları yazdı :

"Brüksel Üniversitesinde Cercle de Philologie Romain himayesinde muhtelif memleketler halk tiyatrosu hakkında verilmekte olan konferanslar ve bu meyanda bilhassa professör Bricteux nün hasbıhalleri İstanbuldaki Darülbedayi rejisörünü Brüksele çekip getirmiştir

Darülbedayi lûgat mânasile güzel san'atlar evi demektir. Hakikati halde burası yeni Türkiyenin hem devlet, hem de Belediye tarafından muavenet görmekte olan resmî tiyatrosudur. Bu tiyatronun rejisörü ve ayni zamanda başlıca aktörlerinden olan Ertuğrul Muhsin Beyle görüşerek genç Türkiye Cumhuriyetinin sahne hayatı hakkında malûmat alabildik. Ertuğrul Muhsin Bey şunları söyledi:

— Bizim tiyatromuz her şeyden evvel bir tecrübe tiyatrosudur. 1914 senesinde Antuvan tarafından tesis edilmiştir. Harp, o zaman yeni başlayan bu evolüsyona büyük bir sekte vurdu.

Millî mücadelenin neticelendirdiği zaferden sonra,Fransız sahnesinin bu en büyük adamının evelce bize çizdiği yoldan yürümeğe başladık. Mamafi yaptığımız yalnız Paris sahnesinde oynanan eserleri sahnemizde tekrarlamaktan ibaret değildir. Bizim yapmak istediğimiz şey, bütün dünya sahnelerindeki yenilikleri halka öğretmektir. Beynelmilel tiyatronun klasik ve modern eserlerini sahneye koyuyoruz.

— Klâsiklerden ne oynuyorsunuz ?

— Molyer, Şiller, Şekspir. Son zamanda Venedik tacirini Raynhardtın mizanseni ile temsil ettik.

— Modern tiyatrodan ne veriyorsunuz ?

— Başka memleketlerde muvaffak olan bütün eserleri... Bu sene temsillere Topazla başladık ve modern bir dekor içerisinde temsil edilen bu eser bize büyük muvaffakiyetler kazandırdı. Sonra Fernand Krommelink in (Deyyus) Cocu magnifique isimli eserini Meyerholdtün Moskovada yarattığı mizansen le oynadık.

[1] VAKIT gazetesi. 22 şubat 1931. Brüksel mektubu. Yazan : Esat Adil.

— İnkılâbın Türk tiyatrosuna getirdiği yenilikler nelerdir?

— Evvelâ repertuvarın değiştirilmesi... demin saydıklarım bugün bizim olanlardır. Eski repertuvarımızı romantikler teşkil ederdi. Tiyatro inkılâbımızın en mühim hadisesi ise Türk kadınlarının sahne hayatına atılmaları ve bunda muvaffakiyet kazanmalarıdır.

— Ankaradaki tiyatro hayatı da İstanbuldaki gibi midir?

— Evet, Ankarada Avrupanın en mükemmel bir sahnesi vardır. Oradaki tiyatronun makine ve ekleraj kısmı fennin son tekâmülüne varmıştır. İstanbul grubu bu sahnede daima temsiller verir ve Reisicumhur Hazretleri bu temsillerde daima bulunurlar.

— Halk tiyatronuz var mıdır?

— Evet. Fakat eski mevkii kalmamıştır. Bu bir Comedia del Arte şeklinde olup temsil edilen eserlerde tulûat kısmı daha fazladır.

— Halk sahne yeniliklerini nasıl hazmediyor?

— Mümkün olduğu kadar... Meselâ oynanan bazı eserlerin hakiki karakterlerini izah etmek, bunların niçin temsil edildiğini anlatmak için Darülbedayi tarafından bir de mecmua neşredilmektedir [1].

Son yıllarda Yunanistanla Türkiye arasında yapılan dostluk muahadesi, iki memleket arasında hars sahasında da alış verişe sebep oldu. Yunanistandan temsil heyetleri gelerek İstanbul ve İzmirde temsiller verdiler. Bu hareket, daha ziyade buradaki rum akalliyetinin Yunan tiyatrosu için iyi bir müşteri olmasından kuvvet almakla beraber karşılık olarak Yunanistanda da Türk tiyatrosu hakkında neşriyat yapılmasına sebep oldu. Bir aralık Raşit Rıza Bey ve arkadaşları temsil heyeti Yunanistanın bazı şehirlerinde birkaç temsil verdiler. 1931 de de Türk Başvekili İsmet Paşanın Atinayı ziyareti esnasında Bedia Hanım Yunan tiyatrosunda otello temsiline iştirak etmek için Atinaya davet edildi. Yunan cumhur reisi ve başvekili Bedia Hanımı kabul ettiler. Yunan gazeteleri Türk sahne artisti hakkında fevkalâde takdirkârane neşriyat yaptı.

Bedia Hanımın Atina ve Selânik seyahati Yunan gazetelerini günlerce meşgul etti. Bir zaman geleceğine dair haberler neşrettiler, Bedia Hanım Atinaya varınca her gazete, san'atkârımızla ayrı ayrı mülâkatlar yaparak neşretti, Bedia Hanımın muhtelif pozlarda resimlerini bastı. Bedia Hanımın Yunanistanda kaldığı günlere ait hayatı Yunan gazetelerinde günü gününe takip edildi ve Gavrilidis ismindeki Yunan artisti ile birlikte oynadığı otellonun temsili de ayrıca neşriyat yapılmasına sebep oldu.

[1] Le Soir. Brüksel. Şubat 1931.

Yunan gazetelerinde bu günlerde çıkan yazılar içinde mühim bir kısmı Türk tiyatrosunun nasıl kurulduğuna, cumhuriyet yıllarında nasıl terakki ve inkişaf ettiğine dairdir. Bir kısmı da Türk inkılâbının memlekete getirdiği serbestlik ve bu arada Türk kadınının sahne hayatına girmek imkânını nasıl bulduğu hakkındadır. Bir kısım neşriyat ta doğrudan doğruya Bedia Hanımın şahsına aittir. Bu yazılarda san'atkârın güzelliği, giyinişi, oturuşu, kalkışı, konuşuşu uzun uzadıya methedilmektedir.

Bedia Hanım Atinada iştirak ettiği Otello temsilinde Dezdemona rolünde [Bu resim bir Yunan ressamı tarafından çizilmiş ve Atina gazetelerinde çıkmıştır.]

Daha sonra memleketimize mütemadiyen Yunan tiyatro heyetleri gelirken arada Yunan gazetecileri de geldiler, bunlardan Şehir tiyatrosunu ziyaret edenler memleketlerinde tiyatromuz hakkında yazılar yazdılar. Atinada çıkan To Elenikon Teatron mecmuasının 1931 yılına ait bir sayısında Pelas Kaçekis imzasile çıkan makalenin tercümesi şudur :

Önümüzde iyi bakılmış bir bina vardır. Camlı kapısında yaldızlı harflerle yazılmış Darülbedayi ismini okuyoruz. Camın arkasında bu akşam verilecek temsilin ismi var: Bir kavuk devrildi.

Bu, maruf Türk muharrirlerinden Musahipzade Celâl Beyin bir eseridir. Temsil bende harikulâde bir intiba uyandırdı. Bütün artistler mükemmel oynuyorlardı. Dekor sadeliği nisbetinde manalı idi.

Muhakkak ki bu tiyatroyu azimkâr ve muktedir bir el idare ediyor. Bundan birkaç sene evveline kadar münhasıran Türk aktörlerden mürekkep bir tiyatro yoktu. Aktörlerden çoğu ermeni idi ve aralarında, büyük mütekait Ahmet Fehim de dahil, ancak birkaç Türk aktörü vardı. Bugün Türkiyede hüküm süren yenilik havası Türk tiyatrosunda da hakimdir. Türk Reisicumhuru Büyük Mustafa Kemal, Türkiyede temaşa fikrinin en hararetli mürevviçlerinden biridir. Bu sağlam kafa, Ankarada da en müterakki tiyatro binalarından biri sayılan bir tiyatro binası yaptırttı. Hakikaten Türk meslektaşlarımız ne kadar mes'ut ve bahtiyardır. Filhakika Türk san'atkârlarının üzerinde, kendi arzu ve heveslerini söndürebilecek hiçbir an'ane ve görenek yoktur. Türk milletine ilk olarak san'atın tatlı ra'şelerini getiren bu arkadaşlara ne mutlu. Fakat onların omuzlarına yüklenen mes'uliyet te ne büyük...

Türk milletinde bedii hissin iyi bir surette yetiştirilmesi, büyütülmesi işi onlara düşüyor. Milletlerinin istikbalini, milletlerinin medeniyetini ellerinde tutuyorlar.

Vakıa Türk tiyatrosunda millî hisleri terennüm edecek millî eserler yoktur. Fakat Türk tiyatrosuna başka bir gaye, başka bir vazife mev'uttur. Türk tiyatrosu, yeni nesli terbiye eden ve yüksek bir ideale götüren bir mürebbi vazifesi ifa eder. bizde olduğu gibi Türklerde dinî âyinler mevcut olmadığı cihetle, öyle zannederim ki yakında tiyatro Türkler için dinî bir merasim vazifesini görecektir. Herhalde Türk tiyatrosunda temaşa ettiğim bir temsil, bende öyle bir his, öyle bir intiba uyandırdı.

Perde arasında yerlerinden kalkan seyirciler pek azdı. Pek çok kimseler koltuklarında oturarak Darülbedayiin çıkardığı mecmuayı okumaya koyuldular.

Bu suretle antrakt lüzumsuz dedikodularla değil, fakat yaratıcı bir işle geçiyordu. Tiyatronun terbiyeci vazifesini bana ilk defa Türkiyede hissetmek mukadder imiş.

Yunanistanda verilen temsiller bende hiç te öyle bir intiba uyandırmamıştı.

Tiyatroya gittiğimiz zaman kapıda kim olduğumuzu sordular. Hüviyetimizi öğrenince, bize gösterilen misafirperverlik ümit ve tahminin üstüne çıktı.

Vaktile Türkün yüksek açık kalpliliğini ve misafirperverliğini tanımak bana müyesser olmuştu. Bu gün de aynı misafirperverliği ve açık kalpliliği necip Türk san'atkârlarından görüyorum. Duyduğumuz sevinç nihaytsiz idi. kalbimizi açtık. Fevkalâde zeki bir genç olan küçük Kemal bize tercümanlık vazifesini gördü. Rumcayı yanlışsız konuşuyor. Kendisi Giritlidir. Necabet ve iyilikle dolu müstsena bir genç. Bizi rejisörün yazıhanesine, küçük salonuna götürdü. Bu yazıhane Darülbedayide temsil edilen eserlerin maketlerile dolu. Bu müzeye alelâcele bir göz gezdirdim. Bu maketlerde tamamile avrupaî bir hava esiyor. Öyle zannediyorum ki, bir Alman tiyatrosu salonunda bulunuyorum. Bütün bu eserleri yaratan Ertuğrul Muhsin Beydir. Küçük Kemal, bize biraz sonra Ertuğrul Muhsin Beyin geleceğini söyledi. O gelinceye kadar Küçük Kemal Beyle konuştuk.

— Kemal Bey, temsilde ne rol oynuyorsunuz ?

— Bütün dramatik ve komik rolleri oynuyorum. Biz Muhsin Beyin sistemini kabul ettik. Biz yalnız muayyen bazı rollerde ihtisas peyda etmiyoruz. Vakıa komik rolleri daha güzel oynadığımı söylüyorlar. Fakat bu hal, benim dramatik rol oynamaklığıma da mâni olmamıştır.

— Affedersiniz, siz tiyatronun baş komiği misiniz, yoksa başka bir baş komik var mı ?

— Burada da Muhsin Bey derece derece tasnifa müsaade etmemiştir. Meselâ bugün ben baş rolü oynuyorum. (Hakikaten temsilde mükemmel idi) diğer bir temsilde ancak tâli bir rolüm var.

— Kemal Bey, sahneye nasıl çıktığınızı bana söyler misiniz ?

— Vaktile Giritte iken bir pandomim seyrettim. Ben de fevkalâde bir intiba uyandırdı. O zamandan beri bende temsil hevesinin uyandığını hissettim. Burada İstanbulda araya giren bazı hâdiseler esnasında bu arzumu tatmine muvaffak oldum.

O esnada kapı açıldı ve içeriye yüzü manalı ciddî bir zat girdi, bizi selâmladı. İçeriye giren zat, Darülbedayiin en iyi artistlerinden Galip Beydi. Kendisini ilk defa olarak gördüğüm zaman, bende derin bir intiba uyandırdı. " Yaşıyan Kadavra " temsilinde de hiç şüphe yok ki oynıyanların en iyisi idi. Prens Avrekof rolünü pek parlak bir surette canlandırıyordu. Darülbedayiin en eski artistlerinden biridir. Fransızcayı mükemmel bir surette konuşuyor. Trupun oynadığı Fransızca eserleri tercüme ediyor.

Galip Bey, bize belediyenin Darülbedayie 20,000 lira tahsisat verdiğini söyledi. Artistler, senede yalnız altı ay çalışıyorlar. Maaşları mahduttur. Tiyatroyu yalnız Ertuğrul Muhsin Bey idare ediyor. İşte bu sebepten dolayıdır ki Türk tiyatrosu iş görüyor. Şekspirin, Molyerin, Şillerin, İbsenin, Tolstoyun ve daha maruf birçok ecnebi muharrirlerin eserlerini oynamışlar. Tiyatro mektebi bu sene ilk defa olarak tesis edilmiş. Talebesi pek azdır. Sınıfları yoktur. İstidat ve kabiliyetlerine göre tahsil müddetleri tayin edilir. En şayanı dikkat olanı iki talebenin Avrupaya gönderilmiş olmasıdır. Birisi rejisörlük tahsil ediyor, öteki de İngilterede bulunuyor. Mektepten çıkan talebe, tiyatroya elli lira maaşla alınıyorlar. Yalnız Türk tebaası mektebe devam edebiliyor.

Tolstoyuun temsilini takip ettiğim " Yaşıyan Kadavra " piyesinde, Talât Bey baş rolü oynuyordu. Talâtın saffeti oynadığı role pek yakışıyordu. Bu sistemin faideleri yanında zararı var. Herhalde bu sistemden eser zarar görüyor. Tiyatro san'atı, tahsille beraber herşeyden ziyade sahne tecrübesine ihtiyaç gösterir. Genç Talât, bu rolünde sarsılmıştı. Vakıa genç aktör, bütün kalbile ve bütün hevesile oynamıştır. Fenikeyi, ıztırap içinde esirane eziyet çeken ve uğradığı haksızlığı derin bir surette hisseden bir şekilde temsil etmiştir. Halbuki aksi vaki olmak lâzımdı. Genç aktörün yanlış neticeye varması tabiî idi; temsili seyrederken bunu hissettim.

Artiste bu sahada yardım eden ancak tecrübedir.

Maamafih bu fikrime aleyhtar olanlar, noksanları görmek istemeyenler var. Her halde Türk meslektaşlarımın bana söylediklerine göre Türk rejisörlerinin fikri benimkine uymuyor.

Kafilemize başka bir meklektaş, Behzat Bey de iltihak etti.kendisi de birinci sınıf artistlerdendir. Bilhassa Molyer rollerinde fazla bir istidat ve kabiliyeti vardır. Ne yazık ki bu arkadaşla konuşamadık. Zira o esnada kapı açıldı ve rejisör Ertuğrul Muhsinin mehip ve sevimli siması göründü.

Bütün artistler, hürmetle yerlerinden kalktılar. Ertuğrul Muhsin Bey ye-

rine oturduktan sonra onlar da tekrar yerlerine oturdular. Etrafımızdaki hürmeti görünce dudaklarımızı ısırdık. [1]

Ayni imza ile ayni mecmuanın daha sonraki sayısında da şu yazı var:

İşte Ertuğrul Muhsin. Mütefekkir bir insanı gösteren nazik,ince bir yüz. Biz kendisini ne kadar konuşturmağa çalışıyorsak o kadar kısa kelimeler ile cevap vermek suretile sessiz durmağı tercih ediyor. Muhakkak ki Muhsin Bey müsbet bir iş görüyor. Avrupada, Amerikada, Rusyada senelerce dolaşarak tahsilde bulunmuş, Rus tiyatrosu onda en derin intibaı uyandırmış. Kendisinden Rus mekteplerinden hangisini tercih ettiğini soruyoruz. Muhsin Bey muhtelif Rus tiyatro mekteplerinden hiçbirini diğerinden fazla tercih etmiyor. Kendisine göre bütün mektepler hakikate hizmet ettikten sonra iyidir. Her şeyden evvel kendisini alâkadar eden hakikattir. Piyesleri evvelce mevcut dekor telâkkilerine uydurmuyor, fakat her piyesin muvaffak olması için icap eden dekoru icat ediyor. Kendisini temaşagerde hayret ve hayranlık uyandıran zengin dekorlar alâkadar etmiyor.

Onun herşeyden evvel düşündüğü umumî takdiri kazanan sahne ve dekordur.

Ertuğrul Muhsin Bey bize anlattığına göre eski bir trajediyi dekorsuz bile temsil etmeğe hazırdır. Fakat Muhsin Beyin bu sözü dekorun ehemmiyetini inkâr ettiği manasına gelmiyor. Ertuğrul Muhsin Bey zengin dekorları piyese yardım ettikleri zaman istiyor. Meselâ Meterling'in mavi kuş piyesini bütün dekor levazımı elinde olmadıkça temsile taraftar değildir.

Darülbedayi sahnesi, mevcut dekor levazım ve makinelerile birçok değişiklikleri icabettiren piyesleri temsil etmesine müsait değildir. Maamafih levazımın noksanına rağmen sür'atle değişikliği temin edecek çareler ve vasıtalar bulmağa çalışıyorlar. Bunda bazan muvaffak oluyor, bazan da muvaffak olamıyorlar.

Bana söylendiğine göre perdeyi kaldırmak suretile sahneyi ortasından kesmek kendisinin bir eseri ilhamıdır. Ertuğrul Muhsin Bey sahnede yalnız projektörler ile çalışıyor. Maalesef sahneyi ziyaret edemedim.

Maamafih başkalarının bana söylediklerine göre sahnede güzel ışık tesisatı vardır. Muhsin Bey sade ziyayı kullanmıyor, daima renklendiriyor. Bu suretle ziyanın bir tatlılığı vardır ve sahne ekzotik bir şekil alıyor. Böyle bir ziyanın Yunanlı seyirciler için kabili tahammül olup olmayacağını bilmem. Çünkü Yunanlı temaşager, çok aydınlık ufuklara alışıktır. Türk sahnesinde tenvirat, ister gündüz ister gece olsun, daima renkli idi.

Âcizane fikrimce bu, rejisörün bir hatasıdır. Zira öyle zannediyorum ki, sahnenin daimî tenviratı, pek nadir istisnalardan sarfınazar, gündüzün bol

[1] To Elenikon Teatron. Atina. 1 1931

ve sade ziyası olmalıdır. Muhsin Beyin tercih ettiği repertuvar yalnız modern san'at eserleri değildir. Verney kadar Molyerin, Batayın, İbsen ve Şekspirin Ertuğrul Muhsinin repertuvarında yeri vardır. Şimdiye kadar Şekspirin birçok eserlerini meydana çıkarmıştır. Bu muazzam eserleri, Raynhardt tarafından temsil edildikleri zaman yapılan telhislerle sahneye koyuyor. Ertuğrul Muhsinin arzusu, eski trajedilerden birini temsil etmektir. Ertuğrul Muhsin Bey yakında buna muvaffak olacağını ve Darülbedayiin, eserini daha yakından takdir edebilmemiz için Atinada temsiller vermesi fırsatını elde edeceğini ümit ediyor. Muhakkak olan şu ki Türk tiyatrosu, Ertuğrul Muhsin Beye birçok şeyler borçludur ve borçlu olacaktır. Kendi icatkâr ve ibdakâr hüviyetinden sarfınazar, arkadaşlarına disiplini ve hürmeti telkin eden kendisidir. Bir rejisörün en büyük meziyeti budur. Bizim rejisörlerimizde ise bu yoktur. [1]

Cumhuriyetten evvelki devirlerde garp memleketlerinde hemem hemem adı bile geçmiyen tiyatromuz için bu memleketlerin gazete ve mecmualarında son yıllarda çıkan tetkik, takdir veya tenkit yazıları, yukarıya naklettiklerimden ibaret değildir. Bunlardan başka muhtelif memleketler matbuatında muhtelif vesilelerle Türk tiyatrosu mevzuubahs edilmiştir. Meşhur Amerikalı rejisör Cecille B. De Mille 1932 teşrinievvelinde memleketimizden geçerken Darülbedayii ziyaret etmiş, tiyatroda şerefine bir çay ziyafeti verilmiş ve muhtelif piyeslerden birer perde temsil edilmişti.

Cecille B. De Mille Amerikaya döndüğü zkman Türk tiyatrosu hakkında takdirkârane beyanatta bulundu.

İtalyalı şair Marinetti de 1932 de İstanbnla geldiği zaman tiy atromuzu ziyaret etti ve iyi intibalarını bildirdi. Memleketimize gelen Rus tiyatro muharriri Nikolin aynı suretle Darülbedayi temsillerinde bulunarak takdir duygularını söyledi.

" Türk tiyatrosu için yabancılar ne diyor? „ Faslını bitirirken Berlinde rejisörler cemiyeti tarafından neşredilmekte olan Almanca "Sahne„ isimli mecmuanın haziran 1933 tarihli sayısında Josef Berdolt imzasile ve "Türk tiyatrosu„ başlığile çıkan makalenin de bazı yerlerini tercüme ettirerek naklediyorum :

Eski bir kültür memleketi olan ondört milyon nüfuslu Türkiyede bugün eski bir tahta bina içinde ve belediyenin yardımile tutunabilen tek bir tiyatro vardır. Belediyeden her sene 70,000 mark (35.000 Türk lirası) yardım gören bu tiyatro Türk sahnesini temsil ediyor. Bu para ile Almanyada bir kasaba tiyatrosunun idare edilmesi kabil değildir.

Türkiyede tiyatro muharrirliği de buna göredir, tiyatro neşriyatı azdır.

[1] To E'enikon Tıation Atina. 15. . . . . . . 1931.

Mevzii bir cazibesi olan Türk tiyatro eserlerinde tekarrür etmiş bir üslûp görünmüyor. Türk operası da henüz başlamamıştır.

Bu vaziyetin sebebini mazide aramak lâzımdır. Eski Türkiyede din, yalnız bir inanış mes'elesi olarak kalmıyordu, umumi yaşayışların şeklini de tayin ediyordu. Eski Türkiyede çalgı çalmak, hatta çılgı dinlemek günah sayılırdı. İnsanların tasvirleri, insanların birbirlerini temsilleri günah ve ahlâkı bozan birşey sayılırdı. Çarşaf içinde gizlenen kadınların tiyatroda bir yer almaları mümkün değildi.

Geçen asrın başından beri şarka girmekte devam eden garp tesirleri, kadınlarla erkeklerin bir arada yaşamaları tarzını da getirdi. Önceleri göze çarpmayan ve muztarip bir duvar çiçeğinden farkı olmayan tiyatro yakın zamanlarda himaye edildi ve ilerilemeğe başladı.

1923 deki İnkılâp, taassubu yenerek tiyatronun terakkisini resmen serbest kıldı. Türk kadını da bu suretle sahneye çıkmağa muvaffak oldu. Yeni halk hükûmeti devrinde İstanbulda Darülbedayi adı ile kurulan millî tiyatro yaz aylarında da Türkiyenin her tarafına turneler tertip ediyor.

Şimdi eksik olan şey tiyatro eserleridir.

Çok muktedir bir rejisör ve san'atkâr olan Ertuğrul Muhsin, hiçbir an'anenin tesiri altında olmadan Türk tiyatrosunu başlatıyor. Bu, Avrupa tiyatrolarile sıkı bir münasebet peyda etmekle kabildir. Yerli dramatik eserler mevcut olmadığı müddetçe garp eserleri, bilhassa Alman eserleri, Türk tiyatrosu için daima istifadeye açık bulunacaktır.

Muhsin, esaslı, temelli, çalışkan bir adamdır. O, Türkiyede hakikaten bu işi becerebilecek bir adamdır. Öğrenme zamanlarını Fransa, Almanya, Amerika ve Rusyada tiyatro ve sinema adamlarının yanında artist, rejisör muavini ve hatta sahne amelesi olarak geçirmiştir.

Muhsin, şimdiye kadar klâsik eserleri sahneye koymuştur. Bunlar iyidir; fakat bu garp eserleri şark temaşager kütlesinden mürekkep bir tiyatro muhiti teşkil etmeğe muvaffak olamaz; değişik olan hayatı görüş tarzlarını, değişik olan an'anelere bağlı maceraları nakletmekle bir san'at kültürü kurmak kabil değildir. Herhangi bir kültürün esas kökleri, o memleketin kendi toprağında yayılıp büyümelidir.

Türk san'atkârlarının ifade tarzları da esasen bizim dramlarımıza hâkim olan zihniyete uymuyor. Onlar konuşan insandan ziyade hareket eden insandırlar. Bununla beraber bugün Türk tiyatrosunun Avrupa tiyatro san'atile olan alâkası lüzumludur ve bunun önüne geçmek mümkün değildir.

Sinema, şark kütlelerinin arasına ifadede garp tarzını geniş bir şekilde sokuyor. Bunun içindir ki, Muhsin şimdilik bir uzlaşmayı kabul etmiştir, halkı tiyatroya alıştırmayı ifade eden şarkılı oyunlar, operetler besteletip oynatıyor. Orkestrada eski Türk musikisinin hep bir örnek nağmeleri yanında Wagner'in ve Yohann

Strauss'un, Verdi'nin, Mozart'ın motiflerine de tesadüf ediliyor. Şarkılı komedilerde halkın yakın bir mazide bizzat yaşamış olduğu ve şimdi kendisine gülünç gelen vak'alar mevzu yapılıyor. Çarşaflı kadınlar, kurnaz muska satanlar, haris ve sinsi softalar, tuhaf büyücüler, şairane giyinmiş gizli âşıklar, hasis ve aşka susamış ihtiyarlar bu oyunların karakteristik şahsiyetlerindendir.

Türkiyede millî tiyatro nazmı da yeni başlıyor. Bu nevi eserlerin başında mevzuu eski Türk ana yurdunda geçen Akın geliyor. Faruk Nafiz bu eserin yazıcısıdır. Gazi Mustafa Kemal Hazretleri bu eserle yakından alâkadar olmuştur. Bu eserde Türk milletine Türk tarihinde devlet ve milletin bir olduğu tarihî devir hatırlatılmak istenilmiştir. Romantik ve efsanevî bir eser olan Akın ile millete halk ideali, mutasavver ideal verilmek isteniliyor. Akının mütemadî temsili bize Türk tiyatrosunun resmen tanınmış bir terbiye müessesesi haline girmiş olduğunu ispat etmektedir [1].

SON SÖZ

Cumhuriyetin ilk on yılında Türk tiyatrosunun memlekette kazandığı ileri hamle kıymeti kadar memleket hudutları dışında kazandığı zafer de ehemmiyetlidir. Bunu bir evvelki fasılda vesikalarile gösterdim.

Cumhuriyet, Türk tiyatrosuna temin ettiği iyi ve güzel şeylere onuncu yıl dönümü bayramile taç giydirdi. Zira cumhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramı bütün memlekette ayni zamanda bir tiyatro bayramı oldu. Onuncu yıl dönümünü kutlulamak üzere Ankarada C. H. F. umumî kâtibi Recep Beyin reisliği altında bütün vekâletler müsteşarlarından mürekkep olmak üzere toplanan komisyon, - 29,30ve31 teşrinievvel-bayramın üç gününde ve gecelerinde memleketin her tarafında yapılacak şenlikler arasında temsiller de verilmesini kararlaştırdı, bütün vilâyet ve kazalarda cumhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramını kutlulama hey'etleri arasında birer de temsil komitesi teşkil edildi. Bu komiteler, en küçük köylere varıncaya kadar her yerde temsil vermek imkânlarını hazırladılar, sahne ve temsil hey'eti yaptılar ve Ankaradaki komisyonun bu bayram için bilhassa yazdırmış olduğu inkılâp piyeslerini oynattılar.

İstanbulda cumhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramını kutlulama işile meşgul olan hey'etlerden temsil komitesi Doktor Celâl Tahsin, Ertuğrul Muhsin, İ. Galip, M. Kemal, Lütfi Beylerden mürekkep olmak üzere teşkil edilmişti. Bu komiteye reislik etmek şerefi de lâyık olmadığım halde bana verilmişti.İstanbulda Şehir tiyatrosu san'atkârlarının, Halkevi temsil şubesi amatörlerinin ve İstanbuldaki öteki amatör hey'etlerin değerli ve samimî yardımlarile ve kutlulama temsil komitesindeki arkadaşlarımın çok kıymetli ve candan çalışmalarile hâsıl olan netice şudur : İstanbulda cumhuriyetin onuncu yıldönümü bayramında üç gün şehirde mektep, fırka, halkevi ve umumî yerler salonlarında yüz temsil verildi.Bundan başka İstanbul vilâyetinin bütün kazalarında, nahiyelerinde ve köylerinde temsiller tertip olundu. Bu temsillerin hepsinde de inkılâba ait telif eserler oynandı. Bu arada İstanbul Şehir tiyatrosu san'atkârları Halit Fahri Beyin on yılın destanı isimli manzum piyesini Tepebaşı tiyatrosunda,Reşat Nuri Beyin İstiklâl isimli bir perdelik telif eserini Halkevinin Beyoğlu şubesi sahnesinde üç gece üst üste oynadılar.Halkevi temsil şubesi san'atkârları, tiyatro tarihimiz için mühim bir hadise sa-

İstanbul Halkevi temsil şubesi san'atkârları « İnkılâp senbolü » temsilinde

yılması lâzımgelen bir eseri Alayköşkü sahnesinde üç gün üç gece altı defa temsil ettiler. Bu eser, M. Kemal Beyin yazdığı, hazırladığı,sahneye koyduğu ve yetiştirdiği gençlere temsil ettirdiği "İnkılâp senbolü„ isimlii bale pandomimikti.Eser,konservatuvar muallimlerinden Ferdi Ştatser Bey tarafından bestelenmiş, danslarını bale muallimi Celâl Bey hazırlamıştı. Işık, dekor ve elbise tertibatı seyircilerin gözlerini kamaştıracak şekilde idi ve bütün bu muvaffakiyetlere hâkim olan, eserin tertibindeki ustalık ve ifade ettiği manadaki büyüklük ve güzellikti.

İstanbulda saydıklarımdan başka Beyoğlu cumhuriyet 'gençler mahfeli, Bakırköy, Yeşilköy, Şişli, Beykoz, Fatih, Şehremini, Eyüp, Kadıköy, Hasan Paşa, Erenköy, Büyükdere, Üsküdar, Kartal, Maltepe, Pendik halk gençler birlikleri ve Naşit Bey heyeti, kız ve erkek liselerdeki ve yüksek mekteplerdeki talabe temsil heyetleri müsamereler verdiler, piyesler temsil ettiler.

Hükûmet merkezimizde ve İstanbuldan başka vilâyetlerde de ayni şekilde bütün kaza ve nahiyelerde temsiller verilerek inkılâp piyesleri oynandı. Türkiyede köylere varıncaya kadar her köşe bucakta tiyatro oynanması cumhuriyetin, tiyatroya halk terbiyesi noktasından verdiği ehemmiyeti ve kazandırdığı kıymeti ifade eden bir büyük hadisedir ve bu güzel san'at şubesine yaptığı en büyük hizmettir.

Bu kitaptaki eski sözler

Kitabın içinde eski vesikalardan, resmî dosyelerden ve diğer bu gibi yerlerden alınmış yazılar var. Bunların dili, bugün konuşma dilimizin sadeliği yanında eski kalıyor. Okuyucuların bunları yorulmadan anlıyabilmeleri için içlerindeki eski sözleri tarayıp dilimizdeki karşılıklarile beraber buraya koyuyorum.

A

Aşıkane— Sevenlere yakışırcasına.
Ahenktar— Ahenkli.
Alemdar —Bayrak tutan, öne geçen.
Asgarî — En az.
Azimkârane — Yılmazcasına.
Azamî — En çok.
Âdat — Âdetler.
Akamet— Doğuramamak.
Ahiren— Sonra.
Adele— İnsan vücudundaki katı etler.
Avdet— Geri dönmek.
Âmil — Sebep.
Ariz ve amik icra edilen— Genişliğine, derinliğine (uzun uzadıya) yapılan.
Âyîn— İbadet, tapınmak.
Ânî— Birden.
Âmiri yegâne— Tek buyruk.
Azamet— Büyüklük.

B

Bilâhare— Sonra.
Bitarafane— Hiçbir taraftan olmıyarak.
Berveçhiâti— Aşağıdaki gibi.
Badehu — Ondan sonra.
Badema — Bundan sonra.
Bestekâr - Beste yapan.

C

Cahilâne — Birşey bilmiyenler gibi.
Cem'î – Toplu bir halde.
Ciheti askeriyece— Askerlik idaresince.

D

Dahiyane—Dahilere, akılca herkesten üstün olanlara yakışır şekilde.
Dostane — Dostçasına.
Dağdağalı — Gürültülü.
Defteri mahsus— Hususî defter.
Dalâlet— Yolu şaşırmak.
Devvar — Dönen.

E

Esirane — Esircesine.
Eseri ilham – Gelen duygu neticesi.
Evlâdı memleket— Memleket çocukları.

Emaneti aliye – Eskiden İstanbul belediyesine Şehremaneti denilirdi. "Ementi aliye" yüksek şehreminliği demek oluyor.
Eb'at – Uzunluklar.
Esatir – İlk zamanlara ait hikâyeler, inanışlar, mitoloji.

F

Ferdî – Tek başına, bir kişiye it.
Fıkra – Kısım, parça, küçük yazı.
Filvaki – Olduğu gibi.
Fevkal'asri – Asrıden üstün.
Fethetmek – Açmak, bir yeri almak.

G

Giriftzen – Girif, ney cinsinden kamıştan bir musiki âletidir. Giriftzen, girift çalan demek.

H

Hitabet – Güzel söz söyleme san'atı.
Har – Sıcak.
Heyeti ilmiye – Bilgi topluluğu, alimler heyeti.
Hali hazır – Şimdiki hal.
Halen – Şimdi.
Hararet – Sıcaklık.
Humma – Hastalık sıcaklığı.
Havayı nesimî – Dünyanın etrafını saran hava.
Halâs – Kurtuluş.
Haleldar – Bozulmuş.
Hakikati halde – İşin doğrusu.
Hamle – İleri atılış.
Hilei şer'iye – Dine uydurulmuş yalancılık.
Hulûl – Gelmek, işlemek.
Hüsnü istimal – İyi kullanmak.
Heyeti muhteremei mezkûre – Adı geçen muhterem heyet.
Hata – Yanlış.

İ

İnşat – Manzumeyi usulünce okumak.
İfrağ – Değiştirmek.
İntiba – İz, hatırda kalan.
İstihlâk – Kulllanmak, harcamak.
İrat etmek – Söylemek.
İstihdaf – Hedef saymak.
İltihak – Birleşmek, bitişmek.
İcatkâr – Ortaya yeni bir şey çıkarıcı.
İbdakâr – Yaratıcı.
İstihdam – Kullanmak.
İnhilâl – Bozulmak.
İnşirah – Ferahlanmak.
İdamei mevcudiyet – Varlığı devam ettirmek.
İta – Vermek.
İhdas – Yeniden meydana çıkarmak.
İfayı vazife etmek – İş yapmak.
İhzar – Hazırlamak.
İltica – Sığınmak.
İtaat ilâmı – İnsanın mahkemeden kendi sözünü dinletebileceğine dair aldığı karara ait resmî kâğıt.
İnkişaf – Açılmak.
İstikrar – Bir halde olmak.
İdarei hususiye – Vilâyet idareleri.
İzaz – İkram etmek, hoş bakmak.
İhata etmek – Etraflı anlamak.
İhtimam – Bir işi ehemmiyetle yapmak.

K

Kalben – Kalpçe.
Kabili tahammül – Çekilebilir, tahammül olunabilir.
Kıraat encümeni – Okuma heyeti.
Kemakân – Eskisi gibi.

L

Leffen – Bağlı olarak, birlikte.

Ledel'icap— Lâzım olunca.
Lâubaliyane— Yüzgöz olmuşçasına.

M

Müheyyiç — Heyecanlandıran.
Manidar — Manalı.
Maalesef— Yazık ki.
Metin— Bir kitabın esas yazısı.
Muganni — Şarkı söyliyen.
Menşe — Çıkılan yer.
Maruf— Bilinen.
Münhasıran— Tek başına.
Mürevviç— Bir şeyin ilerlemesine çalışan.
Mukadder— Evelden karar verilmiş.
Misafirperverlik— Misafirseverlik.
Müyesser— Kolaylaşmış.
Mukarrerat— Verilmiş kararlar.
Mehip — Heybetli.
Mevzii— Olduğu yere mahsus.
Mevkii tatbika vazolunan— Yapılmaya başlanılan.
Mutasavver— Tasavvur olunan.
Murakabe — Kontrol, gözden geçirme.
Murakıp— Kontrol eden.
Meblâğ— Para.
Müfredat— Parçalar.
Mutalebe — İstemek.
Merbut— Bağlı.
Mubayeneti efkâr— Düşüncelerin birbirine uymaması.
Maruzat — Gösterilen, söylenilen şeyler.
Müessir — Dokunaklı.
Mutlâkiyet— İstipdat idaresi.
Müteharrik— Kımıldayan.
Metruk - Bırakılmış.
Merhale— Durak.
Müşahit— Gören.
Muhip — Seven.
Mümtaz— Başkalarından üstün.
Murassa— Kıymetli taşlarla işlenmiş.
Müteyemmen— Uğurlu.
Maharet - Ustalık.
Mahirane— Ustacasına.
Mukabele — Karşılık.
Mucizekârane— Herkesi şaşırtacak şeyler yaratırcasına.
Mafsal— Oynak yer.
Müteakıp— Sonraki.
Mer'iyet kesbedecek— Yapılır, sayılır hal alacak.
Müteallik— Ona ait.
Müzayede — Artırma.
Münakasa— Fiatları eksiltme.
Mucip olur— Sebep olur.
Meşale— Büyük ışık.
Mesail— Meseleler.
Muaşaka— Karşılıklı sevişmek.
Mürit — Dileğini bir şeyin isteğine bağlayan, derviş.
Musahip— Sohbet eden, (Padişahın konuşmak için etrafında bulundurduğu kimse).
Mütevekkil— Gönlünü allaha bağlayıp işi oluruna bırakan.
Mürai— Yalancı.
Mukavele — Sözleşmek.
Müstahdem— Kullanılan, çalıştırılan.
Mülhak — Bitiştirilmiş.
Mesaili ilmiye ve dersiye— Ders ve bilgi meseleleri.
Meclisi muallimin — Muallimler meclisi.
Meccani— Bedava.
Muhavvel— Havale olunan, gönderilen.
Müdavim— Devam eden.
Müemmin— Temin eden, yapan.
Müteşekkil— Vücude gelmiş.
Mesaii meşkûre— Teşekküre lâyık çalışmalar.
Mucibi teessür—Mahzunluğa sebep olacak.

Müntehap— Seçilmiş.
Mevdu – Verilmiş.
Masruf— Sarfedilmiş.
Müessesatı belediye — Belediye müesseseleri.
Mazbut – Derli toplu.
Muaddel— Değiştirilmiş.
Müzeyyel— İlâve olunan.
Misillû— Gibi.
Muamelâtı umumiye ve maliye — Umumi ve paraya ait işler.
Mütene'im - İstifade eden

N

Nebean etmek — Kaynaktan çıkmak.
Nazarı itibara alınmak — Ehemmiyet verilmek.
Nazaran— Göre.

P

Piştar— Önde giden.
Peyda etmek— Hasıl etmek.
Para istifası— Para almak.

R

Raşe— Titreme.
Resmi mezkûr— Söylenilen vergi.
Rüfekayi kiram— Muhterem arkadaşlar.
Rapt— Bağlamak.
Rasime— Merasim.
Revnak— Parıltı.

S

Sanayii nefise— Güzel san'atlar.
Sekte— Durgunluk.
Saffet— Ruh temizliği.
Sarfınazar— Vazgeçmek.
Sadıra numuarası — Resmî dairelerden çıkan kâğıtlara konulan çıkış numarası
Senei haliye— Şimdiki sene.
Suitefehhümden münbais – Anlaşamamazlıktan çıkma.
Sine – Göğüs.
Sarfiyat— Harcama.
Salâhiyet – Bir insana bir iş yapa bilmesi için izin vermek.
Salâhiyeti kâmile – Geniş salâhiyet.
Sukut etmiş— Düşmüş.
Semere— Fayda, netice, meyve.

Ş

Şekli tadil— Değiştirme şekli.
Şüur— Bilme, anlama.
Şebeke— Örgü.
Şaheser – En iyi eser.
Şule— Aydınlık. Parıltı.

T

Tehzibi ahlâka hâdim— Ahlâk düzeltilmesine hizmet eden.
Temettü— Kâr.
Teşrih— İyice anlatmak.
Taazzi— Vücut bulmak, teşekkül.
Tekemmül— Olgunlaşmak.
Tahsisat vaz'ı – Bütçeye bir iş karşılığı olarak para koymak.
Tebligatı vakıa— Yapılmış olan tebligat.
Tevhit— Birleştirmek.
Tergip— Rağbet ettirmek.
Tensik — Lüzumsuzları çıkarmak, hepsini bir hale getirmek.
Tahdit — Azaltmak, hududunu belli etmek.
Takarrür – Kararlaştırmak.
Takdirkârane— Beğenircesine.
Tekerrür— Tekrarlanmak.
Tezahür – Görünüş.
Teheyyüç – Heyecan duymak.
Tevalietmek— Arka arkaya gelmek.

Tulûat — Akla gelen, doğan şeyler.
Tasnif— Sıraya koymak.
Tâli— İkinci derecede.
Temaşager— Seyirci.
Telhis - Kısaltmak, hulâsasını çıkarmak.
Tarz — Şekil.
Tabip— Hekim.
Tarikat— Yol. İnanışta ve tatbikatta tutulan ayrı yollar.
Teberru— Hediye etmek.
Taziz - Hatırını hoşetmek.
Tahassüs— Duygu.
Tetviç— Taç giydirmek.
Telkin— Bir fikri aşılamak.
Teveccüh— Yüz vermek.
Tahakkuk etmek— Sahi çıkmak.
Tebarüz - Göze çarpmak.
Tehzil— Alay etmek.
Teşriki mesai — Çalışmaları birleştirmek.
Teyidi müvalât— Dostluğu kuvvetlendirmek.
Tecelli— Görünüş; başa] gelen.
Tazammun etmek— O manaya gelmek.
Tedvir— Çevirmek, idare etmek.
Tasvip - Uygun bulmak.
Telziz — Lezzetlendirmek, tat vermek
Takviye— Kuvvetlendirmek
Tensip— Muvafık görmek.
Tatmin— Doyurmak.
Taali— Yükseltmek.
Vesait— Vasıtalar.
Vezaif— Vazifeler.
Vâsıl— Erişen.
Vücup— Lüzum.
Vazifedar— Vazifa sahibi
Vüzuh— Açıklık.
Vakfetmek— Bağlamak.
Vect— Zevkten kendinden geçmek.
Veçhe - Yüz.
Vüs'at— Genişlik

Y

Yegâne— Biricik.
Yekûn— Hesabın tutarı.

Z

Ziya— Işık.
Zebani - Cehennem bekçisi.

İki düzeltme

Kitabın 47 nci sayıfasındaki resim Alman edibi Gerhardt Hauptmann'ın Gün batarken isimli piyesinin İstanbul Şehir tiyatrosunda temsiline aittir. O sayfada resmin altı yanlışlıkla başka şekilde yazılmıştır.

106 ıncı sayıfada da Taş parçası isimli piyesin muharriri yanlışlıkla Mahmut Yesari Bey olarak gösterilmiştir, bu piyesin muharriri Reşat Nuri Beydir.

Özür dileriz.

Ahmet Sait matbaası K. S. № 117